

ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Частина I

Гендерна освіта

ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

ЗБІРКА РЕКОМЕНДАЦІЙ

Частина I

Київ – 2010

ББК.....

УДК.....

ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: збірка рекомендацій.

Частина 1. 2010

ISBN.....

Редакційна рада:

Кікінежді Оксана Михайлівна
Власов Віталій Сергійович
Магдюк Лариса Борисівна
Ладиченко Тетяна В'ячеславівна

Робоча група Міністерства освіти і науки:

Єресько Олег Вікторович
Середницька Алла Дмитрівна
Євтушенко Раїса Іванівна
Крячко Лариса В'ячеславівна
Марченко Андрій Володимирович

**Редакційна група Програми рівних можливостей
та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН:**

Кобелянська Лариса Станіславівна, координатор Проекту
Гуцуляк Ігор Романович, експерт з гендерної освіти
Ябченко Микола Якович, спеціаліст зі зв'язків з громадськістю та редагування

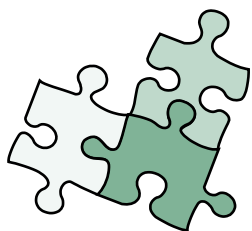
Літературний редактор:

Мінакова-Гончаренко Ольга Григорівна

Це видання підготовлено в межах виконання «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», яку впроваджує Програма розвитку ООН за фінансової підтримки Європейського Союзу. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН або Європейського Союзу. При використанні матеріалів посилання на це видання є обов'язковим. Видано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН та Європейського Союзу. Не для продажу.

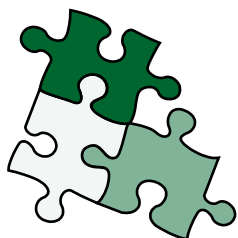
ISBN.....

ЗМІСТ

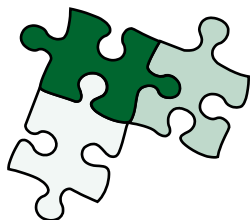
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У СИСТЕМУ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ)	5
---	----------

(Оксана Кікінежді, Надія Будій, Ольга Тимчишин,
Галина Жирська, Ярослав Моргун, Любов Ковальчук,
Ірина Гречин, Любов Голяд)

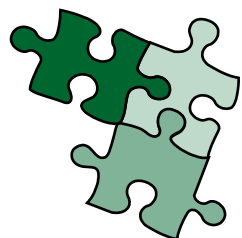
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	75
---	-----------

(Віталій Власов, Раїса Євтушенко, Олена Семиколєнова,
Світлана Вихор, Тамара Бакка, Оксана Данилевська,
В'ячеслав Майорський, Надія Городнова,
Тетяна Мелещенко, Оксана Дятленко)

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У СИСТЕМУ ПРОФЕСІЙНО–ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНОТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ	173
---	------------

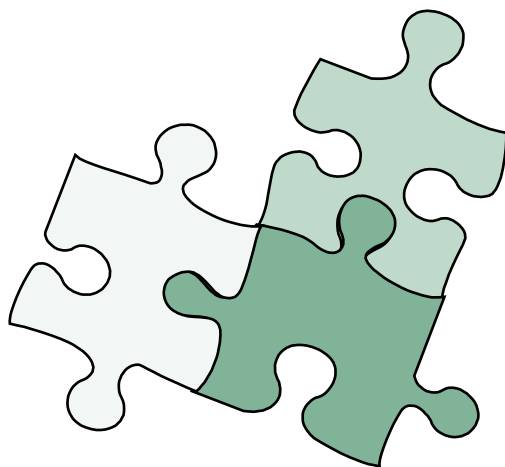
(Лариса Магдюк, Юлія Галустьян, Лілія Гук)

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	287
--	------------

(Тетяна Ладиченко, Валентин Малиновський,
Віктор Ладиченко, Оксана Салата, Олександр Желіба)

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ
ПІДХОДІВ У СИСТЕМУ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ЗМІСТУ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	9
РОЗДІЛ II. ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ	33
ВИСНОВКИ	37
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	39
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	44
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	47
ДОДАТКИ	52
Додаток 1. Схема забезпечення Базового компонента	52
Додаток 2. Складові Базового компонента дошкільної освіти	53
Додаток 3. Експертний аналіз і оцінка тематичного змісту Базового компонента дошкільної освіти	54
Додаток 4. Експертний аналіз і оцінка Державного стандарту початкової загальної освіти.....	71

ВСТУП

Актуальність долучення ґендерної проблематики до освітньої системи України на початку XXI ст. пов'язана з позитивними тенденціями розвитку шкільної освіти, а саме: варіативністю, дитиноцентризмом, відкритістю до суспільства та особливо – з якістю освіти, рівним доступом обох статей до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови життєдіяльності жінок та чоловіків. Принципи рівного доступу до якісної освіти закладено в чинних нормативно-правових документах України [стаття 24 Конституції України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» (розділ V, с. 21), Закони України «Про освіту» № 100/96-ВР від 23.05.1991, «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999, наказ МОН України «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту» № 839 від 10.09.2009]. Разом з врахуванням міжнародного досвіду, пріоритетами в розробці дієвих ґендерних програм є «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), збереження «ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах» (В. Андрущенко).

Методологічне обґрунтування ґендерної ідеології на підставі «педагогічної матриці» української освіти сприятиме, на наш погляд, розвитку національного механізму забезпечення ґендерної рівності, підвищенню громадської обізнаності та чутливості до ґендерних питань. В історіографії України домінантною ґендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю і взаємна довіра, «кордоцентричність» (Г. Сковорода, П. Юркевич). Тому розвиток національної та ґендерної ідентичності є важливим чинником національного розуміння буття хлопчиками та дівчатками, юнаками та дівчатами, їхнього егалітарного життєздійснення (Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, А. Бойко, В. Бондар, М. Боришевський, Т. Говорун, І. Зязюн, В. Кравець, С. Максименко, В. Москаленко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, Т. Титаренко та ін.).

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування ґендерної культури в дітей та молоді є оновлення традицій та впровадження інновацій в контексті спадщини видатних українських педагогів-гуманістів В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, М. Драгоманова, К. Ушинського та ін. Унікальність «педагогічної матриці» української освіти полягає в створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), духовності, патріотизму, толерантності тощо.

Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція «жіночого» і «чоловічого» в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку дитини незалежно від її статі, егалітарне виховання, партнерство статей тощо складає суть демократичного світобачення молодого покоління на шляху до європейського освітнього простору.

Виховання громадян нового типу передбачає інтегрування ґендерного підходу в освітньо-гуманітарний простір. Ґендерна демократія можлива за умови виховання дівчаток і хлопчиків на засадах егалітарності, що передбачає особистісно орієнтований підхід, орієнтацію на партнерство в міжстатевій взаємодії, «співдружність різних, проте рівних». Відповіддю на вимоги часу є формування ґендерних компетенцій у всіх учасників соціокультурної взаємодії (дітей, батьків, педагогів) як ключових життєвих компетенцій в контексті найкращих практик Європейського Союзу, оскільки егалітаризм є стратегією як державної політики, так і змісту навчально-виховного процесу.

Ґендерний підхід в педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні «фактору статі» в змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії «вихователь – дитячий колектив». У різних країнах цей підхід має різну назву: «ґендерний аналіз», «ґендерні лінзи», «ґендерний вимір», «ґендерна інтеграція» тощо. Сьогодні не можна якісно підготувати сучасного вчителя без вивчення ним ґендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою педагогів в демократичних країнах.

Проблема впровадження ґендерного підходу в освіту є однією з найменш розроблених в українських ґендерних психолого-педагогічних дослідженнях. Труднощі пов'язані передусім з відносно недавнім долученням ґендерного підходу до освітніх практик, неоднозначним трактуванням як ґендерної термінології, так і її змістовного наповнення.

Усунення ґендерної різниці в початковій та середній освіті до 2015 року було проголошено на Саміті тисячоліття ООН (2000 р.) одним з найважливіших завдань та цілей розвитку громадянського суспільства. Проведення ґендерного аналізу стандартів дошкільної та початкової освіти дасть можливість інтегрувати ґендерний підхід в освітню практику, для того щоб дотримуватися принципів ґендерної рівності, уникати будь-яких проявів упередженості та дискримінації дітей за статевою ознакою, диференціювати вимоги щодо їхнього розвитку, навчання та поведінки на підставі належності до певної статі, створювати умови для максимального розкриття здібностей та інтересів дівчаток і хлопчиків під час педагогічної взаємодії.

РОЗДІЛ І. ҐЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ЗМІСТУ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Основними правовими документами, які регулюють сферу освіти в Україні, є: Закон України «Про освіту»; Закон України «Про дошкільну освіту»; Закон України «Про загальну середню освіту»; Закон України «Про професійно-технічну освіту»; Закон України «Про позашкільну освіту»; Закон України «Про вищу освіту» та ін. Крім них, до переліку основних нормативно-правових документів, на яких ґрунтується система правового регулювання сфери освіти в Україні, належать: Державна програма «Освіта» («Україна XXI століття»); Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа); Національна доктрина розвитку освіти; Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні; Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір тощо.

Базовий для освітньої галузі **Закон України «Про освіту»**, який ґрунтується на Конституції України, має одну пряму згадку про забезпечення ґендерної рівності – в статті 3 «*Право громадян України на освіту*» зазначено, що «громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від **статі**, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин».

У статті 6 цього закону подано основні принципи освіти в Україні: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; науковий, світський характер освіти, взаємозв'язок з освітою інших країн, гнучкість і прогностичність системи освіти, безперервність і різноманітність освіти тощо.

У статті 33 «*Дошкільна освіта*» наголошено, що дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей обох статей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання. У статті 35 «*Загальна середня освіта*» теж указано на забезпечення всебічного розвитку дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудової підготовки, професійного самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

На наш погляд, серед основних шляхів реформування освіти, викладених у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), важливими в контексті гендерного підходу є: подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму; забезпечення розвитку освіти на підставі нових прогресивних концепцій; запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень; відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися в тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків та можливостей усіх учасників освітнього процесу; підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професіонального та загальнокультурного рівня і т. п.

Відповідно до реформування змісту та гуманізації цілей дошкільної освіти України як складової процесу оновлення світових та європейських освітніх систем, потрібно реалізовувати *компетентнісну парадигму*, яка орієнтує вчителів та вихователів на впровадження в педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості, підвищення психодіагностичної майстерності, творчості, осмислення власної позиції в гендерній парадигмі.

Демократичні процеси в державі вимагають вироблення нових суспільних вимог до освіти, зокрема до її дошкільної та початкової ланок, як до основи соціокультурного становлення особистості. Процес гуманізації освіти зумовлює потребу визначити психологічні засади творчого самовизначення дитини у сфері міжстатевих стосунків. Засвоєння статевої ролі – це насамперед пізнання моральних норм, правил поведінки. Представники різних наукових шкіл поділяють думку про те, що гендерні уявлення дітей залежать від змісту «курсу гендерного навчання», яке пропонує суспільство, де вони живуть. Відомо, що функціонування гендерного конструкта можна аналізувати як на егалітарних (партнерських), так і на домінаторних (традиційних) статеворольових взірцях. Історично успадковану диференціацію сфер діяльності статей, де світ чоловіків – світ предметів і речей (предметно-інструментальний), а світ жінок – світ спілкування і взаємин (емоційно-експресивний), продовжують вважати панівною в настановах на призначення статей у сім'ї та суспільстві. Традиційна система відмінностей ролей базується на ідеї взаємодоповнюваності психологічних властивостей статей: хлопчики сильні, безстрашні, мужні; дівчатка слухняні, боязкі, орієнтовані на догляд, турботу тощо. Андрогінність розглядають необхідною умовою універсалізації гендерних ролей, яка стирає обмеження, зумовлені традиційними соціокультурними очікуваннями.

Гендерний аналіз (експертиза) програмних документів дозволяє відповісти на питання, якою мірою принципи, норми, цілі та установки освіти забезпечують рівні можливості, рівний доступ і рівне ставлення до дітей та учнів жіночої та чоловічої

статі, а також відповідно до якої ідеології – гендерної рівності чи гендерної ієрархії – визначено цілі та структури дошкільної й початкової освіти України.

Стратегічним напрямком гендерної експертизи було виявлення змістового наповнення Державних стандартів дошкільної і початкової освіти як нормативно-правової бази та відповідної їй структури гендерної складової, конкретних практик навчально-виховної роботи у відповідних освітніх закладах. До них, зокрема, належать: «статус-кво» статей (симетричність – асиметричність показників); наявність «прописаних» гендерних цілей та завдань розвитку; включення і розкриття гендерних складових у змісті стандартів; наявність гендерних стереотипів та упереджень щодо статевої належності в змістовому матеріалі (назви та відбір тем, формулювання, оцінки зображень образів жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток тощо); стиль викладу (гендерно нейтральний, гендерно чутливий); наявність/брак гендерної термінології; передбачення можливих очікувань результатів практичної реалізації змісту програмних документів на гендерний паритет.

Основний **метод** дослідження – контент-аналіз тексту програмних документів за гендерними індикаторами. *Індикаторами гендерного підходу* в дошкільних закладах та початковій школі, на нашу думку, є: деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку особистісного потенціалу дитини залежно від її статі; зосередження уваги дорослих на особистісно орієнтованому підході до дитини без огляду на її стать; сприяння розвитку гармонійних партнерських ставлень між статями, виховання дітей в дусі гендерної толерантності; забезпечення набуття дитиною гендерної компетентності як важливої складової життєвої компетентності. Така конструктивна взаємодія статей передбачає розвиток у дітей здатності бачити в «іншій» людині людину з іншим світоглядом, культурою, почуттями і поважати їх. Досягнення цілісного розвитку неможливе без пізнання і прийняття двоєдності чоловічого та жіночого начала в кожній дитині, принципу андрогинії як збалансованого прояву традиційних фемінних і маскулінних рис, залежно від ситуації та індивідуальних здібностей і можливостей дитини. Усе вищезазначене становить суть егалітарної соціалізації дитини.

Значення **Закону України «Про дошкільну освіту»** в контексті гендерного підходу полягає в тому, що саме ця освітня ланка «забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання». Крім того, специфіку впровадження гендерного підходу в дошкільну освітню ланку зумовлено особливостями цього вікового періоду, коли закладається фундамент оптимістичного світобачення; формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, про себе як про представника певної статі, про себе в часовому вимірі; засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка, а також «створюються сприятливі умови для особистісного становлення

і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе» [25, с. 14].

«Основними завданнями законодавства України про дошкільну освіту є: забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти; визначення змісту дошкільної освіти; визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу ...» (стаття 2 «Основні завдання законодавства України про дошкільну освіту»).

У статті 3 «Державна політика у сфері дошкільної освіти» указано: «Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття; надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини; забезпечує доступність та безоплатність дошкільної освіти ... у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти); піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей; сприяє розвиткові та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності».

У статті 4 «Дошкільна освіта. Дошкільний вік» наголошено: «Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, цілісним процесом, спрямованим на: забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду». Тут також вказано, що «дошкільний вік є базовим етапом фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини». Виділено такі періоди дошкільного віку: період немовляти; молодший, середній та старший дошкільний періоди. У статті 5 «Система дошкільної освіти» йдеться про систему дошкільної освіти, яку становлять: дошкільні навчальні заклади, наукові і методичні установи, органи управління освітою, освіта та виховання в сім'ї.

Як й інші законодавчі акти у сфері освіти, цей закон наголошує на **«доступності для кожного громадянина освітніх послуг, надаваних системою дошкільної освіти; рівності умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини; єдності розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей; єдності виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу; наступності і перспективності між дошкільною та початковою загальною освітою; світському характері дошкільної освіти; особистісно орієнтованому підході до розвитку особистості дитини; демократизації**

та гуманізації педагогічного процесу; відповідності змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку» (стаття 6 «**Принципи дошкільної освіти**»).

«Завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї» (стаття 7 «**Завдання дошкільної освіти**»).

У статті 8 «**Роль сім'ї у дошкільній освіті**» указано: «Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Відвідування дитиною дошкільного закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі. Батьки несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності».

У статті 9 «**Здобуття дошкільної освіти**» міститься таке положення: «Громадяни України, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, **статі**, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти».

У розділі II викладено положення про навчальні заклади системи дошкільної освіти та їхні повноваження. У розділі III йдеться про управління системою дошкільної освіти. Зокрема, у статті 19 «**Повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в системі дошкільної освіти**» наголошено, що ці органи мають уповноваження реалізовувати державну політику у сфері дошкільної освіти; здійснювати нормативно-правове регулювання відносин у системі дошкільної освіти; визначати перспективи і пріоритетні напрями розвитку системи дошкільної освіти; розробляти, впроваджувати і контролювати додержання вимог Базового компонента дошкільної освіти; розробляти та реалізовувати зміст дошкільної освіти; організовувати наукове, програмно-методичне, кадрове, матеріальне забезпечення діяльності педагогічних працівників, а також їх підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та атестації; організовувати і провести експериментальну та інноваційну діяльність у дошкільних навчальних закладах тощо.

У розділі IV «*Організація навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі*», статті 22 «*Базовий компонент дошкільної освіти*», зазначено: «Базовий компонент дошкільної освіти – державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти є обов'язковим для усіх дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, інших форм здобуття дошкільної освіти» [3, с. 203].

У статті 23 закону «*Вимоги до змісту дошкільної освіти, його реалізація*» ука-зано, що «зміст визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, який передбачає: формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини; виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля; утвердження емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності людини; розвиток потреби в реалізації власних творчих здібностей». Також наголошено, що «дошкільна освіта у межах Базового компонента здійснюється за Державною базовою програмою та навчально-методичними посібниками, затвердженими спеціально уповнова-женим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки».

У розділі V «*Науково-методичне забезпечення системи дошкільної освіти*» йдеться про розроблення та впровадження програмно-методичної бази дошкільної освіти, створення навчально-виховних програм, посібників; узагаль-нення та поширення передового педагогічного досвіду; організацію співпраці з іншими навчальними закладами для підвищення ефективності програмно-мето-дичного забезпечення, пропаганду просвітницької діяльності у засобах масової інформації тощо.

Слід зазначити, що **законодавство, яке регулює сферу освіти, є гендер-но нейтральним**, без виокремлення гендерно визначених категорій.

Стратегію побудови Базового компонента дошкільної освіти, що відповідає Міжнародній конвенції про права дитини, спрямовано на реалізацію положень Закону України «Про освіту», Державних національних програм «Освіта» («Україна XXI століття») та «Діти України».

Мета освіти, закладена в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Закону України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, у новій Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», що впроваджують у 2009–2010 рр., орієнтована на пріоритет особистісної орієнтації в освіті, на розвиток дитини як суб'єкта власного життя, на формування креатив-ної самодостатньої особистості, що цілком відповідає **принципам егалітарного виховання особистості** і означає, що кожна дитина, незалежно від статі,

має право радісно, щасливо та повноцінно пізнавати, досліджувати навколишній світ і себе в світі.

Фахівці зазначають, що ефективність модернізації змісту дошкільної освіти в Україні та гуманізації її цілей і завдань залежить від наявності в користувачів усіх трьох взаємопов'язаних між собою документів – Базового компонента дошкільної освіти в Україні, Коментаря до нього і нової Базової програми «Я у Світі», що обумовлено специфікою кожного з трьох документів, неповторним та своєрідним змістом, доповненням та уточненням попереднього матеріалу.

Базовий компонент відображає тенденції до гуманізації освіти, орієнтує освітян на *цілісний (холістичний) підхід до особистості* та її освіти, визнає за основні пріоритети життєву компетентність, морально-духовний розвиток дитини дошкільного віку, акцентує увагу на потребі узгоджувати такі основні життєві сили дитини, як прагнення до самовираження, саморозвитку і самозбереження.

Авторський колектив, який працював над створенням Базового компонента, наголошує на більшій гнучкості цього формулювання порівняно з поняттям «стандарт», оскільки фіксується «базовість» як первинна основа, фундамент, а «компонент» виступає як складник неперервної системи освіти в цілому. До того ж, точніше відтворено саму ідею документа, оскільки основою Базового компонента є *особистісно орієнтована модель* дошкільної освіти, яка не підлягає стандартизації. Адже творчість, індивідуальні прояви, статеві, типологічні особливості, конкретна біографія кожної дитини вносять корективи у вікові та особистісні показники розвитку.

Важливою особливістю Базового компонента є те, що він фіксує *самоцінність* періоду дошкільного дитинства, його відносну *самодостатність*, особливе призначення в розвитку людини, своєрідність, незамінність, несхожість з іншими періодами. Водночас у ньому наголошено на важливості наступності між різними соціальними інститутами, насамперед між родиною, дошкільним закладом і школою. Дошкільний заклад є інститутом соціалізації дитини, він виступає своєрідним посередником між мікросередовищем (родинним колом) і макросередовищем (соціумом) [3, с. 205]. Крім того, Базовий компонент дошкільної освіти *відрізняється від стандартів загальноосвітньої школи всіх рівнів більшою питомою вагою* розвивальних та виховних (порівняно з навчальними) аспектів.

Як засвідчила гендерна експертиза Базового компонента дошкільної освіти, основні цілі цього програмного документа є релевантними принципам гендерного паритету, тому що провідні стратегії передбачають: а) визнання своєрідності, унікальності, особливої ролі дошкільного дитинства в становленні особистості, його сенситивності для становлення первинного схематичного світогляду, супідрядності мотивів, довільної поведінки, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості;

б) забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку особистості; в) інтегрований підхід до організації змісту освіти; г) надання пріоритету актуальним потребам сьогодення, активного проживання дитиною кожного вікового відрізка життя як важливої передумови її успішного розвитку в наступні роки; ґ) особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти; д) забезпечення багатокомпонентності, наступності між дошкільною та початковою загальноосвітньою підготовкою [3, с. 204]. Цей документ задає **стандарт** психолого-педагогічних умов розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку, ставить вимоги до змісту освітніх програм, професійної компетентності педагогів, організації розвивального середовища.

Серед основних завдань дошкільної освіти пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя, що цілком відповідає засадам егалітарної соціалізації дитини [3, с. 204].

Ключовою категорією Базового компонента є «особистість». У програмному документі наголошено на підході до дитини дошкільного віку як до особистості, суб'єкта життєдіяльності, частки природи, культури і соціуму, носія душевно-духовного життя, що цілком відповідає методологічним принципам ґендерного підходу. Зазначимо, що *адресність* та *індивідуалізованість* Базового компонента теж можна вважати найважливішими ґендерними індикаторами.

Зміст дошкільної освіти спрямовано на збереження дитячої субкультури, зорієнтованої на цінностях та інтересах дитини, врахуванні її вікових можливостей [3, с. 205]. Також організація розвивального життєвого простору для буття дитини ґрунтується на *засадах гуманізму і демократизму*, які є релевантними принципам ґендерної рівності.

Інваріантна та варіантна складові Базового компонента дошкільної освіти визначають «обов'язковий для дітей певного віку ступінь засвоєння знань, понять, забезпечують єдність освітньо-виховного простору України, створюють необхідні умови для розвитку, виховання і навчання дітей незалежно від місця та умов проживання, типу дошкільного закладу, враховують і відображають у змісті освіти регіональні, етносоціокультурні та індивідуальні особливості розвитку дошкільників» [3, с. 205].

Цілісний підхід до організації дошкільної освіти подано у схемах (див. додатки 1 і 2).

Гуманістичні концепції сучасної дошкільної освіти ґрунтуються на системі принципів, що виходять, по-перше, з необхідності виявляти пильну увагу, турботу, повагу, любов до кожної дитини як до «дитини буття» – життєздатної, вправної, гнучкої, самостійної, природної у своїй поведінці, свідомої, життєво компетентної особистості, і, по-друге, з потреби забезпечити належні умови для їх реалізації в єдності чотирьох світів – **Природи, Культури, Людей, Власного**

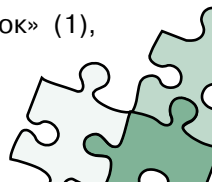
«Я». Йдеться, зокрема, про **принципи рівності, діалогічного спілкування, спільної участі дорослих і дітей в організації творчо-розвивального життєвого простору**, які забезпечують рівні можливості хлопчиків та дівчаток, оскільки вони орієнтують уважати **кожну дитину індивідуальністю**.

Ключовими словами виступають ґендерно нейтральні терміни, як-от: «дитина» (40), «особистість» (14), що означає ставлення до хлопчика чи до дівчинки як до юної особистості без огляду на стать. Зазначимо, що коректними в контексті ґендерної термінології є вживання терміну «людина» (25), а також слів у множині: «діти» (20), «люди» (45), «батьки» (14), «дорослі» (18) тощо.

Зміст освітніх завдань як інтеграла *розвивальних, виховних та навчальних установок*, закладених у Базовому компоненті дошкільної освіти, є орієнтиром для розвитку ґендерної свідомості хлопчиків та дівчаток. Методика організації творчо-розвивального середовища в дитячому садочку теж формує основу утвердження ідеології ґендерного рівноправ'я або ж ідеології ґендерної нерівності.

Оцінка змістового наповнення **Базового компонента** за сферами життєдіяльності «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам» теж засвідчила відносну рівновагу щодо трансляції ґендерних індикаторів. Це, зокрема, стосується сфер «**Природа**» і «**Культура**», які «формують елементарний природодоцільний світогляд, несуть ціннісно-змістову наповненість за екологічним та природничим напрямками, сприяють усвідомленню дитиною себе як частки природи, формують відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї і внаслідок її дій у довкіллі; вводять дитину у світ практичної та духовної діяльності людини, розвивають потребу в реалізації власних творчих здібностей, навчають діставати задоволення від процесу та результатів своєї діяльності, вправляють в умінні цінувати рукотворні вироби, культивують інтерес до надбань національної та світової культури» [3, с. 206]. У сфері «**Люди**» наголошено на формуванні соціальної компетентності дитини: вона має навчатися диференціювати людей за ознаками віку, *статі*, спорідненості, поводитися в межах дозволеної поведінки, оволодівати культурою діалогу, адекватно реагувати на вчинки й слова інших, дотримуватися правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти. Сфера «**Я сам**» «відкриває дитині світ власного внутрішнього життя, прагнень, думок, переживань; допомагає зіставити свої бажання з можливостями; привертає увагу до особливостей власного фізичного, психічного та соціального розвитку» [3, с. 206], що цілком відповідає особистісно орієнтованому та ґендерному підходам.

Однак експертиза засвідчила, що саме в змісті цих двох сфер – «**Люди**» та «**Я сам**» – *некоректно вжито поняття з позиції ґендерного підходу*. Так, виявлена ґендерна асиметрія стосується постійного вживання щодо обох статей іменників та займенників лише чоловічого роду, а саме: «дошкільник» (9), «малюк» (1),

«випускник дошкільного закладу», «партнер» (5), «товариш» (2), «глядач», «виконавець», «дорослий», «сам», «його», «ним», «той», «себе як носія», «самого себе», «іншого», «здатного до творчого задуму», «його самоповагу» тощо.

Слід зазначити, що вживання в тексті іменника чоловічого роду «дошкільник» є гендерно некоректним щодо осіб жіночої статі, тому що йдеться про дитину взагалі (чи то про дівчинку, чи про хлопчика). Коректнішим у контексті гендерного підходу вважаємо внесення до змісту стандарту терміну «дитина дошкільного віку», оскільки оцінка представників обох статей має ґрунтуватися на тому, чого вони досягли, які людські властивості демонструють, незважаючи на статеву належність.

Зауважимо також, що сама назва сфери «**Я сам**» спрямована лише на дитину чоловічої статі. Тому слід доповнити цю сферу статевоототожною назвою «**Я сама**». Надалі в змісті зроблено акцент на рівноцінності статей, про що свідчить вживання гендерно нейтрального терміну «дитина» без огляду на її стать.

Зазначимо, що у виокремлених змістових лініях сфер «**Природа**», «**Культура**», «**Люди**» наголошено на розвитку в дитини «компетентності», зокрема екологічної вихованості; усвідомлення себе активним суб'єктом творчості в практичній, ігровій та мистецькій діяльності; формування соціальних навичок поведінки, розвиток свідомого ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, як до члена суспільства тощо.

Дамо детальнішу характеристику сферам «**Культура**», «**Люди**», «**Я сам**».

Кожна з трьох змістових ліній сфери «**Культура**» – «**Предметний світ**», «**Світ гри**» та «**Світ мистецтва**» – акцентує увагу на змісті та структурі практичної, ігрової й мистецької активності як важливих складових особистісної культури дитини, що цілком відповідає гендерним принципам.

Зокрема, у змістовій лінії «**Світ гри**», рубриці «**Розвиток гри та особистості**», указано, що дитина «...творчо відображає реальні та казкові ситуації. Вміло розгортає гру на будь-якій стадії її розвитку. Знає різні види ігор. Вправляється в умінні спостерігати, розмірковувати, спілкуватися. Виявляє самостійність у виборі гри, іграшки, об'єднується з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, *особистих уподобань*. Дотримується рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування» [3, с. 217]. Однак речення: «...*змістовно грається сам*, у мікро- і макроігрових групах...», – є проявом гендерної мовної асиметрії, що потребує доповнення займенником «я сама».

Зазначимо, що положення: «Компетентність дитини в ігровій діяльності передбачає розвиненість ігрових умінь дитини, сформованість ігрового партнерства, рівень засвоєння ігрових правил, *здатність використовувати адекватні ігрові атрибути та іграшки*», – потребує уточнення в гендерному контексті, оскільки

воно має прихований смисл, спрямовуючи дітей на дихотомію у виборі іграшок, ігр тощо [3, с. 217] (див. додаток 3).

З позиції ґендерного підходу увагу слід акцентувати на важливих складових особистісної культури дитини **незалежно від її статі**, а також виокремити ґендерні наголоси щодо спрямування на партнерство обох статей у різних видах діяльності, іграх (в українських народних іграх, фізичних, пальчикових іграх). Слід розширити спільний ігровий простір для дітей обох статей, представляти у грі розмаїтість ґендерних ролей, використовуючи наочне приладдя, яке має відображати різноманітність професій та ґендерних ролей, різні ігрові атрибути та іграшки без огляду на стать, без поділу на «хлопчаче» та «дівчаче».

У рубриках цієї змістової лінії – **«Сюжет як показник змістовності гри»**, **«Взаємозв'язок знань та ігрових можливостей»** – теж дотримано принципи ґендерного підходу, а саме: «Ініціює, підтримує різні сюжети, вміє розгорнути, збагатити задум, обґрунтувати його доцільність. Творчо відображає в грі діяльність та взаємини дорослих. Урізноманітнює сюжет гри, творчо використовуючи можливості іграшок і засобів гри. Негативно ставиться до сюжетів, пов'язаних з проявами агресії, жорстокості, аморальними вчинками... Самостійно застосовує життєвий досвід для створення та реалізації ігрових задумів, відтворює знання та моральні уявлення, задовольняє в грі інтерес до навколишнього. *Доречно застосовує раніше набуті знання у звичних та нетрадиційних ситуаціях*» [3, с. 217–218].

Зміст рубрики **«Правила рольової поведінки в грі»** розрахований на дитину, без огляду на її стать, яка «відтворює взяту на себе роль, вступає у рольову взаємодію з іншими персонажами чи учасниками гри. Самостійно добирає зображувальні засоби спілкування, усвідомлює доцільність виконання правил, точно та з інтересом їх виконує, контролює виконання» [3, с. 217]. Однак рубрика містить вислів андроцентричного спрямування: **«здатний до творчого перевтілення»**.

У змісті наступних рубрик змістової лінії **«Світ гри»** – **«Іграшка як засіб формування світосприймання»**, **«Іграшка як складова предметно-ігрового середовища та передумова розвитку гри»** – наголошено, що дитина, незалежно від її статі, «сприймає іграшку як образ предмета реального чи казкового світу, *партнера, товариша*, розуміє її зовнішні особливості та інші характеристики як втілення художньої, технічної та інших видів культур; творчо застосовує образ іграшки у предметно-ігровому середовищі, використовує іграшки відповідно до призначення, змісту, класифікації. *Знає варіативні можливості використання різних іграшок. Застосовує іграшку для відображення соціальних взаємин людей. Розрізняє народну іграшку, знає її призначення, роль, використання. Свідомо використовує для розгортання*

сюжету іграшки-замінники, власноруч виготовлені іграшки. Виявляє бажання, вміння, ініціативу щодо формування та перетворення ігрового простору» [3, с. 218]. Проте поняття «**партнер, товариш**» потребують доповнення статевототожними термінами «партнерка, товаришка».

Виявлено, що гендерно нейтральний виклад також властивий змістовій лінії «**Світ мистецтва**». Зокрема, у рубриці «**Ознайомлення з творами мистецтва**» вказано, що дитина «здатна емоційно відгукуватися на прояви естетичного в житті та мистецтві, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності, визначати власне ставлення до творів мистецтва: образотворчого, музичного, театрального, літературного; відображає в художньо-практичній діяльності власне ставлення до реального світу і творів мистецтва, охоче виконує завдання естетичного характеру, володіє художньою „майстерністю” в міру своїх індивідуально-вікових можливостей і вдосконалює її під керівництвом дорослого» [3, с. 220]. У рубриці «**Художньо-практична діяльність, театральна**» також вказано, що дитина «виявляє **особистісну позицію** в процесі перевтілення у сценічний образ, запам'ятовує сюжетну послідовність, своєчасно включається у дію. Володіє навичками зображення позитивного та негативного образів персонажів; використовує музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів» [3, с. 220-221].

У рубриці «**Дитяча творчість**» наголошено, що дитина «вміє виявляти ініціативу, власну пошукову зацікавленість під час образотворення. Прагне привернути увагу до результатів власної образотворчої діяльності самобутністю, оригінальністю, неповторністю; здатна театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадує казку і засоби для її театралізації; продовжує самостійно складати розповіді оповідання та казки, володіє образним мовленням. Ідентифікує почуття та вчинки персонажів із власними» [3, с. 221], що загалом відповідає принципам гендерного підходу.

Стратегічними напрямками сфери «**Люди**» є формування соціальної компетентності дитини, в процесі якої дитина навчається диференціювати людей за ознаками віку, **статі**, спорідненості, поводитися в межах дозволеної поведінки, оволодівати культурою діалогу, адекватно реагувати на вчинки і слова інших, дотримуватися правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти тощо. Так, власне у змісті сфери «**Люди**» наголошено на «розвитку свідомого ставлення до себе як **самостійної особистості, рівної з іншими людьми**, як члена суспільства» [3, с. 222]. Проте вживання двох протилежних за значенням термінів у гендерному контексті є неправильним, тому що статевонейтральний смисл терміну «особистість» суперечить андроцентричному смислу поняття «член суспільства».

Компетентність у напрямі «**Сім'я. Родина**» передбачає комплекс знань дитини про сім'ю як про осередок суспільства, особливості взаємин батьків, стосунки з братом та сестрою, бабусею й дідусем, сімейне буття, склад родини. Компетентність у напрямі «**Інші люди**» передбачає вміння дитини диференціювати людей за ознаками спорідненості, віку, **статі**, прихильності. Компетентність у напрямі «**Людство**» передбачає комплекс уявлень дитини про державу, народи, нації, суспільство, людство як узагальнені категорії.

У трьох змістових лініях цієї сфери – «**Родина**», «**Інші люди**», «**Людство**» – виявлено ґендерні індикатори як егалітарного, так і стереотипного характеру. У цілому спостерігаємо ґендерно нейтральний виклад у тексті, проте категорію **статі** викладено з позиції статево диференційованого, стереотипного підходу.

Зокрема, у тексті змістовій лінії «**Сім'я. Родина**» знаходимо егалітарні настановлення: «*Дитина, що, крім сімейних, має родинні стосунки; має уявлення про свій рід, родовід; прагне бути гідною власного роду, примножувати його честь, шану серед інших людей; захищає моральну гідність своїх близьких. Цікавиться родоводом, складає родовідне дерево. Уміє поводитися згідно з родинними традиціями: вітається, виявляє інтерес до життя рідних, поважає нових членів родини, радіє успіхам членів родини, співчуває у горі та невдачах, допомагає в скруті. Виявляє ініціативу щодо підтримання родинних зв'язків, інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, ведення фотоальбомів тощо*» [3, с. 224].

У рубриці «**Особливості спілкування з людьми різного віку**», «**Старі та дорослі**» змістової лінії «**Інші люди**» теж наголошено на побудові взаємостосунків на засадах особистісно орієнтованого підходу, моральних цінностях: «*З повагою ставиться до рідних, знайомих, чужих людей зрілого та похилого віку. Звертається до них із словами турботи, підтримки, готовності допомогти. Відчуває дистанцію та межу припустимої поведінки*» [3, с. 226].

У рубриці «**Позиція щодо молодших за себе**» вказано, що дитина «*зважає на свої обов'язки щодо молодших. Уважно й турботливо ставиться до них, опікує їх, допомагає, залучає до спільної посильної діяльності, задовольняє бажання бути самостійною. Вміє спілкуватися з молодшими за себе, розуміє, що вони потребують більше теплоти, ласки, враховує їхні побажання, разом з ними переживає радощі й труднощі. Виявляє інтерес до ігор, занять молодших дітей, прагне входити в контакт з ними, привертає до себе увагу своїми знаннями, вміннями, доброзичливим ставленням. Уміє передавати молодшим свої знання, вміння в процесі трудової, ігрової діяльності, налагоджувати активну взаємодію з метою допомоги, підтримки, проявляє ініціативу в спілкуванні з молодшими, прагне бути взірцем для них, уміє користуватися словами звертання, пояснення, втішання тощо. Вміє розв'язувати і проявляти гнучкість у розв'язуванні проблемних*

і конфліктних ситуацій. Виявляє правдивість, чесність у стосунках з молодшими, справедливість в оцінці їхньої поведінки; не сміється з недоліків або звичок, не радіє помилкам малят, а допомагає виправити їх. У колі молодших дітей відчуває себе *старшим*» [3, с. 226]. В останньому реченні слово «старшим» слід замінити словом «старшою».

У рубриці **«Стосунки з однолітками»** зазначено: «Виявляє інтерес до однолітків. Вміє входити в контакт, привертати до себе увагу, проявляти доброзичливе ставлення, налагоджувати активну взаємодію. **Відчуває себе на рівних та впевнено з однолітками, усвідомлює свої можливості, права й обов'язки, норми спілкування, дотримується їх.** Прагне бути справедливим, морально витриманим. Домагається визнання однолітків у різних видах діяльності, прагне бути бажаним у спілкуванні, грі тощо. Уникає конфліктів та вміє їм запобігати, самостійно встановлює й підтримує ділові та особисті контакти з однолітками, ставиться до них як до партнерів у різних видах діяльності. Підтримує загальну для всіх мету діяльності; узгоджує власні задуми, дії зі спільною метою та бажанням партнерів; обмінюється з ними інформацією; розподіляє та координує дії учасників; грається і працює, дотримуючись правил і норм спілкування. **Вміє захищати власну думку; в разі потреби звертається по допомогу до товариша та пропонує йому свою.** Володіє виразними (мімічними та мовленнєвими) засобами спілкування» [3, с. 227]. Тут теж доречною є заміна іменників чоловічого роду на іменники жіночого роду: «**Прагне бути справедливою, морально витриманою. Домагається визнання однолітків у різних видах діяльності, прагне бути бажаною у спілкуванні, грі.**»

У рубриці **«Ставлення до старших дітей»** дитина «відчуває себе молодшим (ою) щодо старших від себе, наслідує їх позитивні вчинки, звички. **Звертається до них по допомогу, пораду, захист. Вирізняє непристойне в їхній поведінці, адекватно ставиться до цього.** Уміє налагоджувати позитивні взаємини зі старшими дітьми, проявляє інтерес до їхніх дій, емоційну готовність до спілкування. **Прагне до спільної діяльності з ними. Уміє адекватно реагувати на поведінку старших дітей, керуючись морально-етичними нормами**» [3, с. 227].

Отже, всі вищезазначені змістові лінії стандарту дошкільної освіти є релевантними ґендерному підходу, проте потребують певного уточнення та узгодження в контексті ґендерної термінології.

Однак слід виокремити один блок змістовної лінії **«Інші люди»** – **«Статеві відмінності між людьми»**, в якому домінує принцип біодетермінізму і концепція «природної» статевої визначеності. Зміст цього блоку побудовано на принципах статево диференційованого підходу, без врахування сучасних змін. До того ж, він містить стереотипізовані установки щодо розподілу ґендерних ролей жінок

і чоловіків, хлопчиків і дівчаток. У цьому блоці подано неоднозначне трактування традиційного (статеводиференційованого) й егалітарного (гендерного) підходів.

Розглянемо детальніше, з позиції гендерного підходу, тему «**Статеві відмінності між людьми**», яка безпосередньо стосується гендерної проблеми. Найбільші суперечності щодо основних стратегій виховання в контексті статево-диференційованого і гендерного підходів виявлено саме в цій змістовій лінії [3, с. 227–228].

У рубриці «**Розрізнення людей за статевою належністю**» указано, що дитина усвідомлює поділ людей за статевою ознакою: «Люди поділяються на чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток. Може словами охарактеризувати, що чоловік – доросла особа, а хлопчик – дитина чоловічої статі; жінка – доросла особа, а дівчинка – дитина жіночої статі. Має уявлення про основні ознаки чоловіка і жінки; може назвати спільне та відмінне у представників різної статі» [3, с. 228]. Однак положення: «**Орієнтується у відповідних статеворольових стандартах**», – є гендерним індикатором статево-диференційованого підходу, воно є дещо невізначеним та розмитим і потребує уточнення, а саме: «**Орієнтується у розмаїтті гендерних ролей та в змінах у статеворольових стандартах**».

У рубриці «**Ототожнення статі із соціальними ролями**» указано, що дитина «ототожнює стать дорослих із відповідними соціальними ролями (матері, батька та ін.)». Далі міститься пряма вказівка упередженого характеру щодо виконання статтями гендерних ролей, орієнтації на професію, інтереси, уподобання: «**Орієнтується на певну соціальну роль стосовно статі: жінка – господиня, матір, дружина; чоловік – захисник, опора сім'ї тощо. Розуміє, що стать певною мірою визначає інтереси, професійні уподобання**» [3, с. 228].

У наступній рубриці – «**Ставлення до дорослих різної статі**» – також знаходимо положення з прихованим гендерним упередженням: «**Уміє порівнювати людей різної статі за ознаками зовнішнього вигляду, одягом, зачіскою, родом занять, звичками тощо. Відповідно до цього та виходячи з власної статі, буде взаємини з дорослими**» [3, с. 228].

Узагальнення вищенаведених положень дає можливість дійти висновку, що акцент на дотриманні традиційних статевих ролей не відповідає вимогам часу, стає на заваді розвитку андрогінних властивостей дітей як багатовимірності «чоловічого» та «жіночого» в одній особі, участі дітей обох статей у різних видах діяльності, розвитку їхньої співдружності, формуванню позитивного образу «Я».

У рубриці «**Стосунки з дітьми ідентичної та відмінної статі**» виявлено протиріччя, зумовлене поєднанням двох підходів (статево-диференційованого та егалітарного). Є й **гендерне бачення партнерської взаємодії між дітьми**, а саме: «**Позитивно ставиться до дітей ідентичної та відмінної статей, спілкується,**

грається з ними... Розуміє, що хлопчикам і дівчаткам треба дружити, поважати права та стать іншого, охоче приймати до спільних справ, ігор, занять, праці». А є й **протиставлення статей у прояві їхніх особистісних якостей, розподілу рольових моделей поведінки**: «Знає, що хлопчик опікає, шанує, захищає дівчаток, уважний до них; що дівчатка дбають, турбуються про хлопчиків, шукають в них опору, захист, галантність; розподіляти обов'язки, зважаючи на особливості статі» [3, с. 228].

Отже, у змістовій лінії **«Інші люди»** та в рубриці **«Статеві відмінності між людьми»** є елементи диференціації і протиставлення, що стосуються: а) заохочення хлопчиків і дівчаток до статево диференційованої поведінки, занять і сфер діяльності; б) протиставлення жіночих і чоловічих особистісних якостей, рольових моделей поведінки, видів діяльності тощо.

У рубриці **«Розрізнення людей за ознакою прихильності»** [3, с. 228], під темі **«Дружба»**, зазначено, що дитина «розуміє, що друг – це той, хто пов'язаний з іншим взаємною довірою, відданістю, любов'ю. Вибірково ставиться до дітей, дорослих. Ініціює дружні стосунки. Надає перевагу тому, хто проявляє доброзичливість, увагу, готовий до співпереживання, співробітництва. Підтримує дружнє ставлення до себе, що ґрунтується на симпатії, справедливості та інших цінностях. **Дотримується й домагається демократичних стосунків у дружбі, не підтримує авторитарних тенденцій, розширює коло дружніх стосунків, підтримує дружбу дітей різної статевої належності, національності, прагне подружитися з молодшими й старшими дітьми, дорослими людьми»** [3, с. 229].

У рубриці **«Товаришування»** указано: «Розуміє, що **товариш – це близька за спільністю поглядів, уподобань людина**. Прагне до певного сталого кола товаришів. Залучає їх до спільної діяльності, підтримує ініціативу в спілкуванні, дотримується демократичних стосунків, виявляє відповідальність, зважає на індивідуальність. Підтримує спроби познайомитися, шукає спільні інтереси, приводи для наступних зустрічей» [3, с. 229]. У цьому реченні «товариш» означає особу чоловічої статі, хоча далі вжито слова «людина».

У рубриці **«Байдужість, неприязнь»** важливим є те, що «дитина знає тих, хто байдуже чи неприязно ставиться до неї, усвідомлює відповідне власне ставлення до інших. Розуміє причини цього. Усуває з власного спілкування, поведінки, зовнішності все те, що спричиняє байдуже або недружнє ставлення інших. *Ініціює спроби зробити стосунки взаємоприйнятними, коректними, толерантними»* [3, с. 229].

Як бачимо, у цих підтемах рубрики **«Розрізнення людей за ознакою прихильності»** містяться чіткі гендерні індикатори рівного доступу, рівних можливостей і результатів у міжособистісній взаємодії та ставленні, що відповідає **егалітарному** підходу, основними стратегіями якого слід вважати:

1. Виховання на ідеях рівноправ'я статей, цінності індивідуальності і свободи вибору, партнерства в міжособистісних взаєминах.
2. Заохочення дітей обох статей до набуття більшої гнучкості в інтересах і особистісних рисах.
3. Розширення уявлень про реальну різноманітність рольової поведінки, моделей жіночності і мужності.
4. Створення умов для партнерської взаємодії дівчаток і хлопчиків у провідних видах діяльності (гра, навчання, спілкування).

У змістовій лінії **«Людство»** з погляду ґендерного підходу важливим є розуміння дитиною України як рідної країни для набуття нею національної ідентичності, знань про те, що «світ населяють різні народи», орієнтування в тому, що *«деякі особливості їхнього зовнішнього вигляду, типові види занять, особливості побуту пов'язані з умовами проживання. Знає, що люди різняться кольором шкіри, волосся, розміром очей, зростом, статурою, звичаями тощо. Розуміє, що люди в різних країнах розмовляють різними мовами»* [3, с. 229].

Це положення свідчить про можливість усвідомлення дитиною культурних аспектів статевої та етнічної належності, спільності та відмінності різних культур, формування в перспективі толерантного ставлення до розмаїття культур, до розуміння ґендерної поведінки різних представників полікультурного світу. На нашу думку, слід наголосити на положенні про те, що ґендерна ідентичність дитини набувається у взаємозв'язку з національною ідентичністю, громадянським вихованням.

У Базовому компоненті дошкільної освіти вказано, що «компетентність дошкільника у сфері **«Я сам»** є важливою передумовою його особистісного становлення» [3, с. 230]. Незважаючи на неточності цього положення у мовному контексті (компетентність «дошкільника», «Я сам», «його»), йдеться загалом про особистісне становлення дитини, без огляду на її стать: *«Відомості дитини про саму себе необхідні для створення базису її особистісної культури, забезпечення різнобічного та гармонійного розвитку, формування її життєдіяльності, відчуття своєї повноцінності»*, що загалом відповідає принципам ґендерного підходу [3, с. 230].

Виявлено, що два розташованих далі речення мають різні ґендерні наголоси. Зокрема в першому реченні нівелюється дитина жіночої статі: *«Позитивний образ-Я свідчить про ціннісне ставлення дошкільника до себе, його самоповагу, прийняття ним самого себе, відчуття своєї значущості для інших людей»*. Наступне ж речення містить настанови егалітарного та особистісно орієнтованого підходу: *«Правильна оцінка дитиною свого „Я” виступає регулятором її моральної поведінки, лежить в основі таких почуттів, як обов'язок, відповідальність,*

сором, провина, совість. Розмитість, невизначеність образу-Я самого себе вказує на брак індивідуальності, суб'єктивної активності, втрату дитиною почуття самотності, ускладнює процес входження особистості в новий соціум» [3, с. 230].

Отже, брак гендерної симетрії в мові та постійне вживання займенників та іменників чоловічого роду призводять до розмитості, нечіткості положень, їх неоднозначного тлумачення та дискримінації дитини жіночої статі. Корекція можлива за заміни слів в однині «дошкільник», «він», «малюк», «дорослий», «носій» тощо словами в множині і статевоототожними рубриками, наприклад: «він/вона», «дошкільник/дошкільниця», «хлопчик/дівчинка» тощо.

Специфіка сфери **«Я сам»** зумовлена потрійною природою людського «Я», його фізичної, психологічної та соціальної сторони. Це визначило основні змістові лінії: формування системи знань дошкільника про своє тіло, його функціонування, здоров'я; розвиток елементарних уявлень про себе як про носія свідомості та самосвідомості; становлення себе як соціальної істоти. Кожна з цих ліній передбачає свій обсяг знань, умінь, навичок, потреб, властивостей тощо. Так, компетентність у галузі фізичного «Я» становлять знання дошкільника про своє тіло як ціле, вікові зміни організму, його живлення та загартування, гігієну тіла, здоров'я і хворобу, розвиток рухової активності, *статеву диференціацію та ідентифікацію*, безпеку, самоохорону, самозахист. Компетентність у царині внутрішнього, психічного, світу становлять уявлення дошкільника про пізнавальну активність, світ почуттів, цілеспрямовану діяльність, освоєння «Я», адекватну самооцінку, домагання визнання, *психологічну статтю*, уявлення себе в часі – минулому, теперішньому, майбутньому, ставлення до своїх прав і обов'язків. Компетентність у напрямі соціального «Я» становлять уявлення дитини дошкільного віку про потребу сприймати себе в контексті відносин з іншими, розвинена потреба в контактах з однолітками й дорослими, соціальні мотиви спільної діяльності, регуляція поведінки й діяльності, моральні почуття.

Підкреслимо виявлену суперечливість у вищенаведених положеннях: якщо фізична і психічна складові образу «Я» дитини дошкільного віку, *крім статевої диференціації та ідентифікації, психологічної статі*, ґрунтується на гендерно нейтральних засадах (нівелювання вимог, які пред'являють дорослі до дітей взагалі, без врахування статевої особливості дітей), то розвиток її особистісних якостей, характерологічних властивостей, соціального «Я» ґрунтується на статевоототожнених, традиційних засадах.

У змістовій лінії **«Фізичне Я»**, рубриках **«Образ тіла»**, **«Розвиток організму»**, **«Вікові зміни в організмі»** вказано на формування в хлопчиків і дівчаток медико-гігієнічних навичок, пов'язаних з морфологією статі: *«Має елементарне уявлення про зв'язок віку з вагою, довжиною та біомасою тіла і кінцівок, об'ємами*

голови, грудей, плечей, таза. Знає, що з часом на тілі з'явиться волосяний покрив, відбудуться зміни у конституції чоловічого та жіночого тіла» [3, с. 231]. У рубриці «**Умови розвитку організму**» зазначено, що дитина «має елементарне уявлення, що стан організму залежить від успадкованих особливостей, умов життя і виховання, а також від власної продуктивної активності» [3, с. 231].

На формування рівноцінних навичок самообслуговування в дітей обох статей вказують такі положення: «...у догляді за тілом та його органами уміти виконувати самостійно основні гігієнічні процедури, користуватися гігієнічними засобами. Виконує правила основних гігієнічних процедур (вмивання, чищення зубів, розчісування, купання, зміна білизни, користування носовичком, догляд за нігтями тощо), дотримується правил гігієни праці» [3, с. 232].

Дитина, незалежно від її статі, також «має уявлення про роль шкідливих звуків у погіршенні здоров'я; усвідомлює власну роль у підтримці, збереженні, розвитку, збагаченні здоров'я; знає про існування фізичного й психічного нездоров'я, вад. Коректно ставиться до однолітків, що їх мають» [3, с. 234]. Останнє положення свідчить про утвердження в дітей неупередженого ставлення до дітей з особливими потребами, фізичними чи психічними вадами як одного з важливих принципів ґендерної рівності.

У темі «**Розвиток рухової активності**» теж представлено рубрики ґендерно нейтрального змісту, що містять засади егалітарного виховання, незважаючи на брак ґендерної термінології. Наприклад, у рубриці «**Основні рухи**» указано, що дитина «володіє уміннями та навичками з основних рухів: виконує варіативну ходьбу; біг з максимальною швидкістю до 30 м, бігає в помірному темпі на відстань до 600 м; енергійно відштовхується та приземлюється на обидві ноги під час виконання стрибків у довжину з місця, у висоту та довжину з розбігу; кидає предмети (м'яч, торбинку з піском) у горизонтальну та вертикальну цілі на дальність; лазить по гімнастичній стінці, канату; ходить по гімнастичній лаві (колоді), тримаючи руки в різних положеннях, з переступанням через предмети. Пересувається на лижах на відстань до 1 км, їздить на двоколісному велосипеді. Пропливає відстань до 15 м» [3, с. 234]. У рубриці «**Гімнастичні вправи**» зазначено, що дитина «уміє ходити, бігати, змінюючи довжину, частоту та ритм кроків. Виконує загальнорозвивальні вправи без предметів та з предметами (м'ячами, обручами, гімнастичними палицями тощо). Стрибає через скакалку різними способами. Виконує танцювальні кроки, вправи з шиккування та перешикування» [3, с. 234–235]. У рубриці «**Рухливі ігри**» вказано, що дитина «уміє гратися в рухливі ігри з елементами ходьби, бігу, рівноваги, стрибків, метання, лазіння. Грає в ігри з елементами баскетболу, футболу, хокею, настільного тенісу, бадмінтону» [3, с. 235]. Аналогічно в темі «**Фізична витривалість**», рубриці

«Витривалість і шкільне навчання», наголошено на усвідомленні дитиною значення витривалості для успішного навчання в школі, вміння володіти своїм тілом, свідомо регулювати фізіологічні відправлення: «Вміє спокійно витримувати мінімальне фізичне перевантаження в короткий проміжок часу, обходитися без води та їжі» [3, с. 235].

У рубриках **«Знання правил та знаків»**, **«Самодопомога»**, **«Відчуття межі безпечної поведінки»** теми **«Безпека організму»** теж наголошено на **рівноцінності** дітей обох статей: **«Уміти самостійно** вирізняти основні небезпечні чинники довкілля, знати правила безпечного перебування вдома, в дитячому садку, на вулиці, на воді, на льоду, на спортивному майданчику; наданні першої допомоги та самопомоги; уміти чинити опір пропозиції запалити цигарку, спробувати алкогольного напою або наркотичної речовини; розумно розпоряджається своєю силою, виявляє активність без агресивності, розуміє наслідки останньої для себе і тих, хто навколо. Володіє навичками безпечної поведінки при агресивному поводженні однолітків або дорослих» [3, с. 236].

Рубрика **«Статева диференціація та ідентифікація»** змістової лінії **«Фізичне Я»** містить дві підтеми: **«Визначення своєї статевої незалежності»** та **«Ідентифікація з представником своєї статі. Оголеність»**. У них наголошено на тому, що дитина **«має елементарне уявлення про статево двоїстість природи, про свою статево належність. Знає особливості будови свого тіла, орієнтується в ознаках своєї статевої належності, знає основні відмінності своєї та протилежної статей. Володіє навичками дослідження власного тіла, аналізу відчуття від різних його частин. Усвідомлює незмінність своєї статевої належності з віком... Уміє порівнювати себе з однолітками своєї статі. Усвідомлює спільне й відмінне в будові тіла хлопчика – чоловіка, дівчинки – жінки. Має уявлення про дітородні функції організму. Вміє спокійно, природно, культурно ставитися до оголеності (своєї та інших людей) під час купання, перевдягання, фізіологічних відправлень тощо»** [3, с. 235].

Зміст вищенаведених положень свідчить про засади нормального сприйняття дитиною власної статевої анатомії як головної передумови розвитку здорового розуміння нею своєї статевої належності, що в майбутньому дасть їй змогу переступити хибні обмеження стереотипних гендерних ролей.

У змістовій лінії **«Психічне Я»** слід відзначити **рівноцінність** обох статей щодо розвитку свідомості, пізнавальної активності, виявленні емоцій та почуттів, уявлень про елементарні життєві плани людини, засвоєння правил довільної поведінки, уміння зробити вибір, ухвалити рішення, взяти на себе елементарну відповідальність за його наслідки, володіння первинними формами самостійності, цілеспрямованості, наполегливості, витривалості, рішучості, впевненості

[3, с. 236–238]. Зокрема, у темі «**Розвиток самосвідомості**», у рубриці «**Освоєння простору Я**», ґендерний фактор знаходить своє вираження в пріоритеті особистісного начала, тому що дитина «оперує займенником „Я”», вирізняє себе з-поміж інших, усвідомлює, що може обходитися власними силами, уміє знайти спільне і відмінне між собою та іншими. Має певну думку про себе, може сформулювати узагальнене судження щодо самої себе, дбає про збереження свого «особистісного простору» [3, с. 238].

Аналогічно побудовано рубрики «**Власне ім'я, прізвище, по батькові**», «**Самооцінка**», «**Домагання визнання**», де подано прямі вказівки егалітарного характеру, а саме: «*Розуміє, що власне ім'я вказує на її індивідуальність, на **статеву** та національну належність. Радіє своєму імені, знає свої ласкаві прізвиська, розуміє, що вони вказують на відмінність від інших, засвідчують позитивне ставлення рідних і близьких. Усвідомлює, що прізвище та по батькові вказують на її належність до роду, своєї родини, її традицій і звичаїв. Відчуває гордість за це і захищеність сім'єю*» [3, с. 238]. Дитина, незалежно від її статі, «виробляє елементарні судження про свої досягнення, якості, вчинки. Прагне до високої самооцінки, переживає свою відповідність-невідповідність певному еталону. Вміє порівняти себе (досягнення, якості, вчинки) з іншими. Усвідомлює зв'язок своєї самооцінки з реальними досягненнями та оцінками авторитетних дорослих. Виявляє *здатність до елементарної рефлексії* – усвідомлює, як її особливості сприймають дорослі та однолітки, може будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших людей... Розуміє, чого хоче. Вміє співвідносити свої домагання з можливостями, успіхами та невдачами. Переживає оцінки дорослих та однолітків. Розуміє, чим викликане позитивне і негативне судження про неї інших. *Орієнтується у своїх чеснотах і вадах, виявляє самоповагу, елементарну гідність, може відмовитися від незаслуженої високої оцінки. Прагне утвердитись у своїх моральних якостях, виявляє впевненість у своїх можливостях. Розуміє, що самовихваляння є негативним проявом, який зачіпає гідність іншої людини*» [3, с. 238–239].

Отже, ці рубрики містять ґендерно нейтральний зміст позитивного спрямування особистості на принципи андрогінії як передумови егалітарної соціалізації дитини. Підкреслимо, що ґендерна ідентичність виступає в тісному взаємозв'язку з національною ідентичністю, яка орієнтована на розвиток особистості – волі, характеру, патріотизму, честі, гордості, власної гідності, прийняття родинних цінностей.

Однак підтема «**Ставлення до себе як представника певної статі**» рубрики «**Розвиток самосвідомості**» містить зміст суперечливого ґендерного забарвлення, який демонструє *неоднозначне трактування* традиційного та

егалітарного підходів: «Позитивно ставиться до своєї статевої належності, радіє, що вона (він) дівчинка (хлопчик), *знає достоїнства своєї статі, орієнтується у статеворольових стандартах*. Має уявлення про „жіночість” та „чоловічість”, особливості та призначення жінки і чоловіка. *Знає і поважає властивості протилежної статі»* [3, с. 239].

Зміст рубрики потребує деякого уточнення в контексті гендерного підходу. Зокрема, слід змістити гендерні акценти, орієнтуючи дітей на нейтралізацію традиційних гендерних стереотипів; виховуючи дітей у дусі вільного конструювання гендерної ідентичності, гармонійного розвитку «жіночої» і «чоловічої» частини своєї особистості; нівелюючи протиставлення «природного призначення» жінок і чоловіків, «чоловічого і жіночого начал»; розширючи дитячі уявлення про реальну різноманітність рольової поведінки; розширючи моделі жіночності та мужності андрогінною рольовою моделлю, що є основою асептивної і толерантної поведінки та гендерної компетентності дитини.

Наступні рубрики – **«Уявлення себе у часі»** та **«Ставлення до прав і обов’язків»** – теж є гендерно нейтральними за змістом, що відповідає ідеї рівності статей, цінності індивідуальності і свободи вибору, партнерства в міжособистісних взаєминах: «Усвідомлює і переживає своє минуле і сьогодення, орієнтується у майбутньому, пов’язує з ним свої елементарні плани; може схематично назвати атрибути різних вікових періодів (дитинства, юності, зрілості, старості). *Елементарно уявляє себе в минулому, сьогоденні, найближчому майбутньому, відчуває життєву перспективу*. Знає, що минуле, сьогодення і майбутнє залежать від обставин життя і здатності допомагати самій собі. Пов’язує із сьогоденням і майбутнім переважно позитивні зміни і події... *Знає свої права, обов’язки, може означити словами ці категорії, пояснити їх відмінність*. Перелічує свої елементарні права (на відпочинок, на захист, на розуміння дорослого, на підтримку, на повагу до себе), домагається їх виконання. Може назвати і виконати свої основні обов’язки (самостійно виконувати те, що по силі; не робити шкоди іншому; дотримуватись режиму дня) тощо. *Розуміє зв’язок слів „право”, „правило”, „честь”*. *Знає етичні еталони поведінки. Здатна керуватися у своїй поведінці моральними нормами, відчуває межі припустимої поведінки»* [3, с. 239].

Таке змістове наповнення положень риторикою, а саме: «право і вибір», «обов’язки», «моральні цінності», «етичні норми», – є нормою зближення життєвих орієнтирів обох статей, вільних від гендерних стереотипів, указує на розвиток відповідальності, честі в дівчаток і хлопчиків, сприяє позитивному розвитку власного «Я».

У змістовій лінії **«Соціальне Я»**, у рубриках **«Адаптація до нових умов життя»** і **«Соціалізація»**, з позиції гендерного підходу позитивними індикаторами

є те, що дитина *«уміє пристосуватися до життя у нових соціальних умовах: усвідомлює свої нові функції, соціальні ролі; з розумінням ставиться до нового періоду свого життя, усвідомлює його значущість для власного розвитку... Орієнтується у нових умовах, знаходить точку докладання своїх зусиль, приймає умови, в яких доводиться існувати. Вміє розібратися в навколишній обстановці, елементарно упорядкувати свої враження, самостійно зайняти себе, продемонструвати іншим свої вміння та здібності, виявити приязне ставлення до інших, звернутися по допомогу. Розуміє відмінності між існуванням в сім'ї і соціальній установі, орієнтується в перевагах обох соціальних інститутів, виявляє інтерес, зацікавлене ставлення до життя у дитячому садку, школі... Орієнтується в основних моральних цінностях і вимогах, приймає їх, керується ними у своїх вчинках. Легко включається в життя групи, опановує типові для неї норми, здатна функціонувати, вміє відстоювати власні інтереси»* [3, с. 240].

У рубриці **«Комунікативні здібності»** є вказівки на цінності партнерської взаємодії в різних комунікаціях: *«Ініціює контакти, відповідає на ініціативу інших, виразно передає словами і мімікою свою готовність спілкуватися. Вміє обмінюватись інформацією, вислуховувати, не перебиваючи іншого, брати почуте до уваги, налагоджувати взаємодію. Цінує партнера, з яким спілкується, незалежно від ступеня прихильності до нього, визнає його чесноти, не зловтішається з недоліків. Уміє дорожити взаєминами, виявляє доступні вікові відданість, надійність, поступливість»* [3, с. 240].

Підкреслимо значущість для ґендерного аналізу теми **«Позиція у спілкуванні з людьми, які поряд»**, що містить низку підтем: *«У родині родин», «За межами сім'ї», «Групова взаємодія», «Статус», «Ставлення до авторитету», «Розуміння чужої точки зору», «Регуляція спільної діяльності», «Ставлення до асоціальних вчинків», «Розв'язання спірних питань», «Совість»*. У цих рубриках закладено етичні інстанції взаємодії дитини з батьками, членами родини, однолітками, набуття авторитетного статусу в групі, її соціальної адаптації незалежно від статі, вияву толерантності, емпатії, співчуття тощо. Наприклад: *«Розрізняє поняття „навмисно” і „випадково”, керується в оцінці вчинків моральними нормами. Здатна до правилотворчої і правилодоцільної поведінки, впливає на порушників правил співжиття, здатна опиратися спокусам, утримується від агресивності та руйнівних дій... Уміє владнати суперечку, знайти компроміс, передбачає наслідки своїх негативних дій, розуміє причини виникнення конфлікту, може висловити це, заспокоїти себе та іншого... Усвідомлює добро і зло, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх. Уміє, за відсутності контролю, стимулювання та заохочення діяти відповідно до соціальних норм, не порушувати їх, виявляти почуття гідності»* [3, с. 243].

Отже, в цих змістових лініях гендерні наголоси є правомірними, оскільки вони вказують на розвиток здібностей, волі і характеру в дівчаток та хлопчиків, без огляду на «слабку» та «сильну» стать, підкреслюють набуття дитиною громадянства як особистісної, а не статевої ознаки. У перспективі таке змістове наповнення моральними цінностями сприятиме зближенню життєвих перспектив обох вільних від гендерних стереотипів статей, психологічній андрогінності дівчаток і хлопчиків, егалітаризації їхньої гендерної свідомості, формуванню демократичної культури **«співдружності різних, проте рівних»**.

РОЗДІЛ II. ҐЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Згідно з Законом України «Про загальну середню освіту», Державний стандарт загальної середньої освіти складається з Державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти.

Державний стандарт початкової загальної освіти (зі змінами, затвердженими колегією Міністерства освіти і науки України від 20.10.2005 року «Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання») Міністерство освіти і науки України рекомендувало для практичного використання та забезпечення відповідності в підготовці та післядипломній освіті учителів початкових класів, валідності навчальних програм та підручників [лист МОН № 1/9-695 від 06.12.2005].

Початкова освіта як складова загальної середньої освіти спрямована на всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності. Тому в доборі змісту враховано його наступність і неперервність, доступність і науковість, потенційні можливості для взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку, реалізації принципів індивідуалізації, гуманізації навчально-виховного процесу.

Відповідно до ґендерних досліджень, **методологічними** орієнтирами у сфері освіти є критерії (ознаки) ґендерної рівності: рівність доступу, рівність ставлення і рівність результатів. Зазначимо, що інтерпретація дослідниками принципів ґендерного підходу стосується насамперед «рівності результатів», під якою розуміють не рівність балів з предметів у хлопчиків та дівчаток, а розкриття власного, індивідуального потенціалу дитини незалежно від її статевої належності, досягнення рівності здібностей на суб'єктивному рівні. Підкреслимо, що «рівність результатів в освіті» інтегрує в собі взаємодію принципів «рівного доступу» і «рівного ставлення».

Під час ґендерної експертизи було виявлено, що Державний стандарт початкової загальної освіти є релевантним принципам ґендерного паритету, тому що його основою стала модель особистісно орієнтованого та цілісного підходу. Цей програмний документ розроблено відповідно до пізнавальних можливостей дітей молодшого шкільного віку. Він, зокрема, передбачає всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнях бажання і вміння вчитися, повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, умінь і навичок здорового способу життя. Разом з функціональною підготовкою, за роки початкової освіти діти мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності, самовираження в творчих видах завдань.

Базовий навчальний план початкової школи (далі Базовий навчальний план) є складовою Державного стандарту загальної середньої освіти, що дає цілісне уявлення про зміст і структуру цього рівня освіти, установлює погодинне співвідношення між освітніми галузями, визначає гранично допустиме навантаження учнів та загальнорічну кількість годин.

Базовий навчальний план складається з таких освітніх галузей: «Мова і література», «Математика», «Здоров'я і фізична культура», «Технологія», «Мистецтво», «Людина і світ», які побудовано за змістовими лініями. Зміст освітніх галузей можна реалізовувати через окремі навчальні предмети та інтегровані курси.

До Базового навчального плану належить інваріантна та варіативна складова змісту початкової освіти. Інваріантна складова змісту формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів, незалежно від їх підпорядкування і форм власності. Її можна реалізовувати за базовими та експериментальними навчальними програмами і варіативними підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України. Зміст інваріантної складової подано через освітні галузі, сукупність яких необхідна і достатня для загальноосвітньої підготовки учнів молодшого шкільного віку.

Варіативну складову Базового навчального плану навчальний заклад формує самостійно, з урахуванням своїх особливостей та індивідуальних освітніх потреб учня. У початкових класах варіативна складова включає години, які можна додатково використати на вивчення навчальних предметів освітніх галузей, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями. Навчальне навантаження учнів охоплює години інваріантної та варіативної складової і не може перевищувати граничнодопустимого тижневого навантаження учнів, установленого Базовим навчальним планом та санітарно-гігієнічними нормами організації навчально-виховного процесу.

Гендерна експертиза тексту стандарту початкової школи засвідчила наявність *гендерної мовної асиметрії*, що стосується перш за все вживання іменників чоловічого роду (мовний андроцентризм): «учень» (3), «герой» (5), «учитель» (4), «автор» (1), «письменник» (1), «громадянин» (1). Проте зустрічаються й гендерно коректні терміни, а саме: «людина» (21), «дитина» (5). Водночас вживають іменники в множині: «учні» (38), «школярі» (15), «люди» (12), «діти» (8), «герої» (5), «автори» (2), «діячі» (1); одиничні вирази: «поети», «прозаїки», «письменники-класики», «персонажі», «українці», «фахівці», «представники», «працівники», «пасажери», «батьки», «вчителі» і т. п. Доцільним, на нашу думку, відповідно до гендерного підходу, є використання статевоототожних понять, як-от: «українці/українки», «учні/учениці», «письменники/письменниці» тощо.

Загалом Державний стандарт початкової загальної освіти відповідає засадам гендерного підходу, однак потребує незначного редагування щодо змісту і

державних вимог з урахуванням ґендерної компоненти, ширшого і точнішого формулювання.

Разом з функціональною підготовкою за роки початкової освіти діти обох статей мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

I. Освітня галузь «Мова і література»

У контексті уявлень про звичаї і побут українського народу та про визначні події і постаті в історії слід надавати інформацію про соціостатеву стратифікацію та ґендерні настановлення в українській етнокультурі і сьогоденні (фольклор, усна та писемна народна творчість, твори українських авторів/авторок) та ін. Розвивати повноцінне читання в дітей обох статей, ознайомлювати їх з кращими взірцями дитячої літератури з обов'язковим урахуванням ґендерної складової.

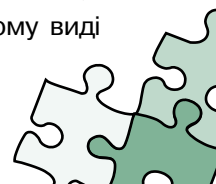
Під час читання молодшим школярам різножанрових літературних творів (казок, байок, віршів, ігор, скоромовок, приказок тощо) педагогам слід уникати дихотомії ґендерних ролей. Натомість варто наголошувати на ґендерних стереотипах, які представлено в зображеннях, малюнках, текстах тощо, звертати увагу на ментальність українців, що полягає в «кордоцентричності» («люблю серцем») та рівності ґендерних ролей. Представляти паритетність статей у змісті книжок, казок, віршів, часописів тощо статевототожними рубриками, як-от: «учень/учениця», «письменник/письменниця» і т. п.

Доцільно торкатися ґендерного аспекту на уроках мовознавства, тобто запровадити так звані уроки «ґендерного мовознавства», під час яких ознайомлювати учнів з азами ґендерного підходу. Засвідчувати наявність номінацій чоловічого та жіночого роду опозиціями «країна-край», «ідея-ідеал», «хлопчик/дівчинка», «мати – тато», «бабуся – дідусь», «він/вона»; наголошувати на егалітарних цінностях у міжстатевих взаєминах українців, на розвитку здібностей, волі і характеру в дівчаток та хлопчиків без огляду на «слабку» та «сильну» стать; підкреслювати витоки громадянства як особистісної, а не статевої ознаки тощо.

Показувати, що українській поезії, літературі, фольклору (дитячим лічилкам, скоромовкам, казочкам, віршикам тощо) притаманна орієнтація на індивідуальні можливості дитини без огляду на її стать. В їх основі – паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей, здібностей та навичок, функціонування різноманітних соціальних ролей тощо.

II. Освітня галузь «Мистецтво»

Доцільним є залучення школярів *обох статей* до творчої діяльності в музичному, образотворчому (візуальному), хореографічному, театральному та екранному виді

мистецтва. Сприяти *рівній участі дівчаток і хлопчиків* у всіх видах діяльності, розвитку емпатійних властивостей, активному вираженню естетичних почуттів тощо.

III. Освітня галузь «Математика»

Однаковою мірою заохочувати дівчаток та хлопчиків до вивчення математичних наук, акцентувати увагу на внескові жінок у становлення науки.

IV. Освітня галузь «Технологія»

Ознайомлення учнів та учениць з основними напрямками трудової діяльності; формування умінь і навичок роботи ручними знаряддями праці, що застосовують у різних технологічних процесах; формування в хлопчиків і дівчаток умінь самообслуговування, трудових навичок, *незалежно від їхньої статі.*

V. Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»

Формування вмінь і навичок здорового способу життя, безпеки життєдіяльності *дівчаток та хлопчиків* з урахуванням гендерної складової, відповідно до вікових та психологічних особливостей; ознайомлення дітей обох статей з впливом рухової активності та загартування організму; формування у них знань, умінь і навичок особистої гігієни, профілактики захворюваності і травматизму, правил техніки безпеки; формування усвідомленої індивідуальної установки дітей обох статей удосконалювати основні якості їхнього фізичного розвитку; формування самостійного та свідомого виконання фізкультурних заходів у режимі дня, профілактичних вправ для запобігання порушенню постави та зору; формування та розвиток навичок базових рухових дій загальнорозвивального спрямування, *незалежно від статі.*

VI. Освітня галузь «Людина і світ»

Усвідомлення дітьми обох статей своєї належності до природи і суспільства, створення передумов для засвоєння учнями й ученицями різних видів соціального досвіду, системи цінностей суспільства, морально-правових норм, традицій тощо. Розвиток активного пізнавального ставлення до дійсності, забезпечення умов для самореалізації, самовираження в навчально-пізнавальній діяльності відповідно до індивідуальних можливостей кожної дитини, *незалежно від її статі* (див. додаток 4).

Викликом часу є реалізація новітніх гендерно-освітніх технологій як стратегічних напрямів запровадження гендерних стандартів у систему початкової освіти, що сприятиме підвищенню гендерних компетенцій у педагогів, розширенню гендерних знань дорослих, трансляції гендерних знань для широкого загалу.

ВИСНОВКИ

Предметом гендерної експертизи був зміст стандартів дошкільної та початкової освіти.

Гендерна експертиза програмних документів підтвердила дотримання принципу рівності статей на інституційно-освітньому рівні.

Зміст Базового компонента дошкільної освіти і Державного стандарту початкової загальної освіти ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого підходу як втілення ідеї рівних прав і можливостей статей, цілісного, гармонійного, усебічного розвитку дитини без огляду на її стать, орієнтації дітей на партнерство в міжстатевій взаємодії, що відповідає принципам гендерної рівності. Методологічними засадами цих програмних документів є загальнолюдські цінності та принципи науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави, що є релевантним гендерному підходу.

У цілому для змісту Державних стандартів дошкільної і початкової освіти характерним є гендерно нейтральний виклад.

Водночас у змісті програмних документів виявлено гендерні індикатори як егалітарного, так і стереотипного характеру. Зокрема, основою Базового компонента дошкільної освіти стала **якість** розвитку, вихованості та навченості дитини перших семи років життя, набуття нею **життєвої компетентності**, формування базису особистісної культури дитини через відкриття їй світу, в його цілісності та різноманітності, як сукупності чотирьох сфер життєдіяльності – «Природи», «Культури», «Людей» та «Я». У Базовому компоненті також наголошено **на рівності умов** для реалізації задатків, здібностей, різнобічного розвитку кожної дитини, незважаючи на її статеву належність. Розгляд дитини як найвищої цінності, актуалізація уваги на важливості розширення її життєвого простору загалом відповідає егалітарній парадигмі соціалізації дітей. Позитивним у змісті Базового компонента є те, що в змістових лініях «Сім'я. Рід. Родина» увагу акцентовано на дотриманні дітьми, незалежно від їхньої статі, норм моральної поведінки як засадничих принципів гендерного підходу.

Гендерна експертиза Державного стандарту початкової освіти як складової загальної середньої освіти засвідчила спрямованість на всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності, незалежно від статі; наявність потенційних можливостей для

взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості дитини; реалізацію принципу індивідуалізації та гуманізації навчально-виховного процесу як релевантних принципам гендерної рівності.

Слід підкреслити дотримання та вживання гендерно коректних термінів у граматичній формі однини та множини, адекватно до змісту текстів, як-от: «особистість», «дитина», «немовля», «дошкільники», «учні», «дорослі» і т. п.

Під час гендерної експертизи Базового компонента дошкільної освіти було виявлено, що гендерно забарвлені посилання стереотипного характеру стосуються категорії *статі* і транслюються через прямі вказівки на кшталт «тато – здобувач, мати – господиня; хлопчик захищає, дівчинка опікується» і т. п., а також через акцент на «статевовідповідних» видах діяльності і дихотомічність у виборі іграшок, ігор та друзів.

Для текстів стандартів дошкільної та, меншою мірою, початкової освіти характерні прояви гендерної асиметрії мови, що стосуються постійного вживання щодо обох статей лише іменників та займенників чоловічого роду, наприклад: назва сфери «Я сам», вирази «дошкільник» (9), «він», «малюк», «вихователь», «партнер», «товариш», «випускник дошкільного закладу», «глядач», «виконавець», «дорослий», «сам», «його», «ним», «той», «себе як носія», «самого себе», «іншого», «здатного до творчого задуму», «його самоповагу», «учень», «герой», «учитель», «автор», «письменник», «громадянин» тощо.

Слід зазначити, що вживання терміну «*дошкільник*» є гендерно некоректним щодо осіб жіночої статі, оскільки в тексті програмного документа йдеться про дитину без огляду на її стать.

Отже, гендерна експертиза стандартів дошкільної та початкової освіти засвідчила:

- Брак гендерної термінології («прописаних» у тексті гендерних конкретних цілей, задач).
- Наявність мовного андроцентризму.
- Наявність прямих установок на традиційний розподіл гендерних ролей; стереотипізація категорії **статі**, що є **дискримінаційним елементом**: упередження стосуються диференційованого, обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, «статевовідповідних» традиційних очікувань щодо виконання дітьми гендерних ролей та видів діяльності. Така обмеженість стереотипізованого, традиційного виховання призводить до позбавлення дитини основних громадянських прав і свобод на підставі належності до статі.
- Брак гендерних наголосів щодо врахування специфіки впливу на дошкільників різних соціальних інститутів (дитячий садок, сім'я, школа, ЗМІ).

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ҐЕНДЕРНО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Інтеграція ґендерного підходу в освітній простір передбачає гармонізацію статевої взаємодії на підставі егалітаризму як принципу рівних прав та можливостей особистості, незважаючи на її статево належність, пріоритет особистісного та індивідуалізованого потенціалу дитини у її життєздійсненні порівняно з традиційними статевими обмеженнями.

Метою ґендерної соціалізації на засадах *егалітарної парадигми* є підготовка дівчаток і хлопчиків до гнучкого соціостатевого репертуару в поведінці у різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням індивідуальних здібностей, уподобань, нахилів, можливостей тощо.

Основним завданням є формування **ґендерної компетентності як складової життєвої компетентності** в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що є передумовою егалітарної моделі соціалізації молодої особистості.

Розробка та введення **ґендерно-освітніх технологій** як складової інноваційних технологій сприятиме впровадженню в дошкільні та початкові освітні заклади принципів ґендерного підходу, побудові навчально-виховного процесу на егалітарних засадах, розширенню *ґендерних компетенцій* усіх учасників соціокультурної взаємодії – дітей, батьків, вихователів, учителів, адміністрації дошкільних закладів та початкової школи, а також громадськості.

Методологічними засадами впровадження ґендерно-освітніх технологій має бути узгодження прогресивних етнокультурних традицій з принципами особистісно орієнтованого та егалітарного підходів.

Слід обґрунтувати умови оптимізації педагогічної діяльності настановами **гуманістичної педагогіки**, засадничими для розробки та впровадження новітніх ґендерно-освітніх технологій для дітей цих вікових періодів (В. Сухомлинський, Г. Ващенко, С. Русова, А. Макаренко, М. Драгоманов, К. Ушинський, П. Блонський та ін.).

Для цього керівникам (начальникам) відділів освіти регіональних, обласних, міських та районних адміністрацій, керівникам дошкільних навчальних закладів та директорам шкіл рекомендовано організувати широке роз'яснення ґендерно орієнтованих програм та принципів ґендерного виховання для педагогічних колективів, батьків та громадськості.

Принципи гендерного виховання:

- Немає статевоповідних видів людської діяльності, освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності.
- Чоловік і жінка відіграють однаково вагомі ролі в сім'ї та вихованні дитини.
- Хлопчики й дівчатка, чоловіки й жінки мають рівні можливості для кар'єрного зростання, а також для оволодіння трудовими вміннями та навичками.
- У вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності та рівні можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє; майже всі професії дорослих можуть здобувати як дівчата, так і хлопці.
- Неприпустимо протиставляти дітей за статевою ознакою в різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє тощо; хлопчики й дівчатка мають багато подібного і небагато відмінного.
- Важливо розвивати вміння дітей протистояти стереотипам і статовитіпозованим очікуванням, усвідомлювати, що їх прийняття може стати перепорою на шляху до самоздійснення.
- Потрібно підтримувати дружнє співіснування статей під час гендерно нейтрального виховання, орієнтованого на розвиток індивідуальних інтересів, нахилів та здібностей, на базі виконання однакових соціальних ролей, залучення до спільних видів діяльності.
- Потрібно відмовитися від диференційованого, обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, від нав'язування традиційних очікувань на користь її особистісного, індивідуалізованого розвитку.

На наш погляд, низка положень Державних стандартів потребує точнішого та глибшого **гендерного викладу**. Уважаємо за доцільне:

- упровадити гендерну термінологію в тексти програмних документів;
- уключити гендерні цілі та завдання розвитку окремим пунктом в тексти програмних документів;
- дотримуватися гендерної симетрії в мові програмних документів;
- переписати відповідно до принципів гендерної рівності та вимог часу теми, що стосуються стереотипізації категорії **статі**;
- доповнити та уточнити низку положень у рубриках змістових ліній Базового компонента: «Статеві відмінності між людьми», «Розрізнення людей за статевою належністю», «Ототожнення статі із соціальними ролями», «Ставлення до дорослих різної статі», «Стосунки з дітьми ідентичної та відмінної статі», «Статева диференціація та ідентифікація», «Ставлення до себе як представника певної статі»;
- доповнити назву сфери «Я сам» назвою «Я сама»;

- запровадити коректніший в контексті ґендерного підходу термін «дитина дошкільного віку»;
- представити паритетність статей статевототожними рубриками, як-от: «він/вона», «учень/учениця» «українці – українки», «письменники/письменниці» тощо;
- засвідчити наявність номінацій чоловічого та жіночого роду опозицією «країна – край», «ідея – ідеал», «хлопчик/дівчинка», «мати – тато», «бабуся – дідусь», «товариш/товаришка», «партнер/партнерка», «громадянин/громадянка» тощо;
- наголошувати на егалітарних цінностях у міжстатевих взаєминах українців.

У зміст нової державної Базової програми особистісного розвитку дитини дошкільного віку «**Я у світі**» (науковий керівник та упорядник О. Л. Кононко), згідно з част. 3 ст. 23 Закону України «Про дошкільну освіту», бажано ввести ґендерну складову як системоутворювальну в організації творчо-розвивального середовища буття дитини.

Організація творчо-розвивального життєвого простору буття дитини потребує дотримання принципів ґендерної рівності, що передбачає:

- усунення некоректного висвітлення *категорії статі* в традиційній статево-рольовій парадигмі, нівелювання протиставлення ґендерних ролей чоловіків та жінок, хлопчиків та дівчаток у сімейно-приватній та публічно-професійній сфері;
- створення умов для вільного та усвідомленого особистісного вибору дівчатками й хлопчиками життєвих стратегій, враховуючи вибір ігор, іграшок, друзів, професій тощо;
- сприяння розвитку у дітей критичного мислення, здатності протистояти ґендерним стереотипам як необхідних умов ефективної самореалізації особистості, усебічного розкриття її потенціалу в процесі життєдіяльності без огляду на стать;
- упровадження дієвого психолого-педагогічного супроводу ґендерної соціалізації дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, що передбачає забезпечення рівності в розвитку дітей обох статей, сприяння участі кожної дитини у всіх видах діяльності, потрібних для її фізичного, пізнавального, емоційного і соціального зростання.

Організаційно-педагогічні умови ґендерного виховання передбачають:

- виконання дітьми різної статі однакових ролей у сюжетно-рольових іграх сімейно-побутової тематики;
- залучення хлопчиків і дівчаток до виконання функцій лідерів, капітанів, чоловічих тощо;

- заохочення дітей обох статей до використання різного обладнання (спортивного, трудового, предметного);
- спільна участь дітей обох статей у прибиранні іграшок, виконання доручень;
- формування ігрових команд, різнорідних за статевою належністю;
- використання спільного ігрового простору для дітей обох статей.

Проводити організаторську та гендерно-просвітницьку роботу з виконання вимог Закону України «Про дошкільну освіту» щодо забезпечення рівних прав та можливостей дитини незалежно від її статі (ст. 2, 3, 6); різнобічного розвитку дитини дошкільного віку (ст. 11, 22, 23); збереження і зміцнення її здоров'я (ст. 19, 28, 34, 35); пріоритетної ролі сім'ї у вихованні і розвитку дитини (ст. 7, 8, 9). Для цього слід упровадити курси гендерної просвіти в систему пропедевтичної роботи з вихователями, учителями, батьками, адміністрацією дитячих освітніх закладів, зокрема, у педагогічний всеобуч батьків.

Дорослим, батькам, вихователям і вчителям потрібно роз'яснювати дітям неправомірність традиційних вимог щодо їхньої «статевовідповідної» поведінки. Також важливо представити молодій особистості, відповідно до реалій сьогодення і в контексті суб'єктного підходу, не лише різноманітність сфер життєдіяльності жінок і чоловіків, а й культурне та історичне розмаїття гендерних ролей, надаючи кожній дитині свободу комбінувати й вибирати, розвивати свої задатки без обмежень за статтю, заохочувати розвиток загальнолюдських рис. Незалежність, впевненість, сміливість і чуйність, турбота і тактовність – цінні й корисні риси для обох статей, а не лише для хлопчиків чи дівчаток.

Доцільно організувати навчально-виховний процес у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів з упровадженням **гендерної складової** в такі навчальні програми: «Риторика», «Зарубіжна література», «Права дитини», «Азбука споживача», «Християнська етика в українській культурі» (2009–2010 н. р.), розробленими відповідно до чинних нормативно-правових документів [лист МОН від № 1/9-695 від 06.12.2005].

Особливо важливо впроваджувати гендерну складову в зміст курсу «Права дитини», який є логічним продовженням таких навчальних предметів, як «Я і Україна», «Основи здоров'я», а також пропедевтичним до вивчення предметів «Правознавство» та «Етика», що вивчають в основній школі. Це сприятиме усвідомленню учнями найважливіших статей Конвенції про права дитини, зокрема щодо дотримання гендерної рівності в різних сферах життєдіяльності.

На заняттях з розвитку мовлення у дошкільних закладах та на уроках рідної мови, навчання грамоти (читання) у початковій школі слід запровадити вправи з «гендерного мовознавства», з допомогою яких потрібно ознайомлювати дітей з гендерною абеткою. Наголошувати, що українській поезії, літературі, фольклору

(дитячим лічилкам, скоромовкам, казочкам, віршикам тощо) притаманна орієнтація на індивідуальні можливості дитини без огляду на її стать. В їх основі – паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей, здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей тощо. Слід підкреслювати важливість положень про те, що гендерна ідентичність дитини набувається у взаємозв'язку з національною ідентичністю, громадянським вихованням.

Заходи, присвячені ґендерній проблематиці, мають:

- а) передбачати різноманітні рівноцінні варіанти вибору;
- б) уможливити пошуки альтернативних стратегій забезпечення повноцінного розвитку кожної дитини незалежно від її статі;
- в) виховувати повагу і шанобливе ставлення вихованців до усталених народних традицій у взаємозв'язку з ґендерним та національним вихованням. У перспективі таке змістове наповнення моральними цінностями сприятиме зближенню життєвих перспектив обох статей, вільних від ґендерних стереотипів, психологічній андрогінії дівчаток і хлопчиків, егалітаризації їхньої ґендерної свідомості, формуванню демократичної культури **«співдружності різних, проте рівних»**.

Порушувати ґендерні питання під час організації діяльності методичних об'єднань, обговорювати їх у формі самопрезентацій та обміну досвідом з проблем упровадження ґендерного підходу в початковій школі та в дошкільних освітніх закладах.

Обговорити шляхи реалізації ґендерного виховання/ґендерного підходу та затвердити конкретні заходи щодо його впровадження на засіданнях педагогічних рад початкової школи, методичних комісій педагогічних працівників дошкільних освітніх закладів, на батьківських зборах і т. п.

Зміна ґендерних настановлень з традиційних на егалітарні серед педагогічного персоналу дитячих освітніх закладів сприятиме запровадженню принципу паритетності в навчально-виховній роботі дитячих садків та початкової школи. У педагогічному контексті йдеться про особистісно орієнтоване навчання і виховання, реалізацію культуротворчої функції в новій ситуації розвитку, що передбачає передусім змістовну побудову всіх освітніх галузей на засадах гуманізації та цілісності (В. Кремень, В. Андрущенко, С. Гончаренко, Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, А. Бойко, М. Боришевський, А. Богуш, І. Зязюн, Н. Нічкало, В. Кравець, О. Сухомлинська, О. Савченко та ін.).

Цілеспрямоване здійснення ґендерного виховання в ширшому контексті громадянського зростання особистості сприятиме утвердженню цінностей української національної ідеї, зокрема таких її складників, як державність, демократія, добробут, працелюбність і відповідальність, та ідеї рівноправності статей як запоруки демократичних змін в суспільстві та умови повноцінного, індивідуального розвитку дитини.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрущенко В. П. Болонські обрії вищої освіти // Світогляд. – 2007. – № 1 (3). – С. 50–54.
2. Базова програма розвитку дошкільного віку «Я у Світі»/ М-во освіти і науки України; Акад. пед. наук України; Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (державний освітній стандарт) // Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – С. 203–243.
4. Бех І. Д. Виховання особистості молодшого школяра. – К.: Либідь, 2006.
5. Будна Н. О., Бей П. І., Жирська Г. Я., Кікінежді О. М. Основи здоров'я: Підручник для 1 класу. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2002. – 96 с.
6. Будна Н. О., Бей П. І., Жирська Г. Я., Кікінежді О. М. Основи здоров'я: Робочий зошит для 1 класу. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2002. – 80 с.
7. Будна Н. О., Кікінежді О. М. Основи здоров'я: Робочий зошит для 1 класу: Гриф МОН. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2006–2008. – 80 с.
8. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі // Освіта і управління. – 2003. – № 4. – С. 56–68.
9. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: Навч. посібник: Гриф МОН. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с.
10. Державний стандарт початкової загальної освіти: Лист МОН, 6 груд. 2005 р. – № 1/9–695.
11. Долинна О., Низковська О. Алгоритм введення Базової програми // Дошкільне виховання. – 2008. – № 1. – С. 8–10.
12. Дошкільна освіта: Інформаційний вісник. – Тернопіль, 2003. – 64 с.
13. Законодавство України [Електронний ресурс] / Про загальну середню освіту: Закон України, 13 трав. 1999 р. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14
14. Законодавство України [Електронний ресурс] / Про освіту: Закон України, 23 трав. 1991 р. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12
15. Кікінежді О. М. Гендерне виховання змалку // Дошкільне виховання. – 2006. – № 2–3. – С. 3–6; 10–13.

16. Кікінежді О. М. Гендерна ідентифікація в контексті спадщини А. С. Макаренка // Становлення громадянської особистості в контексті спадщини А. С. Макаренка: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2004. – № 2. – С. 15–23.
17. Кікінежді О. М. Психологія дошкільника: початки гендерної поляризації // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: Матеріали методологічного семінару АПН України, 19 бер. 2008 р. – К., 2008. – С. 478–486.
18. Кікінежді О. М. Психолого-педагогічні умови формування егалітарних цінностей особистості // Проблеми загальної і педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології. – К., 2008. – Т. 9. – С. 233–245.
19. Кікінежді О. М. Становлення гендерної ідентичності в дитячому віці // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. академ. С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Випуск 26: У 4 т. – Т. 2: Матеріали І Всеукраїнського конгресу психологів. – С. 261–266.
20. Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 27–29.
21. Кікінежді О. М.. Чи підвладна психологія молодшого школяра гендерним (статевим) стереотипам? // Початкова школа. – 2005. – № 11–12. – С. 57–61; 47–52.
22. Кікінежді О. М. Шляхи розвитку гендерної культури сучасного вчителя // Вісник післядипломної освіти: Зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти АПН України; Асоц. безперерв. освіти дорослих; Редкол.: О. Л. Онуфрієва та ін. – К., 2005. – Вип. 11 / Голов. ред. В.В.Олійник. – К.: Геопринт, 2009. – Ч. 2. – С. 137–146.
23. Кікінежді О. М. Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: Науково-методичні матеріали до тренінгової програми: Навч. посібник. – 2-ге вид. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2009. – 160 с.
24. Кікінежді О. М., Кізь О. Б., Вихор С. Т., Жирська Г. Я. Особливості гендерного підходу в сфері гуманітарного знання: досвід та перспективи // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Спец. випуск «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. – С. 42–46.
25. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003.– 243 с.

26. Кононко О. Особистісна орієнтація – пріоритет сьогодення // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 3–6.
27. Кононко О. Про Базову програму розвитку дошкільника «Я у світі»// Дошкільне виховання. – 2008. – № 1. – С. 3–7.
28. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: Навч. посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
29. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
30. Кравець В. П., Кікінежді О. М. Педагогіка та психологія: гендерний аспект: Навч. посібник: Гриф МОН. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2004. – 124 с.
31. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: Факти, роздуми, перспективи. – К.: Грамота, 2003.
32. Макаренко А. С. Педагогічні твори: У 8 т. – М.: Педагогіка, 1983.
33. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: Програма. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2008. – 80 с.
34. Про затвердження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України, 21 бер. 2008 р. // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 6.
35. Русова С. Вибрані твори. – К.: Освіта, 1996.
36. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: Пос. для вчителів і методистів початкового навчання. – 2-ге вид., доп., переробл. – К.: Богданова А.М., 2009. – 226 с.
37. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. – К.: Добро, 2006.
38. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 томах. – К.: Радянська школа, 1976.
39. Тимчишин О., Побуринна М., Кікінежді О. Впровадження ідей гендерно чутливого виховання в навчально-виховний процес дитячих освітніх закладів // Формування гендерної культури молоді: проблеми і перспективи: Зб. матеріалів Всеукр. наук-практ. конф., 30–31 жовтня 2003 р. – Тернопіль, 2003. – С. 120–123.
40. Формування гендерної культури майбутніх вчителів: Зб. матеріалів всеукр. студентської наук.-практ. конференції / За ред. О. М. Кікінежді. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 96 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АНДРОГІНІЯ (АНДРОГІННА ОСОБИСТІТЬ) – поєднання в індивіді жіночих (фемінних) і чоловічих (маскулінних) властивостей водночас. Андрогінна особистість убирає в себе все найкраще з обох статевих ролей.

АНДРОЦЕНТРИЗМ – культурна традиція, яка зводить людську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, репрезентує її як універсальну об'єктивність, вважаючи жіночу суб'єктивність відхиленням від норми, маргіналією. А. є не просто поглядом на світ із чоловічого погляду, а й прийняттям чоловічих нормативних уявлень і життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми.

БІОЛОГІЧНИЙ (СТАТЕВИЙ) ДЕТЕРМІНІЗМ – принцип розгляду явищ, за якого визначальними для характеристики людини є біологічні, природні фактори. Фемінізм критикує Б. д. за довільне трактування «природних факторів» як незмінних.

ВСЕСВІТНІ КОНФЕРЕНЦІЇ ЗІ СТАНОВИЩА ЖІНОК – чотири конференції, організовані ООН з 1975 по 1995 рр., які допомогли порушити *проблему рівності статей* на світовому рівні.

ҐЕНДЕР – (англ. gender – рід, стать) стать як соціальна категорія, на відміну від статі біологічної (sex). Соціальний конструкт, що охоплює соціальні можливості кожної статі в освіті та професійній діяльності, доступі до влади, а також сімейні ролі та репродуктивну поведінку. Є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Стосується не анатомо-фізіологічних властивостей, за якими різняться чоловіки та жінки, а соціально сформованих рис, притаманних «жіночості» (femininity) та «мужності» (masculinity).

ҐЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ – непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей та уявлень про них у різних сферах життя. Джерелом Г. а. є прихована дискримінація й панівні в суспільній свідомості патріархальні установки.

ҐЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ – система волевиявлення обох статей (жінок і чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплено й реально забезпечено політико-правовими принципами та діями, розбудовою суспільних і державних структур. Г. д. утверджує рівну суспільну цінність жінок і чоловіків (принцип ґендерного паритету), що включає рівні права, обов'язки та відповідальність представників обох статей і перед суспільством, і однієї перед іншою.

ҐЕНДЕРНА (СТАТЕВА) ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ – процес, за якого біологічні відмінності між чоловіками й жінками наділено різним соціальним значенням. Їх використовують як засоби соціальної класифікації.

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ – ідентичність, яка характеризує людину з погляду її належності до чоловічої чи жіночої статі; усвідомлене прийняття нею взірців мужності та жіночності в культурі. Г. і. є ширшим поняттям, ніж *статоворольова ідентичність*, оскільки містить в собі рольовий аспект і образ людини загалом.

ГЕНДЕРНА ІДЕОЛОГІЯ – система ідей та поглядів, понять і уявлень про побудову суспільства, взаємин жінок та чоловіків як двох соціальних груп. Г. і. є конструктивною, оскільки несе нову культуру стосунків між статями в ім'я досягнень соціальних цілей.

ГЕНДЕРНА ІСТОРІЯ – спеціальна історична дисципліна, предметом вивчення якої є історична ретроспектива гендерних стосунків.

ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА – сукупність статоворольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних нормативів поведінки, потреб, інтересів та форм діяльності. Зумовлена суспільним устроєм, національними шлюбно-сімейними звичаями і традиціями, релігійними віруваннями.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА – утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності політичних структур (держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань).

ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ (ПСИХОЛОГІЯ СТАТІ, ПСИХОЛОГІЯ СТАТЕВИХ ВІДМІННОСТЕЙ) – галузь психологічного знання, що вивчає характеристики гендерної ідентичності, які детермінують соціальну поведінку людей залежно від їхньої статі. Структуру Г. п. утворюють: *психологія статевиx відмінностей* і *гендерна соціалізація*.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ – справедливий розподіл можливостей для здобуття освіти, виконання сімейних і соціальних ролей для чоловіків та жінок.

ГЕНДЕРНА СИСТЕМА – інститути, поведінка і соціальна взаємодія, які приписують індивідам відповідно до їхньої статевої належності. Шведська дослідниця І. Хірדман характеризує Г. с. як сукупність *гендерних контрактів*: у патріархальній ієрархії гендерних ролей для жінки базовим був контракт «домогосподарки», для чоловіка – контракт «годувальника».

ГЕНДЕРНА (СТАТЕВОРОЛЬОВА) СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес засвоєння людиною соціостатевої (гендерної) ролі, яке суспільство призначило для неї з народження.

ГЕНДЕРНА СТАТИСТИКА – статистика про становище чоловіків та жінок у таких сферах: «Населення», «Сім'я», «Охорона здоров'я», «Освіта і комунікації», «Зайнятість людини», «Політика».

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ – характеристика соціального устрою, згідно з якою різні соціальні групи (чоловіки і жінки) мають стійкі відмінності, що визначають їхні нерівні можливості в суспільстві.

ГЕНДЕРНА СТРАТИФІКАЦІЯ – ієрархічний розподіл у суспільстві економічних та соціальних ресурсів за статевою ознакою.

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ – сформованість у свідомості дітей намірів та умінь безконфліктного життя в класі, родині, суспільстві; повага до прав і свобод кожної особи; цінування різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної тощо.

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ – оцінювання різного впливу на чоловіків та жінок наявних тепер чи пропонованих програм, законодавства, державного політичного курсу в усіх сферах життя соціуму і держави. Г. а. передбачає збір якісної інформації і розуміння ґендерних тенденцій в економіці та суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

ГЕНДЕРНИЙ ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ – встановлені ООН показники, що відображають становище чоловіка і жінки в країні за такими базовими напрямками людського розвитку, як можливість вести здоровий спосіб життя і довго жити, доступність якісної освіти, рівень матеріального добробуту.

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД (ґендерний вимір) – ознака політичної культури, властива активній представницькій демократії, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю Г. п. є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків та жінок, викликають неоднакові їхні реакції.

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – міждисциплінарна дослідницька практика, яка реалізує евристичні можливості ґендерного підходу для аналізу соціальних трансформацій і систем домінування. Г. д. відображають відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим та жіночим.

ГЕНДЕРНІ ЗНАННЯ – система усвідомленої індивідом інформації про соціальне становище, роль і місце чоловіка та жінки у світовому просторі і часі, у національному суспільстві кожної країни.

ГЕНДЕРНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ – набуття знань, умінь і навичок з ґендерної проблеми.

ГЕНДЕРНІ (СТАТЕВІ) РОЛІ – зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їхньою статтю; сукупність загальноприйнятих норм і правил поведінки людей в конкретній ситуації. Г. р. відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються з часом.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ – набір консервативних загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються статусу жінок і чоловіків, норм їхньої поведінки, мотивів учинків і характеру потреб. Г. с. закріплюють наявні ґендерні відмінності і взаємовідносини.

ГЕНДЕРНІ СТРАТЕГІЇ – суспільно значимі гендерні спрямування в діяльності соціумів та їх організаційних структур, спрямовані на утвердження гендерної демократії в суспільстві для розвитку гендерної культури.

ДИСКРИМІНАЦІЯ (СЕКСИЗМ) – дії або практика систематичного приниження групи або однієї людини за статтю. Дискримінація в гендері (див.: Сексизм).

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК – будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації жінками (незалежно від їхнього сімейного стану) прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері.

ДИФЕРЕНЦІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ – диморфічний (статевоспецифічний) спосіб, відповідно до якого батьки чи інші дорослі по-різному ставляться до хлопчиків та дівчаток, винагороджуючи і посилюючи статевотрадиційну поведінку кожної статі.

ЕГАЛІТАРНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА (ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ) – політика, основою якої є принцип створення рівних умов для самореалізації особистості у всіх соціальних сферах незалежно від її статі.

ЕМАНСИПАЦІЯ – процеси соціальної мобільності жінок, пов'язані з їхньою соціальною диференціацією як окремої соціальної групи, а також з виходом приватної сфери в публічну.

ЖІНОЧИЙ РУХ – соціальна, культурна, політична діяльність жінок і жіночих груп, спрямована на захист інтересів жінок та зміну системи гендерних відносин.

ПСИХОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН – інтегративна галузь знання в межах психологічної науки, яка вивчає закономірності диференціації та ієрархічності відносин у сфері міжстатевої взаємодії. Перебуває на стадії становлення.

СЕКСИЗМ (СТАТЕВА ДИСКРИМІНАЦІЯ) – упереджене ставлення до людини чи групи людей, пов'язане з їхньою належністю до певної статі; дискримінація за ознакою статі. Розрізняють С. щодо жінок та щодо чоловіків. Ідеї С. близькі до расизму, шовінізму та фашизму.

СТАТЕВА (ГЕНДЕРНА) ІДЕНТИЧНІСТЬ – характеристика самосвідомості індивіда, яка полягає в ототожненні з певним характером соціальних ролей, які виконують чоловіки і жінки в сім'ї та суспільстві.

СТАТЕВА (ГЕНДЕРНА) ПОВЕДІНКА – дії людини, зумовлені її належністю до певної статі (манери, одяг, зачіска тощо).

СТАТЕВА (ГЕНДЕРНА) РОЛЬ — специфічний набір вимог, прав та обов'язків, які суспільство ставить перед індивідом як представником певної статі.

СТАТЕВА САМОСВІДОМІСТЬ – здатність усвідомлювати себе представником певної статі, статевовідповідні нормативи поведінки чоловіків та жінок.

СТАТЕВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес засвоєння індивідом нормативів поведінки, пов'язаних із соціальними вимогами та очікуваннями щодо поведінки чоловіків та жінок. Формування чоловічої чи жіночої статевої ідентичності відповідно до культурних норм суспільства.

СТАТЬ – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, які забезпечують продовження роду і дають змогу розрізнити в більшості організмів жіночі та чоловічі особини.

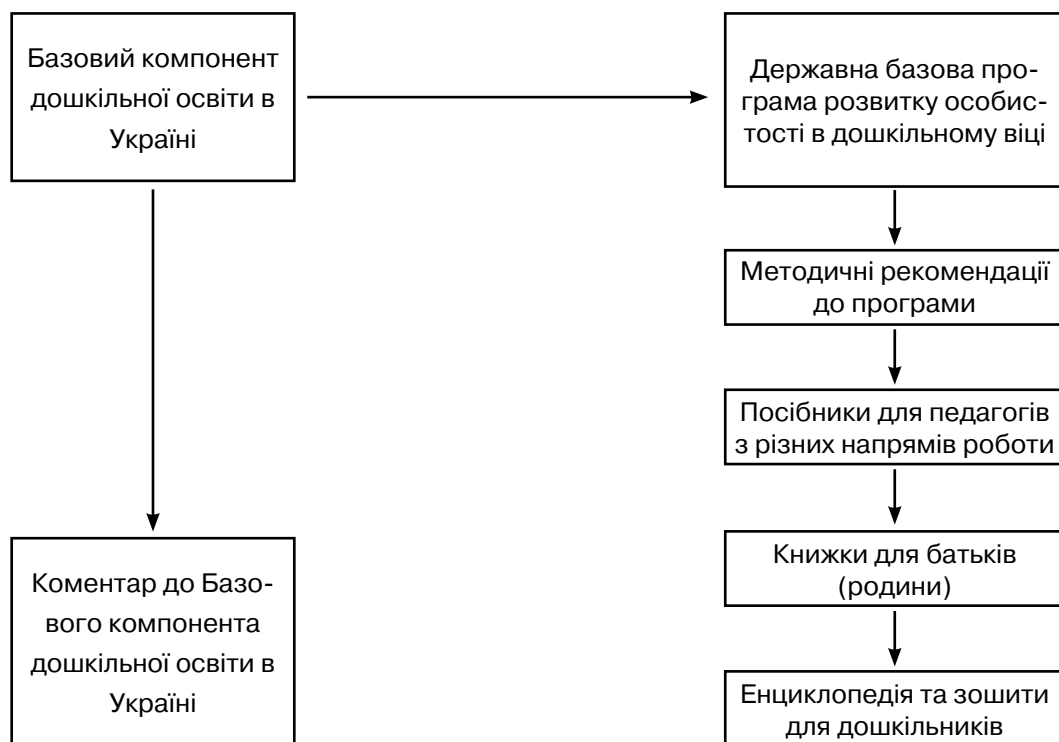
ФЕМІНІЗМ (ЖІНОЧИЙ РУХ) – теорія рівності статей, яка є основою руху жінок за свої права; громадський рух за визнання рівних прав жінки і чоловіка у всіх сферах сімейного та суспільного життя.

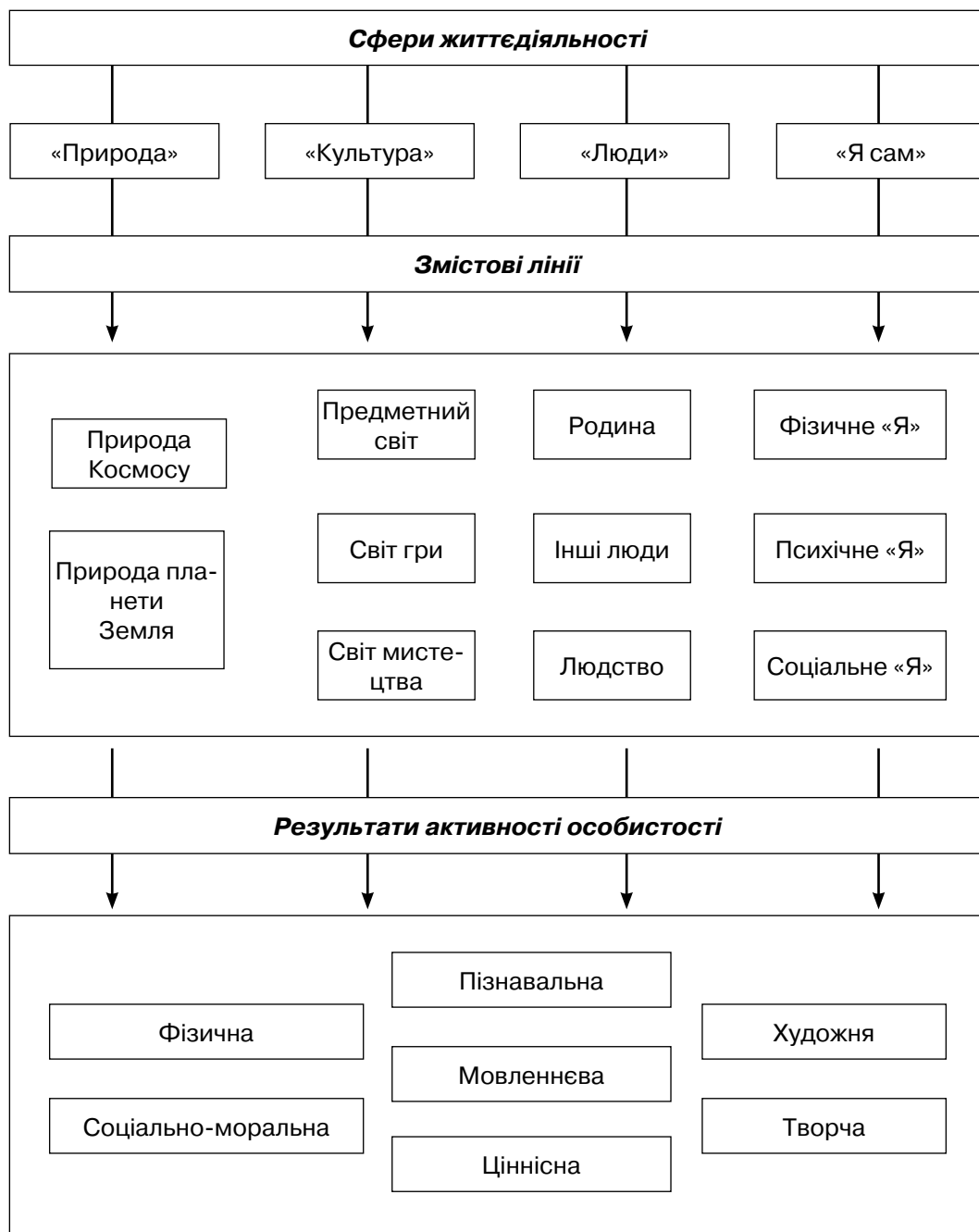
ДОДАТКИ

Додаток 1.

Схема забезпечення Базового компонента

Складові Базового компонента дошкільної освіти

Додаток 3.

Експертний аналіз і оцінка тематичного змісту Базового компонента дошкільної освіти

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>Сфера «Я сам» відкриває дитині світ власного внутрішнього життя, прагнень, думок, переживань; допомагає зіставити свої бажання з можливостями; привертає увагу до особливостей власного фізичного, психічного та соціального розвитку (с. 206)¹.</p>	<p>Назва сфери «Я сам» стосується лише дитини чоловічої статі, що свідчить про мовний андроцентризм, тобто про гендерну асиметрію в реченні, та дискримінацію щодо дитини жіночої статі, адже мають на увазі дітей обох статей, проте вживають займенник/іменник чоловічого роду.</p>	<p>Доповнити статевототожною рубрикою «Я сама».</p> <p>Доцільно ввести в постійний ужиток гендерно симетричну термінологію, яку слід вживати адекватно до змістового наповнення тексту. Ширше вживати гендерно нейтральні терміни й поняття на кшталт «дитина», «особистість», які стосуються обох статей.</p>
<p>Сфера «Культура» Рівень розвитку творчих здібностей <i>дошкільника</i> позначається на характері його життєдіяльності, створених ним продуктах праці, ігрових ролях, художніх образах.</p>	<p>Переважає маркування чоловічої статі: <i>дошкільника його ним</i></p>	<p>Урівноважити тематику змістовних ліній гендерно збалансованими термінами як передумови однакового ставлення до дітей обох статей, однакової позитивної оцінки як дівчинки, так і хлопчика.</p> <p>Треба уточнити: записати в множині «дошкільників», а в однині – «дитина».</p>
<p>Кожна з виділених змістових ліній сфери «Культура» – «Предметний світ», «Світ гри» та «Світ мистецтва» – акцентує увагу на змісті та структурі практичної, ігрової і мистецької активності як важливих складових <i>особистісної культури дитини</i>.</p>		<p>Бажано уточнити: як важливих складових особистісної культури дитини незалежно від її статі.</p>

¹ Тут і далі цит. за: Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (державний освітній стандарт) // Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – С. 203–243.

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
Компетентність в ігровій діяльності визначається розвиненістю ігрових умінь дитини, <i>здатністю використовувати адекватні ігрові атрибути та іграшки</i> , сформованістю ігрового партнерства, рівнем засвоєння нею ігрових правил (с. 217).	Містить приховану дискримінацію і установку на дихотомію у виборі ігор та іграшок: <i>здатністю використовувати адекватні ігрові атрибути та іграшки</i> .	Треба уточнити: <i>здатністю використовувати різноманітні ігрові атрибути та іграшки без огляду на стать, без поділу на «хлопчаче» та «дівчаче»; представлення у грі розмаїтості гендерних ролей; наочне приладдя, яке має відображати різноманітність професій та видів діяльності. Спрямування на партнерство обох статей в іграх (українських народних, фізичних, пальчикових), різних видах діяльності, розширення спільного ігрового простору.</i>
Змістова лінія «Світ гри» <i>Розвиток гри та особистості</i> Творчо відображає реальні та казкові ситуації. <i>Змістовно грається сам</i> , у мікро- і макроігрових групах, об'єднується з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань. Дотримується рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування (с. 217).	Переважає маркування чоловічої статі: <i>Змістовно грається сам</i> .	Доповнити: <i>Змістовно грається сам/сама</i> Позитив: <i>Підкреслення паритетної взаємодії дітей під час гри на підставі індивідуальних захоплень:</i> Об'єднується з однолітками на підставі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань . Дотримується рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування.
<i>Сюжет як показник змістовності гри</i> Ініціює, підтримує різні сюжети... Творчо відображає в грі діяльність та взаємини дорослих. <i>Урізноманітнює сюжет гри, творчо використовуючи можливості іграшок і засобів гри.</i> Негативно ставиться до сюжетів, пов'язаних з проявами агресії, жорстокості, аморальними вчинками (с. 217).		<i>Позитивна оцінка креативності дитини незалежно від статі:</i> Урізноманітнює сюжет гри, творчо використовуючи можливості іграшок і засобів гри. <i>Підкреслення принципу гуманності як основи гендерної рівності:</i> Негативно ставиться до сюжетів, пов'язаних з проявами агресії, жорстокості, аморальними вчинками.
<i>Правила рольової поведінки в грі</i> Відтворює взятую на себе роль, вступає у рольову взаємодію з іншими персонажами чи учасниками гри. Самостійно добирає зображувальні засоби спілкування, <i>здатний до творчого перевтілення</i> (с. 217).	Маркування чоловічої статі: <i>здатний до творчого перевтілення</i> , хоча загалом йдеться про дітей обох статей.	Треба уточнити з позиції гендерного підходу: Дитина, незалежно від її статі, (і дівчинка, і хлопчик) <i>здатна до творчого перевтілення...</i>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p><i>Взаємозв'язок знань та ігрових можливостей</i> Самостійно застосовує життєвий досвід для створення та реалізації ігрових задумів, відтворює знання та моральні уявлення, задовольняє в грі інтерес до навколишнього. <i>Доречно застосовує раніше набуті знання у звичних та нетрадиційних ситуаціях</i> (с. 218).</p>		<p>Зроблено правильний гендерний наголос на розширенні творчо-розвивального і гендерно-освітнього простору, діапазону активності дитини без огляду на її стать, вибору різноманітних ситуацій, гнучкості вибору у звичних та нестереотипованих видах діяльності: <i>Доречно застосовує раніше набуті знання у звичних та нетрадиційних ситуаціях</i> (с. 218).</p>
<p><i>Іграшка як засіб формування світосприймання</i> Сприймає іграшку як образ предмета реального чи казкового світу, <i>партнера, товариша</i> (с. 218).</p>	<p>Переважаюче маркування осіб чоловічої статі: <i>партнера, товариша</i></p>	<p>Треба доповнити статевотожними поняттями: партнерки, товаришки</p>
<p><i>Іграшка як складова предметно-ігрового середовища та передумова розвитку гри</i> Творчо застосовує образ іграшки у предметно-ігровому середовищі. Використовує іграшки відповідно до призначення, змісту, класифікації. <i>Знає варіативні можливості використання різних іграшок. Застосовує іграшку для відображення соціальних взаємин людей.</i> <i>Розрізняє народну іграшку, знає її призначення, роль, використання для розгортання сюжету іграшки-замінники, власноруч виготовлені іграшки.</i> Виявляє бажання, вміння, ініціативу щодо формування та перетворення ігрового простору (с. 218).</p>		<p>Правильний акцент на егалітарності та вихованні неупередженого ставлення дитини до іграшки: <i>Знає варіативні можливості використання різних іграшок.. Застосовує іграшку для відображення соціальних взаємин людей.</i> Треба мати: набір придбаних і саморобних ляльок, які б відображали різне етнічне та расове походження людей, серед яких мають бути і ляльки-дівчатка, і ляльки-хлопчики. Мати рівне співвідношення ляльок-чоловіків та ляльок-жінок, які б мали найрізноманітніший одяг. Ляльки-дівчата мають бути вдягнені як у сукні, так і в штани. Ляльки- хлопчики теж можуть бути вдягнені як у штани, так і спідниці (відповідно до етнічних традицій). Ляльки в національному одязі різних етнічних груп. Зробити маленькі книжки з журнальними малюнками і фотографіями на тему: „Усе те, що роблять дівчатка і хлопчики”. Виготовити підбірку матеріалів (фото, ілюстрації) з нестереотипними зображеннями жінок і чоловіків під час занять, нетрадиційних для своєї статі</p>
<p>Змістова лінія «Світ мистецтва» <i>Ознайомлення з творами мистецтва</i></p>		<p>Дотримання особистісно орієнтованого підходу: <i>визначати власне ставлення до творів мистецтва володіє художньою «майстерністю» мірою своїх індивідуально-вікових можливостей</i></p>

Наявність доцільних ґендерних компонентів у змісті програми	Ґендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо ґендерного наповнення програми
<p>Здатна емоційно відгукуватися на прояви естетичного в житті та мистецтві, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності, <i>визначати власне ставлення до творів мистецтва: образотворчого, музичного, театрального, літературного. ...володіє художньою «майстерністю» в міру своїх індивідуально-вікових можливостей і вдосконалює її під керівництвом дорослого (с. 220).</i></p>		<p>Уточнити: дитина, <i>незалежно від її статі</i>, здатна виражати свої почуття з допомогою різних видів мистецької діяльності... Треба доповнити: показувати твори митців різних народів із зображенням жінок і чоловіків різних рас та різного етнічного походження.</p>
<p>Театральна Виявляє <i>особистісну позицію</i> в процесі <i>перевтілення у сценічний образ</i>, запам'ятовує сюжетну послідовність, своєчасно включається у дію. Володіє навичками зображення позитивного та негативного образів персонажів; використовує музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів.</p>		<p>Дотримання особистісно орієнтованого підходу: Виявляє <i>особистісну позицію</i> під час <i>перевтілення в сценічного персонажа</i> Володіє навичками відтворення і позитивного, і негативного образу</p>
<p>Дитяча творчість Вміє виявляти ініціативу, власну пошукову зацікавленість під час образотворення. Прагне привернути увагу до результатів власної образотворчої діяльності самобутністю, оригінальністю, неповторністю. Здатна театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадує казку і засоби для її театралізації. Продовжує та самостійно складає розповіді, оповідання та казки, володіє образним мовленням. Ідентифікує почуття та вчинки персонажів із власними (с. 221).</p>		<p>Дотримання особистісно орієнтованого підходу: Прагне привернути увагу до результатів власної образотворчої діяльності самобутністю, оригінальністю, неповторністю. Ідентифікує почуття та вчинки персонажів <i>різної статі</i> з власними почуттями та вчинками.</p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>Сфера «Люди» Формування соціальних навичок поведінки, <i>розвиток свідомого ставлення до себе як самостійної особистості, рівної з іншими людьми</i>, як члена суспільства, що визначаються зв'язками з іншими, активного інтересу до людей, формування готовності сприймати соціальний досвід, виховувати співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки (с. 222).</p>	<p>Маркування чоловічої статі: <i>як члена суспільства</i></p>	<p>Позитив: дотримання принципів гендерної рівності: розвиток свідомого ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми Можливе уточнення: як до членів суспільства Можливе уточнення: виховувати співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки без огляду на стать.</p>
<p>Змістова лінія «Сім'я. Родина» <i>Сім'я</i> Має елементарне уявлення про сім'ю як найменшу частку суспільства, усвідомлює зміст поняття «сім'я», вміє його пояснити. <i>Взаємини з батьком та матір'ю</i> Знає, що сім'я об'єднує найрідніших людей і складається з батьків і дітей; батьки – це люди, які народили дітей і виховують їх; батьки батьків – <i>дідусь і бабуся; сім'я об'єднується любов'ю, взаємною турботою, обов'язками, спільним проживанням</i>; сім'я необхідна людині для щасливого життя; члени сім'ї мають, як правило, <i>спільне прізвище</i>; честь сім'ї – <i>повага людей до її членів; кожний член сім'ї повинен берегти і підтримувати її честь</i>. Виділяє матір, батька серед інших, <i>найтепліше ставиться до них; поступається своїми бажаннями, потребами, інтересами заради батьків,</i></p>		<p>Егалітарне виховання на загальнолюдських цінностях:</p> <p>Наголошення на зображеннях чоловіків (хлопчиків) та жінок (дівчат) в традиційних та егалітарних ролях сприятиме вирішенню соціальних та сімейних позицій статей на принципах гендерного паритету, як-от: подавати чоловіків/жінок, тат/мам, бабусь/дідусів, братів/сестер у нестатевотипізованих, нетрадиційних ролях, звертатися для участі в конкурсах до обох статей.</p> <p>Уточнення: члени сім'ї зазвичай мають <i>спільне прізвище</i>; проте можуть мати й різні: мама може залишити своє дівоче прізвище, тато може взяти мамине дівоче прізвище. Ознайомити з різними типами та видами сімей. <i>Повага людей до її членів; кожний член сім'ї повинен берегти й підтримувати її честь</i>. Найтепліше ставиться до них; поступається своїми бажаннями, потребами, інтересами заради батьків, задовольняє їхні прохання, прислухається до порад, вказівок; помічає їхній настрій, емоційний та фізичний стан; відчуває й цінує захист, підтримку, життєву опору, добробут, який дають батьки.</p>

Наявність доцільних ґендерних компонентів у змісті програми	Ґендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо ґендерного наповнення програми
задовольняє їхні прохання, прислухається до порад, вказівок; помічає їхній настрій, емоційний та фізичний стан; відчуває й цінує захист, підтримку, життєву опору, добробут, який дають батьки, бережливо і вдячно цим користується; живе інтересами родини (с. 222–223).		
Стосунки з братами та сестрами Встановлює і підтримує щирі, доброзичливі стосунки з сестрами та братами, виділяє їх серед інших дітей, дбає про них. Наслідуює старших сестер та братів. Здатна утримуватися від ревнощів, суперництва, розуміє корисність об'єднання зусиль для спільної діяльності, турботи про рідних.		Егалітарне виховання на загальнолюдських морально-етичних цінностях: Опікується молодшими сестрами і братами, уважно ставиться до їхніх потреб, прохань; навчає їх, прилучає до власних справ; захищає від несправедливості, грубощів, зухвальства.
Шанобливе ставлення до бабусі та дідуса, дбає про них		Наголос на вихованні чуйності, толерантності, поваги у дітей незалежно від їхньої статі
Сімейне буття Виконує правила співжиття у сім'ї, розрізняє і поважає обов'язки кожного члена сім'ї, сумлінно виконує власні обов'язки, підтримує порядок у домі , розуміє, що кожен робить потужний внесок у добробут і доброзичливу атмосферу сім'ї (с. 224).		Акцент на моральних засадах родинного виховання, що є основою ґендерного підходу: живе інтересами родини. Своєчасно й доречно надає посильну допомогу кожному членові родини. Турботливо й уважно ставиться до хворих, помічає їхній стан, прагне його поліпшити. Любить і шанує сімейні свята, бере активну участь у їх організації. Дотримується сімейних традицій.
<i>Родина</i> Знає про родинні стосунки, прагне бути гідним власного роду. Цікавиться родоводом, складає родовідне деревце.		Особистісно орієнтований та егалітарний підхід: самостійне виготовлення родовідного дерева; показ та створення художніх фотоальбомів, книжечок-ширм, як-от: «Діти різних країн» «Діти та їхні матусі», «Діти та їхні татусі», «Діти та їхні бабусі й дідусі», «Родинне деревце» тощо

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
Участь у родинних святах, дотримання родинних традицій. Виявляє ініціативу щодо підтримання родинних зв'язків, інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, ведення фотоальбомів тощо.		
<i>Змістова лінія «Інші люди»</i> Знає, хто рідні, хто знайомі, чужі. Рахується зі смаками, інтересами, потребами інших, виявляє чемність, толерантність до них (с. 224–225).		Дотримання гендерних принципів: поважати право інших, рахуватися з іншими. Треба уточнити: розвивати гендерну толерантність.
<i>Вікові відмінності</i> Знає назви дітей залежно від їх статі (донька, сестра, племінниця, онука, син, брат, племінник, онук). Має уявлення про людину юнацького віку, дорослу і стару людину.		Дотримано принцип егалітарного та гендерного підходу
Особливості спілкування з людьми різного віку Старі та дорослі Позиція щодо молодших за себе		Виховання на засадах загальнолюдських цінностей: Звертається до них зі словами турботи, підтримки, готовності допомогти. Уважно й турботливо ставиться до них , опікується ними, допомагає, залучає до спільної посильної діяльності, задовольняє бажання бути самостійною. Виявляє інтерес до ігор, занять молодших дітей, прагне входити в контакт з ними, привертає до себе увагу своїми знаннями, вміннями, доброзичливим ставленням (с.226).
<i>Стосунки з однолітками</i> Виявляє інтерес до однолітків. Відчуває себе на рівних та впевнено з однолітками. Прагне бути справедливим, морально витриманим. Узгоджує власні задуми, дії зі спільною метою та бажанням партнерів. Вміє захищати власну думку; в разі потреби звертається до товариша (с. 227).	Маркування чоловічої статі: Прагне бути справедливим, морально витриманим.	Треба доповнити: Виявляє інтерес до однолітків, як до дівчаток, так і до хлопчиків. Уточнити: <i>дитина прагне бути справедливою, морально витриманою.</i> Уточнити: в разі потреби звертається до товариша/ товаришки .

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні задування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p><i>Статеві відмінності між людьми</i> Усвідомлює поділ людей за статевою ознакою: «люди поділяються на чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток. Може словами охарактеризувати, що чоловік – доросла особа, а хлопчик – дитина чоловічої статі; жінка – доросла особа, а дівчинка – дитина жіночої статі. <i>Має уявлення про основні ознаки чоловіка й жінки; може назвати спільне та відмінне у представників різної статі</i>» (с. 228).</p>	<p>Виявлено гендерний індикатор статево-диференційованого підходу: «<i>орієнтується у відповідних статево-рольових стандартах</i>».</p>	<p>Потребує уточнення: орієнтується у розмаїтті гендерних ролей та змін у статево-рольових стандартах Унести корективи в зміст відповідно до егалітарного підходу, основними стратегіями якого слід вважати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виховання на ідеях рівноправ'я статей, цінності індивідуальності і свободи вибору, партнерства в міжособистісних взаєминах. 2. Заохочення дітей обох статей до більшої гнучкості в інтересах і особистісних рисах. 3. Розширення уявлень про реальну різноманітність рольової поведінки, моделей жіночності і мужності. 4. Створення умов для партнерської взаємодії дівчаток і хлопчиків у провідних видах діяльності (гра, навчання, спілкування).
<p><i>Ототожнення статі із соціальними ролями</i> Ототожнює стать дорослих з відповідними соціальними ролями (матері, батька та ін.). Орієнтується на певну соціальну роль стосовно статі: жінка – господиня, матір, дружина; чоловік – захисник, опора сім'ї тощо. Розуміє, що стать певною мірою визначає інтереси, професійні уподобання (с. 228).</p>	<p>Присутні елементи статевої диференціації і протиставлення у визначенні соціальних ролей: Є пряма вказівка упередженого характеру щодо виконання статтями гендерних ролей, орієнтації на професію, інтереси, уподобання: «<i>Орієнтується на певну соціальну роль стосовно статі: жінка – господиня, матір, дружина; чоловік – захисник, опора сім'ї тощо. Розуміє, що стать певною мірою визначає інтереси, професійні уподобання</i>».</p>	<p>Треба переписати: Орієнтується на виконання різних соціальних ролей жінками та чоловіками та їхню взаємозамінність; розуміє, що чоловік, батько може брати декретну відпустку для догляду за дітьми, вести домашнє господарство, а мати, жінка – бути бізнес-леді, служити у війську, міліції тощо. Уточнити: Розуміє, що стать людини не визначає її інтереси, професійні уподобання тощо.</p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні загадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p><i>Ставлення до дорослих різної статі</i></p> <p>Уміє порівнювати людей різної статі за ознаками зовнішнього вигляду, одягом, зачіскою, родом занять, звичками тощо. <i>Відповідно до цього та виходячи з власної статі, будує взаємини з дорослими.</i></p>	<p>Акцент на традиційних статевих ролях не відповідає вимогам часу, стає на заваді розвитку андрогінних властивостей дітей як багатомірності «чоловічого» та «жіночого» в одній особі, участі дітей обох статей у різних видах діяльності, розвитку їхньої співдружності та позитивного образу «Я»: <i>Відповідно до цього та виходячи з власної статі, будує взаємини з дорослими.</i></p>	<p>Треба уточнити:</p> <p>Будує взаємини з дорослими на підставі спільних інтересів, емоційної прихильності, симпатії.</p>
<p>Стосунки з дітьми ідентичної та відмінної статі</p> <p>Позитивно ставиться до дітей ідентичної та відмінної статей, спілкується, грається з ними</p> <p>Розуміє, що хлопчикам і дівчаткам треба дружити, поважати права та стать іншого, охоче приймати до спільних справ, ігор, занять, праці</p> <p>Знає, що хлопчик опікає, шанує, захищає дівчаток, уважний до них; що дівчатка дбають, турбуються про хлопчиків, шукають в них опору, захист, галантність; розподіляти обов'язки, зважаючи на особливості статі (с. 228).</p>	<p>Статі протиставлено в прояві їхніх особистісних якостей, розподілу рольових моделей поведінки:</p> <p>Знає, що хлопчик опікає, шанує, захищає дівчаток, уважний до них; що дівчатка дбають, турбуються про хлопчиків, шукають в них опору, захист, галантність;</p>	<p>Продемонстровано гендерне бачення партнерської взаємодії між дітьми різної статі:</p> <p><i>Позитивно ставиться до дітей ідентичної та відмінної статі, спілкується, грається з ними.</i></p> <p><i>Розуміє, що хлопчикам і дівчаткам треба дружити, поважати права та стать іншого, охоче залучати до спільних справ ігор, занять, праці.</i></p> <p>Ознаки гендерного підходу</p> <p>Доцільно виправити:</p> <p><i>І дівчатка, і хлопчики повинні опікати, шанувати, захищати та бути уважними одні до одних.</i></p> <p><i>Розподіляти обов'язки незалежно від статі.</i></p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
	<p><i>розподіляти обов'язки, зважаючи на особливості статі.</i></p> <p>Заохочення хлопчиків і дівчаток до статево диференційованої поведінки, занять і сфер діяльності; протиставлення жіночих і чоловічих особистісних якостей, рольових моделей поведінки, видів діяльності тощо.</p>	
<p><i>«Розрізнення людей за ознакою прихильності» Дружба</i></p> <p>Надає перевагу тому, хто проявляє доброзичливість, увагу, готовий до співпереживання, співробітництва. Підтримує дружнє ставлення до себе, що ґрунтується на симпатії, справедливості та інших цінностях (с. 228).</p>		<p>Побудова дружніх стосунків на принципах гендерної рівності, співдружності:</p> <p><i>Дотримується й домагається демократичних стосунків у дружбі, не підтримує авторитарних тенденцій, розширює коло дружніх стосунків, підтримує дружбу дітей різної статевої належності, національності, прагне подружитися з молодшими й старшими дітьми, дорослими людьми (с. 229).</i></p>
<p><i>«Товаришування»</i></p> <p>Розуміє, що товариш – це близька за спільністю поглядів, уподобань людина. Прагне до певного сталого кола товаришів. Залучає їх до спільної діяльності, підтримує ініціативу в спілкуванні, дотримується демократичних стосунків, виявляє відповідальність, зважає на індивідуальність. Підтримує спроби познайомитися, шукає спільні інтереси, приводи для наступних зустрічей (с. 229).</p>	<p>Маркування чоловічої статі: «товариш» означає особу чоловічої статі, хоча далі вживається слово «людина».</p>	<p>Треба доповнити статево тотожним терміном: <i>товаришка – це близька людина.</i></p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>Змістова лінія «Людство» <i>Держава</i> Оперує назвою держави. Розуміє, що Україна є її рідною країною. Знає і поважає державні символи.</p> <p><i>Народи</i> Знає, що «деякі особливості їхнього зовнішнього вигляду, типові види занять, особливості побуту пов'язані з умовами проживання. Знає, що люди різняться кольором шкіри, волоссям, розміром очей, зростом, статурою, звичаями тощо. Розуміє, що люди в різних країнах розмовляють різними мовами» (с. 229).</p> <p><i>Людство</i> Має уявлення про те, що поняття «людство» означає сукупність усіх людей, які населяють нашу планету. Знає, що народи світу прагнуть миру, щастя, турбуються про майбутнє своїх дітей, процвітання своєї країни, всієї планети.</p>		<p>Ці положення свідчать про можливість усвідомлення дитиною культурних аспектів статевої та етнічної належності, спільності та відмінності різних культур; формування в перспективі толерантного ставлення до розмаїття культур, до розуміння гендерної поведінки різних представників полікультурного світу.</p> <p>Треба підкреслити важливість положення про те, що гендерна ідентичність дитини формується у взаємозв'язку з національною ідентичністю, громадянським вихованням.</p>
<p>Сфера «Я сам» <i>Змістова лінія «Фізичне Я»</i> <i>Гігієна тіла</i> <i>Догляд за тілом та його органами</i> Виконує правила основних гігієнічних процедур (вмивання, чищення зубів, розчісування, купання, зміна білизни, користування носовичком, догляд за нігтями тощо), дотримується правил гігієни праці (с. 232).</p>		<p>Треба уточнити : Незалежно від їхньої статі, діти мають отримати рівноцінні навички самообслуговування для догляду за тілом та його органами, уміти самостійно виконувати основні гігієнічні процедури, користуватися гігієнічними засобами.</p>
<p><i>Здоров'я. Хвороба</i> Має уявлення про основні показники свого здоров'я... ...знає про існування фізичного й психічного нездоров'я, вад.</p>		<p>Треба уточнити: Дитина, незалежно від її статі, також має уявлення про роль шкідливих звичок у погіршенні здоров'я; усвідомлює власну роль у підтримці, збереженні, розвитку, збагаченні здоров'я.</p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
Коректно ставиться до однолітків, що їх мають (с. 234).		Виховання толерантного ставлення до дітей з вадами, утвердження неупередженого ставлення до дітей з особливими потребами, фізичними чи психічними вадами як одного з важливих принципів гендерної рівності.
<i>Розвиток рухової активності</i> Уміє ходити, бігати, змінюючи довжину, частоту та ритм кроків. Виконує загальнорозвивальні вправи без предметів та з предметами (м'ячами, обручами, гімнастичними палицями тощо). Стрибає через скакалку різними способами. Виконує танцювальні кроки, вправи з шиккування та перешиккування (с. 234–235).		Підкреслено засади егалітарного виховання : Дитина, незалежно від її статі, є рухливою, хоче й може гратися в рухливі ігри, виконує загальнорозвивальні вправи тощо.
« <i>Рухливі ігри</i> » Уміє гратися в рухливі ігри з елементами ходьби, бігу, рівноваги, стрибків, метання, лазіння. Грає в ігри з елементами баскетболу, футболу, хокею, настільного тенісу, бадмінтону (с. 235).		Аналогічно в темі « Фізична витривалість », рубриці « Витривалість і шкільне навчання », наголошено на усвідомленні дитиною значення витривалості для успішного навчання в школі, уміння володіти своїм тілом, свідомо регулювати фізіологічні відправлення. Уміє спокійно витримувати мінімальне фізичне перевантаження протягом короткого проміжку часу, уміє обходитися без води та їжі (с. 235).
Статева диференціація та ідентифікація « <i>Визначення своєї статевої незалежності</i> » Має елементарне уявлення про статеву двоїстість природи, про свою статеву належність. Знає особливості будови свого тіла, орієнтується в ознаках своєї статевої належності, знає основні відмінності своєї та протилежної статей. Володіє навичками дослідження власного тіла, аналізу відчуття від різних його частин. Усвідомлює незмінність своєї статевої належності з віком.		Зміст цих положень свідчить, що нормальне сприйняття дитиною власної статевої анатомії є головною передумовою розвитку здорового розуміння її статевої належності, що дасть їй змогу в майбутньому переступити хибні обмеження стереотипних гендерних ролей.

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>«Ідентифікація з представником своєї статі. Оголеність»</p> <p>Уміє порівнювати себе з однолітками своєї статі. Усвідомлює спільне й відмінне в будові тіла хлопчика – чоловіка, дівчинки – жінки. Має уявлення про дітородні функції організму.</p>		<p>Уміє спокійно, природно, культурно ставитися до оголеності (своєї та інших людей) під час купання, перевдягання, фізіологічних відправлень тощо (с. 235).</p>
<p>Змістова лінія «Психічне Я»</p> <p><i>Розвиток самосвідомості</i> <i>Освоєння простору Я</i></p> <p>Оперує займенником «Я», вирізняє себе з-поміж інших, усвідомлює, що може обходитися своїми силами, вміє знайти спільне і відмінне між собою та іншими. Має певну думку про себе, може сформулювати узагальнене судження з приводу самої себе, дбає про збереження свого «особистісного простору» (с. 238).</p>		<p>Гендерний фактор знаходить своє вираження в пріоритеті особистісного начала, адже дитина оперує займенником «Я», вирізняє себе з-поміж інших, усвідомлює, що може обходитися своїми силами, уміє знайти спільне й відмінне між собою та іншими. Має певну думку про себе, може сформулювати узагальнене судження про саму себе, дбає про збереження свого «особистісного простору».</p>
<p><i>Розвиток самосвідомості</i> <i>Власне ім'я, прізвище, по батькові</i></p> <p>Розуміє, що власне ім'я вказує на її індивідуальність, на статеvu та національну належність.</p> <p>Радіє своєму імені, знає свої ласкаві прізвиська, розуміє, що вони вказують на відмінність від інших, засвідчують позитивне ставлення рідних і близьких. Усвідомлює, що прізвище та по батькові вказують на її належність до роду, своєї родини, її традицій і звичаїв. Відчуває гордість за це і захищеність сім'єю (с. 238).</p>		<p>У цих положеннях представлено прямі вказівки егалітарного характеру: <i>Розуміє, що власне ім'я вказує на її індивідуальність, на статеvu та національну належність.</i></p>

Наявність доцільних ґендерних компонентів у змісті програми	Ґендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо ґендерного наповнення програми
<p><i>Самооцінка</i> Прагне до високої самооцінки, переживає свою відповідність-невідповідність певному еталону. Вміє порівняти себе (досягнення, якості, вчинки) з іншими. Усвідомлює зв'язок своєї самооцінки з реальними досягненнями та оцінками авторитетних дорослих. Виявляє <i>здатність до елементарної рефлексії</i> – усвідомлює, як її особливості сприймають дорослі та однолітки, може будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших людей (с. 238).</p>		<p>Треба уточнити: дитина, незалежно від її статі, виробляє елементарні судження про свої досягнення, якості, вчинки.</p>
<p><i>Домагання визнання</i> Орієнтується у своїх чеснотах і вадах, виявляє самоповагу, елементарну гідність, може відмовитися від незаслуженої високої оцінки. Прагне утвердитись у своїх моральних якостях, виявляє впевненість у своїх можливостях. Розуміє, що самовихваляння є негативним проявом, який зачіпає гідність іншої людини (с. 239).</p>	<p>Маркування чоловічої статі: <i>Прагне бути справедливим, морально витриманим. Домагається визнання однолітків у різних видах діяльності, прагне бути бажаним у спілкуванні, грі тощо. Вміє захищати власну думку; в разі потреби звертається по допомогу до товариша та пропонує йому свою.</i></p>	<p>Егалітарне виховання, що ґрунтується на морально-етичних засадах</p>

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>Ставлення до себе як представника певної статі</p> <p>Позитивно ставиться до своєї статевої належності, радіє, що вона (він) дівчинка (хлопчик), <i>знає достоїнства своєї статі, орієнтується у статево-рольових стандартах.</i></p> <p>Має уявлення про «жіночість» та «чоловічість», особливості та призначення жінки і чоловіка. <i>Знає і поважає властивості протилежної статі (с. 239).</i></p>	<p><i>Орієнтується в статево-рольових стандартах.</i></p>	<p>Ознаки гендерного підходу</p> <p>Доцільно виправити:</p> <p><i>Орієнтується в гендерних ролях, розуміє зміни в них відповідно до часу та індивідуальних особливостей обох статей.</i></p> <p>У контексті гендерного підходу зміст рубрики потребує деякого уточнення. Зокрема, слід змістити акценти на нейтралізацію традиційних гендерних стереотипів; виховання дітей у дусі вільного конструювання гендерної ідентичності, гармонійного розвитку «жіночої» і «чоловічої» частини своєї особистості; нівелювання протиставлення «природного призначення» жінок і чоловіків, «чоловічого і жіночого начал»; розширення дитячих уявлень про реальну різноманітність рольової поведінки; розширення моделей жіночності та мужності андрогінною рольовою моделлю, що є основою асертивної і толерантної поведінки та гендерної компетентності дитини.</p>
<p><i>Уявлення себе у часі</i></p> <p>Елементарно уявляє себе в минулому, сьогоднішньому, найближчому майбутньому, відчуває життєву перспективу.</p>		<p>Особистісно орієнтований підхід</p>
<p>Ставлення до прав та обов'язків</p> <p>Розуміє зв'язок слів «право», «правило», «честь».</p> <p>Знає етичні еталони поведінки. Здатна керуватися у своїй поведінці моральними нормами, відчуває межі припустимої поведінки.</p>		<p>Егалітарне виховання, що ґрунтується на морально-етичних засадах</p>
<p>Змістова лінія «Соціальне Я»</p> <p><i>Адаптація до нових умов життя</i></p> <p>Уміє пристосуватися до життя у нових соціальних умовах: усвідомлює свої нові функції, соціальні ролі; з розумінням ставиться до нового періоду свого життя, усвідомлює його значущість для власного розвитку.</p>		<p>Наголос на особистісно орієнтованому підході:</p> <p><i>Розуміє відмінності між існуванням в сім'ї і соціальній установі, орієнтується в перевагах обох соціальних інститутів, виявляє інтерес, зацікавлене ставлення до життя в дитячому садку, школі.</i></p> <p>Уміє розібратися в навколишніх умовах, елементарно впорядкувати свої враження, самостійно розважити себе, продемонструвати іншим свої вміння та здібності, виявити приязне ставлення до інших, звертатися по допомогу.</p>

Наявність доцільних ґендерних компонентів у змісті програми	Ґендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо ґендерного наповнення програми
Орієнтується у нових умовах, знаходить точку додання своїх зусиль, приймає умови, в яких доводиться існувати (с. 241).		Уміє розібратися в навколишніх умовах, елементарно впорядкувати свої враження, самостійно розважити себе, продемонструвати іншим свої вміння та здібності, виявити приязне ставлення до інших, звертатися по допомогу.
Соціалізація Орієнтується в основних моральних цінностях і вимогах, приймає їх, керується ними у своїх вчинках. Легко включається в життя групи, опановує типові для неї норми, здатна функціонувати, вміє відстоювати власні інтереси (с. 240). Цінує партнера, з яким спілкується, незалежно від ступеня прихильності до нього, визнає його чесноти, не зловтішається з недоликів. <i>«Комунікативні здібності»</i> Ініціює контакти, відповідає на ініціативу інших, виразно передає словами і мімікою свою готовність спілкуватися. Вміє обмінюватись інформацією, вислуховувати, не перебиваючи іншого, брати почуте до уваги, налагоджувати взаємодію (с. 240).	Маркування чоловічої статі: <i>Цінує партнера</i>	Є вказівки на цінності партнерської взаємодії в різних комунікаціях на засадах моральності, етичності, справедливості. <i>Уміє дорожити взаєминами, виявляє доступні вікові відданість, надійність, поступливість.</i> Доповнити: цінує партнера/ партнерку .
«Позиція у спілкуванні з людьми, які поряд» містить низку підтем: <i>«У родині»</i> , <i>«За межами сім'ї»</i> , <i>«Групова взаємодія»</i> , <i>«Статус»</i> , <i>«Ставлення до авторитету»</i> , <i>«Розуміння чужої точки зору»</i> , <i>«Регуляція спільної діяльності»</i> , <i>«Ставлення до асоціальних вчинків»</i> , <i>«Розв'язання спірних питань»</i> , <i>«Совість»</i> .		У цих рубриках закладено етичні інстанції взаємодії дитини з батьками, членами родини, однолітками; набуття авторитетного статусу в групі; соціальної адаптації дитини незалежно від її статі; вияву толерантності, емпатії, співчуття тощо. Уміє, за браком контролю, стимулювати та заохочувати до дій відповідно до соціальних норм, <i>не порушувати їх, виявляти почуття гідності</i> , що відповідає принципам ґендерної рівності. Наголошено на розвитку здібностей, волі і характеру в дівчаток та хлопчиків без огляду на «слабку» та «сильну» стать.

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
<p>Розрізняє поняття «навмисно» і «випадково», керується в оцінці вчинків моральними нормами. Здатна до правилотворчої і правилодоцільної поведінки, впливає на порушників правил співжиття, здатна опиратися спокусам, утримується від агресивності та руйнівних дій.</p> <p>Уміє владнати суперечку, знайти компроміс, передбачає наслідки своїх негативних дій, розуміє причини виникнення конфлікту, може висловити це, заспокоїти себе та іншого.</p> <p>Усвідомлює добро і зло, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх (с. 243).</p>		<p>Підкреслено набуття дитиною громадянства як особистісної, а не статевої ознаки.</p> <p>Таке змістове наповнення моральними цінностями сприятиме зближенню життєвих перспектив обох статей, вільних від гендерних стереотипів, психологічній андрогінії дівчаток і хлопчиків, егалітаризації їхньої гендерної свідомості, формуванню демократичної культури «співдружності різних, проте рівних».</p>

Експертний аналіз і оцінка Державного стандарту початкової загальної освіти

№п/п	Освітня галузь	Наявне тепер формулювання ²	Пропоноване формулювання
1	Мови і літератури	«...як відображення народного досвіду, українського характеру» (с. 8)	«...як відображення народного досвіду, українського характеру, традицій у стосунках між людьми з урахуванням ґендерної складової» (с. 8)
2	Мови і літератури	«...складати усну розповідь про героя твору, від імені героя» (с. 9)	«...складати усну розповідь про героїню/героя твору, від імені героя/героїні» (с. 9)
3	Мови і літератури	«Знати і вміти розповідати кілька українських казок, прислів'їв та приказок, загадок» (с. 15)	«Знати і вміти розповідати кілька українських казок, прислів'їв та приказок, загадок з урахуванням ґендерного компонента» (с. 15)
4	Мистецтво	«...вокальних та інструментальних, дитячих опер» (с. 27)	«...вокальних та інструментальних дитячих опер з урахуванням ґендерної складової» (с. 27)
5	Мистецтво	«...естетичного значення, художнього смислу, емоцій та вираження настрою» (с. 28)	«...естетичного значення, художнього смислу, емоцій та вираження настрою незалежно від статі» (с. 28)
6	Мистецтво	«...значення роботи художника; знати найвидатніших митців образотворчого мистецтва та деякі їх твори» (с. 28)	«...значення роботи художника/художниці; знати найвидатніших митців/мисткинь образотворчого мистецтва та деякі їхні твори» (с. 28)
7	Мистецтво	«Уміти виражати свої почуття, емоції, естетичні переживання та думки мовою візуального мистецтва» (с. 29)	«Уміти виражати свої почуття, емоції, естетичні переживання та думки мовою візуального мистецтва незалежно від статі» (с. 29)
8	Мистецтво	«Висловлювати своє ставлення до переглянутого фільму, телепередачі, мати уявлення про різні види та жанри екранного мистецтва» (с. 30)	«Висловлювати своє ставлення до переглянутого фільму, телепередачі, мати уявлення про різні види та жанри екранного мистецтва. Уміти аналізувати чоловічі/жіночі образи та види діяльності в ЗМІ» (с. 30)
9	Технології	«У початковій школі доступними для учнів є: ...» (с. 34)	«У початковій школі доступними для учнів, незалежно від їхньої статі, є: ...» (с. 34)

² Державний стандарт початкової загальної освіти: Лист МОН, 6 груд. 2005 р. – № 1/9–695.

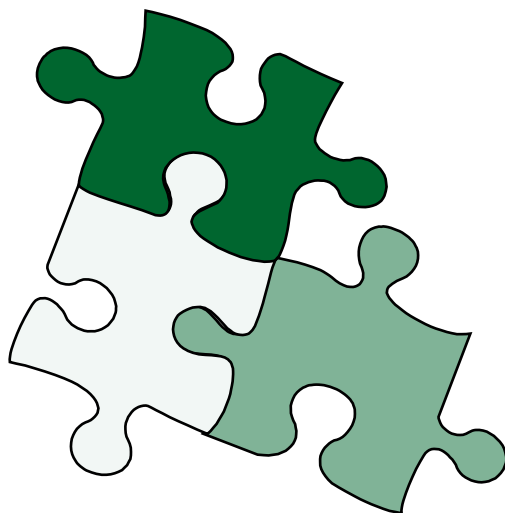
№п/п	Освітня галузь	Наявне тепер формулювання ²	Пропоноване формулювання
10	Технології	«...виховання позитивного ставлення до праці на основі традицій і звичаїв українського народу» (с. 34)	«...виховання позитивного ставлення до праці на основі традицій і звичаїв українського народу, акцентування на тому, що насправді немає суто чоловічих або суто жіночих професій» (с. 34)
11	Технології	«...використовувати знання з інших предметів для виготовлення навчально-дидактичних матеріалів» (с. 35)	«...використовувати знання з інших предметів для виготовлення навчально-дидактичних матеріалів незалежно від статі. Хлопчики та дівчата мають знати про рівні можливості в опануванні трудових вмінь і навичок, а також навичок самообслуговування»(с. 35)
12	Технології	«Активні та інтерактивні способи взаємодії учителя й учнів у процесі праці» (с. 35)	«Активні та інтерактивні способи взаємодії вчителя/вчительки й учнів під час праці» (с. 35)
13	Технології	«...умови праці, кваліфікаційні якості працівників з різних професійних напрямів» (с. 35)	«...умови праці, кваліфікаційні якості працівників з різних професійних напрямів без обмежень за статевою належністю» (с. 35)
14	Мови і літератури	«Знати імена найвизначніших письменників відповідної національної літератури» (с. 17)	«Знати імена найвизначніших письменників/письменниць відповідної національної літератури» (с. 17)
15	Мови і літератури	«Тематичні групи слів, що називають реалії життя народу, відображають національну специфіку матеріальної та духовної культури (з урахуванням особливостей життя певної етнічної групи, обумовлених контактами різних культур)» (с. 24)	«Тематичні групи слів, що називають реалії життя народу, відображають національну специфіку матеріальної та духовної культури (з урахуванням особливостей життя певної етнічної групи, особливостей її гендерної складової)» (с. 24)
16	Здоров'я і фізична культура	«Вікові зміни в організмі дитини» (с. 36)	«Психофізіологічні і вікові зміни в організмі хлопців та дівчат» (с. 36)
17	Здоров'я і фізична культура	«...Вплив шкідливих звичок на здоров'я» (с. 37)	«... Вплив шкідливих звичок на здоров'я хлопчиків і дівчаток» (с. 37)
18	Здоров'я і фізична культура	«... та їх зв'язок з фізичним розвитком» (с. 37)	«... та їх зв'язок з фізичним розвитком дівчаток і хлопчиків» (с. 37)
19	Здоров'я і фізична культура	«... під час занять фізичними вправами» (с.37)	«... під час занять фізичними вправами для дітей обох статей» (с.37)

№п/п	Освітня галузь	Наявне тепер формулювання ²	Пропоноване формулювання
20	Здоров'я і фізична культура	«Стосунки між людьми» (с. 38)	«Стосунки між людьми (чоловіками та жінками, дівчатами і хлопцями)» (с. 38)
21	Здоров'я і фізична культура	«Мати уявлення про: соціальну складову здоров'я;	«Мати уявлення про: соціальну складову здоров'я, що враховує ґендерну компонента; подібне у поведінці хлопчиків та дівчат; толерантні та дружні стосунки на засадах ґендерного паритету; народні традиції здорового способу життя: права дитини (за Конвенцією про права дитини);
22	Здоров'я і фізична культура	«Знати про: функції сім'ї щодо збереження і зміцнення здоров'я;	«Знати про: роль партнерської сім'ї щодо збереження і зміцнення здоров'я дитини;
23	Здоров'я і фізична культура	«Роль емоцій у формуванні здоров'я . Правила міжособистісного спілкування. Корисні і шкідливі звички, їх вплив на здоров'я» (с. 39)	«Значення емоцій для здоров'я дитини. Правила міжособистісного спілкування; розвиток емпатійних властивостей, чуйності та співчуття у дітей обох статей. Корисні і шкідливі звички, їх вплив на здоров'я дівчаток і хлопчиків» (с.39)
24	Здоров'я і фізична культура	«... вплив позитивних і негативних емоцій на здоров'я; народні традиції здорового способу життя» (с. 39)	«... вплив позитивних і негативних емоцій на здоров'я дитини; народні традиції здорового способу життя. Прояв у дітей обох статей емпатійних властивостей, чуйності та милосердя у ставленні до людей» (с. 39)
25	Людина і світ	«... розвиток розумових здібностей учнів...» (с. 39)	«... розвиток розумових здібностей хлопчиків і дівчаток...» (с. 39)
26	Людина і світ	«...вихованні гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної екологічно мислити, бережливо ставитися до природи, до людей, до самого себе» (с. 39)	«...виховання гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної екологічно мислити, бережливо ставитися до природи, до людей, до самої себе незалежно від її статі» (с. 39)
27	Людина і світ	«Неповторність кожної людини» (с. 40)	«Неповторність кожної особистості» (с. 40)

№п/п	Освітня галузь	Наявне тепер формулювання ²	Пропоноване формулювання
28	<i>Людина і світ</i>	«... розуміти цінність таких особистісних якостей як чесність, правдивість, доброта, милосердя, працьовитість, наполегливість відповідальність ...» (с. 40)	«... розуміти цінність таких загальнолюдських особистісних якостей, як чесність, правдивість, доброта, милосердя, працьовитість, наполегливість відповідальність ...» (с. 40)
29	<i>Людина і світ</i>	«Моральні цінності українського народу» (с. 40)	«Моральні цінності українського народу. Кордоцентризм і паритетність взаємин між статями в українській етнокультурі» (с. 40)
30	<i>Людина і світ</i>	«... дотримуватися правил поведінки учня» (с. 40)	«... дотримуватися правил учнівської поведінки» (с. 40)
31	<i>Людина і світ</i>	«... основні права та обов'язки громадянина» (с. 40)	«... основні права та обов'язки громадян;
32	<i>Людина і світ</i>	«Елементи культурно-історичного середовища...» (с. 40)	«Елементи культурно-історичного середовища крізь гендерну призму...» (с. 40)

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ
ПІДХОДІВ У ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ
БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

ВСТУП	77
РОЗДІЛ I. СХЕМА КОМПЛЕКСНОЇ ҐЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОФІЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	79
РОЗДІЛ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ	84
РОЗДІЛ III. ҐЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ	86
3.1. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»	86
3.2 ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»	94
3.3. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА».....	96
3.4. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МАТЕМАТИКА»	101
3.5. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО».....	104
3.6. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЇ».....	106
3.7. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА».....	109
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	111
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	115
ДОДАТКИ	117
Додаток 1.....	117
Додаток 2.....	131
Додаток 3.....	141
Додаток 4.....	145
Додаток 5.....	160
Додаток 6.....	166

ВСТУП

*До сучасної системи освіти й виховання
необхідно включити курси, що пояснюють
природу прав людини.*

В. О. Тишков¹

Освіта є однією з найважливіших сфер «життєдіяльності суспільства». Школа – це соціальний інститут, без якого неможливе існування суспільства, адже саме в школі формуються соціальні цінності та норми суспільної моралі. В освітньому просторі України, яка інтегрується в Болонську систему європейського співтовариства, накопичення соціального капіталу неможливе без урахування і дотримання принципів ґендерної рівності. Однак, незважаючи на те, що на законодавчому рівні ухвалено рішення про забезпечення рівноправності статей щодо доступу та отримання освіти, школа продовжує ретранслювати ґендерні стереотипи, а в чинних освітніх законах не враховано ґендерну складову.

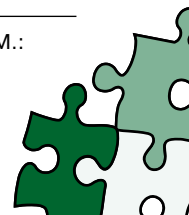
Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі Закон), навчальні заклади повинні забезпечувати «виховання культури ґендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків» [8, ст. 21]. Досягнення цієї мети передбачає виконання ряду послідовних кроків – стратегій і тактик.

Першим кроком на цьому шляху є «ґендерна критика освіти» – експертиза Державного освітнього стандарту та шкільних програм. Згідно з Законом, «центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників і навчальних посібників для навчальних закладів з метою відповідності принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [8, ст. 21].

Проте ґендерна експертиза змісту освітніх стандартів, програм, предметів і підручників є надзвичайно актуальною під час переходу загальноосвітньої школи на нову, 12-річну, систему освіти.

Другим кроком є визначення шляхів долучення ґендерної складової до педагогічного процесу, освітніх стандартів, змісту навчальних дисциплін, створення

¹ Тишков В. А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. – М.: Наука, 2003. – С. 313.

освітніх програм без гендерної упередженості. Відповідно до Закону, навчальні заклади забезпечують «підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки та чоловіка» [8, ст. 21].

Сучасна школа має сприяти розвитку індивідуальних можливостей і якостей учнів та учениць, створювати умови для їх самореалізації незалежно від статі та наявних упереджень, тому педагогічний колектив повинен мати гендерну чутливість, вміти застосовувати особистісно орієнтований підхід у вихованні та навчанні учнів. *Третім кроком є ознайомлення вчителів з основами гендерної теорії, формування в педагогічних працівників «гендерного кута зору».*

Упровадження гендерних підходів унаочнює гендерний вимір під час ухвалення рішень у всіх галузях. Такий підхід означає, що жінки й чоловіки є рівноправними партнерами в забезпеченні стабільного людського розвитку.

Для того щоб зробити крок, треба конкретизувати його загальну мету. Так, на першому етапі *метою гендерної експертизи є аналіз змісту освітніх стандартів та навчальних програм для загальноосвітньої школи, щоб виявити гендерний компонент та виробити рекомендації з долучення й подальшого використання гендерного підходу в педагогічній освіті та науці.*

Перш за все потрібно розробити практичні рекомендації з проведення гендерної експертизи – послідовність практичних дій-тактик щодо її здійснення, тобто розробити схему комплексної гендерної експертизи офіційних навчальних документів. Обрана експертна група пропонує схему гендерного аналізу Державного стандарту базової і повної середньої освіти та освітніх програм.

РОЗДІЛ І. СХЕМА КОМПЛЕКСНОЇ ҐЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОФІЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

Під час проведення ґендерної експертизи навчальних матеріалів було визначено декілька етапів.

Крок І. Параметричне визначення матеріалу ґендерної експертизи

На цьому етапі визначають конкретний об'єкт ґендерної експертизи.

Перший параметр – тип навчального документа (стандарту, програми), для якого існують досить жорсткі правила предметного наповнення, структурування, оформлення, стилю викладання.

Другий параметр – тематична (змістова) визначеність офіційного навчального документа. Треба чітко визначити місце офіційного навчального документа, що підлягає ґендерній експертизі, у загальній архітектоніці навчального процесу. Зокрема, це передбачає встановлення його місця та підпорядкованості в системі інших офіційних навчальних документів.

Третій параметр – адресність офіційного навчального документа (стандарту, програми), що підлягає ґендерній експертизі: учителі, учні, інтересанти та ін.

Таблиця 1

Параметри визначення експертних матеріалів ґендерної експертизи

Характеристика об'єкта дослідження	Рівні ґендерної експертизи	Визначення відповідності принципам ґендерної рівності
Типологічна віднесеність стандарт	стандарт у цілому	
програма	програма в цілому	
Тематична (змістова) визначеність	окремий предмет окрема тема предмета фрагмент теми згадування	
Адресність учитель/вчителька	зміст стандарту, програми, предмета, окремої теми та ін.	
учениця/учень	знання, уміння, навички	
інтересанти	зміст освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (знання, уміння, навички)	

Крок II. Критеріальний опис матеріалу гендерної експертизи

Цей етап побудовано як поглиблений опис та якісне оцінювання змісту освітніх програм і стандартів у рамках визначень, отриманих на попередньому етапі. Починаючи гендерну експертизу, слід від самого початку визначити три її основні складові.

Таблиця 2

Складові гендерного аналізу [4, с. 7]

1. Питання для дослідження (гіпотеза – пропозиція)	Що потрібно дізнатися (або довести?)
2. Теоретична рамкова схема	Якими є базові теоретичні припущення аналітика щодо гендерних відносин та рівності?
3. Методологія	Яким чином буде знайдено відповідь на досліджуване питання?

II. 1. Запитання для дослідження

Головне питання, на яке треба дати відповідь під час дослідження, стосується **наявності/браку гендерного компонента в змісті та структурі стандартів, програм.**

Це можна конкретизувати такими запитаннями:

- Якою мірою гендерний підхід представлено в освітніх стандартах, програмах? (Послідовно, непослідовно, фрагментарно, епізодично, гендерний підхід зовсім не представлено).
- Чи завжди в освітніх стандартах, програмах жінок та чоловіків, дівчат та хлопців зображено в стереотипних гендерних ролях? Де чи як це представлено?
- Чи пропонують в освітніх стандартах, програмах альтернативні, більш егалітарні моделі гендерних відносин? Де чи як це представлено?

Відповіді на головне запитання можуть бути такими:

А. Гендерного компонента немає.

У такому разі пропонують послідовність запитань:

- 1. Чи враховано соціокультурний компонент у змісті та структурі стандартів, програм?**

На це питання може бути дві відповіді:

- а) соціокультурний компонент ураховано;
- б) соціокультурного компонента бракує.

Якщо соціокультурний компонент ураховано [відповідь а)], то пропонуємо відповісти на наступне питання:

2а. Які доповнення чи уточнення до змісту треба зробити, щоб долучити ґендерний компонент?

Якщо соціокультурного компонента бракує [відповідь б)], слід відповісти на наступні питання:

2б. Які доповнення до змісту треба зробити, щоб соціокультурний компонент було враховано?

2в. Чи можливо долучити до нього ґендерний компонент?

Продемонструємо це у вигляді таблиці 3.

Таблиця 3

**Головна ознака навчального матеріалу:
ґендерного компонента немає**

Чи враховано соціокультурний компонент у змісті та структурі стандартів, програм?	Питання та пропозиції експерта щодо долучення соціокультурного компонента	Питання та пропозиції експерта щодо долучення ґендерного компонента
Так		Які уточнення до змісту треба зробити, щоб долучити ґендерний компонент?
Ні	Які зміни чи доповнення до змісту треба зробити, щоб соціокультурний компонент було враховано?	Чи можливо долучити ґендерний компонент до цього тексту?

Б. Ґендерний компонент ураховано, але він спирається на ґендерні стереотипи.

Це може мати такі прояви:

- вибір та послідовність розміщення тем;
- відбір тематики, її формулювання та ін.;
- ґендерно некоректні згадування;
- брак ґендерно збалансованих формулювань;
- жінок та чоловіків представлено нерівномірно;

- жінок та чоловіків зображено стереотипно;
- мовний сексизм, який має дві форми: мовні ґендерні стереотипи, відбиті, наприклад, у сталих сполученнях: «*слабка стать*», «*сильна стать*» та ін.; ґендерна асиметрія мови, тобто переважне використання слів чоловічого роду: *учень* – *учні*, *вчитель* – *вчителі*, *випускник* – *випускники*, *письменник*, *художник*, *діяч культури*, *діяч науки* та ін., чи поширене використання синтаксичних конструкцій зі словами чоловічого роду.

В. Гендерний компонент ураховано; він ґрунтується на принципах ґендерної рівності.

Це може мати такі ознаки:

- зміст ґрунтується на принципах ґендерної рівності;
- зміст складено з урахуванням ґендерних теорії та підходів;
- послідовність та розміщення тем ґендерно збалансовано;
- долучення ґендерного компонента (чи ґендерної складової) до формулювання тем;
- використання ґендерної термінології: *ґендерна рівність*, *ґендерні ролі*, *ґендерні стереотипи*, *ґендерний розподіл праці*, *рівні права та можливості жінок і чоловіків* та ін.;
- ґендерно чутлива мова: проявів ґендерних стереотипів у мові немає; ґендерну асиметрію мови подолано з допомогою використання слів і чоловічого, і жіночого роду в назвах професій, статусів, занять (*учень* – *учениця*, *вчителька* – *вчитель*, *автор* – *авторка*, *письменник* – *письменниця*, *герой* – *героїня* і т. п.).

II. 2. Теоретична рамкова схема

Експертний аналіз та оцінка тематичного змісту стандарту чи програми має спиратися на науково обґрунтовані і чітко сформульовані критерії ґендерного аналізу. Основою ґендерного аналізу є численні теорії, що містять такі положення:

- **ґендерно зумовлений поділ праці** є джерелом дисбалансу та нерівності в суспільстві;
- **доступ до** ресурсів і **контроль за** ресурсами – це різні речі;
- важливими **ресурсами** є не лише матеріальні ресурси, а й час, знання та інформація;
- досягнення ґендерної рівності **де-юре** не обов'язково означає забезпечення ґендерної рівності **де-факто**;

-
- **культура, уявлення та стереотипи** істотно впливають на доступ та контроль над ресурсами і в такий спосіб – на фактичне забезпечення гендерної рівності.

Для гендерного аналізу вказані базові положення є вихідними [4, с. 3].

II. 3. Методологія

Основний метод дослідження – *контент-аналіз* [7].

РОЗДІЛ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», «Державний стандарт загальної середньої освіти – зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні» [9, ст. 30].

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі Державний стандарт чи ДС) було затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14 січня 2004 року. У цьому документі Україна вперше задекларувала гарантії досягнення освіченості учениць і учнів основної та старшої школи.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, виконання яких є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом з початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору й реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому щаблі є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюють через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання зазвичай є профільним. Через це зміст освіти й вимоги до його засвоєння диференціюють за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом; профільний рівень, зміст якого визначають програми, затверджені МОН; академічний рівень, за програмами якого вивчають дисципліни, тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика в хіміко-біологічному профілі), а також здійснюють загальноосвітню підготовку учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації. Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Усе це визначають на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення

людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи, що загалом створює передумови для всебічного розвитку особистості. Зміст базової й повної середньої освіти надає навчанню українознавчої спрямованості, сприяє індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності в старшій школі, запровадженню особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формуванню соціальної, комунікативної, комп'ютерної та іншої компетентності учнів.

У вимогах Державного стандарту наголошено на потребі формувати в дітей уміння та навички здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, доповнювати та оцінювати її.

Зміст освіти та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях, а саме:

- 1. Освітня галузь «Мови і літератури»**
- 2. Освітня галузь «Суспільствознавство»**
- 3. Освітня галузь «Естетична культура»**
- 4. Освітня галузь «Математика»**
- 5. Освітня галузь «Природознавство»**
- 6. Освітня галузь «Технології»**
- 7. Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»**

Вони є органічним продовженням відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Зміст кожної освітньої галузі структуровано й реалізовано в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Зміст освіти та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і учениць у Державному стандарті подано у вигляді таблиць, які представляють:

- зміст кожної галузі;
- державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (уміння та навички, які учні мають отримати протягом навчання).

Додержання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності [9, ст. 30].

РОЗДІЛ III. ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ

Специфіка гендерного аналізу освітніх галузей залежить від змісту, який у них вкладено. Слід ураховувати не тільки характер знань, які вони містять, а й особливості гендерного маркування цих знань, оскільки «цілісне розуміння гендерних аспектів у кожній конкретній ситуації набуває вирішального значення» [4, с. 1].

Наприклад, галузь «Мови та літератури» пов'язана з проявами мовного сексизму; галузь «Суспільствознавство» – з патріархальними стереотипами, що протягом тривалого часу формували відносини між чоловіками та жінками, визначали їхнє місце й роль у суспільстві та родині; галузь «Математика» – з методикою викладання предметів. Через галузь «Технології» можливо транслювати та закріплювати гендерні стереотипи щодо вибору професії чи економіки домогосподарства і т. п.

3.1. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»

Загальна характеристика

Мета – формування комунікативної й літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального й творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо.

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з двох змістових компонентів: мовного компонента і літературного компонента, кожен з яких має свої складові.

До змісту мовного компонента належать:

- українська мова,
- мови національних меншин,
- іноземні мови.

Ці складові змісту мовного компонента не тільки «формують в учнів стійку мотивацію до вивчення мов, забезпечують усвідомлення функцій кожної з мов у навчальному процесі і в суспільстві; виховують повагу до української мови як державної та до інших мов», а й «розширюють та активізують словниковий запас учнів з урахуванням тих груп слів, усталених висловів, що відображають реальне життя народу, мова якого вивчається, особливості його *життєвого досвіду, історії, культури*; сприяють формуванню толерантного ставлення до різних народів..., формують гуманістичний світогляд, моральні та естетичні переконання, національні та загальнолюдські цінності» [10, с. 1].

Мовний компонент містить кілька наскрізних змістових ліній:

- мовленнєву;
- мовну;
- соціокультурну;
- діяльнісну;
- (стратегічну).

У контексті ґендерного аналізу всі змістові лінії мовного компонента є важливими, але кожна по-своєму. Так, у ДС задекларовано, що мета соціокультурної лінії – «засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, **статями**, націями...» [10, с. 1]. Підкреслимо: *стосунки між статями* ДС виділяє як одну з основних цілей соціокультурної лінії. А серед цілей діяльнісної лінії названо таку: «опанування стратегій, що *спрямовані на розв'язання життєвих проблем*» [10, с. 1]. Як відомо, серед таких проблем чималу частину складають проблеми, що виникають на тлі проявів *ґендерної несправедливості, дискримінації чи обмежень за ознакою статі* тощо.

До змісту літературного компонента належать:

- українська література,
- зарубіжна література,
- літератури національних меншин.

Складові змісту літературного компонента сприяють «створенню на основі засвоєних літературних знань оптимальних умов для *всебічного розвитку і реалізації особистості; формування національних і загальнолюдських цінностей; залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури*» [10, с. 1] .

Змістовими лініями літературного компонента є:

- аксіологічна;
- літературознавча;
- культурологічна.

У тексті ДС аксіологічна лінія подано як таку, що спрямована на формування *ціннісних орієнтацій* і розвиток творчих здібностей **особистості**. **Певно, слід додати: особистості дівчинки та хлопчика.**

Культурологічна лінія літературного компонента припускає усвідомлення літератури як складової частини *духовної культури* українського та інших народів. Підкреслимо: духовна культура не є «ґендерно сліпою» чи «ґендерно незорієнтованою», вона усвідомлює **уявлення** про жінок та чоловіків у соціальних інститутах суспільства та в культурі в цілому.

Гендерний аналіз освітньої галузі «Мови та літератури»

Освітня галузь «Мови і літератури» є одним з найважливіших трансляторів, з допомогою якого може відбуватися як тиражування наявних гендерних стереотипів, так і просування ідей гендерної рівності. У ДС стверджують, що «формування комунікативної і літературної компетенції дітей базується на *соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо*» [10, с. 1]. Поняття «*соціальні навички*», «*світоглядні переконання*» досить широкі, вони враховують і поняття «*гендерної компетенції особистості дівчинки чи хлопчика*».

В основній та старшій школі зміст мовного та літературного компонента спрямовано на долучення учнів до художньої літератури, а через неї – до фундаментальних цінностей культури; формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій свого народу та толерантного ставлення до культурних традицій інших народів.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів ураховують завдання, які (імпліцитно) містять гендерну складову, проте це не прописано в тексті ДС. Зокрема, серед завдань є такі: «формування комунікативної компетенції», «формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моральних та естетичних цінностей, особистісних рис **громадянина України, який** сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою належність до європейської спільноти» [10, с. 1].

Загальнолюдські цінності в європейському контексті – це, між іншим, і рівність жінок та чоловіків, тобто «відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, рівні умови для реалізації рівних прав жінок та чоловіків» [8, ст. 1]. Тому до тексту потрібно додати: «...особистісних рис **громадянина і громадянки України, які...**». Така структура відповідатиме міжнародним стандартам щодо подолання гендерної асиметрії мови [13, с. 47–51].

На наш погляд, слід також додати, що **вивчення рідної та іноземних мови, літератури має бути пов'язано з формуванням демократичних цінностей, однією з яких є культура гендерної рівності**. Відповідно до Закону, гендерна рівність – це «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [8, ст. 1].

Основні доповнення та уточнення до змісту галузі «Мови та літератури» пов'язані з прагненням уникнути проявів мовного сексизму. Дамо коротку характеристику цьому явищу.

Мовний сексизм – це дискримінація в мові за статтю. Цей термін частіше використовують щодо жінок, проте мовний сексизм може бути спрямований і

на чоловіків. Мовний сексизм проявляється через ґендерні стереотипи та ґендерну асиметрію мови [12, с. 232–233]. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є лексичні ресурси мови, а саме: оцінювальні слова: *трутень, слабак, задрипанка, кокетуха* [20; 21]; фразеологізми, прислів'я й приказки: *у жінки волос довгий, та ум короткий; свій пан і поб'є, і пожалує; баби як сороки; високий як лоза, а дурний як коза; до праці як ведмідь до танцю* і т.п. [17; 25].

Ґендерна асиметрія мови пов'язана зі значенням роду. Помічено, що в усіх мовах, які мають граматичну категорію роду, існує «пріоритет» чоловічого роду. Наприклад, у всіх слов'янських мовах серед іменників найбільше слів чоловічого роду. Початковою формою прикметників, займенників вважають форму чоловічого роду. Більшість слів жіночого роду утворюють від слів чоловічого роду.

Ці якості притаманні й українській мові. Дуже часто слова жіночого роду утворюють від слів чоловічого роду: *він – вона, раб – раба (рабиня), сват – сваха, тесть – теща, родич – родичка, юнак – юначка, сусід – сусідка, брехун – брехуха*. Тобто форми чоловічого роду є первинними, а форми жіночого – наче вторинними.

Назви осіб чоловічої статі у формі чоловічого роду вживають і щодо жінки: *«Вона – молодець, мудрець, геній, хвалько, підліток... Вона – наш друг, ворог, кумир, свідок»*. Слів жіночого роду для назв таких якостей в осіб жіночої статі немає. Але мова віддає перевагу формі чоловічого роду й тоді, коли для позначення жінок є слова жіночого роду [23]. У такому разі жінки (*студентки, учениці, учительки, діячки, працівниці* тощо) стають наче «непомітними».

Мовний механізм «включення» позначень осіб жіночої статі у форму слів чоловічого роду не є «невинно» граматичним. Використання родових іменників чи займенників, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й у суспільстві. Вони наче тільки «передбачаються». Тобто починає діяти механізм «виключення» жінок із соціального життя суспільства [5, с. 72–73].

Подоланню мовного сексизму можуть посприяти знання про небезпечність ґендерних стереотипів та ґендерної асиметрії мови, навички їх визначення, аналізу й діагностування, а також пошуки коректних і толерантних форм висловлювання своєї думки.

В основній школі під час вивчення української мови чи мови національних меншин України слід звернути увагу на ресурси кожної мови, що можуть як посилювати, так і долати прояви мовного сексизму.

Наприклад, соціокультурна змістова лінія може бути пов'язана з ґендерними стереотипами. Тому до тексту змісту освіти «Найбільш відомі фольклорні твори

рідного народу, лексеми, фразеологізми, афоризми як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, їх етнокультурний колорит» доцільно додати: **«Гендерні стереотипи в мові (лексика, фразеологія)»**. Це буде сприяти формуванню таких навичок, як уміння **аналізувати та долати гендерні стереотипи в мові**, дотримуватися правил мовленнєвої поведінки відповідно до загальнолюдських норм та національної специфіки культури. Буде логічно продовжити: **«української мови»**.

У мовній змістовій лінії може відбиватися гендерна асиметрія мови. Тому до тексту змісту освіти «Будова слова. Словотвір. Будова слова та значення морфем. Способи творення слів» можна додати: **«Творення слів чоловічого та жіночого роду, що позначають назви професій і посад, як спосіб подолання гендерної асиметрії мови»**. До тексту «Морфологія. Лексичне та граматичне значення слова. Частини мови. Граматичні характеристики частин мови. Роль частин мови у реченні» доцільно додати: **«Гендерна асиметрія мови в назвах професій»** [13, с. 50–54].

До речі, у всьому тексті слід дотримуватися правила використання гендерно симетричних форм іменників. Наприклад: *визначні діячі та діячки, улюблені письменники та письменниці, художники та художниці, ліричні герої та героїні, представники та представниці* і т. п. На думку багатьох лінгвістів, це один з кроків, що зробить жінок «помітнішими» не тільки в мові та літературі, а й у суспільстві [15; 16; 18; 19].

Мовленнєва лінія змісту освіти припускає «загальні уявлення про мовлення як засіб спілкування, пізнання і впливу; сфери спілкування; усне та писемне мовлення. Ситуацію спілкування. Культура мовлення. Правила спілкування» [10, с. 1]. Цей текст, очевидно, потребує уточнення: **«Гендерний компонент культури мовлення»**. Це стосується й тексту мовної лінії змісту «Стилістика. Стилї. Стилістичні можливості мовних одиниць та їх функціонування у мовленні». Цей текст можна доповнити такими темами: **«Мовне спілкування жінок та чоловіків. Етикетні форми звертання до жінок та чоловіків»** [1].

Але тут авторам ДС і програм, на нашу думку, треба бути особливо обережними. Гендерний компонент, безсумнівно, виявляється під час спілкування. Ця тема досить складна, оскільки існує небезпека ретрансляції оновлених гендерних стереотипів, а саме: «Це спілкування більш жіноче, а це – більш чоловіче... Так спілкуються жінки, а так спілкуються чоловіки...». У сучасній соціолінгвістиці немає переконливих підтверджень об'єктивності подібних тверджень. Можна говорити лише про деякі тенденції [22]. Однак цього, на наш погляд, недостатньо для формування й узагальнення принципів гендерної мовної компетенції.

Під час вивчення іноземних мов треба звернути увагу на такі змістові лінії:

1. Мовленнева лінія. До тематичних блоків, на нашу думку, доцільно додати деякі доповнення та уточнення. Наприклад, у тематичному блоці «Я, моя родина, друзі» конкретизувати тему «Друзі», а саме: «Друзі: **дівчата та хлопці**». Зміст тематичного блоку «Улюблений письменник, книга» змінити на «**Улюблені письменники, письменниці, книги**»; до теми «Телебачення» додати тему «**ЗМІ**». Тематичний блок «Робота і професія, професія та покликання, професійне становлення, вибір професії» розширити, додавши тему «**Подолання ґендерних стереотипів щодо вибору професії**». Це надає змогу формувати у дітей такі навички, як уміння **аналізувати ґендерні стереотипи в ЗМІ**, уміння **долати ґендерні стереотипи щодо вибору професії**.

2. Соціокультурна лінія. До тексту: «Відомості, що стосуються особливостей культури, звичаїв, традицій, свят; ... суспільно-політичних реалій та державної символіки; реалій побуту..., країни, мова якої вивчається», – потрібно додати тему «**Подолання проявів мовного сексизму в країні, мову якої вивчають**». Таким чином у дітей виховують не тільки «усвідомлення і толерантне ставлення до традицій, звичаїв, цінностей та ідеалів, характерних для народу, мова якого вивчається, але вони отримують і „**знання про досвід різних країн щодо подолання проявів мовного сексизму**”» [13, с. 55–57].

Під час вивчення літератури (української, зарубіжної, літератури національних меншин) слід акцентувати увагу не тільки на етичних та психологічних проблемах, але й на соціальних. До змісту освіти «Відтворення в літературі історії країни, народних традицій, звичаїв, обрядів, духовного пошуку інтелігенції у різні часи» потрібно додати: «...**долі жінок та чоловіків**». Тому що духовні пошуки української інтелігенції (жінок і чоловіків) у різні часи – це дуже важлива тема не тільки для української літератури, але й для української культури в цілому. Це дасть дітям можливість зіставляти з власним життєвим досвідом зображені у творі ситуації не тільки етичного та психологічного, а й **соціального** характеру.

Старша школа

Навчання мови та літератури у старшій школі полягає в удосконаленні вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, ознайомленні з фундаментальними цінностями культури, що є логічним продовженням і поглибленням змісту освітньої галузі «Мови і літератури» ДС основної школи.

У підлітків поширюється кругозір, виховується повага до своїх традицій та традицій інших культур, збільшується коло культурно-пізнавальних інтересів, формується гуманістичний світогляд. Тому варто посилити **соціальну складову** вимог ДС і до тексту завдань освітньої галузі в старшій школі додати таке (**виділено напівжирним шрифтом**):

- формування мотивації до вивчення мови та літератури; пізнання через мову історії, культури народу, **соціальних**, естетичних та моральних цінностей;
- формування духовного світу учнів, **гендерно орієнтованих** світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів **з урахуванням гендерної складової картини світу**;
- розвиток умінь вільно спілкуватися в різних ситуаціях, формулювати власну думку, висловлювати почуття щодо життєвих явищ, **соціальних**, морально-етичних, естетичних, суспільних та інших проблем, розуміти інших людей (**незалежно від раси, статі, національності, віку, соціального статусу та ін.**), знаходити спільну мову з ними;
- подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення і поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище; **ознайомлення учнів з найбільш поширеними гендерними стереотипами та проявами гендерної асиметрії мови, поліпшення учнівських навичок протистояти проявам мовного сексизму.**

Відбувається подальше формування **гендерно орієнтованих світоглядних уявлень та ознайомлення з загальнолюдськими цінностями з урахуванням гендерної складової картини світу**. Так, під час вивчення української мови чи мови національних меншин України до змісту мовного компонента слід додати:

1. Мовленнєва лінія. «Культура мовлення. **Гендерна складова культури мовлення. Етикетні форми звертання до жінок та чоловіків**». Тому «знання ознак правильного мовлення, його стилів, жанрів, їх відмінностей; вміння визначати особливості правильного мовлення, висловлюватися відповідно до норм культури мовлення» будуть формуватися на тлі **гендерно збалансованих мовних та етичних норм**.

2. У змісті мовної лінії доцільно наголосити на отриманні знань про **«Лексичні та граматичні ресурси української мови для подолання мовного сексизму»**. У дітей, крім «уміння розрізняти стилістичні варіанти мовних засобів... розрізняти нормативне і ненормативне використання мовних засобів», розвивають й **«уміння аналізувати випадки гендерної асиметрії в назвах професій і посад жінок та чоловіків»** [13, с. 58–60].

3. У змісті соціокультурної лінії слід підкреслити не тільки «найважливіші світоглядні, етичні, естетичні та інші поняття, ідеї, відомості, пов'язані з національною та світовою культурою», але й **соціальні, гендерно марковані**. Це допоможе дітям здобути **«уміння аналізувати випадки гендерної асиметрії в назвах професій і посад жінок та чоловіків»**.

Під час вивчення іноземних мов треба звернути увагу на такі змістові лінії:

1. Мовленнєва лінія. Тематичний блок «Молодіжний рух в Україні та світі, участь молоді в розв'язанні громадських проблем» потрібно розширити, додавши тему **«Жіночий рух в Україні»**. До теми «Професії» варто додати тему **«Подолання ґендерних стереотипів щодо вибору професії»**.

2. Соціокультурна лінія. Розширити її зміст, долучивши тему **«Подолання проявів мовного сексизму в країні, мову якої вивчають»** [13, с. 55–57]. Діти отримують знання про такий досвід, дізнаються про мовні ресурси, які допомагають подолати прояви мовного сексизму.

3. Відповідно до завдань діяльній (стратегічній) лінії бажано підкреслити таке. Під час уведення ґендерного компонента діти отримують не тільки «уміння сприймати новий досвід, аналізувати, узагальнювати, запам'ятовувати, адекватно діяти в навчальних та життєвих ситуаціях», але й реалізовувати свої дії, відстоювати свої погляди **з позиції гуманістичних ідеалів, загальнолюдських цінностей та культури ґендерної рівності**.

Під час вивчення літератури (української, зарубіжної, літератури національних меншин) слід акцентувати увагу не тільки на етичних та психологічних проблемах, але й на проблемах соціальних.

До змісту культурологічної лінії «Художня література в контексті національної та світової культури, її взаємопов'язаність з релігією, філософією, естетикою, літературною критикою, різними видами мистецтв. Відображення характеру народу у національній літературі та у культурі» дуже важливо додати такі теми: **«„Жіноча література” Західної Європи та США, її видатні діячки», «Українська література. Славетна плеяда українських письменниць»** [13, с. 63–67].

Висновки

У цілому зміст галузі «Мова і література» відповідає загальним принципам ґендерної рівності. Хоча терміни, які наведено в розділі I, статті 1 «Визначення термінів» Закону, у ДС не вживають, але вимоги до змісту освіти та до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, які затверджено в ДС, цілком відповідають правовій концепції Закону. Підкреслимо, що виконання всіх цих вимог ДС є одним зі шляхів «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [8].

На наш погляд, до тексту ДС слід додати терміни, які визначено в Законі. Наприклад, «рівні права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «ґендерна рівність», «дискримінація за ознакою статі». Крім того, у текстах ДС потрібно відзначити ґендерну складову таких понять, як *гуманістичний світогляд, моральні та естетичні цінності, духовний світ сучасної людини, загальнолюдські цінності*.

3.2 ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

Загальна характеристика.

Серед завдань освітньої галузі «Суспільствознавство» є такі:

- підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах багатоманітного світу через засвоєння комплексу знань, формування відповідних компетенцій;
- формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення та поваги до інших народів, правової свідомості, економічного мислення;
- формування в учнів критичного мислення, навичок оцінювання суспільних явищ і процесів, життєвих та прикладних особистісно-життєтворчих, соціалізуючих, комунікативних, інтелектуально-інформаційних навичок;
- формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя, досвіду емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини.

Безумовно, усі вони відповідають постулатам гендерної рівності (толерантно та з повагою ставитися до інших; мати почуття власної гідності, відповідальності; демонструвати особисте ставлення до подій і явищ суспільного життя; визначати власну активну життєву позицію; робити свідомий вибір тощо).

Структурні компоненти цієї освітньої галузі :

- історія рідного краю,
- історія України,
- всесвітня історія,
- право,
- мораль,
- економіка,
- філософія,
- громадянська освіта.

На наш погляд, до цього переліку слід додати й **основи культури гендерної рівності**.

Загальними змістовими наскрізними лініями освітньої галузі є:

- людина – людина,

- людина – суспільство,
- людина – природа.

Зміст ДС містить базовий мінімум, потрібний для успішного вивчення дисциплін суспільствознавчого циклу. Він передбачає, що учні отримають систему знань про людину, суспільство і природу, а також матимуть змогу сформуванати компетенції взаємодії з соціальним середовищем, щоб реалізувати себе як особистостей в умовах багатоманітного світу.

ДС освітньої галузі «Суспільствознавство» не виділяє ґендерний компонент (у змісті, вимогах), проте містить ознаки ґендерної чутливості в постановці завдань, змістових лініях. Наприклад, у змісті стандарту враховано засади ґендерної теорії: загальнолюдські цінності, толерантне ставлення та повага до інших, свідомий вибір, власна активна життєва позиція, задекларований наголос на всебічному розвитку особистості. На нашу думку, варто додати: **«особистості дівчинки і хлопчика, що сприяє їхньому самовизначенню та самореалізації»**.

Але наведемо й приклад ґендерно стереотипного коментаря до змісту ДС. Так, у передмові до змісту ДС підкреслено: «Змістове наповнення галузі базується на українознавчих засадах. Воно спрямоване на виховання в особистості рис **патріота України, активного компетентного громадянина**, людини з гуманістичними і демократичними цінностями». Такий текст, безумовно, ігнорує дівчат-учениць. У цьому разі слід додати або: «Змістове наповнення галузі базується на українознавчих засадах. Воно спрямоване на виховання в особистості рис **патріота й патріотки України, активних компетентних громадян та громадян, людей** з гуманістичними і демократичними цінностями» (перший варіант), або: «Змістове наповнення галузі базується на українознавчих засадах. Воно спрямоване **на формування в особистості патріотичних рис, на виховання активних компетентних громадян і громадян, жінок та чоловіків, що поважають гуманістичні й демократичні цінності»** (другий варіант).

Висновки

Аналіз таблиць (див. додаток 2) показує, що більше доповнень та зауважень слід додати не до змісту ДС, а до державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Це можна пояснити тим, що ґендер є світоглядною категорією. Через це дуже важливо, щоб учні, дівчатка та хлопчики, набували навичок та умінь аналізувати ґендерні особливості життя сучасного суспільства.

Для ДС освітньої галузі «Суспільствознавство» характерні прояви ґендерної асиметрії мови, тобто переважне використання слів чоловічого роду (*учень – учні, вчитель – вчителі, випускник – випускники, письменник, художник, діяч культури, діяч науки та ін.*).

Під час доопрацювання тексту стандарту вважаємо за доцільне врахувати доповнення та уточнення, які експерти навели в таблиці (див. додаток 2).

3.3. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА»

Загальна характеристика.

Державний стандарт освітньої галузі «Естетична культура» є базовим документом для вивчення низки предметів, таких як «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво» у загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета освітньої галузі «Естетична культура» – перш за все «сформувати в учнів систему естетичних цінностей як інтегральну основу світогляду, виховувати потребу в духовному самовдосконаленні» [10, с. 2].

Зміст цієї освітньої галузі ґрунтується на взаємозв'язку художньої культури суспільства і внутрішнього духовного світу особистості, що реалізує ідею «людина в культурі – культура в людині».

Концептуальною ідеєю розроблення змісту освітньої галузі є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва й координації знань, умінь та уявлень, набуття яких потрібне для формування у свідомості учнів поліхудожнього, полікультурного образу світу.

Змістовими лініями освітньої галузі «Естетична культура» є:

- музична;
- візуальна (образотворча);
- мистецько-синтетична (хореографія, театр, екранні мистецтва);
- культурологічна.

Гендерний аналіз освітньої галузі «Естетична культура»

Освітня галузь «Естетична культура» є одним із джерел (однією з основ) формування духовного світу дитини. Через явища світової та національної культури, через твори світового та національного мистецтва діти отримують знання про естетичні цінності, збагачують свій внутрішній світ. Однак культура та мистецтво – це відображення життя суспільства й людини, їхньої історії, це досвід багатьох поколінь жінок та чоловіків, представлений у різноманітних художніх формах, які обробляли та шліфували століттями. Саме тому культура й мистецтво не є гендерно нейтральними. Це обов'язково треба враховувати в змісті освіти.

Так, у тексті підкреслено, що зміст цієї освітньої галузі реалізує ідею «людина в культурі – культура в людині». Але такий текст можна розглядати як гендерно сліпий, тому що він сформульований «у загальних термінах, що можна застосувати до всього людства в цілому». На думку О. Вороніної, в таких текстах «інтер-

еси та потреби жінок можуть залишатися поза зоною уваги або просто ігноруватися» [2, с. 356]. Певно, цей текст потребує уточнення: чи «**жінка і чоловік в культурі – культура в жінці й чоловікові**», чи «**людина (жінка й чоловік) в культурі – культура в людині (в жінці й чоловікові)**».

Під час викладу концептуальної ідеї змісту освітньої галузі до тексту: «...формування у свідомості учнів поліхудожнього, полікультурного образу світу», – треба додати: «...поліхудожнього, полікультурного **та ґендерно орієнтованого образу світу**».

В основній школі зміст освітньої галузі «Естетична культура» спрямовано на розширення й збагачення мистецьких уявлень, знань, умінь, цінностей і компетентності, набутої у початковій школі. Найважливіше завдання – виховати в учнів ціннісне ставлення до дійсності та творів мистецтва, збагатити їхню емоційно-почуттєву сферу, що, своєю чергою, сприятиме формуванню **ґендерної компетентності особистості**. Тому обов'язково слід упроваджувати ґендерну складову як у зміст освіти, так і в державні вимоги до неї.

Однак ґендерна складова є частиною соціальної складової, що містить різноманітні характеристики, серед них і національну. Ці характеристики тісно пов'язані між собою, їх не можна розглядати окремо. Тому виділити власне ґендерний компонент соціальної характеристики будь-якого явища досить важко. Феномен української культури, українського мистецтва полягає в тому, що національний компонент культури й мистецтва тісно пов'язано з ґендерним. Можна стверджувати, що в українській культурі й українському мистецтві ґендерний компонент часто поєднано з національним. Це має знайти відображення в змісті всіх ліній цієї освітньої галузі. Так, до культурологічної змістової лінії можна дати таке уточнення: «Багатогранність української художньої культури, національні, регіональні, **а також ґендерні** особливості мистецтва, визначні культурно-історичні пам'ятки».

В українському суспільстві уявлення про те, якими мають бути жінки й чоловіки, формувалися протягом багатьох століть під впливом багатовікової боротьби за незалежність і свободу народу. Особливості становлення української нації витворили різні взірці поведінки й характеру для чоловіків і для жінок. У чоловіках понад усе цінували рішучість і силу духу, вірність і відданість Батьківщині, готовність до участі в боротьбі за національну свободу та незалежність, любов до матері, повагу до батьків. Для жінок визнавали важливим материнство, турботу про дітей, повагу до батьків, уміння добре господарювати. Усе це відбилося в народних піснях, танцях, художніх творах. Продемонструємо на прикладі різних змістових ліній, як треба представити таку відзнаку в текстах і завданнях освітньої галузі «Естетична культура».

1. Музична змістова лінія.

Яскраво виражену національну та гендерну складові мають українські пісні. Вони прославляють усіх, хто пролив свою кров у бою, поклав життя за Вітчизну:

Наливаймо, браття, кришталеві чари
Щоб шаблі не брали, щоб кулі минали
Голівоньки наші!

Щоби Україна повік не стогнала,
Щоби наша слава, козацька слава,
Вовік не пропала.

У народних піснях увічнено любов матері до сина:

*Сину, ти мій сину, сину дорогий.
Ти за Україну кров свою пролив...*

Дівчат виховували інакше. Батьки весь час контролювали поведінку доньки, а за будь-яку неслухняність суворо карали. Особливо це стосувалося дозволу відвідувати вечірні гуляння, мати романтичні зустрічі та бувати на побаченнях. Народні пісні зберегли і батьківський досвід, і скарги непокірних дочок:

*Ой хто дочок має, нехай навчає.
Та й темної ночі гуляти не пускає.*

Тому, на наш погляд, до тексту «Вивчення українського фольклору (автентичного та стилізованого)» слід додати: **«Українська народна пісня. Жанри пісень (пісні історичні, патріотичні, побутові, ліричні). Образи жінок і чоловіків у сюжетах пісень. Українські колискові. Українські щедрівки та колядки»**. Це дає дітям можливість отримати **«знання жанрів українських пісень, уміння аналізувати їх зміст; а також звертати увагу на долю жінок і чоловіків у контексті української історії та культури»**.

2. Візуальна (образотворча) змістова лінія.

Серед творів українського візуального мистецтва особливе місце посідає «наївне» візуальне мистецтво, яке пов'язано з іменами відомих українських художниць-примітивисток. Цю тему можна додати до тексту: «Твір візуального мистецтва – засіб комунікації та творчого самовираження особистості.

Українське «наївне» візуальне мистецтво. Творчі особливості українських художниць-примітивісток». Наприклад, творчість Марії Приймаченко. Діти отримують **уявлення про українське наївне мистецтво, про особисте творче самовираження народних художниць та художників.**

3. Мистецько-синтетична змістова лінія.

Хореографічне мистецтво

Доля українських жінок та чоловіків відбилася не тільки в народних піснях, а й у народних танцях. Цю змістову лінію можна розширити таким чином: «Хореографія як вид мистецтва та її роль у житті людини. Види танцю. Зв'язок музики, танцювальної пластики, сценографії. Національні особливості українського народного танцю. **Жіночі та чоловічі народні танці. Зв'язок чоловічих народних танців з бойовим мистецтвом українського козацтва».**

Театральне мистецтво. Екранне мистецтво

Український національний театр та українське національне кіномистецтво також мають свої особливості. Можна сказати, що в цих видах мистецтва відчувається сильне «жіноче начало». Так, значний внесок у становлення та розвиток театального мистецтва зробили не тільки чоловіки – драматурги та актори, але й жінки – драматурги та акторки Леся Українка, Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька, Ліна Костенко, Наталія Ужвій та інші. Тому до змістової лінії театального мистецтва треба додати такі теми: «Театр як синтетичний вид мистецтва, його значення для розвитку культури людини і суспільства. Драматичний, ляльковий, музичний театр. Особливості українського національного театру. **Український вертеп.** Основні жанри драматургії (трагедія, комедія, мелодрама, водевіль, мюзикл, фарс). **Особливості жанрів української драматургії. Жінки-драматурги.** Особливості акторської майстерності, акторського ансамблю. **Видатні режисери, актори та акторки українського національного театру».** Діти мають отримати знання не тільки про основні жанри драматургії, але й **про особливості української національної драматургії.** На цій основі в них будуть формуватися **уявлення про українську національну театральну школу, її видатних діячок та діячів.**

На наш погляд, потрібно розширити й змістову лінію екранного мистецтва, замінивши занадто загальні формулювання конкретнішими. Оскільки видатні українські кінорежисери – чоловіки та жінки – Олександр Довженко, Лариса Шепітько, Сергій Параджанов, Леонід Биков, Юрій Ілленко, Кіра Муратова та інші зробили значний внесок у розвиток українського національного та світового кіномистецтва, це має бути відображено в тексті змістової лінії: «Кіно як вид

мистецтва та його роль у житті людини і суспільства. Основні жанри, художні засоби кінематографу. Синтез мистецтв у кіно. **Українське національне кіно. Вклад його діячів та діячок у скарбницю світового кіномистецтва».**

Крім того, бажано звернути увагу на тему «Телебачення як засіб масової комунікації», доповнивши її таким чином: **«Стереотипи, гендерні стереотипи як ознака сучасної масової комунікації».** Це допоможе дітям набути умінь та навичок **критичного ставлення до телевізійних стереотипних образів жінок і чоловіків, проявів сексизму тощо.**

Старша школа

Зміст освітньої галузі «Естетична культура» спрямовано на поглиблення та узагальнення мистецьких уявлень, знань, умінь, цінностей і компетентностей, набутих в основній школі, а також на формування художнього мислення, світогляду, естетичної культури.

Старша школа має виховувати в учнів ціннісне ставлення до явищ культури та мистецтва, художньо-світоглядної позиції; сприяти набуттю системи знань про українську та зарубіжну художню культуру, розширенню уявлень про естетичну сферу життєдіяльності людини. У старшій школі потрібно поглибити знання і навички, які було отримано в основній школі. Тому в змісті освіти бажано зберегти концептуальний підхід, відповідно до якого національну та гендерну складові розглядають як найважливіші характеристики культури та мистецтва. Тоді текст освітньої галузі матиме такий вигляд: «Культура й суспільство, культура та релігія, людина й культура, діалог культур. **Національні та гендерні аспекти культури.** Цілісність художньої культури України, основні етапи її розвитку. Місце художньої культури України в європейському та світовому культурному просторі. Особливості розвитку художніх напрямів, видів і жанрів українського та зарубіжного мистецтва».

Ми також пропонуємо авторам долучити до змісту галузі тему **«Культура та традиція української вишиванки»**, в якій можна розрізнити регіональні та деякі гендерні особливості. Наприклад: «Центри народних художніх промислів і ремесел. Спадщина видатних митців і мисткинь. **Культура та традиція української вишиванки.** Шедеври мистецтва. Історичні умови та національні особливості розвитку мистецтва культурних регіонів світу».

Висновки

Найважливіша особливість галузі «Естетична культура» – виховання в учнів ціннісного ставлення до дійсності та до творів мистецтва, збагачення їхньої емоційно-почуттєвої сфери, що сприяє формуванню гендерної компетентності особистості. Тому в естетичну культуру учнів – дівчаток і хлопчиків – потрібно закла-

дати розуміння ґендерної складової духовних цінностей та культури в цілому. Слід також ураховувати, що досить часто ґендерна ознака культури й мистецтва проявляється в нерозривному зв'язкові з національними ознаками, що характерно саме для української культури та мистецтва.

Варто не стільки змінювати зміст стандарту, скільки розширити його теми, конкретизувавши їх з урахуванням національної та ґендерної складових.

3. 4. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МАТЕМАТИКА»

Загальна характеристика.

Державний стандарт освітньої галузі «Математика» є базовим документом для вивчення низки предметів у загальноосвітніх навчальних закладах, як-от: «Математика», «Алгебра», «Геометрія».

Метою освітньої галузі є створення системи математичних знань, навичок і умінь, потрібних в повсякденному житті та в майбутній трудовій діяльності, достатніх для успішного оволодіння іншими освітніми галузями знань і забезпечення неперервної освіти; формування в учнів наукового світогляду, уявлень про ідеї й методи математики, її роль у пізнанні дійсності; інтелектуальний розвиток учнів (логічного мислення й просторової уяви, алгоритмічної, інформаційної та графічної культури, пам'яті, уваги, інтуїції); економічне, екологічне, естетичне, громадянське виховання, формування позитивних рис особистості.

Можемо констатувати, що мету освітньої галузі визначено з урахуванням постулатів та принципів соціальної теорії ґендеру, оскільки в тексті зазначено, що основною метою освітньої галузі є економічне, екологічне, естетичне, громадянське виховання, формування позитивних рис особистості. Це цілком відповідає підходам ґендерної педагогіки.

Освітня галузь «Математика» структурована за такими змістовими лініями: числа; вирази; рівняння й нерівності; функції; елементи комбінаторики; початок теорії ймовірностей та елементи статистики; геометричні фігури; геометричні величини.

Освітня галузь «Математика» забезпечує успішне вивчення інших дисциплін, насамперед дисциплін природничо-наукового циклу. Це пояснюють розширенням сфери застосування математики в науках, де вона є не лише галуззю знань, а й методом наукового пізнання.

У контексті ґендерного аналізу математика виступає потужним інструментом пізнання дійсності, розвитку особистості, її пізнавальних і творчих здібностей.

Цілі навчання математики можна конкретизувати в групах ключових компетентностей, яких мусить набути кожен випускник загальноосвітнього навчального закладу: навчальна, культурна, громадянська, соціальна та підприємницька компетентності [14, с. 65–69]. Оскільки в тексті ДС їх виділили нечітко, виділивши натомість набір предметних компетентностей, є потреба уточнити їхній зміст з позицій ґендерного підходу.

Навчальна компетентність – це інтелектуальний розвиток особистості та здатність учитися протягом усього життя (використовувати математичні знання, арифметичний, алгебраїчний та геометричний апарат для опису, моделювання та пошуку рішення в реальному житті, що сприятиме самореалізації особистості незалежно від статевої належності).

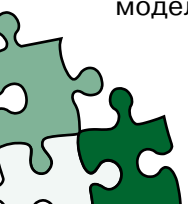
Культурна компетентність – здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями (розуміти значення математики як невід’ємної частини загальнолюдської культури, мати уявлення про відмінності в методах доведення в різних галузях науки та практики, в математичних, природничих та гуманітарних науках).

Громадянська компетентність – здатність захищати та піклуватися про відповідальність, права, інтереси та потреби людини й громадянина української держави та суспільства (володіти математичним стилем мислення, його строгістю, абстрактністю, здійснювати аргументовані міркування, відрізнити доведені твердження від недоведених, проводити узагальнення та на їх підставі висувати припущення й виявляти закономірності).

Соціальна компетентність – володіння сукупністю засобів, що дають можливість особистості взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства (володіти індуктивним і дедуктивним стилем мислення, здійснювати аргументовані міркування, відрізнити доведені твердження від недоведених).

Підприємницька компетентність – володіння засобами, що дають особі можливість ефективно організувати власну та колективну трудову й підприємницьку діяльність (уміння використовувати прикладні аспекти математики в повсякденному житті).

Освітня галузь «Математика» є одним з найважливіших трансляторів, з допомогою яких відбувається як тиражування наявних тепер ґендерних стереотипів, так і просування ідеї ґендерної рівності. Текст ДС сприяє «формуванню уявлень про математичні поняття й методи як про важливі засоби моделювання реальних процесів і явищ» [10, с. 3].

В основній школі під час вивчення математики та алгебри слід звернути увагу на однакову представленість чоловіків і жінок у змісті задач, враховуючи ті, де чоловіки й жінки беруть участь в нестереотипних для своєї статі видах діяльності. Математика, як і будь-який інший предмет, може транслювати ґендерні стереотипи. Зокрема, математику назагал вважають «чоловічим» предметом, тому що в цій царині більшість науковців – чоловіки. Окрім цього, тексти задач не позбавлено **ґендерної асиметрії мови**, оскільки їх «головними героями» переважно є: *пішохід, турист, вкладник, робітник, майстер, учень* тощо.

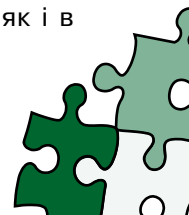
У старшій школі під час вивчення алгебри та геометрії треба: зосередитися на формуванні уявлень про аксіоматичну побудову геометричних моделей та методи математики як інструменту пізнання дійсності; виховувати особистість в процесі вивчення предмета; формувати вміння аналізувати та використовувати ситуацію на ринку праці; удосконалювати навички самоорганізації; формувати способи використання вільного часу (розв'язування нестандартних або практичних задач); учити використовувати математичні обчислення в суміжних дисциплінах. Вивчення математики в старших класах сприяє інтелектуальному розвитку учнів та учениць, формує якості логічного, аналітичного та синтетичного мислення, сприяє професійному вибору.

Висновки

У цілому зміст галузі «Математика» не містить ґендерної термінології, проте опосередковано відображає засади ґендерного підходу. Так, можна констатувати, що мету освітньої галузі сформовано з урахуванням постулатів та принципів соціальної теорії ґендеру. Наприклад, у тексті зазначено, що основною метою освітньої галузі є економічне, екологічне, естетичне, громадянське виховання, формування позитивних рис особистості, а це відповідає підходам ґендерної педагогіки.

У тексті ДС варто зробити деякі зміни, які б підкреслювали вагу розвитку соціальної, громадянської та підприємницької компетенції. Зміст галузі вимагає гармонійного поєднання в навчанні інтересів особистості та суспільства, що є основою особистісно орієнтованого підходу і, до того ж, відповідає головним положенням ґендерного підходу.

Під час вивчення предметів цієї галузі варто приділяти особливу увагу методиці їхнього викладання, тому що й досі досить поширено стереотип, що математика є суто чоловічою наукою і що вона потрібніша хлопцям, ніж дівчатам. Уважати так небезпечно і для дітей, і для педагогів. У школі, як і в повсякденному житті, конче потрібно позбуватися таких стереотипів.

3.5. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

Загальна характеристика.

Стандарт освітньої галузі «Природознавство» є базовим документом для вивчення біології, географії, хімії, фізики та астрономії у ЗНЗ. Зміст освітньої галузі може реалізовуватися як окремими навчальними предметами (астрономія, біологія, географія, фізика, хімія та інші галузі природознавства), що відображають основи відповідних фундаментальних наук, так і завдяки інтегрованим курсам.

Основною метою освітньої галузі є розвиток учнів з допомогою засобів навчальних предметів, що складають природознавство як наукову галузь, формування наукового світогляду і критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення в природокористуванні.

Структурними компонентами освітньої галузі «Природознавство» є:

- загальноприроднича,
- біологічна,
- астрономічна,
- географічна,
- фізична,
- хімічна.

Гендерній аналіз ДС освітньої галузі показав, що в змісті її компонентів слід зробити деякі уточнення.

Зміст загальноприродничої компоненти забезпечує формування в свідомості учнів основи цілісного уявлення про природу **та про людину як невід’ємну складову природи.**

Зміст астрономічної компоненти зорієнтований на засвоєння наукових фактів, понять і законів астрономії, методів астрономічних досліджень, усвідомлення ними будови Всесвіту, **множинності** уявлень про його утворення й розвиток, формування наукового світогляду, використання астрономічних знань у практиці, розкриття значення астрономії в цілісному світорозумінні на мегарівні.

Зміст біологічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, **статеву дихотомію**, взаємозв’язок із неживою природою, формування уявлень про природничо-наукову картину живого світу, синтез ідей про живі системи, оволодіння елементами наукового пізнання живої природи, фор-

мування складових наукового мислення (класифікація, екологічність, еволюційність та історизм, системність і цілісність), усвідомлення біосферної етики, **розуміння статі як соціально-культурного конструкта**, усвідомлення необхідності раціонального використання та відновлення природних ресурсів, вироблення навичок застосування знань з біології в повсякденному житті.

Зміст географічної компоненти забезпечує засвоєння знань про компоненти природи, природні ресурси, удосконалення господарської діяльності людини, формування в учнів комплексного, просторового, соціально орієнтованого уявлення про Землю на основі краєзнавчого, регіонального, планетарного **й гендерного** підходів, сучасної географічної картини світу через закономірності розвитку географічної оболонки Землі, усвідомлення цілісного образу своєї країни на основі розгляду та аналізу трьох її основних компонентів – природи, населення і господарства.

Зміст фізичної компоненти створює передумови для забезпечення усвідомлення учнями наукових фактів, ознайомлення з історією розвитку фізичної науки, формування в учнів знання основних фізичних понять і законів, що дають змогу пояснити природні явища й процеси, розвиток експериментальних умінь і дослідницьких навичок, умінь застосовувати набуті знання для розв'язування фізичних задач і пояснення фізичних явищ та процесів, формування наукового світогляду і стилю мислення учнів, уявлення про фізичну картину світу, розкриття ролі знання з фізики в житті людини та суспільному розвитку.

Змістове наповнення хімічної компоненти забезпечує засвоєння учнями знань про речовини та їх перетворення, найважливіші хімічні закони, методи дослідження в хімії, роль хімії в суспільному виробництві та житті людини, розвиток експериментальних умінь та формування на цій основі наукового світогляду, вироблення навичок безпечного поводження з речовинами у буденному житті.

Основна школа

Завданнями реалізації змісту освітньої галузі в основній школі є: ознайомлення учнів з науковими фактами природознавства та усвідомлення ними фундаментальних ідей природничих наук; оволодіння учнями понятійно-термінологічним апаратом природничих наук; набуття учнями досвіду практичної та експериментальної діяльності, застосування знань у пізнанні світу; формування в учнів ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, уміння екологічно виважено взаємодіяти з довкіллям.

Отже, державний стандарт освітньої галузі «Природознавство» не виділяє гендерний компонент (у змісті, вимогах), проте містить як ознаки гендерної чутливості, так і ознаки гендерних стереотипів.

Старша школа

Учні опановують зміст освітньої галузі на засадах профільного навчання.

Основними завданнями реалізації змісту освітньої галузі в старшій школі є: оволодіння науковим стилем мислення і методами пізнання природи; **використання гендерного підходу для аналізу подій, явищ, фактів**; формування наукового світогляду, уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу.

Висновки

Найважливіше завдання освітньої галузі «Природознавство» – виховання та «розвиток учнів з допомогою засобів навчальних предметів, що складають природознавство як наукову галузь, формування наукового світогляду і критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення в природокористуванні» [10, с. 3]. На нашу думку, до цього слід додати: «...**формування в учнів множинність поглядів на проблему, уміння знаходити альтернативні способи пошуку істини, що сприятиме розширенню наукового світогляду, розвитку гендерної компетентності особистості**».

Зміст стандарту не варто змінювати, натомість слід поглибити зміст тем, до яких можна долучити гендерну складову. Наприклад, звертаючи увагу учнів на той факт, що переважну більшість досліджень та відкриттів у фізиці, хімії, астрономії зроблено чоловіками, треба наголосити на недостатньому рівні розвитку жіночої освіти, указати на теорію «природного призначення статей», що панувала протягом тривалого історичного періоду.

Під час вивчення біології гендерна складова має стати класифікаційним фактором, однією з основ гендерної соціалізації особистості дитини – дівчинки чи хлопчика. Можливо, до тексту ДС освітньої галузі слід додати декілька термінів, які зазвичай використовують у процесі гендерного аналізу, причому кількість основних понять має бути невеликою: *гендер, гендерний аналіз, гендерний підхід, гендерна складова* тощо.

3.6. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЇ»

Загальна характеристика.

Основна мета освітньої галузі «Технологія» полягає у формуванні технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та *активної трудової діяльності* в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, *умінь і навичок ведення домашнього господарства і*

сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпеченні умов для їх професійного самовизначення, виробленні в них навичок творчої діяльності, вихованні культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей.

Змістове наповнення галузі логічно структуровано. Воно складається з таких змістових ліній:

- людина в технічному середовищі;
- технологічна діяльність людини;
- соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці;
- графічна культура людини;
- людина та інформаційна діяльність (елементи інформології, основи інформаційних технологій, основи алгоритмізації й програмування);
- проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури.

Така мета і зміст освітньої галузі забезпечують ознайомлення й залучення учнів **та учениць до різних видів діяльності**, формування потрібних знань і вмінь, навчання способів поведінки з різноманітними засобами праці. З одного боку, це створює умови для професійного самовизначення, тобто до обґрунтованого вибору професії з урахуванням власних здібностей, уподобань та інтересів, а з іншого – допомагає набутти навичок раціонального ведення домашнього господарства, виховувати культуру праці та культуру побуту, усвідомити відповідальність за результати власної діяльності.

На наш погляд, для освітньої галузі «Технологія» гендерний аналіз має особливе значення, оскільки мета і зміст цієї галузі, серед іншого, передбачають для учнів та учениць:

- формування життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки;
- забезпечення умов для професійного самовизначення, виховання культури праці, здійснення допрофесійної та професійної підготовки за бажанням з урахуванням індивідуальних можливостей.

Як відомо, ці дві складові соціального життя людини гендерно марковано, а їх повній реалізації (з урахуванням бажань та індивідуальних можливостей) заважають гендерні стереотипи.

Основна школа

Під час вивчення в основній школі змісту освітньої галузі «Технологія» передбачено досягнення таких цілей:

- ознайомити учнів зі *світом сучасних професій*;
- розвивати в учнів *здатності реально оцінювати свої можливості для вибору посильних творчих завдань*.

Старша школа

У старшій школі зміст освітньої галузі «Технологія» перш за все передбачає:

- *усебічне ознайомлення з професією, що відповідає індивідуальним можливостям учня та учениці;*
- *формування в учнів та учениць здатності мобілізувати свої потенційні творчі можливості в різних видах діяльності.*

Безумовно, це неможливо реалізувати без урахування гендерної складової особистості дитини – дівчинки чи хлопчика.

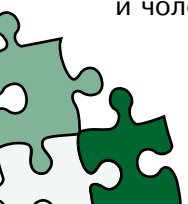
Висновки

Освітня галузь «Технологія» є надзвичайно важливою для формування в учениць та учнів культури гендерної рівності. Особливу увагу слід приділити таким компонентам змісту:

- професійне самовизначення;
- соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці;
- домашня праця, ведення домашнього господарства і сімейної економіки.

Усі ці компоненти мають гендерну складову, тому зміст освітньої галузі не є гендерно нейтральним. Це має бути зазначено і в самому змісті, і в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки. Їх соціально-гендерну складову треба посилити. Особливу увагу слід приділити знанням, умінням та навичкам, що формуватимуться в учениць та учнів протягом навчання, тому що вони пов'язані з розвитком власних можливостей дітей, їхніх творчих здібностей, а також з вихованням активної життєвої позиції, професійної адаптивності, готовності до безперервної професійної освіти. Крім того, йдеться про потребу ініціативно долучатися до системи нових економічних відносин, гендерні аспекти яких пов'язані з економікою домогосподарства, зайнятістю, безробіттям, міграцією, торгівлею людьми, соціальною політикою держави.

У всіх змістових лініях основної і старшої школи вживають вирази «людина в технічному середовищі», «технологічна діяльність людини», «графічна культура людини». Слово «людина» вжито 13 разів, тимчасом як слово «особистість» – лише один раз. На нашу думку, слід уживати гендерно нейтральні чи гендерно симетричні слова й вирази, такі як «особистість», «юнаки та дівчата», «жінки й чоловіки» [16].

3.7. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

Загальна характеристика.

Метою реалізації змісту освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» є формування основи для забезпечення і всебічного розвитку здоров'я учнів **та учениць**; підготовка до активної участі в забезпеченні повноцінного тривалого життя в природних, техногенних та соціальних умовах; до захисту Вітчизни та вибору професії.

В основній і старшій школі зміст освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» характеризують такими змістовими лініями:

- фізичне здоров'я людини;
- духовне здоров'я людини;
- соціальне здоров'я людини.

Зміст складових освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» базується на принципі наступності між початковою, основною та старшою школою.

Змістові лінії «Соціальне здоров'я людини» та «Духовне здоров'я людини» спрямовано на ознайомлення учнів із засадами соціальної адаптації, їхню підготовку до дорослого життя та професійного самовизначення. Дуже важливо виокремлювати соціальну характеристику здоров'я людини як одну з його основних складових частин, що, безумовно, має ґендерні ознаки.

Основна школа

В основній школі змістом освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» передбачено надання учням **та ученицям** загальних знань і формування вмій збереження власного здоров'я як компонента загальнолюдської культури; зміцнення навичок здорового способу життя; володіння раціональними прийомами запобігання порушенням стану здоров'я.

Старша школа

У старшій школі зміст освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» передбачає формування стійких мотиваційних установок щодо здорового способу життя; підготовку до служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, визначених законодавством; вибір професії. На наш погляд, у текст ДС варто додати тему **«Жінки у Збройних силах України»** [13, с. 102–104].

Висновки

У цій галузі вкрай потрібно виділити гендерний компонент, оскільки вона не є гендерно нейтральною через доволі стійкі гендерні стереотипи, пов'язані зі здоров'ям. Наразі зміст галузі виглядає «гендерно сліпим», а така «сліпота» є небезпечною. Наприклад, саме з гендерними стереотипами пов'язано випадки загибелі дітей (частіше хлопчиків) на уроках фізкультури під час кросів, оскільки в цьому разі спрацьовує стереотип щодо «сильних хлопчиків», які «терплять, коли їм погано» і т. д. Небезпечними для здоров'я є дієти, які ведуть до анорексії (частіше від них потерпають дівчатка): дається взнаки стереотип, що «дівчинка повинна бути гарною». Небезпечно приймати анаболічні препарати, щоб збільшити м'язову масу (частіше до цього вдаються хлопчики): стереотип, що «хлопчик повинен бути сильним». Підтримка цих стереотипів має різні причини й наслідки для дівчаток і хлопчиків, по-різному впливає на їхню свідомість.

У тексті галузі зовсім не виділено компонент «Репродуктивне здоров'я», який також має гендерну складову, а саме: раннє статеве життя, небажана вагітність, раннє батьківство тощо.

Залишається й головне питання: чому розділи «Фізична культура» й «Основи здоров'я» з'єднали в один, незважаючи на те, що їхні цілі збігаються лише частково? Наразі зміст галузі є доволі еkleктичним, він відзначається непослідовністю і певною «мозаїчністю». На нашу думку, змістові лінії предметів треба обов'язково розділити на підрозділи, як це зроблено в інших освітніх галузях.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

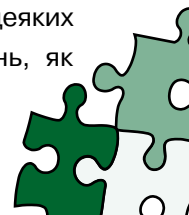
Результати гендерного аналізу Державного освітнього стандарту свідчать про те, що в його змісті частково враховано засади гендерної рівності: загальнолюдські цінності, толерантне ставлення й повага до інших, свідомий вибір, власна активна життєва позиція, а також задекларовано наголос на всебічному розвитку особистості, що сприяє її самовизначенню та самореалізації. Як відомо, загальнолюдські цінності в європейському контексті – це, зокрема, і «відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, рівні умови для реалізації рівних прав жінок та чоловіків» [8, ст. 1]. Виконання всіх цих вимог ДС є одним зі шляхів «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [8].

I. Предмети всіх галузей та передусім галузей гуманітарного та соціального циклів («Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Естетична культура») формують духовні та культурні цінності дівчаток і хлопчиків, їхній духовний та соціальний світогляд. Під час навчання в учнів виховують ціннісне ставлення до дійсності, навколишнього світу, сприяють збагаченню їхньої емоційно-почуттєвої сфери.

У контексті гендерного аналізу однією з найважливіших складових ДС вважають соціокультурний компонент, метою якого є «засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, **статями**, націями...» [10, с. 1]. **Стосунки між статями** ДС представляє як регуляторні, визначені.

Підкреслимо, що *духовні цінності, духовна культура* не є «гендерно сліпими» чи «гендерно незорієтованими», вони гендерно марковані, тому що містять **уявлення** про жінок та чоловіків у соціальних інститутах та в культурі загалом. У «Словнику гендерних термінів» О. О. Вороніна відзначає: «Відмінності між чоловічим і жіночим привносяться в суспільне життя настільки екстенсивно, що тим самим здійснюється прихована підміна: практично будь-який аспект культури, будь-який аспект людського досвіду постає перед нами в нерозривному зв'язку зі статевими особливостями – чи це стосується стилю одягу, соціальних ролей і навіть способів вираження почуттів і реалізації сексуального потягу» [3].

II. Гендерна складова є в усіх галузях знань, в усьому людському досвіді. Однак її прояви в освіті можуть бути різними. Це стосується не тільки змісту освіти, але й методики викладання предметів, непомітності чи ігнорування деяких соціальних проблем, гендерних стереотипів тощо. Тому такі галузі знань, як

математика, технологія, природознавство лише на перший погляд здаються ґендерно нейтральними. Наприклад, освітню галузь «Математика» розглядають як елемент загальнолюдської культури. У тексті ДС освітньої галузі «Математика» зазначено, що її основною метою є «економічне, екологічне, естетичне, громадянське виховання, формування позитивних рис особистості» [10, с. 3]. Це цілком відповідає постулатам культури ґендерної рівності.

Мета освітньої галузі «Технологія» передбачає «формування технічного світогляду» і, що дуже важливо в рамках ґендерного аналізу, «соціально-професійного орієнтування людини на ринку праці» [10, с. 4]. Як відомо, «ринок праці» є однією з найважливіших ґендерно зорієнтованих сфер життя кожної людини – жінки й чоловіка.

Предмети, які вивчають у рамках освітньої галузі «Технологія», готують дітей та підлітків «до життя та активної трудової діяльності..., дають життєво необхідні знання, уміння і навички ведення домашнього господарства та сімейної економіки», «формують в учнів культуру праці, навички раціонального ведення домашнього господарства, культуру побуту, відповідальність за результати власної діяльності» [10, с. 4]. Домашнє господарство – це ще одна сфера розподілу ґендерних ролей, де й досі царюють стереотипи.

III. Зміст усіх галузей освіти, вимоги до змісту та до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, які затверджено в ДС, цілком відповідають правовій концепції Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», однак терміни, які наведено в Законі, у ДС не вживають. На наш погляд, до тексту ДС слід додати такі терміни: «рівні права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «ґендерна рівність», «дискримінація за ознакою статі» [8, ст. 1].

IV. Зміст стандарту треба не змінювати, а розширити в тих позиціях, де це дозволяє зробити зміст кожного предмета. Його можна доповнити, уточнити або стисло прокоментувати. Формулювання завдань освітньої галузі «Природознавство» варто доповнити таким чином: «...формування в учнів ціннісних орієнтацій **на засадах ґендерної рівності** на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, уміння екологічно виважено взаємодіяти з довкіллям». Так само до тексту слід додати:

Населення світу, його господарська діяльність, **ґендерна складова господарської діяльності**, особливості та проблеми територіальної організації

Знання про демографічні, національні, **ґендерні**, релігійні особливості регіонів світу та їх вплив на формування господарських комплексів і процесів глобалізації

V. Вивчення предметів усіх галузей знань пов'язане з формуванням *демократичних цінностей*. Аналіз показує, що більше доповнень та зауважень треба додати до державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Це можна пояснити тим, що ґендер є категорією світоглядною, а для учнів – дівчаток та хлопчиків – дуже важливо набути власних навичок та умінь аналізувати ґендерні особливості життя сучасного суспільства. В культуру учнів – дівчаток і хлопчиків – потрібно закладати розуміння ґендерної складової духовних цінностей. Тому в текстах ДС слід відзначити ґендерну складову таких понять, як *гуманістичний світогляд, моральні та естетичні цінності, духовний світ сучасної людини, загальнолюдські цінності*.

VI. У текстах ДС обов'язково треба звернути увагу на мову, оскільки вона є суспільним явищем, в якому ще й досі зберігаються риси сексизму. Мовний сексизм визначають як вияв у системі мови асиметрії, спрямованих проти жінок. Ідеться про патріархальні стереотипи, які зафіксовано в мові й які нав'язують її носіям певну картину світу, де жінці відведено другорядну роль та приписано радше негативні якості. Як прояв сексизму розглядають і так званий мовний механізм «включення» до граматичного чоловічого роду: мова віддає перевагу чоловічим формам, коли мають на увазі осіб обох статей або групу осіб різної статі. Зокрема, в багатьох сучасних мовах, у граматиці яких є категорія роду, для номінації чоловіків та жінок як у множині, так і в однині використовують іменники чоловічого роду. Так, хоча в школі й навчаються дівчата-учениці, зазвичай кажуть: «*Учні* нашої школи...». (У текстах ДС вживають тільки слово «*учні*»).

Зараз багато соціологів, психологів, лінгвістів наполягають на тому, що механізм «включення» позначень осіб жіночої статі в слова чоловічого роду не є «невинно» граматичним, він сприяє ігноруванню жінок у картині світу [12, с. 232–233]. Такий підхід ґрунтується на гіпотезі Сепіра – Уорфа: мова не тільки продукт суспільства, але й засіб формування його мислення та ментальності.

Використання, зокрема, родових іменників чи займенників, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й в суспільстві. Їх наче тільки «мають на увазі» чи «припускають» їхнє існування. Це, певно, сильніше впливає на психіку людей і проникає в глибші пласти підсвідомості саме внаслідок своєї «непомітності».

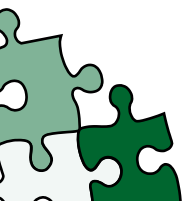
Для ДС усіх освітніх галузей характерним є переважне використання слів чоловічого роду (*учень – учні, вчитель – вчителі, випускник – випускники, письменник, художник, діяч культури, діяч науки* та ін.), що робить зображення жінок та чоловіків нерівномірним. Жінки стають ніби менш «помітними».

На нашу думку, слід послідовніше вживати ґендерно нейтральні чи ґендерно симетричні слова та вирази: «*особистість*» чи «*юнаки та дівчата*», «*жінки й чоловіки*». Іменники чоловічого роду – *учень, вчитель, композитор, художник, діяч культури* та ін. варто замінити на *учень/учениця, вчитель/вчителька, діяч/діячка...*, тобто симетрично вживати назви жінок та чоловіків за соціальним становищем, професією, родом занять тощо.

Саме тому в тексті освітньої галузі «Мови і літератури» до фрази «формування... особистісних рис **громадянина України**, який сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою приналежність до європейської спільноти» потрібно додати: «...особистісних рис **громадянина й громадянки України, які сприймають і поділяють** національні та загальнолюдські цінності, **відчувають** свою приналежність до європейської спільноти» [10, с. 1]. Це цілком відповідає міжнародним стандартам подолання ґендерної асиметрії мови. Крім того, ще дає змогу вдосконалити навички подолання мовного сексизму, сприяє формуванню ґендерної компетентності особистості.

VII. *Усе вищезазначене дає підстави для загального висновку:* під час розробки сучасних освітніх стратегій – ДС та програм – ґендерна складова соціального життя як окремої особи (жінки чи чоловіка), так і суспільства загалом має бути не окремим питанням, а органічною частиною сучасної освіти.

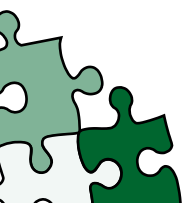

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Воронина О. А. Женский вопрос в СССР // Демографический диагноз / Отв. ред. М. Мукомель. – М.: Прогресс, 1990. – С. 351–374.
3. Воронина О. А. Гендер // Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – Москва: Информация – XXI век, 2002. – С. 20–24.
4. Впровадження гендерних підходів: Практик. посібник. – Київ: К.І.С., 2002. – 142 с.
5. Габриэлян Н. М. Всплывающая Атлантида (медитации на тему феминизма // I Рос. лет. школа по жен. и гендер. исследованиям «Валдай – 97»: Материалы. – М.: МЦГИ, 1997. – С. 70–75.
6. Гендер и язык. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 624 с.
7. Електронна бібліотека Інституту журналістики [Електронний ресурс] / Формалізовані методи вивчення мас-медіа. Теми 11–12 / Упоряд. В. Ф. Іванов. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1283>
8. Законодавство України [Електронний ресурс] / Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України, 8 вер. 2005 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15>
9. Законодавство України [Електронний ресурс] / Про загальну середню освіту: Закон України, 13 черв. 1999 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>
10. Законодавство України [Електронний ресурс] / Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова КМ України, 30 січ. 2004 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=24-2004-%EF>
11. Журженко Т. Современная Украина: семья как ресурс социальных трансформаций // Гендер и экономика: Мировой опыт и экспертиза российской практики / Отв. ред. и сост., к. э. н. Е. Б. Мезенцева. – М.: ИСЭПН РАН – МЦГИ – «Русская панорама», 2002. – С. 195–211.
12. Кирилина А. В. Феминистская критика языка // Словарь гендерных терминов / Под. ред. А. А. Денисовой. – М.: Информация – XXI век, 2002. – С. 232–234.
13. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навч. посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколеновой. – Київ: К.І.С., 2008. – 176 с.

14. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – Січень. – С. 65–69.
15. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії 2001: Спецвипуск. – К.: Стилос, 2001. – С. 183–186.
16. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
17. Попова О. А. Живлюще джерело. Кращі прислів'я та приказки українського народу. – Донецьк: БАО, 2009. – 448 с.
18. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки: Філол. Науки. – К., 2000. – Т. 18. – С. 36–42.
19. Семиколєнова О. І., Шиліна А. Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С. 32–40.
20. Словник синонімів української мови: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1999.
21. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
22. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні // Мовознавство. – 2008. – № 2. – С. 236–246.
23. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 3–25.
24. Тишков В. А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. – М.: Наука, 2003. – 544 с.
25. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. – К.: Наук. думка, 1993.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»

Основна школа

Мовний компонент Українська мова.

Мови національних меншин Мовленнєва лінія

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Загальні уявлення про мовлення як засіб спілкування, пізнання і впливу; сфери спілкування; усне та писемне мовлення. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Ситуація спілкування. Культура мовлення. Гендерний компонент культури мовлення. Правила спілкування.	Знання про усне та писемне мовлення; вміння орієнтуватися у мовленнєвій ситуації, сферах спілкування, осмислювати, планувати і реалізувати задум висловлювання, удосконалювати його.
Мовленнєвий етикет. Типи мовлення. Стилї мовлення. Жанри мовлення	Уміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності: володіння різними типами і стилями мовлення з урахуванням ситуації спілкування, дотримання правил спілкування.
Аудіювання Сприймання на слух, розуміння текстів, що належать до різних типів, стилів і жанрів мовлення, ступінь складності яких відповідає віковим особливостям учнів та етапу навчання	Уміння уважно слухати текст, розуміти, запам'ятовувати з одного прослуховування його зміст, визначати тему та основну думку твору, оцінювати почуте, помічати особливості мовної форми
Говоріння Переказування (докладне, стисле, вибіркоче), діалогічні та монологічні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення	Уміння переказувати (докладно, стисло, вибіркоче) вивчені, прослухані або прочитані твори; діалогічні та монологічні висловлювання з урахуванням ситуації спілкування; висловлювати власну думку, уміти толерантно, коректно аналізувати різні погляди на предмет обговорення, дотримуючись мовних, етичних та етикетних норм; удосконалювати власне мовлення

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Читання Формування, розвиток техніки читання вголос та мовчки, розуміння самостійно прочитаних текстів, що належать до різних родів літератури, стилів, типів і жанрів мовлення; види читання	Уміння читати вголос та мовчки за визначеними програмою нормативами; запам'ятовувати; висловлювати власну думку про прочитане; самостійно працювати з текстом; користуватися різними видами читання
Письмо Побудова письмових текстів (монолог, діалог) різних типів, стилів і жанрів	Уміння письмово переказувати (докладно, стисло, вибірково), самостійно створювати письмові тексти, висловлювати в них власну думку про певну подію, ситуацію, прочитаний твір, дотримуватись вимог до мовлення, вдосконалювати написане
Мовна лінія Фонетика. Орфоепія. Графіка	
Звукова система мови Складоподіл. Наголос. Сильна та слабка позиції звуків у слові та позначення їх на письмі. Алфавіт. Звукове значення букв. Орфоепічні норми. Орфоепічний словник	Знання звуків мови та алфавіту Уміння дотримуватись орфоепічних норм у власному мовленні; вільно користуватись алфавітом, орфоепічним словником
Лексикологія і фразеологія Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова. Пряме і переносне значення слова. Групи слів за значенням.	Знання істотних ознак лексикологічних понять і фразеологізмів; уміння розрізнявати пряме і переносне значення слова, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова, групи слів за значенням, походженням, сферою використання.
Синоніми та антоніми (лексичні та контекстуальні), омоніми. Групи слів за їх походженням, сферою вживання. Фразеологізми, їх лексичне значення, стилістична приналежність, роль у мовленні, різновиди	Уміння використовувати слова і фразеологізми відповідно до лексичного значення, умов і завдань спілкування; тлумачити лексичне значення загальноновживаних слів і фразеологізмів, добирати до них синоніми та антоніми; з'ясовувати етимологію окремих слів; користуватись словниками різних видів

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Етимологія слова Словники (тлумачний, синонімів, антонімів, фразеологічний, етимологічний та іншомовних слів). Будова слова. Словотвір. Будова слова та значення морфем. Способи творення слів. Творення слів чоловічого та жіночого роду, що позначають назви професій і посад, як спосіб подолання ґендерної асиметрії мови. Морфемний та словотвірний словники</p>	<p>Уміння пояснювати значення слова за допомогою аналізу його будови; розрізнявати словозміну та словотвір; правильно і стилістично доцільно використовувати слова з урахуванням значення їх морфем; користуватися морфемним та словотвірним словниками</p>
<p>Морфологія Лексичне та граматичне значення слова. Частина мови. Граматичні характеристики частин мови. Роль частин мови у реченні. ґендерна асиметрія мови в назвах професій. Довідники з морфології</p>	<p>Знання істотних ознак різних частин мови, ролі морфологічних засобів у побудові висловів. Уміння правильно і стилістично використовувати форми слів, що належать до різних частин мови; користуватися довідковою літературою</p>
<p>Синтаксис Синтаксичні одиниці, їх види, будова, способи вираження. Синтаксичні засоби, їх роль у побудові висловів. Способи передачі чужого мовлення: пряма та непряма мова. Складне синтаксичне ціле, структура монологічного та діалогічного тексту, засоби зв'язку речень у тексті; «відоме» та «нове» у реченнях тексту. Довідники із синтаксису та пунктуації</p>	<p>Уміння пояснити семантику, будову словосполучень, речень різних типів; уміння визначати і будувати синтаксичні одиниці, висловлювати той самий зміст з допомогою різних синтаксичних засобів. Уміння визначати тему, основну думку тексту, структуру, способи зв'язку речень у ньому; складати загальне уявлення про можливий зміст тексту (через ознайомлення із заголовком, анотацією); будувати тематично цілісний, структурований, зв'язний текст; користуватися довідниками</p>
<p>Стилістика Стилі. Стилістичні можливості мовних одиниць та їх функціонування у мовленні. Мовне спілкування жінок та чоловіків</p>	<p>Уміння комунікативно доцільно використовувати стилістичні можливості вивчених мовних одиниць в усному і писемному мовленні</p>

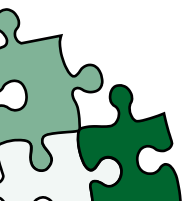

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Орфографія Фонетичне, морфологічне та інші види написання. Написання разом, окремо, через дефіс. Правила переносу слів. Орфографічні правила; списки слів для запам'ятовування. Орфографічний словник</p>	<p>Уміння правильно писати слова відповідно до вивчених орфографічних правил та словникові слова, перевіряти написане; користуватися орфографічним словником</p>
<p>Пунктуація Розділові знаки, їх функції. Розділові знаки у простому і складному реченнях. Розділові знаки при прямій мові, діалозі. Довідники з пунктуації</p>	<p>Уміння встановлювати смислові і синтаксичні відношення у реченні для обґрунтування вибору розділових знаків; пунктуаційно правильно оформлювати речення різних видів, діалог</p>
Соціокультурна лінія	
<p>Відомості про особливості національної культури, звичаї, традиції, свята; визначних діячів та діячок; суспільно-політичні події, державну символіку; побут населення міст, сіл, культурно-архітектурні пам'ятки, музеї, театри тощо. Найбільш відомі фольклорні твори рідного народу, лексеми, фразеологізми, афоризми як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, їх етнокультурний колорит. Гендерні стереотипи в мові (лексика, фразеологія)</p>	<p>Знання особливостей національної культури. Уміння використовувати ці знання та знання, набуті під час вивчення інших предметів, у власному мовленні. Уміння пояснювати значення слів, найуживаніших усталених виразів, помічати і пояснювати слова і вирази, читати напам'ять найвизначніші народнопоетичні твори, які відбивають особливості матеріальної і духовної культури народу, його світобачення; використовувати їх у своєму мовленні; аналізувати та долати гендерні стереотипи в мові; дотримуватися правил мовленнєвої поведінки відповідно до загальнолюдських норм та національної специфіки культури й української мови</p>
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Основні загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного засвоєння. Основні комунікативні стратегії, стратегії співпраці. Мовне спілкування жінок та чоловіків</p>	<p>Уміння застосовувати основні загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування. Уміння користуватися основними комунікативними стратегіями з урахуванням правил гендерної мовної культури</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Іноземні мови	
<p>Мовленнєва лінія</p> <p>Сфери спілкування</p> <p>Особистісна</p> <p>Тематичні блоки: я, моя родина, друзі; дівчата та хлопчики; відпочинок, дозвілля; покупки, відвідання магазину; природа і погода, охорона довкілля</p> <p>Публічна</p> <p>Тематичні блоки: охорона здоров'я; у бібліотеці, улюблений письменник, книга; (змінити на: улюблені письменники, письменниці, книги); кіно і театр; телебачення, ЗМІ; музика, відвідування концерту; молодіжна культура; наука, технічний прогрес; життя суспільства; подорож, екскурсії по місту; пам'ятки культури різних країн; спорт, відомі спортсмени</p> <p>Освітня</p> <p>Тематичні блоки: робота і професія, професія та покликання, професійне становлення, вибір професії; подолання ґендерних стереотипів щодо вибору професії</p>	<p>Розуміння із слуху (аудіювання)</p> <p>Уміння розуміти зміст нескладних висловлювань, що стосуються особистісної, суспільної, освітньої сфер, а також нескладні тексти пізнавального та країнознавчого характеру.</p> <p>Уміння розуміти повний зміст висловлювання вчителя (змінити на: вчителів), учнів, що стосуються особистісної, суспільної, професійної і освітньої сфер; розуміти нескладні тексти, виділяти головну думку, використовуючи лінгвістичну та контекстуальну здогадку; розуміти прості пояснення, що стосуються використання різних видів транспорту, пересування в незнайомому місті.</p> <p>Уміння розуміти основний зміст коротких простих повідомлень, оголошень, репортажів; здобувати інформацію з коротких радіо- та телепередач на побутову тематику; узагальнювати інформацію, робити на її основі власні висновки</p> <p>Читання</p> <p>Уміння розуміти зміст нескладних автентичних текстів різних жанрів і стилів, що співвідносяться з особистісною, суспільною, освітньою сферами спілкування; користуватися словником та іншою довідковою літературою.</p> <p>Уміння розуміти основний зміст газетних, журнальних, публікацій науково-популярного і публіцистичного стилів, виділяти головну думку; аналізувати ґендерні стереотипи в ЗМІ.</p> <p>Уміння переглянути значний за обсягом текст (серію текстів) для пошуку необхідної інформації; здобувати інформацію з оголошень, проспектів, меню, розкладів, брошур, коротких офіційних документів</p> <p>Говоріння</p> <p>Монологічне мовлення</p> <p>Уміння робити зв'язне повідомлення, використовуючи у разі потреби лексичні або зображувальні опори; робити повідомлення за певною ситуацією в межах визначених сфер спілкування; передавати основний зміст прочитаного, побаченого або почутого, висловлюючи своє ставлення до осіб, подій, явищ тощо, про які йдеться</p> <p>Діалогічне мовлення</p> <p>Уміння без попередньої підготовки встановлювати і підтримувати спілкування із співрозмовником у межах визначеної тематики і сфер спілкування; ініціювати і завершувати спілкування, використовуючи для цього відповідні зразки мовленнєвого етикету, прийнятого в країні, мова якої вивчається; ініціювати і підтримувати діалоги, доводити співрозмовникові власну точку зору</p> <p>Письмо</p> <p>Уміння робити нотатки; складати план; заповнювати анкету, опитувальний лист; писати листа, повідомлення, автобіографію; писати твори в межах визначених сфер спілкування</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Мовна лінія	
Активна і пасивна лексика, фразеологічні ідіоми, стійкі вислови; граматична система мови, яка вивчається, категорії, класи і структури нормативної граматики мови, яка вивчається; багатозначність слів, їх зв'язок з контекстом, граматична семантика; системи транскрипційних знаків	Знання достатньої кількості лексичних одиниць для висловлювання у межах визначеної тематики і сфер спілкування. Уміння свідомо та правильно складати речення, необхідні для використання у найбільш типових ситуаціях. Знання основних правил орфографії та пунктуації. Уміння продукувати писемне повідомлення з дотриманням мовних правил
Соціокультурна лінія	
Відомості, що стосуються особливостей культури, звичаїв, традицій, свят; діячів і діячок літератури, мистецтва і науки; суспільно-політичних реалій та державної символіки; реалій побуту, культурно-архітектурних пам'яток, музеїв, театрів тощо країни, мова якої вивчається. Подолання проявів мовного сексизму в країні, мову якої вивчають	Уміння здійснювати мовленнєві функції, вживаючи загальні вирази та висловлювання. Знання основних правил етикету країни, мова якої вивчається. Усвідомлення і толерантне ставлення до традицій, звичаїв, цінностей та ідеалів, характерних для народу, мова якого вивчається. Знання про досвід різних країн з подолання проявів мовного сексизму
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
Стратегії спілкування і навчання. Стратегії спілкування й навчання дівчат та хлопців	Уміння сприймати новий досвід (нову мову, нових людей, нові способи поведінки) і застосовувати інші компетенції, для того щоб на основі спостереження, аналізу, узагальнення, запам'ятовування адекватно діяти у навчальних та життєвих ситуаціях

Літературний компонент
Українська література. Зарубіжна література.
Літератури національних меншин

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Аксиологічна лінія Коментар: слід зробити наголос не лише на етичних та психологічних проблемах, але й на соціальних.	
<p>Художні тексти різних жанрів та тематики; твори, які репрезентують різні культурно-історичні епохи, літературні традиції народів України та зарубіжних країн.</p> <p>Популярні твори для дітей та юнацтва (літературні казки, детективні, пригодницькі та гумористичні твори, наукова фантастика).</p> <p>Виразне читання художнього тексту, його обговорення з елементами аналізу, розуміння порушених у ньому етичних, психологічних і соціальних проблем та окремих художніх особливостей. Усне та письмове висловлювання власної оцінки щодо прочитаного, особистісно-творче його переосмислення</p>	<p>Знання назв, авторів та змісту художніх творів, рекомендованих для вивчення напам'ять текстів, окремих фактів біографії письменників і письменниць.</p> <p>Початкове уявлення про відображення у художньому творі, етичні та естетичні цінності.</p> <p>Уміння виразно, осмислено читати художній текст, виділяти в ньому головну думку; зіставляти зображені у творі соціальні, етичні та психологічні ситуації з власним життєвим досвідом, відповідно корегувати свої життєві орієнтації, писати творчі роботи різних жанрів</p>
Літературознавча лінія	
<p>Теоретико-літературознавчі поняття: оригінал і переклад; тема та головна думка твору, сюжет і композиція, епізод; мандрівні сюжети, запозичення, художній образ, художня деталь, літературний герой, головний і другорядні герої; рима, ритм, розмір вірша, строфа; портрет, пейзаж, інтер'єр; епітет, порівняння, метафора, гіпербола, алегорія, уособлення; міф, героїчний епос, народна казка, легенда, приказка, прислів'я, загадка; літературна казка, байка, балада, вірш, рубаї, поема, оповідання, повість, роман, притча; гумор, сатира</p>	<p>Знання основних теоретико-літературних понять і вміння оперувати ними в процесі читання оригінальних і перекладних художніх текстів; уміння визначати в прочитаному творі тему, основні проблеми, головних і другорядних героїв, художні описи; розрізняти сюжет і композицію, основні жанри.</p> <p>Початкове уявлення про літературний процес</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Культурологічна лінія	
<p>Література як складник культури народу, її вплив на формування національної самосвідомості та її місце у світовій культурі. Зв'язок літератури з іншими видами мистецтв. Відтворення в літературі історії країни, народних традицій, звичаїв, обрядів, духовного пошуку інтелігенції у різні часи, доль жінок та чоловіків.</p> <p>Коментар: духовні пошуки української інтелігенції (жінок і чоловіків) у різні часі – це дуже важлива тема для української літератури та культури в цілому.</p> <p>Світова культура та її загальний розвиток. Взаємозв'язок національної та світової культур. Літературний твір як явище національної культури та певної культурної доби.</p> <p>Література як скарбниця духовності, священні книги різних релігій як пам'ятки літератури та духовної культури; відображення національних, конкретно-історичних та загальнолюдських цінностей у художніх творах різних жанрів, їх вплив на суспільне життя</p>	<p>Початкове уявлення про історико-літературну добу, національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності, відображені у художньому творі.</p> <p>Уміння визначати специфіку літературного твору у зіставленні з творами інших видів мистецтва</p>

Старша школа

Навчання мови та літератури у старшій школі полягає в подальшому розвитку умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, ознайомленні з фундаментальними цінностями культури, що є логічним продовженням і поглибленням змісту освітньої галузі «Мови і літератури» ДС основної школи.

У підлітків поширюється кругозір, виховується повага до своєї традиції та до інших культурних традицій, збільшується коло культурно-пізнавальних інтересів, формується гуманістичний світогляд. Тому варто посилити соціальну складову вимог ДС і до тексту завдань освітньої галузі в старшій школі додати таке **(виділено напівжирним шрифтом)**:

– формування мотивації до вивчення мови та літератури; пізнання через мову історії, культури народу, **соціальних**, естетичних та моральних цінностей; формування духовного світу учнів, **гендерно орієнтованих** світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів **з урахуванням гендерної складової картини світу**;

– розвиток умінь вільно спілкуватися у різних ситуаціях; формулювати власну думку, висловлювати почуття щодо життєвих явищ, **соціальних**, морально-етич-

них, естетичних, суспільних та інших проблем; розуміти інших людей (**незалежно від раси, статі, національності, віку, соціального статусу та ін.**), знаходити спільну мову з ними;

– подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення і поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище; **ознайомлення учнів з найпоширенішими гендерними стереотипами та проявами гендерної асиметрії мови, поліпшення учнівських навичок протистояти проявам мовного сексизму.**

Мовний компонент Українська мова. Мови національних меншин України Мовленнєва лінія

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Культура мовлення. Гендерна складова культури мовлення. Етикетні форми звертання до жінок та чоловіків</p> <p>Стилі мови. Жанри усного та писемного мовлення. Види мовленнєвої діяльності. Риторика як наука і мистецтво слова</p>	<p>Знання ознак правильного мовлення, його стилів, жанрів, їх відмінностей; вміння визначати особливості правильного мовлення, висловлюватись відповідно до норм культури мовлення з урахуванням гендерно збалансованих мовних та етичних норм.</p> <p>Уміння формулювати думку у всіх стилях і жанрах мовлення. Уміння підготувати виступ і виголосити його з урахуванням ситуації спілкування</p>
Мовна лінія	
<p>Стилістичне розшарування мовних засобів. Засоби стилістики. Варіативність норми. Види мовних помилок та їх подолання. Складні випадки орфографії та пунктуації Лексичні та граматичні ресурси української мови для подолання мовного сексизму</p>	<p>Уміння розрізнявати стилістичні варіанти мовних засобів, визначати доцільність їх використання у текстах різних стилів і жанрів мовлення; розрізнявати нормативне і ненормативне використання мовних засобів. Знання мовних помилок. Уміння аналізувати випадки гендерної асиметрії в назвах професій і посад жінок та чоловіків</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Соціокультурна лінія	
<p>Найважливіші світоглядні, соціальні, етичні, естетичні та інші поняття, ідеї, відомості, пов'язані з національною та світовою культурою.</p> <p>Відображення у мові особливостей бачення світу, способу життя та мислення, особливостей культури, характерних для певного народу. Гендерний компонент мовної картини світу</p>	<p>Знання найважливіших світоглядних, соціальних, етичних та інших понять, відомостей, ідей, відображених у мові; загальнолюдських моральних цінностей, їх вияву у національних традиціях.</p> <p>Уміння узгоджувати із засвоєними соціальними, етичними, естетичними та іншими цінностями свою мовленнєву і життєтворчу діяльність; розуміння особливостей бачення світу, культури певного народу, відображених у мові, враховувати їх у спілкуванні.</p> <p>Уміння аналізувати найпоширеніші гендерні стереотипи як прояви мовного сексизму</p>
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного засвоєння.</p> <p>Комунікативні стратегії, стратегії співпраці.</p> <p>Комунікативні стратегії спілкування жінок і чоловіків</p>	<p>Уміння застосовувати загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування.</p> <p>Вміння користуватися комунікативними стратегіями, стратегіями співпраці</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Іноземні мови	
<p>Мовленнєва лінія Сфери спілкування Особистісна</p> <p>Тематичні блоки: я, моя родина і друзі; дозвілля підлітків (дівчат та хлопців); харчування; покупки; природа і погода; проблема забруднення довкілля</p> <p>Публічна</p> <p>Тематичні блоки: охорона здоров'я; у бібліотеці; літературні жанри, вітчизняні та зарубіжні письменники та письменниці; кіно і театр; телебачення; мистецтво, відомі художники та художниці, скульптори; опис картин, відвідування музею, виставки або галереї; музика; молодіжна культура, молодіжний рух в Україні та світі, участь молоді у розв'язанні громадських проблем; жіночий рух в Україні; наука і технічний прогрес, вплив науково- технічного прогресу на життя людини і стан довкілля; сучасні засоби комунікації і технології; соці- альне життя суспільства; подорож, спорт, роль спорту в житті люди- ни і суспільства, міжнародні спортивні зма- гання; країни, мова яких вивчається, їх географіч- не розташування, історія, політичний і дер- жавний устрій, економіка, культура, літера- тура, видатні діячі та діячки. Професії. Подолання ґендерних стерео- типів щодо вибору професії</p> <p>Освітня</p> <p>Тематичні блоки: шкільне життя, типи навчальних закладів; участь у міжнародних освітніх програмах</p>	<p>Розуміння із слуху (аудіювання) Уміння розуміти висловлювання із запропо- нованих тем, а також автентичні тексти піз- навального і країнознавчого характеру. Уміння розуміти висловлювання вчителя (змінити на: вчителів), учнів; розуміти нескладні автентичні пізнавальні тексти, просту технічну інформацію. Уміння розуміти основний зміст новин, що повідомляються, пізнавальних радіо- і теле- передач; розуміти дискусію, що проводиться в класі (або подається у звукозапису). Уміння розуміти оголошення</p> <p>Читання Уміння розуміти складні автентичні тексти різних жанрів і стилів, у тому числі худож- ні, науково-популярні, публіцистичні тексти, використовуючи мовну здогадку з опорою на контекст або словотворчі елементи; аналізу- вати окремі місця в тексті; визначати най- більш значущу інформацію; систематизувати і коментувати одержану інформацію Уміння користуватися довідковою літературою. Уміння розуміти та аналізувати матеріали преси та ґендерні стереотипи, які тран- слюють ЗМІ</p> <p>Говоріння Монологічне мовлення Уміння без попередньої підготовки вислов- люватися в певних сферах спілкування і тематики; достатньо повно передавати зміст прочитаного, побаченого або почуто- го, висловлюючи та обґрунтовуючи своє ставлення до осіб, подій, явищ, про які йдеться; брати участь у дискусіях, логічно та аргументовано висловлюватися з обго- ворюваних проблем, доводити свою точку зору і своє ставлення до них. Уміння складати план, тези, твір, лист, від- повідно до змісту та теми Діалогічне мовлення Уміння без попередньої підготовки спілку- ватися з носіями мови на основі визначеної тематики; використовувати лексичні одини- ці та найбільш уживані формули, що нада- ють спілкуванню більшої виразності, емо- ційності та переконливості</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Мовна лінія	
Активна і пасивна лексика, фразеологія (ідіоми, стійкі вислови); граматична система мови, категорії, класи і структури нормативної граматики мови, що вивчається; багатозначність слів, їх зв'язок з контекстом, граматична семантика; системи транскрипційних знаків	Знання лексичного матеріалу на найбільш загальні теми; володіння чіткою вимовою та інтонацією. Уміння представити чітке, змістовне письмове повідомлення з планом та виділенням абзаців
Соціокультурна лінія	
Система світоглядних, культурознавчих, естетичних, етичних, історичних, лінгвокультурологічних відомостей, відображених у мові, що вивчається Подолання проявів мовного сексизму в країні, мову якої вивчають	Уміння відображати засобами мови бачення світу, способу життя та мислення, особливості культури певного народу. Уміння висловлюватися на різні теми (музика, фільми тощо); усвідомлювати відображення у мові особливостей культури певного народу, уміння спілкуватися з урахуванням цих особливостей з представниками та представницями різних культур. Знання про досвід різних країн з подолання проявів мовного сексизму
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
Стратегії спілкування і навчання. Гендерні ознаки стратегії спілкування та навчання дівчат і хлопців	Уміння сприймати новий досвід, аналізувати, узагальнювати, запам'ятовувати, адекватно діяти у навчальних та життєвих ситуаціях з позицій гуманістичних ідеалів, загальнолюдських цінностей та культури гендерної рівності

Літературний компонент
Українська література. Зарубіжна література.
Літератури національних меншин

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Аксиологічна лінія Коментар: слід зробити наголос не лише на етичних та психологічних проблемах, але й на соціальних.	
<p>Художні тексти, розмаїття їх жанрово-родової специфіки та соціальних і морально-етичних проблем, що надає можливість для соціального та психологічного аналізу людських взаємин і вчинків; твори, що репрезентують різні етапи літературного процесу, культурно-літературні традиції народів України та зарубіжних країн.</p> <p>Художній твір у контексті історико-літературного процесу, його смислова та естетична цілісність, художня специфіка.</p> <p>Обговорення проблематики твору, аргументоване усне та письмове висловлювання своїх суджень щодо прочитаного</p>	<p>Знання змісту, проблематики та найважливіших особливостей поетики художніх текстів, рекомендованих для вивчення напам'ять художніх творів, літературно-критичних, публіцистичних та науково-популярних статей; біографічних відомостей про письменника та його світогляд.</p> <p>Розуміння цілісної картини художнього світу та представлену в ньому авторську концепцію, соціальних, етичних та естетичних цінностей, відображених у художньому тексті; художній текст як твір мистецтва слова та джерело духовного багатства особистості.</p> <p>Вміння аналізувати та інтерпретувати зміст твору, суть морального конфлікту та власну соціальну й етичну позицію щодо нього, співвідносити порушені у творі проблеми з власним життєвим досвідом, розв'язувати творчі завдання різних типів</p>
Літературознавча лінія	
<p>Основні роди та жанри літератури. Провідні художні літературні напрями, течії та стилі.</p>	<p>Знання літературознавчих понять, вміння оперувати ними в процесі опрацювання оригінального та перекладного тексту.</p>
<p>Тематика та проблематика твору, конфлікт; фабула, основні сюжетні та позасюжетні елементи.</p> <p>Ліричний герой та героїня, образ автора, система художніх образів твору, мотив, символ, «вічні» образи.</p> <p>Підтекст.</p> <p>Іронія, гротеск</p>	<p>Уміння орієнтуватися в жанрово-родовій специфіці вивчених художніх творів; розрізняти сюжет і фабулу; виділяти сюжетні та позасюжетні елементи, аналізувати головний конфлікт, зображувально-виражальні засоби художньої мови в оригінальних та перекладних творах, художній підтекст образів, деталей, мотивів</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Культурологічна лінія	
<p>Художня література в контексті національної та світової культури, її взаємопов'язаність з релігією, філософією, естетикою, літературною критикою, різними видами мистецтв. Відображення характеру народу у національній літературі та у культурі.</p> <p>«Жіноча література» Західної Європи та США, її видатні діячки. Українська література. Славетна плеяда українських письменниць.</p> <p>Традиції і новаторство в літературі та культурі.</p> <p>Діалог культур, його вплив на літературний процес.</p> <p>Зв'язок літературних напрямів та течій з естетичним пошуком митців інших видів мистецтв</p>	<p>Розуміння значення літератури та культури для духовного розвитку людства; про основні етапи розвитку культури, про спільні закономірності розвитку різних видів мистецтв та сучасні тенденції в національній та світовій культурі</p>

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

Основна школа

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Людина в історії Історія як процес і як наука. Час в історії. Історичний простір. Навколишнє середовище, клімат і людина. Історичні джерела. Історичний факт. Історична закономірність. Історичне поняття. Наявність різних теорій на минуле. Історичне краєзнавство</p>	<p>Уявлення про історичність людської цивілізації та періодизацію історичного процесу; про циклічний і абсолютний час; про суб'єктивність у пізнанні історії. Знання відліку часу в історії, відмінностей у часі; найважливіших періодів в історії людства. Уміння свідомо застосовувати поняття «історичний календар», «хронологія», «століття», «ера», «епоха»; оцінювати інформацію історичних джерел та історичні тлумачення, встановлювати зв'язок між подіями і явищами, толерантно ставитись до поглядів інших людей</p>
<p>Людина в доісторичний період Уповільнений розвиток людини розумної. Неодночасність переходу до осілого способу життя. Умови життя давньої людини. Місце і роль людини у природі. Культурний розвиток людини. Перші графічні символи. Рідний край у доісторичний період</p>	<p>Гендерна соціалізація людини і гендерний розподіл праці. Уявлення про місце і роль господарювання у житті чоловіка та жінки. Знання способів господарювання давньої людини. Уміння робити порівняння способів господарювання на основі інформації про умови життя первісної жінки й чоловіка та задоволення їхніх потреб; пояснювати закономірності розвитку на прикладах визначальних подій та процесів світової історії, історії України, історії рідного краю</p>
<p>Форми організації давнього людського суспільства. Історичні свідчення про життя та суспільну організацію давніх людей (жінок і чоловіків), зокрема на території сучасної України. Походження релігії та культури</p>	<p>Уявлення про форми організації давнього людського суспільства, релігію та мистецтво людей. Знання найпоширеніших теорій походження людини, археологічних пам'яток. Уміння знаходити в минулому корисний досвід для власної практичної діяльності</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Давні цивілізації Азії, Європи Зрошувальне сільське господарство. Перехід від перших міст до королівств (царств). Поняття цивілізації. Спільні риси та відмінності в цивілізаційному розвитку народів Сходу і Заходу. Головні здобутки давніх цивілізацій</p>	<p>Уявлення про духовний світ і спосіб життя жінок і чоловіків, які представляють різні цивілізації, різні підходи до висвіт- лення історичних культур, здобутки давніх цивілізацій. Знання спільних та відмінних рис життя людини і розвитку суспільства різних цивілі- зацій; причин появи та ролі грошей і товар- но-грошових відносин. Уміння порівнювати особливості та здобут- ки різних цивілізацій; становище жінки в різних країнах Сходу й Заходу; називати і показувати на карті центри найдавніших цивілізацій, оцінювати внесок давніх цивілі- зацій в сучасну культуру</p>
<p>Класична античність Політичні і культурні досягнення аграрних суспільств у Євразії. Утворення і розви- ток міст-держав на Середземномор'ї (VIII — IX ст. до н. е.). Політичний і культурний роз- виток у містах Середземномор'я. Утворення середземноморських держав та організація життя в них (VI — V ст. до н. е.). Антична культура та її спадщина. Демократія анти- чного часу. Античні міста-держави на тери- торії України та їх сусіди. Слов'яни під час Великого переселення народів. Витоки українського народу. Повсякденне життя людини античного світу. Рідний край за часів давніх цивілізацій</p>	<p>Уявлення про аграрні суспільства Євразії; головні пам'ятки античної культури; найдав- ніші міста-колонії в Північному Причорномор'ї; археологічні культури слов'ян в давній період; міфологічні погля- ди людей на місце й роль жінки та чоло- віка в суспільстві. Знання характерних рис античних держав; впливу античної спадщини на світову куль- туру; витоки українського народу. Уміння оцінювати роль і місце античної куль- тури в загальноісторичному процесі, харак- теризувати афінську демократію (гендер- ний аспект). Уміння порівнювати роль жінки та чоловіка в античній культурі</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Середні віки Людина і природа в середні віки. Міський уклад життя та культурні обміни в Римській імперії. «Варварські» держави Західної Європи. Візантійська імперія. Ісламські цивілізації. Київська і Галицько-Волинська держави та європейський світ. Священна Римська імперія. Соціальна структура середньовічного суспільства та соціальні рухи. Монотеїстичні світові релігії та їх стосунки із світською владою. Міграції та культурний взаємообмін між народами. Міграції в межах євразійського простору; старі та нові держави; феодалізм. Розвиток міст. Рідний край в середні віки. Повсякденне життя людини епохи середньовіччя. Відносини в суспільному житті між чоловіками та жінками; їхні шлюбно-сімейні стосунки; формування традицій просвітництва і благодійності та звичаїв Запорозької Січі. Культурна спадщина середньовіччя</p>	<p>Уявлення про повсякденне життя жінки та чоловіка епохи середньовіччя, культурну спадщину середньовіччя. Знання основних тенденцій та характеристик розвитку людства цієї доби; визначних пам'яток української та світової культури періоду середньовіччя; основних рис феодалізму, наслідків міграцій. Уміння зіставляти найважливіші події, визначати місце Київської і Галицько-Волинської держав, української культури в європейській та світовій культурній спадщині; визначати передумови, причини, наслідки і шляхи подолання соціальних, світоглядних і міждержавних конфліктів середньовіччя, описувати життя жінок і чоловіків в середні віки; давати оцінку способам подолання соціальних, світоглядних та міждержавних конфліктів, визначаючи позитивні і негативні наслідки</p>
<p>Людина в період нової історії Культурні досягнення доколониальних африканської, азійської, центрально- та південноамериканської цивілізацій. Експансія з Європи та форми контактів з населенням Африки, Америки, Азії в 1450–1750 роках. Формування колониальних імперій. Відродження і гуманізм. Ідеал Мадонни. Реформація і контрреформація. Витоки національних рухів європейських народів. Формування централізованих національних держав. Козацька доба в історії України. Революції нового часу. Рідний край в епоху Відродження. Повсякденне життя людини цього періоду. Культура. Історія боротьби жінок за свої права</p>	<p>Уявлення про головні риси епохи Відродження та нового часу, процеси формування централізованих національних держав, повсякденне життя людини, головні пам'ятки культури Відродження. Знання найсуттєвіших рис, що характеризують нації, колонії, колониальні імперії; причин та наслідків революцій нового часу; етапів та особливостей формування української нації; витоків, суті та наслідків реформації і контрреформації; поняття «гуманізм». Уміння визначати роль і місце епохи Відродження та нової доби в загальноісторичному контексті; характеризувати процес формування української нації та аналізувати відносини українців з іншими народами, характеризувати ознаки козацтва; особливості формування національного характеру українок та українців; характеризувати культурні процеси і явища; аналізувати національно-визвольну боротьбу українського народу та процес державотворення з метою з'ясування ролі козацтва та інших верств в цих процесах</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Індустріалізація і формування націй Потреби людини і суспільства, економічні ресурси та їх обмеженість. Людина і техніка. Перша індустріальна революція. Господарська і виробнича діяльність людини. Підприємництво. Політичні і соціальні рухи. Просвітництво. Культура. Становлення націй і українське національне відродження. Рідний край в епоху індустріальної цивілізації. Домінування європейського світу та суперництво в Європі. Завершення територіального поділу світу. Особливості розвитку людства у XIX ст.</p>	<p>Уявлення про господарську і виробничу діяльність жінок і чоловіків; про культуру цього періоду, зміни у повсякденному житті; політичні і соціальні рухи. Знання основних рис індустріального суспільства, рушійних сил життя в індустріальному суспільстві; основних рис індустріальної революції та політичних і соціальних рухів; основних надбань українського народу в економіці та культурі. Уміння давати порівняльну характеристику національно-визвольних рухів у Європі та Україні в цей період, визначати причини та наслідки соціальних, політичних та культурних зрушень в житті українського та інших народів, людства в цілому; класифікувати політичні і соціальні рухи за різними ознаками; аналізувати розвиток людства в XIX ст. з метою виділення характерних рис</p>
<p>Цінності в житті людини Індивідуальність. Вільний розвиток людини. Свобода і відповідальність. Гендерна рівність. Толерантність. Гендерна чутливість. Мораль. Цінності в житті людини і суспільства. Етика і етикет</p>	<p>Уявлення про єдність біологічного і соціального в людині, основні види діяльності, соціальні норми, співвідношення та роль етичних норм у суспільстві, міжособистісні стосунки та шляхи їх гармонізації; самоцінність кожної людини. Знання цінностей та соціальних норм в житті людини, історичність світогляду людини, роль науки та релігії в житті, поняття творчості, свободи і відповідальності, духовності людини, основи спілкування, шляхи конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, основні моральні норми та цінності українського суспільства та людства, правила етикету. Уміння визначати життєві цінності та орієнтири, давати загальну характеристику релігійного та наукового світогляду, аналізувати власний досвід ефективного спілкування, ефективно спілкуватися та співпрацювати, керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, відрізняти моральність та аморальність, дотримуватися правил етикету</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Людина і культура Багатоманітність культури. Культура гендерної рівності. Культурна спільність людей	Уявлення про співвідношення матеріальної і духовної, національної та загальнолюдської культури, причини і природність різноманітності культури, культурної спільності людей; культуру гендерного паритету; полікультурний характер сучасного суспільства і необхідність злагоди між представниками різних культур. Знання сфери духовної культури, культури суспільства і людини. Уміння доводити необхідність позитивної оцінки і толерантного ставлення до культурних відмінностей, характеризувати наслідки взаємодії різних культур і міжкультурні відносини в Україні, у своєму регіоні (населеному пункті)

Старша школа

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Новітня історія. Причини та наслідки світових війн ХХ ст. Світ у роки Першої та Другої світових війн. Післявоєнна відбудова і розвиток України. Становище жінки в радянському суспільстві. Соціальний, політичний та економічний розвиток країн світу в другій половині ХХ та на початку ХХІ століть.	Уявлення про світові війни, життя людей в умовах тоталітаризму, в умовах демократії; розвиток людства на межі ХХ і ХХІ століть; напрями розвитку культури
Протистояння демократії і тоталітаризму Українська революція початку ХХ століття. Здобуття Україною державної незалежності. Україна за тоталітарного режиму. Україна у Другій світовій війні. Велика Вітчизняна війна. Втрати та героїзм Українського народу в Другій світовій війні. Післявоєнна відбудова і розвиток України. Соціальний, політичний та економічний розвиток країн світу в другій половині ХХ та на початку ХХІ століть. Утворення Європейського союзу та Ради Європи. Розвиток культури. Ліквідація колоніалізму, створення і розвиток незалежних держав. Відновлені та нові незалежні держави	Знання причин, основних подій та наслідків світових війн для держав та їх громадян, основних подій боротьби України за державну незалежність у ХХ столітті; основних тенденцій та проблем розвитку людства в індустріальну та постіндустріальну епоху. Уміння аналізувати причини поразки визвольних змагань початку ХХ століття; давати оцінку вкладу українського народу у перемогу над фашизмом. Уміння аналізувати становище радянських жінок в контексті людських прав і можливостей; характеризувати історичний процес відновлення в 1991 році державної незалежності України; державотворчі процеси в Україні; основні досягнення в розвитку науки, мистецтва

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Сучасність. Україна в умовах незалежності. Науково-технічний прогрес. Постіндустріальне суспільство. Зростання ролі освіти і знань. Культура. Єдність і зростання взаємозалежності сучасного людства. Глобалізаційні процеси. Інформаційне суспільство</p>	<p>Уявлення про глобальні проблеми сучасності, розв'язання яких є необхідною умовою виживання і розвитку людства, можливі альтернативи його розвитку і майбутнього. Знання облаштування та протиріч сучасного світу.</p> <p>Уміння пояснювати основні загрози для людства XXI століття: проблеми війни і миру, гуманітарні та екологічні проблеми, давати оцінку міжнародному тероризму</p>
<p>Громадянське суспільство Механізми функціонування політичної системи та влади в Україні. Участь громадян у соціально-політичному житті. Цінності та якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства. Україна та інтеграційні процеси в Європі; місце і перспективи України в глобалізованому світі. Стереотипи. Гендерні розбіжності в стереотипах. Дискримінація. Дискримінація за ознакою статі</p>	<p>Уявлення про сутність громадянського суспільства, громадянський мир і співробітництво, наступність та відповідальність поколінь; приналежність до українського суспільства та європейської спільноти. Знання основних ознак інститутів громадянського суспільства, його функціонування та умов існування, сфер суспільного життя; принципів і цінностей демократичного громадянського суспільства, абсолютної цінності прав та свобод людини, особистісних рис громадянина України.</p> <p>Уміння взаємодіяти із суспільством та його окремими інститутами в повсякденному житті; орієнтуватись у суспільних явищах і процесах сучасного світу та давати їм власну оцінку; конструктивно-критично мислити і критично ставитися до проявів стереотипного мислення, боротися з дискримінацією (за расовою, національною, віковою ознакою, за соціальним статусом), з дискримінацією за ознакою статі, сексизмом, домашнім насильством</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Людина і політика. Політичне життя суспільства</p> <p>Політика. Політичне життя громадянського суспільства. Людина – політика – влада.</p> <p>Роль жінок і чоловіків у політиці.</p> <p>Політична система. Політика та ідеологія.</p> <p>Гендерний паритет у виборчому процесі. Політика і мораль. Етика політичної діяльності</p>	<p>Уявлення про політичну сферу та її роль у житті суспільства, необхідність збереження громадянської злагоди та миру в суспільстві, необхідність плюралізму та роль засобів масової інформації, вплив ідеології на політичну культуру.</p> <p>Знання структури, ролі органів та інститутів державної влади і їх співвідношення з діяльністю політичних рухів, партій та громадських (неурядових) об'єднань і організацій, основні процедури, за якими можуть взаємодіяти громадянин і держава, структурних елементів та механізмів функціонування політичної системи України, процедури участі у виборах. Уміння працювати з матеріалами засобів масової інформації, характеризувати особливості політичного життя у громадянському суспільстві, особливості виборчої системи України, пояснювати значення виборчої системи як показника рівня демократії в суспільстві</p>
<p>Соціальна сфера суспільства. Етнічна структура суспільства.</p> <p>Соціальні групи. Соціальні ролі. Соціальні конфлікти. Міжнаціональні відносини.</p> <p>Сім'я в соціальній структурі суспільства.</p> <p>Соціальна й гендерна стратифікація, соціальні та гендерні ролі. Етика сімейних відносин.</p> <p>Прогрес у суспільному житті</p>	<p>Уявлення про суспільство як складну самоорганізовану систему, місце людини в суспільстві, соціальне партнерство, соціальну захищеність, соціальну відповідальність, суть прогресу в суспільному житті.</p> <p>Знання соціальної структури українського суспільства, способів взаємодії і соціального партнерства різних соціальних груп, національного складу населення України, сутності і наслідків геноциду і ксенофобії, шкідливості міжнаціональних упереджень, інституту сім'ї в контексті гендерних відносин.</p> <p>Уміння застосовувати знання для орієнтації в соціальних відносинах, обирати конструктивні форми взаємодії та власної поведінки, характеризувати міжнаціональні відносини в Україні, толерантно поводитися, позитивно і відповідально ставитися до створення сім'ї і життя в ній</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Основи теорії держави і права Суспільні відносини і засоби їх організації. Держава як засіб впорядкування суспільних відносин. Органи держави. Особливості організації державної влади. Історичні типи держав. Соціальні норми. Поняття права та правової системи. Правовідносини. Правомірна і неправомірна поведінка. Правопорушення і юридична відповідальність</p>	<p>Уявлення про суспільні відносини, засоби та механізми їх врегулювання; державу і право; органи державної влади, джерела та форми права, правомірну і неправомірну поведінку, правопорушення і юридичну відповідальність. Знання про суспільні відносини та засоби їх впорядкування; державні органи, особливості організації державної влади, місце правових норм в їх системі; джерела права, структуру та елементи правової системи. Вміння розпізнавати різні засоби впорядкування суспільних відносин; порівнювати особливості здійснення державної влади та правового регулювання суспільних відносин у різні історичні періоди, окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; розв'язувати життєві ситуації з використанням законодавства.</p>
<p>Людина, суспільство і держава Поняття публічних прав і відносин та основних інститутів публічного права. Загальна характеристика конституційного права та його джерел. Державний лад України. Громадянство України. Основні права, свободи і обов'язки громадян. Загальна характеристика фінансового, адміністративного, екологічного, кримінального права</p>	<p>Уявлення про основні етапи розвитку української державності; особливості організації здійснення державної влади та місцевого самоврядування, правовий статус громадян і громадян України. Знання предмета та основних інститутів галузей права публічно-правового циклу, основних прав, свобод, обов'язків громадян і громадян та засобів їх захисту. Вміння розпізнавати окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; характеризувати органи державної влади та гендерно-правові аспекти їх формування, правовий статус громадян і громадян, особливості здійснення державної влади в Україні; порівнювати правовий статус громадян і громадян з міжнародними стандартами у сфері прав людини; розв'язувати практичні життєві ситуації з використанням законодавства</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Основи приватного права України Поняття приватних правовідносин та основні інститути приватного права. Характеристика цивільного права, його джерел та інших галузей права</p>	<p>Уявлення про приватноправові відносини та галузі права, що їх врегульовують. Уявлення про забезпечення рівних можливостей жінок та чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків та його законодавче закріплення. Знання основних понять, особливостей предмета цивільного, господарського, сімейного, житлового, трудового, земельного права; змісту та видів права власності, способів захисту цивільних прав, видів договорів, особливостей цивільно-правової відповідальності. Вміння розпізнавати окремі види приватноправових відносин та джерела, що їх врегульовують; характеризувати підстави їх виникнення, зміни і припинення; складати та аналізувати найпростіші документи (заяви, договори)</p>
<p>Філософія Філософські течії</p>	<p>Уявлення про загальний процес розвитку філософії та роль філософії в житті людства. Знання найвідоміших представників світової філософської думки та найпоширеніших філософських течій, філософських поглядів на сутність людини, її буття і духовність, суспільство, природу і світ. Уміння застосовувати філософські знання для пояснення подій і явищ у суспільстві</p>
<p>Людина як суб'єкт економічних відносин Економічні потреби та інтереси. Сутність економічних рішень. Основні питання економіки. Домашнє господарство як економічний суб'єкт. Сучасна родина й поділ домашньої праці: оплачувана та неоплачувана праця</p>	<p>Уявлення про господарську діяльність жінки й чоловіка – суб'єктів господарювання. Знання потреб споживача та закономірностей його економічної поведінки; видів ринку, попиту, пропозиції, ціни; домашнього господарства та його роль і місце в економічній системі. Вміння характеризувати потреби і споживчі блага; пояснювати механізми задоволення потреб; пояснювати необхідність господарської діяльності, а також соціальні фактори й гендерні особливості, що її визначають</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Господарювання і виробництво Підприємництво. Підприємницька діяльність та її основні види. Власність. Види ринків. Ринкова інфраструктура</p>	<p>Уявлення про структуру виробництва в національній економіці, відмінності виробництва у різні епохи існування людства; функції підприємств. Знання видів підприємств, об'єднань, господарських товариств згідно із законодавством; сутності підприємницької діяльності. Вміння оцінювати власні можливості; розкривати економічні процеси і закономірності, безпосередньо пов'язані з повсякденним життям окремої сім'ї чи людини; визначати зміст, форми і фактори виробництва, структуру витрат виробництва і визначати його прибутковість</p>
<p>Моделі економічних систем Національне виробництво. Економічний цикл. Зайнятість і безробіття. Грошово-кредитна політика, податкова система. Економічний потенціал України та її місце у світовій економіці</p>	<p>Уявлення про гендерні ролі в домашньому господарстві та економічних процесах, які відбуваються у державі. Знання грошово-кредитної політики та податкової системи. Уміння користуватися інформацією про ринок праці для визначення майбутньої сфери працевлаштування, послугами ринкових установ, давати оцінку економічного потенціалу</p>
<p>Світове господарство Міжнародна торгівля — міжнародні валютні відносини. Трудова міграція, торгівля людьми. Глобалізація світової економіки. Міжнародна економічна інтеграція. Зовнішньоекономічні зв'язки України</p>	<p>Уявлення про основні тенденції і проблеми розвитку сучасної світової економіки та економіки України; уявлення про зміну гендерних ролей як про наслідок глобалізації економіки. Знання законів міжнародних економічних відносин, основних відмінностей сучасних моделей ринкової економіки; процесів глобалізації та інтеграції світової економіки. Уміння користуватися інформацією про спеціалізацію країн у світовому господарстві, пояснювати роль міжнародної торгівлі для розвитку світового господарства, господарства України</p>

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА»

Основна школа

Музична змістова лінія

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Особистісне художньо-естетичне сприймання музики українських і зарубіжних композиторів у широкому діапазоні її видів, жанрів і форм (хорової, симфонічної, вокальної, інструментальної, вокально-інструментальної тощо). Інтерпретація інтонаційно-образного змісту та оцінювання прослуханих творів	Уявлення про музичне мистецтво, його специфіку, основні види, жанри і форми, зв'язок музики з іншими видами мистецтв. Усвідомлення значення музики в житті людини та суспільства. Знання про творчість відомих композиторів минулого і сучасності
Особливості музичної мови, специфіки вираження художньої інформації в музиці та її зв'язків з іншими видами мистецтва. Практичне засвоєння основних музичних понять та необхідної термінології	Уміння простежувати та усвідомлювати розвиток музичного образу, висловлювати та аргументувати особистісно-ціннісне ставлення до музичного твору, інтерпретувати його зміст, користуючись відповідною термінологією
Розвиток дитячого голосу, виконання народних і композиторських (класичних та сучасних) пісень. Вивчення українського фольклору (автентичного та стилізованого). Українська народна пісня. Жанри пісень (пісні історичні, патріотичні, побутові, ліричні). Образи жінок і чоловіків у сюжетах пісень. Українські коляски. Українські щедрівки та колядки	Володіння основними вокально-хоровими навичками, вміння виразно виконувати українські народні пісні, композиторські твори. Знання жанрів українських пісень. Уміння аналізувати їх зміст, звертаючи увагу на долі жінок і чоловіків у контексті української історії та культури
Елементи гри на музичних інструментах: народних, класичних, сучасних (електронних)	Уявлення про особливості гри на різних музичних інструментах
Імпровізація (вокальна, інструментальна тощо), ритмічне фантазування в народному та сучасному стилі. Музичний твір – засіб комунікації та творчого самовираження особистості	Уміння імпровізувати прості мелодичні звороти, ритмічний супровід до пісень
Візуальна (образотворча) змістова лінія	
Особистісне художньо-естетичне сприймання творів українського та зарубіжного візуального мистецтва різних епох у його видовій, жанровій та стильовій різноманітності	Уявлення про види та особливості візуального мистецтва

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Особливості мови візуального мистецтва (графіки, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, художньої фотографії). Синтез мистецтв. Дизайн	Знання основних засобів графіки, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, дизайну; їх стилевих та жанрових особливостей, принципів синтезу мистецтв
Аналіз та інтерпретація творів візуального мистецтва, визначення взаємозв'язків з іншими видами мистецтв. Практичне засвоєння основних понять і термінів (лінія, форма, колір, об'єм, простір, композиція та інші)	Уміння висловлювати особистісно-ціннісне ставлення до проявів естетичного в житті та мистецтві, аналізувати та інтерпретувати мистецькі твори різних видів, жанрів і стилів, використовуючи відповідну термінологію
Особливості створення художнього образу; цілісність змісту і форми мистецького твору. Практична діяльність з пам'яті, за уявою, з натури; на площині та в об'ємі. Виконання композицій за допомогою різноманітних видів мистецької техніки із застосуванням відповідних художніх матеріалів. Твір візуального мистецтва – засіб комунікації та творчого самовираження особистості. Українське «наївне» візуальне мистецтво. Творчі особливості українських художниць-примітивисток	Уявлення про композицію, єдність змісту і форми художнього образу. Уміння створювати художні образи на площині та в об'ємі із застосуванням різних видів художньої техніки та матеріалів, виражаючи власні почуття, емоції та думки мовою візуального мистецтва Уявлення про українське «наївне» мистецтво, про особисте творче самовираження народних художниць та художників
Мистецько-синтетична змістова лінія Хореографічне мистецтво	
Хореографія як вид мистецтва та її роль у житті людини. Види танцю. Зв'язок музики, танцювальної пластики, сценографії. Національні особливості українського народного танцю. Жіночі та чоловічі народні танці. Зв'язок чоловічих народних танців з бойовим мистецтвом українського козацтва	Уявлення про хореографію як вид мистецтва та його значення в житті людини. Знання основних видів танцю. Уміння виконувати окремі танці. Знання особливостей українського народного жіночого й чоловічого танцю. Уявлення про зв'язок чоловічих народних танців з бойовим мистецтвом українських козаків

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Театральне мистецтво	
<p>Театр як синтетичний вид мистецтва, його значення для розвитку культури людини і суспільства. Драматичний, ляльковий, музичний театр. Особливості українського національного театру. Український вертеп. Основні жанри драматургії (трагедія, комедія, мелодрама, водевіль, мюзикл, фарс). Особливості жанрів української драматургії. Жінки-драматурги. Особливості акторської майстерності, акторського ансамблю. Видатні режисери, актори та акторки українського національного театру</p>	<p>Уявлення про особливості та види театального мистецтва, акторську та режисерську майстерність. Знання основних жанрів драматургії, особливостей української національної драматургії. Уміння виражати особисте ставлення до театральної вистави та володіти основними елементами акторської гри Уявлення про українську театральну школу, її видатних діячок та діячів</p>
Екранне мистецтво	
<p>Кіно як вид мистецтва та його роль у житті людини і суспільства. Основні жанри, художні засоби кінематографа. Синтез мистецтв у кіно. Українське національне кіно. Вклад його діячів та діячок у скарбницю світового кіномистецтва. Телебачення як засіб масової комунікації. Стереотипи, гендерні стереотипи як ознака сучасної масової комунікації</p>	<p>Уявлення про кіно як вид мистецтва. Знання основних жанрів кінематографа, телебачення. Уміння висловлювати власні судження про художні образи Уявлення про українське національне кіномистецтво, його видатних діячок та діячів Уміння критично ставитися до телевізійних стереотипних образів жінок і чоловіків, проявів сексизму тощо</p>
Культурологічна змістова лінія	
<p>Сутність художньої культури. Мистецтво – провідна складова художньої культури. Видова та жанрова специфіка мистецтв</p>	<p>Уявлення про сутність художньої культури, її роль у суспільстві та духовному житті людини</p>
<p>Багатогранність української художньої культури, національні, регіональні, а також гендерні особливості мистецтва, визначні культурно-історичні пам'ятки</p>	<p>Знання основних видів і жанрів мистецтва, особливостей української та зарубіжної культури, засобів інформації</p>
<p>Зарубіжна художня культура та її роль у розвитку людства. Мистецтво як посередник між культурами світу. Медіакультура. Значення естетичного в житті людини та суспільства</p>	<p>Уміння емоційно та критично виражати ціннісне ставлення до творів мистецтва, застосовувати набутий досвід у художньо-творчій діяльності</p>

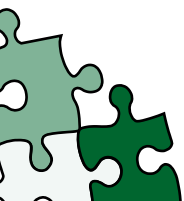
Старша школа

Зміст освітньої галузі «Естетична культура» спрямовано на поглиблення та узагальнення мистецьких уявлень, знань, умінь, цінностей і компетентностей, набутих в основній школі, на формування художнього мислення, світогляду, естетичної культури.

Старша школа має виховувати в учнів ціннісне ставлення до явищ культури та мистецтва, художньо-світоглядної позиції; сприяти набуттю системи знань про українську та зарубіжну художню культуру, розширенню уявлень про естетичну сферу життєдіяльності людини.

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Культура і суспільство, культура та релігія, людина і культура, діалог культур.</p> <p>Національні та гендерні аспекти культури.</p> <p>Цілісність та основні етапи розвитку художньої культури України, її місце в європейському та світовому культурному просторі. Особливості розвитку художніх напрямів, видів і жанрів українського та зарубіжного мистецтва.</p> <p>Центри народних художніх промислів і ремесел. Спадщина видатних митців і мисткинь.</p> <p>Культура та традиція української вишиванки. Шедеври мистецтва.</p> <p>Історичні умови та національні особливості розвитку мистецтва культурних регіонів світу.</p> <p>Основні категорії естетики (прекрасне, трагічне, комічне, піднесене, потворне; почуття і переживання, смак, ідеал)</p>	<p>Уявлення про сутність культури, її роль у суспільстві та духовному житті людини, діалог культур; особливості мистецтва регіонів світу.</p> <p>Знання спадщини відомих представників і представниць української та зарубіжної художньої культури, основні етапи розвитку художньої культури людства.</p> <p>Уміння висловлювати та аргументувати особисте ставлення до творів мистецтва у процесі їх аналізу та інтерпретації, використовуючи відповідну термінологію.</p> <p>Знання основних естетичних категорій.</p> <p>Уміння естетично збагачувати навколишнє середовище, використовуючи культурно-мистецькі традиції</p>

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

Основна школа

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Загальноприродничка компонента освітньої галузі	
Довкілля як частина природного та антропогенного середовища життя людини. Явища природи. Об'єкти природи і штучні системи. Всесвіт. Методи пізнання природи. Загальні закономірності природи. Природничо-наукова картина світу	Уявлення про загальні закономірності природи та природничо-наукову картину світу, загальну будову Всесвіту, цілісність природи. Знання про довкілля людини, його компоненти та взаємозв'язок між ними. Природні та штучні системи. Уміння спостерігати та описувати природні явища, пояснювати на основі загальних закономірностей природи причини їх виникнення
Біологічна компонента освітньої галузі	
Молекулярно-клітинний рівень Особливості хімічного складу живих систем. Загальний план будови клітин еукаріотів	Уявлення про прояв закону збереження енергії в живій природі, про діагностику захворювань людини на основі вивчення клітин та тканин, про складові живлення організмів. Знання про значення неорганічних та органічних речовин в існуванні живої природи, клітину як елементарну структурно-функціональну одиницю живої природи. Уміння виготовляти прості мікропрепарати
Організменний рівень Особливості будови, функціонування та розвитку організмів різних царств, їх пристосування до умов середовища. Будова та функції організму людини. Біосоціальна природа людини. Гендер. Хибність постулату про «природне призначення статей»	Уявлення про організм як відкриту саморегульовану систему, про біологічні основи розмноження, вирощування рослин і тварин та догляд за ними; антропогенез. Приклади взаємопов'язаності статей у рослинному і тваринному світі. Знання про будову, функціонування, розвиток та поведінку організмів різної статі ; принципи роботи регуляторних систем, зв'язок організмів різних царств та екологічних груп із середовищем існування, значення їх в природі, господарстві та житті людини, місце і роль людини в світі. Уміння пояснювати процеси життєдіяльності та основні властивості живих систем, виявляти взаємозалежність організмів та їх пристосованість до умов існування, надавати першу допомогу при нещасних випадках, використовувати знання для ведення здорового способу життя

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Надорганізмені рівні Надорганізмені системи: популяція, вид, екосистема, біосфера. Взаємозв'язок організму і середовища. Людина і довкілля	Уявлення про стан довкілля в Україні та її регіонах, про природні та штучні екосистеми. Знання основних типів зв'язків між організмами та середовищем існування, екологічних факторів, значення умов довкілля для життя людини. Уміння виявляти біотичні та абіотичні зв'язки в природі, застосовувати знання про екосистеми у господарській діяльності і охороні природи
Система та еволюція організмів Різноманітність організмів. Еволюція	Уявлення про основи класифікації, сучасну систему органічного світу. Знання характерних ознак організмів основних таксонів різних царств живої природи, їх ускладнення в процесі еволюції, систематичного положення людини в органічному світі. Уміння порівнювати організми різних таксонів, обґрунтовувати значення різноманітності живих організмів у природі та господарській діяльності людини
Методи наукового пізнання Спостереження, описовий, порівняльний та експериментальний методи дослідження	Уявлення про джерела отримання біологічних знань, методи вивчення організмів у природі. Знання про призначення збільшувальних та інших приладів (тонометр, термометр, електрокардіограф тощо) у біологічних дослідженнях, правил безпеки під час проведення дослідів Уміння користуватися збільшувальними приладами і досліджувати мікро- та макропрепарати, проводити спостереження в природі і лабораторії, порівнювати організми різних таксономічних груп, проводити антропометричні вимірювання, аналізувати фізичний розвиток і фізіологічний стан людини за різними (змінити на: чоловіків і жінок за антропометричними) показниками (температура тіла, артеріальний тиск тощо), проводити прості досліді щодо вивчення процесів життєдіяльності організмів

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Географічна компонента освітньої галузі	
<p>Географічний простір Загальні закономірності географічної оболонки, особливості їх прояву і наслідки в різних оболонках: літосфері, атмосфері, гідросфері, біосфері. Вплив природних факторів та закономірностей на життя і діяльність людей</p>	<p>Уявлення про місце Землі у Всесвіті, вплив Сонця на природу, загальні закономірності просторової організації географічної оболонки. Знання особливостей форми та рухів Землі, структури та особливостей розвитку літосфери, атмосфери, гідросфери, біосфери як складових географічної оболонки. Уміння аналізувати взаємозв'язки між складовими географічної оболонки, наводити приклади взаємного впливу природних умов і діяльності людей</p>
<p>Регіональні географічні системи Материка і океани як складові географічної оболонки, її найбільші азональні комплекси. Основні особливості та взаємозв'язки компонентів природи в межах окремих материків і океанів. Загальні природні закономірності на материках і океанах. Просторова організація географічної оболонки в межах території України і своєї місцевості та її природно-ресурсний потенціал</p>	<p>Уявлення про загальні географічні закономірності на материках і в океанах. Знання основних особливостей та взаємозв'язків компонентів природи в межах материків і океанів, географічних закономірностей та природно-ресурсного потенціалу України і своєї місцевості. Уміння складати географічні характеристики материків і океанів, території України і своєї місцевості, розв'язувати пізнавальні та практичні географічні задачі, застосовувати географічні знання в побуті та повсякденному житті</p>
<p>Просторова організація життя і діяльність людства Материка як заселені частини земної кулі. Населення України та своєї місцевості. Господарська діяльність людини (жінки й чоловіка) та її наслідки. Розподіл праці за статевою ознакою: домашнє господарство, трудова міграція, безробіття</p>	<p>Уявлення про географічні аспекти населення і господарства на материках та в Україні, про проблеми сталого розвитку. Знання історії заселення материків у зв'язку з природними умовами та напрями господарської діяльності людини (жінки й чоловіка) на них, особливостей формування державної території та населення України, її сучасні соціально-економічні проблеми. Знання про розподіл праці за статевою ознакою: домашнє господарство, трудова міграція, безробіття. Уміння складати географічні характеристики населення материків і України, визначати, порівнювати й аналізувати основні демографічні та соціально-економічні показники</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Методи географії і джерела географічної інформації Об'єкт, предмет та завдання географії. Історія пізнання Землі. Джерела географічних знань та методи географічних досліджень. Геоінформаційні системи. План і карта. Картографічні проєкції. Значення географічних знань</p>	<p>Уявлення про сучасну географічну картину світу. Знання про джерела географічної інформації та її роль в житті людини. Уміння користуватися планами, картами та іншими джерелами географічної інформації, використовувати набуті географічні знання у повсякденному житті, користуватися комплектом приладів та інструментів для пізнання географічних процесів і явищ</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи Взаємодія людини і природи, її наслідки. Основні планетарні проблеми, їх глобальність і прояв на окремих материках та на території України. Екологічні проблеми, їх регіональний прояв, шляхи розв'язання. Міжнародна співпраця у вирішенні глобальних проблем</p>	<p>Уявлення про географічні аспекти взаємодії природи і суспільства у минулому та на сучасному етапі. Знання про основні проблеми взаємодії суспільства та природи, їх прояв в межах окремих материків і на території України. Уміння наводити приклади взаємовпливу людини і природи, пояснювати шляхи розв'язання геоекологічних регіональних проблем; виконувати правила поведінки в природі</p>
Фізична компонента освітньої галузі	
<p>Речовина і поле Будова речовини. Будова атома. Радіоактивність. Агрегатні стани речовини. Всесвітнє тяжіння. Електричне і магнітне поля. Електромагнітна індукція. Світлове випромінювання. Прямолінійне поширення світла. Відбивання і заломлення світла</p>	<p>Уявлення про атомно-молекулярну будову речовини, дискретність електричного заряду, електромагнітну індукцію, світловий промінь, особливості поширення світла в різних середовищах, активність радіонуклідів. Знання властивостей речовин в твердому, рідкому і газоподібному станах, способів зміни внутрішньої енергії тіла, будови атома, видів радіоактивності, притягання тіл до Землі, прояви електричного і магнітного полів, спектр світла. Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик теплових процесів, кількості теплоти згорання палива, побудову зображень, що дають плоске дзеркало та лінзи</p>

<p style="text-align: center;">Зміст освіти Доповнення, уточнення</p>	<p style="text-align: center;">Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення</p>
<p>Рух і взаємодії Механічний рух. Рівномірний прямоліній- ний рух. Рух по колу. Коливальний рух. Взаємодія тіл. Сили в природі. Деформація. Тертя. Елементи гідроаеростатики. Механічна робота та потужність. Кінетична і потенціальна енергія. Тепловий рух. Теплообмін. Види теплопере- радачі. Взаємодія заряджених тіл. Взаємодія маг- нітів. Постійний електричний струм</p>	<p>Уявлення про різні види механічного руху, гравітаційну та електромагнітну взаємодію, поширення механічних коливань у пружному середовищі, взаємодію заряджених тіл і маг- нітів, природу електричного струму та його механічну, теплову, хімічну і магнітну дії. Знання основних характеристик механічного руху і взаємодії, видів теплопередачі і пара- метрів, що їх характеризують, характеристик електричного струму і ділянок кола. Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик механічного руху, умову рів- новаги важеля, рівняння теплового балансу, коефіцієнт корисної дії механізму чи при- строю, електричних кіл, роботи та потужності електричного струму</p>
<p>Закони і закономірності фізики Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електричних і магнітних явищ</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності плин фізичних явищ різної природи, хід теплових процесів. Знання суті законів: збереження енергії, Архімеда, Паскаля, Гука, Ома для ділянки кола, Джоуля – Ленца, відбивання та залом- лення світла; умов рівноваги важеля; рівнян- ня теплового балансу. Уміння застосовувати вивчені закони для пояснення фізичних явищ і процесів та розв'язування задач</p>
<p>Фізичні методи наукового пізнання Експериментальні і теоретичні методи нау- кового пізнання. Елементи метрології. Методи розв'язування фізичних задач</p>	<p>Уявлення про етапи пізнавальної діяльності в природничо-наукових дослідженнях, елемен- ти метрології. Знання алгоритмів спостереження, проведен- ня досліду, вимірювання. Уміння планувати дослід, скласти дослідні установки, вимірювати фізичні величини – довжину, масу, об'єм тіл, густину речовини, температуру тіл, час, період, силу, тиск, силу струму, напругу, електричний опір провідника, оптичну силу лінзи, радіоактивний фон, користуватися вимірювальними приладами, будувати таблиці і графіки, аналізувати та оформляти результати дослідження, розв'язувати фізичні задачі різними методами</p>

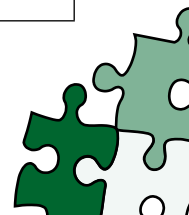
Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Роль фізичних знань в житті людини та суспільному розвитку</p> <p>Фізичні характеристики стану природного середовища. Фізичні основи екології.</p> <p>Фізика і техніка. Фізичні основи сучасних технологій і виробництва. Фізика і науково-технічний прогрес</p>	<p>Уявлення про історичний характер становлення знань з фізики, гендерний дисбаланс у фізичній науці, сфери застосування цих знань; про природничо-наукову картину світу.</p> <p>Знання параметрів нормальних умов життєдіяльності людини та її безпеки, допустимих норм забруднення природного середовища та методів його очищення.</p> <p>Уміння застосовувати набуті знання для пояснення практичного використання законів фізики в технічних пристроях, на виробництві, у різних сферах життєдіяльності людини</p>
Хімічна компонента освітньої галузі	
<p>Хімічний елемент</p> <p>Атом. Будова атома. Хімічний елемент. Символи і назви хімічних елементів.</p> <p>Ступінь окиснення. Валентність. Відносна атомна маса.</p> <p>Елементи-органогени.</p> <p>Періодичний закон і періодична система хімічних елементів</p>	<p>Уявлення про стан електронів у атомах, стабільні та радіоактивні нукліди, радіаційну безпеку.</p> <p>Знання будови атома, назв і символів хімічних елементів, періодичного закону, структури періодичної системи, відмінностей елементного складу органічних і неорганічних речовин.</p> <p>Уміння визначати ступінь окиснення елементів у сполуках, складати формули за ступенем окиснення, пояснювати фізичну суть періодичного закону, характеризувати елемент за будовою атома та положенням у періодичній системі</p>
<p>Речовина</p> <p>Речовина. Молекула. Йон. Хімічна формула. Відносна молекулярна маса. Кількість речовини. Молярна маса. Молярний об'єм. Прості та складні речовини.</p> <p>Будова речовини. Хімічний зв'язок.</p> <p>Основні класи неорганічних речовин.</p> <p>Органічні речовини.</p> <p>Розчини. Електролітична дисоціація</p>	<p>Уявлення про природу хімічних зв'язків, суть процесу розчинення, види розчинів, біологічну роль неорганічних і органічних сполук.</p> <p>Знання йонного, ковалентного та металічного хімічних зв'язків; назв, складу і властивостей основних класів неорганічних сполук; дисоціації речовин у водних розчинах; назв, складу, хімічної будови, основних властивостей найважливіших органічних сполук.</p> <p>Уміння розрізняти фізичні тіла, речовини, матеріали, фізичні та хімічні властивості речовин, прості та складні, органічні та неорганічні речовини; пояснювати властивості речовин на основі їх складу і будови, складати відповідні рівняння хімічних реакцій; робити розрахунки за хімічними формулами, обчислювати масову частку розчиненої речовини</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Хімічна реакція Ознаки хімічних реакцій, умови їх перебігу. Типи хімічних реакцій. Рівняння хімічних реакцій	Уявлення про ознаки та умови перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів хімічних реакцій. Уміння розрізняти фізичні та хімічні явища, користуватися законом збереження маси речовин для складання рівнянь хімічних реакцій, робити розрахунки за рівняннями реакцій
Методи наукового пізнання в хімії Методи дослідження речовин. Техніка безпеки під час роботи з речовинами	Уявлення про роль експерименту в хімії. Знання правил безпечного поводження з речовинами. Уміння виконувати прості хімічні досліди, виготовляти розчини, спостерігати та описувати спостереження, робити висновки; розв'язувати експериментальні задачі
Хімія в житті суспільства Застосування речовин. Хімічні сполуки і довкілля	Уявлення про вплив хімічних сполук на здоров'я людини (чоловіка чи жінки) та довкілля. Знання основних галузей застосування речовин. Уміння безпечного поводження з речовинами в побуті

Старша школа

Опанування змісту освітньої галузі здійснюють на засадах профільного навчання. Основними завданнями реалізації змісту освітньої галузі в старшій школі є оволодіння учнями науковим стилем мислення і методами пізнання природи, використання ґендерного підходу для аналізу подій, явищ, фактів, формування **наукового світогляду та** уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу.

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Загальноприродничка компонента освітньої галузі	
Історія розвитку природознавства. Природничо-наукові теорії як форми наукового знання. Природничо-наукова картина світу, її зв'язок з розвитком технічного прогресу та культури людства. Роль природничо-наукового світорозуміння в духовному та культурному розвитку людини. Ґендер як маркер біологічного й соціокультурного розвитку суспільства	Уявлення про значення природничо-наукових теорій у формуванні наукової картини світу. Знання основ природничо-наукової картини світу, моделей та систем, природних об'єктів і явищ. Уміння застосовувати основні природничо-наукові знання для пояснення явищ природи, розпізнавати об'єкти природи та штучні системи; використовувати методи дослідження природи

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Астрономічна компонента освітньої галузі	
<p>Рух небесних світил Небесна сфера. Обертання небесної сфери. Календар. Рух планет Сонячної системи. Рух Сонячної системи в Галактиці. Галактики і Всесвіт</p>	<p>Уявлення про координати світил на небесній сфері, зоряні карти і каталоги, типи календарів. Знання понять – сузір'я, планета, зоря, галактика. Уміння орієнтуватися на місцевості за Сонцем і Полярною зорею</p>
<p>Будова і розвиток Всесвіту Сонячна система. Земля, Сонце, зорі, галактика «Молочний шлях», Всесвіт. Теорії виникнення Всесвіту та імовірні сценарії його розвитку. Життя у Всесвіті. Альтернативні теорії походження Всесвіту. Антропний принцип</p>	<p>Уявлення про фізичні характеристики планет Сонячної системи, існування інших планетних систем, еволюцію зір, теорії походження Всесвіту. Знання про вплив Сонця на життя на Землі, можливих сценаріїв розвитку Всесвіту, суті антропного принципу</p>
<p>Методи астрономічних досліджень Телескопи. Дослідження Землі і Всесвіту за допомогою космічних апаратів. Спектральний аналіз в астрономії</p>	<p>Уявлення про сучасні методи астрономічних спостережень, дослідження Всесвіту з використанням спектрального аналізу. Знання основ дії телескопів. Уміння вести прості астрономічні спостереження, користуватися картою зоряного неба</p>
<p>Астрономія в житті людини (чоловіка та жінки) Астрономічні знання і розвиток цивілізацій. Астрономія — передовий рубіж природознавства</p>	<p>Уявлення про розвиток астрономічного знання в різних цивілізаціях; вплив астрономії на культуру, техніку, географічні відкриття, сільське господарство, сільськогосподарські календарі, побут; внесок астрономії в становлення і побудову природничо-наукової картини світу. Значення внеску найвідоміших астрономів у розвиток науки. Гендерний дисбаланс в астрономічних дослідженнях: причини та наслідки. Уміння розрізняти астрономію і астрологію</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Біологічна компонента освітньої галузі	
<p>Молекулярно-клітинний рівень Хімічні елементи. Неорганічні та органічні речовини. Основні біохімічні процеси. Клітина як організм і структурно-функціональна одиниця живої природи. Про- і еукаріоти. Неклітинні форми життя</p>	<p>Уявлення про біохімічні реакції; взаємозв'язок клітин як основи цілісного організму, мінливість вірусів, формування стійкості до антибіотиків у бактерій; про причини виникнення хвороб людини.</p> <p>Знання про рівні організації біологічних систем, роль органічних і неорганічних речовин в обміні речовин, найважливіші біохімічні процеси клітин автотрофних і гетеротрофних, аеробних і анаеробних організмів, основні положення сучасної клітинної теорії.</p> <p>Уміння розкривати значення різних форм життя в природі (про- і еукаріотів, вірусів), запобігати вірусним та бактеріальним хворобам, розв'язувати елементарні задачі з молекулярної біології</p>
<p>Організменний рівень Структурна складність і упорядкованість організмів. Організм – відкрита саморегульована система. Властивості організмів. Основні закономірності спадковості та мінливості. Розмноження та онтогенез. Біотехнології</p>	<p>Уявлення про механізми підтримання гомеостазу організму; сучасні біотехнології, позитивні та можливі негативні наслідки їх застосування.</p> <p>Знання основних властивостей організмів, обміну речовин, енергії, інформації, закономірностей спадковості, мінливості; роль генотипу і середовища існування у формуванні фенотипу; форми розмноження; закономірності онтогенезу, регенерації; життєві цикли організмів, досягнення сучасної генетики, селекції, біотехнології, генетичної та клітинної інженерії.</p> <p>Уміння характеризувати організм як цілісну структурну і функціональну систему, розв'язувати елементарні задачі з генетики, оцінювати небезпечність впливу факторів середовища і власної поведінки на особисте здоров'я та здоров'я наступних поколінь</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Надорганізмені рівні Організація та функціонування надорганізмених систем. Вплив діяльності людини на біосферу, його наслідки. Заходи, спрямовані на збереження стану біосфери	Уявлення про раціональне природокористування; підвищення продуктивності штучних екосистем. Знання характеристики популяційного, екосистемного і біосферного рівнів організації біосистем; взаємодії екологічних факторів, ролі організмів у кругообігу речовин і енергії у біосфері, процесів саморегуляції в екосистемах, їх розвитку, основ законодавства з охорони довкілля та його реалізацію в практичній діяльності людини. Уміння застосовувати біологічні знання для пояснення процесів і явищ, оцінювати наслідки впливу людини на природні екосистеми, використовувати екологічні знання у власній діяльності
Система та еволюція організмів Сучасна система органічного світу як відображення його історичного розвитку. Еволюційні гіпотези та теорії. Походження людини. Альтернативні теорії	Уявлення про розвиток природи у зв'язку з геологічною історією Землі; про походження людини. Знання принципів біологічної класифікації організмів; характеристики виду; сучасної системи органічного світу; гіпотез походження життя на Землі; основних етапів історичного розвитку органічного світу; сучасних еволюційних поглядів. Уміння пояснювати причини біологічного розмаїття та вплив на нього діяльності людини, наслідки його скорочення. Уявлення про наслідки впливу життєдіяльності людини на в гендерному вимірі
Методи наукового пізнання Статистичні методи дослідження, моніторинг, моделювання, основи гендерного аналізу	Уявлення про моніторинг, прогнозування стану екосистем різних рівнів. Знання принципів використання експериментального і статистичного методів та моделювання у вивченні об'єктів живої природи; моральних і соціальних аспектів наукових досліджень. Уміння проводити біологічні спостереження і прості експерименти, оформляти дослідження, аналізувати отримані дані, висловлювати припущення, робити висновки про ступінь їх відповідності результатам дослідження, робити розрахунки показників об'єкта вивчення (варіаційного ряду), будувати графіки (варіаційні криві), користуватися шкільними визначниками біологічних об'єктів

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Географічна компонента освітньої галузі	
<p>Географічний простір Сучасний етап розвитку географічної оболонки, прояв її закономірностей. Виникнення географічного середовища та його просторово-часова диференціація. Географія світових природних ресурсів, забезпеченість, проблеми і перспективи використання</p>	<p>Уявлення про просторову неоднорідність процесів у географічній оболонці для обґрунтування, прийняття рішень про виробничу діяльність. Знання просторово-часової структури і особливостей розвитку географічного середовища, географії світових природних ресурсів, суті геополітичних, гео економічних і геосоціальних процесів і явищ, що відбуваються в геопросторі світу. Уміння складати характеристики географічних об'єктів</p>
<p>Регіональні географічні системи Закономірності природних умов і ресурсів регіонів та країн світу. Природокористування в епоху науково-технічної революції, виникнення і розвиток світової системи господарства, його регіоналізація. Закономірності територіальної організації господарства в окремих регіонах і країнах світу</p>	<p>Уявлення про регіональний поділ світу. Знання особливостей природних умов і ресурсів та їх вплив на формування господарських комплексів окремих регіонів та країн світу, типів природокористування. Уміння пояснювати причини та виявляти наслідки впливу природних умов на господарський розвиток країн і регіонів, моделювати географічні ситуації регіонального розвитку в умовах глобалізації та інтеграції економічних і соціальних процесів розвитку суспільства з урахуванням гендерної складової</p>
<p>Просторова організація життя і діяльності людей Населення світу, його господарська діяльність, гендерна складова господарської діяльності, особливості та проблеми територіальної організації</p>	<p>Уявлення про демографічні проблеми світу як складові глобальних проблем. Знання про демографічні, національні, гендерні, релігійні особливості регіонів світу та їх вплив на формування господарських комплексів і процесів глобалізації. Уміння виявляти взаємозв'язок між розміщенням населення, господарства, природними умовами та екологічною ситуацією на конкретних територіях, застосовувати географічні знання для аналізу сучасних демографічних проблем. Взаємозв'язок між гендерним розподілом праці та демографічними проблемами в суспільстві</p>

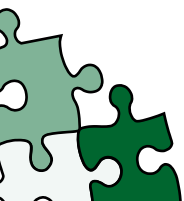
Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Методи географії і джерела географічної інформації Географічна картина світу. Антропосфера як об'єкт вивчення географії. Традиційні і нові методи географічних досліджень. Види географічної та картографічної інформації, їх роль в житті людини</p>	<p>Уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу та антропосферу як об'єкт вивчення географії. Знання методів географічних досліджень. Уміння застосовувати методи географічних досліджень для характеристики сучасної географічної картини світу</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи Антропосфера. Сучасний стан географічної оболонки. Геоекологічні проблеми та шляхи їх розв'язання</p>	<p>Уявлення про виникнення і розвиток антропосфери як результат взаємодії суспільства і природи, глобальні геоекологічні проблеми. Знання причин загострення стосунків у системі «людина – суспільство – природа»; сучасного стану антропосфери та шляхів розв'язання геоекологічних проблем. Уміння здійснювати прогноз прояву геоекологічних проблем на різних рівнях (локальному, регіональному, глобальному); проводити нескладні моніторингові спостереження за станом географічного середовища</p>
Фізична компонента освітньої галузі	
<p>Речовина і поле Гравітаційне поле. Основи молекулярної фізики. Кінетична теорія ідеального газу. Властивості речовини в різних агрегатних станах. Електричні та магнітні властивості речовини. Провідники, напівпровідники та діелектрики. Електромагнітне поле. Характеристики електричного і магнітного полів. Електромагнітна природа світла. Хвильові властивості світла. Світлові кванти. Ядерна модель атома. Спектри випромінювання і поглинання. Модель атомного ядра. Радіоактивність. Ядерні реакції. Елементарні частинки та їх властивості</p>	<p>Уявлення про всесвітнє тяжіння, модель ідеального газу, молекулярну будову рідин, кристалічну будову твердих тіл, механічні, електричні, магнітні, оптичні властивості речовини, електричне і магнітне поля як складові єдиного електромагнітного поля, природу електричного струму в різних середовищах, електромагнітну природу та хвильові властивості світла, світлові кванти, корпускулярно-хвильовий дуалізм, моделі атома і ядра, види радіоактивного випромінювання. Знання основних фізичних величин – кількість речовини, відносна вологість повітря, коефіцієнт поверхневого натягу, електричний заряд, напруженість і напруга електричного поля, електроємність, індуктивність, магнітна індукція, показник заломлення світла, частота і довжина хвилі, енергія зв'язку нуклонів, доза випромінювання, період напіврозпаду. Уміння досліджувати фізичні параметри докільця, визначати характеристики приладів і установок</p>

<p style="text-align: center;">Зміст освіти Доповнення, уточнення</p>	<p style="text-align: center;">Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення</p>
<p>Рух і взаємодії Сучасні уявлення про простір і час. Рівномірний і рівноприскорений рухи. Взаємодія тіл. Гравітаційна взаємодія. Рівновага тіл. Перетворення енергії в механічних процесах. Механічні коливання і хвилі. Електромагнітні коливання і хвилі. Вільні та вимушені коливання. Тепловий рух. Температура. Ізопроцеси. Теплові машини. Електромагнітна взаємодія. Рух заряджених частинок в електричному і магнітному полях. Електричний струм у різних середовищах. Взаємодія провідників з струмом. Квантові постулати Бора. Сильна і слабка взаємодії. Взаємні перетворення елементарних частинок</p>	<p>Уявлення про види фундаментальних взаємодій, відносність руху, вільне падіння тіл, інертність, способи зміни внутрішньої енергії тіла, необоротність теплових процесів, умови поширення механічних і електромагнітних коливань, електромагнітну індукцію, радіоактивність, механізм випромінювання і поглинання світла, класифікацію елементарних частинок. Знання основних фізичних величин – прискорення, кутова швидкість, період і частота коливань, сила, вага, тиск, імпульс, кінетична і потенціальна енергії, коефіцієнт корисної дії, температура, внутрішня енергія, кількість теплоти, сила струму, напруга, електричний опір, електрорушійна сила, робота та потужність електричного струму, магнітний потік, квант енергії. Уміння вимірювати прискорення вільного падіння, період коливань математичного маятника, силу, тиск, температуру, силу струму, напругу, електричний опір провідника, електрорушійну силу джерела струму, довжину світлової хвилі, досліджувати фізичні параметри довкілля, характеристики приладів і установок</p>
<p>Закони і закономірності фізики Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електромагнітних явищ, плин теплових і ядерних процесів</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності перебігу фізичних явищ і процесів різної природи, екологічні наслідки природокористування. Знання законів динаміки, всесвітнього тяжіння, збереження імпульсу, збереження енергії; газових законів, першого і другого законів термодинаміки; збереження електричного заряду, Кулона, Ома для повного кола, електrolізу, Ампера, електромагнітної індукції, заломлення світла, радіоактивного розпаду; рівнянь рівномірного прямолінійного та рівноприскореного рухів, гармонійних коливань, стану ідеального газу, фотоефекту, взаємозв'язку маси і енергії; принципу сталості швидкості світла у вакуумі. Уміння застосовувати зазначені закони і закономірності для пояснення фізичних явищ і процесів, розв'язування задач, проведення досліджень</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Фізичні методи наукового пізнання Загальна структура наукового пізнання. Експеримент. Гіпотеза. Моделювання. Дослідження. Прямі і непрямі вимірювання. Оброблення та інтерпретація результатів дослідження. Методи розв'язування фізичних задач</p>	<p>Уявлення про структуру наукового пізнання, основні фізичні моделі, науковий стиль мислення, наближений характер вимірювання, екологічні наслідки впливу людини на довкілля. Знання фундаментальних дослідів, основоположних гіпотез і принципів фізики, способів обчислення похибок. Уміння досліджувати фізичні явища і процеси адекватними засобами, використовувати в пізнавальній діяльності алгоритми спостереження, вимірювання; вимірювати відносну вологість повітря, показник заломлення світла; розв'язувати фізичні задачі різними методами</p>
<p>Фізичне знання в житті людини та суспільному розвитку Історія розвитку фізичних теорій. Становлення сучасної фізичної картини світу. Фізичні основи екології. Фізичні методи і засоби вимірювання характеристик довкілля. Фізичні основи техніки, виробництва, сучасних технологій. Фізика і науково-технічний прогрес. Внесок українських вчених у розвиток фізики. Гендерні аспекти фізичної науки. Гендерний дисбаланс у науці. Жінки-лауреатки Нобелівській премії в галузі фізики Марія Складовська-Кюрі (1903), Марія Гепперт Майер (1963)</p>	<p>Уявлення про природничо-наукову картину світу на різних етапах розвитку науки, місце фізичного знання в суспільному прогресі, фундаментальний і прикладний характер фізичного знання. Знання історії становлення основних фізичних ідей та їх творців, прикладів застосування фізичного знання в різних галузях людської діяльності, безпечних умов життєдіяльності людини. Уміння гармонійно взаємодіяти з навколишнім природним середовищем, приймати екологічно виважені рішення в природокористуванні</p>
Хімічна компонента освітньої галузі	
<p>Хімічний елемент Хімічні елементи у природі. Будова атомів елементів металів і неметалів.</p>	<p>Уявлення про поширення, колообіг елементів у природі, їхню біологічну роль. Знання будови атомів елементів металів та неметалів, особливостей будови атомів карбону. Уміння складати загальну характеристику елемента</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Речовина Неорганічні сполуки елементів металів і неметалів. Органічні сполуки. Рівні організації речовини	Уявлення про багатоманітність, взаємні перетворення неорганічних і органічних речовин, причини цієї багатоманітності; ієрархію рівнів організації речовини. Знання назв, складу, будови, основних властивостей найважливіших сполук елементів металів і неметалів, основних класів органічних сполук, найпоширеніших полімерів. Уміння характеризувати властивості неорганічних та органічних речовин, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між складом, будовою і властивостями речовин, складати відповідні рівняння хімічних реакцій
Хімічна реакція Класифікація хімічних реакцій	Уявлення про класифікацію хімічних реакцій за різними ознаками та особливості перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів реакцій органічних речовин. Уміння робити розрахунки за рівняннями хімічних реакцій
Методи наукового пізнання в хімії Теоретичні та експериментальні дослідження в хімії. Історія розвитку хімічних знань	Уявлення про форми наукового пізнання (факт, модель, гіпотеза, закон, теорія тощо), внесок вітчизняних і зарубіжних учених (діячів та діячок) у розвиток науки, проблеми сучасної хімії. Знання значення експерименту і теорії у вивченні речовин. Уміння самостійно виконувати хімічні досліді, розв'язувати експериментальні задачі
Хімія в житті суспільства Роль хімії у промисловості та сільському господарстві, розв'язанні глобальних проблем людства, у побуті	Уявлення про значення хімії в житті людини та розвитку суспільного виробництва, у розв'язанні сировинної, енергетичної, екологічної проблем. Знання застосування речовин і матеріалів на їхній основі у різних галузях. Уміння запобігати шкідливому впливу хімічних сполук у повсякденному житті. Особливості впливу хімічних сполук (ліків, побутової хімії) на здоров'я чоловіків та жінок

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЯ»

Основна школа

Під час вивчення в основній школі змісту освітньої галузі «Технологія» передбачено досягнення такої мети:

- ознайомити учнів зі **світом сучасних професій**,
- розвивати в учнів **здатність реально оцінювати власні можливості для вибору посильних творчих завдань**.

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення
<p>1. Людина (жінка та чоловік) в технічному середовищі Техніка як результат інтегрованої пізнавально-перетворюючої взаємодії людини і природи. Прояв загальнонаукових закономірностей у технічних об'єктах і процесах. Функції техніки в системі суспільного виробництва. Техніка в життєвому середовищі людини</p>	<p>Уявлення про техніку як засіб пізнання і впливу на життєве середовище людини. Знання прояву загальнонаукових закономірностей у технічних об'єктах і процесах. Уміння користуватися технічними об'єктами на основі їх відповідності заданим умовам.</p>
<p>2. Технологічна діяльність людини Види перетворюючої діяльності, її результати і наслідки впливу на особистість, культуру, природу і суспільство, гендерні відносини в суспільстві. Етапи і закономірності еволюції технологічного середовища. Технологія як процес взаємодії природних, суспільних і технічних закономірностей. Предмети праці: речовини, матеріали, сировина, напівфабрикати, заготовки. Знаряддя праці: ручні, механізовані, автоматизовані. Способи і засоби впливу на предмети праці з метою зміни їхнього стану, властивостей, якостей. Зовнішні, внутрішні, а також гендерні фактори впливу на процес і результати праці. Діяльність у побуті та декоративно-ужитковому мистецтві. Економічні фактори в технологічній діяльності людини. Економічні показники оцінювання результатів технологічної діяльності. Гендерні стереотипи та способи їх подолання. Методи і засоби оцінювання процесу та результатів технологічної діяльності</p>	<p>Уявлення про економічні, соціальні та гендерні фактори в технологічній діяльності людини (жінки та чоловіка). Знання технологічних основ сучасного виробництва, спираючись на знання учнів та учениць з основ наук на рівні предметно-практичної діяльності; предметів та знарядь праці. Уміння застосовувати при вивченні технологічних основ виробництва загальноосвітні знання з основ наук; охарактеризовувати спосіб впливу на предмет праці та обирати засоби з метою зміни його стану, властивостей чи якостей; обирати предмети та знаряддя праці для заданих умов технологічної діяльності; здійснювати технологічну діяльність в заданих умовах; давати оцінку процесу і досягнутим результатам технологічної діяльності</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення
<p>3. Соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці</p> <p>Трудовий процес як цілеспрямована перетворююча діяльність людини. Елементи трудового процесу: праця людини, предмети і знаряддя праці. Праця жінок та чоловіків.</p> <p>Раціональні та безпечні умови праці на виробництві та у побуті. Жінки та чоловіки на виробництві та в побуті.</p> <p>Людина як суб'єкт трудового процесу. Здатність виконувати трудові функції з урахуванням власних можливостей. Професійна придатність.</p> <p>Професійний план, його структура і етапи формування</p> <p>Професія як результат суспільного розподілу праці. Класифікація професій. Гендерні стереотипи щодо професійних якостей (здібностей) жінок та чоловіків. Рівень професійної підготовки та його ознаки (класи, розряди, категорії, звання, ранги тощо).</p> <p>Професійна майстерність як показник оволодіння професійною діяльністю.</p> <p>Характеристика підприємницької діяльності та умови її успішного впровадження.</p> <p>Умови і засоби раціонального господарювання у побуті. Гендерні стереотипи щодо господарювання в побуті</p>	<p>Уявлення про фактори впливу на вибір професії. Уміння долати гендерні стереотипи щодо вибору професії.</p> <p>Знання елементів трудового процесу найбільш поширених сфер діяльності;</p> <p>впливу раціональних і безпечних умов на результативність трудової діяльності;</p> <p>типових професій найбільш поширених сфер діяльності; показників професійної придатності; умов успішної підприємницької діяльності;</p> <p>етичних норм поведінки у виробничому середовищі. Уміння аналізувати гендерні стереотипи щодо типових професій, найпоширеніших сфер зайнятості, підприємницької діяльності жінок та чоловіків.</p> <p>Уміння планувати практичну діяльність з урахуванням реальних умов здійснення технологічного процесу;</p> <p>виконувати з урахуванням вимог безпеки праці необхідні прийоми робіт, застосовуючи необхідні інструменти і устаткування; оцінювати власні індивідуальні властивості і скласти професійний план;</p> <p>орієнтуватися у світі професій, долаючи гендерні стереотипи;</p> <p>застосовувати навички раціонального ведення домашнього господарства і сімейної економіки за гендерно справедливою (партнерського) розподілу домашньої праці</p>
<p>4. Графічна культура людини</p> <p>Універсальність графічних зображень як засобу передачі технічної інформації.</p> <p>Типологія графічних документів та їх характерні ознаки.</p> <p>Способи утворення графічних зображень. Зворотність та раціональність графічних зображень.</p> <p>Інструментальні побудови на графічних зображеннях.</p> <p>Графічне зображення геометричних характеристик предмета об'ємної форми на площині</p>	<p>Знання ролі графічних засобів передачі інформації;</p> <p>правил виконання зображень на графічних документах.</p> <p>Уміння раціонально відображати геометричні характеристики предмета об'ємної форми на площині</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення
<p>5. Людина та інформаційна діяльність Інформація та інформаційні процеси. Моделювання та інформаційні моделі. Інформаційно-комунікаційні технології. Пошук, опрацювання, зберігання і передавання інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Апаратне та інформаційне забезпечення комп'ютера. Операційні системи. Системи опрацювання текстових, числових і графічних даних. Програмні засоби навчального призначення. Інформаційно-пошукові і телекомунікаційні системи. Основи алгоритмізації і програмування. Алгоритми та їх властивості. Базові структури алгоритмів. Засоби описування алгоритмів</p>	<p>Знання поняття інформації, способів і засобів одержання та опрацювання сучасної інформації; типів моделювання та основних етапів технології розв'язання різних задач з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій; функціональних можливостей комп'ютера та програмних засобів різного призначення; основних властивостей алгоритмів і способів та їх базових структур. Уміння будувати найпростіші інформаційні моделі і досліджувати їх за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій; описувати алгоритми розв'язання навчальних задач; раціонально використовувати комп'ютерні засоби при розв'язанні задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням</p>
<p>6. Проектна діяльність людини у сфері матеріальної та інтелектуальної культури Творчий процес від задуму до реалізації дослідного зразка. Методи розв'язання творчих проблем. Проектна діяльність як основа творчого процесу. Етапи і способи проектної діяльності. Конструювання та моделювання як складові проектної діяльності. Функціональні та естетичні вимоги до об'єктів проектної діяльності. Художнє оформлення виробів. Дизайн у сучасному техногенному середовищі. Функції та види дизайну. Декоративно-ужиткове мистецтво як основа для розвитку національного дизайну. Аналог і його місце у творчому процесі. Ознаки і характеристики досконалості результату творчої діяльності. Види, призначення та зміст проектних документів</p>	<p>Усвідомлення ролі проектної діяльності для розвитку сучасного техногенного середовища. Знання про проектний пошук як основу творчого процесу; ознак та характеристик досконалості результату проектної діяльності; прояву природних процесів у результатах проектної діяльності людини; видів та змісту проектних документів і уміння користуватися ними; законів і принципів конструювання та моделювання. Уміння: Здійснювати проектну діяльність за заданими умовами; графічно відобразити творчий задум; давати творчу оцінку досконалості результатів проектної діяльності; застосовувати принципи конструювання та моделювання у творчій діяльності; здійснювати конструювання та моделювання за графічним зображенням, за технічними умовами чи власним задумом</p>

Старша школа

Зміст освітньої галузі «Технологія» перш за все передбачає **всебічне ознайомлення з професією, що відповідає індивідуальним можливостям учня та учениці; формування в учнів та учениць здатності мобілізувати свої потенційні творчі можливості в різних видах діяльності**. Безумовно, це неможливо реалізувати без урахування ґендерної складової особистості дитини – дівчинки чи хлопчика.

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення
<p>1. Людина (жінка та чоловік) в технічному середовищі Технічний прогрес: його закономірності, ознаки прояву та вплив на суспільний розвиток і на ґендерні відносини. Типологія, класифікаційні ознаки та характеристика технічних об'єктів і процесів</p>	<p>Знання особливостей, переваг і недоліків технічних об'єктів та процесів. Уміння охарактеризовувати, пояснювати будову та принцип дії технічного об'єкта; здійснювати пошук та усувати несправності в технічних об'єктах</p>
<p>2. Технологічна діяльність людини Культура виробничого середовища. Раціональні умови функціонування системи «людина – техніка» у виробничому середовищі. Організаційно-економічні основи виробничої діяльності: суспільний розподіл праці та утворення галузей виробництва, типи виробництв, стандартизація у виробничій діяльності. Ґендерні стереотипи щодо суспільного розподілу праці, галузей виробництва та типів виробництв. Закономірності і перспективи розвитку технологічних основ виробничої та побутової діяльності. Екологічні наслідки технологічної діяльності. Вплив технологічної діяльності на соціокультурні процеси в суспільстві, на характер відносин між жінками та чоловіками (професійна сфера, сім'я, вільний час тощо)</p>	<p>Уявлення про екологічні наслідки технологічної діяльності людини. Знання елементів науково-технічних основ виробничих процесів з опорою на знання учнів та учениць з основ наук на рівні загальнонавчальних закономірностей. Уміння встановлювати відповідність характеристик технічного зразка чи процесу функціональним можливостям людини. Забезпечувати раціональні умови здійснення технологічної діяльності</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення
<p>3. Соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці. Жінки та чоловіки на ринку праці. Дискримінація жінок та чоловіків на ринку праці: її види та способи подолання. Державне законодавство щодо захисту прав жінок та чоловіків на ринку праці.</p> <p>Умови ефективної трудової діяльності людини (жінки та чоловіка).</p> <p>Професійна культура та її складові елементи: культура праці, професійна творчість, професійна етика.</p> <p>Наукова організація праці.</p> <p>Економічні показники організації та результатів виробничої та побутової діяльності.</p> <p>Державна і регіональна виробнича та освітня інфраструктура.</p> <p>Шляхи і форми професійної освіти та працевлаштування</p>	<p>Знання об'єктивного оцінювання майбутньої професійної діяльності, коригування професійного плану, генерування, постановка і оцінювання підприємницької ідеї.</p> <p>Знання державного законодавства щодо захисту прав жінок та чоловіків на ринку праці.</p> <p>Уміння:</p> <p>аналізувати випадки дискримінації жінок та чоловіків на ринку праці;</p> <p>долати стереотипи щодо професійних якостей жінок та чоловіків;</p> <p>захищати свої права на ринку праці;</p> <p>раціонально організовувати трудовий процес;</p> <p>створювати продукти праці (матеріальні об'єкти чи послуги), що мають естетичні якості і споживчу вартість;</p> <p>оцінювати ефективність трудового процесу;</p> <p>здійснювати аналіз результатів економічної діяльності (виробничої чи побутової).</p>
<p>4. Графічна культура людини</p> <p>Графічне зображення функціональних залежностей властивостей технічних об'єктів і процесів.</p> <p>Виконання графічних документів за допомогою комп'ютерних засобів</p>	<p>Знання правил графічного відображення функціональних залежностей.</p> <p>Уміння користуватися графічними редакторами при виконанні документів за допомогою комп'ютерних засобів</p>
<p>5. Людина та інформаційна діяльність</p> <p>Інформаційні процеси в суспільстві.</p> <p>Програмне забезпечення навчального призначення. Робота з прикладними програмами для розв'язування задач з математики, фізики, географії, іноземних мов тощо.</p> <p>Розв'язування навчально-дослідницьких задач.</p> <p>Опрацювання експериментальних даних.</p> <p>Телекомунікаційні системи.</p> <p>Інформаційно-пошукові системи.</p> <p>Мультимедійні технології.</p> <p>Системи штучного інтелекту</p> <p>Експертні системи.</p> <p>Технології програмування.</p> <p>Виробничі інформаційні технології.</p> <p>Інформаційні технології у проектній діяльності. Інформаційне забезпечення проектної діяльності</p>	<p>Усвідомлення можливостей використання комп'ютерних мереж і систем;</p> <p>можливостей комп'ютерного моделювання технічних засобів і процесів.</p> <p>Знання соціальних, гендерних, правових та етичних аспектів інформатизації суспільства;</p> <p>можливостей використання програмного забезпечення комп'ютера в навчальному процесі;</p> <p>особливостей різних технологій програмування, сутності процедурного і декларативного програмування.</p> <p>Уміння користуватися комп'ютерними мережами і працювати з комп'ютерними системами різного призначення;</p> <p>застосовувати комп'ютерні засоби у проектній діяльності;</p> <p>адекватно добирати програмний засіб як інструмент пізнавальної діяльності</p>

<p style="text-align: center;">Зміст освіти Доповнення, уточнення</p>	<p style="text-align: center;">Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та учениць Доповнення, уточнення</p>
<p>6. Проектна діяльність людини у сфері матеріальної та інтелектуальної культури</p> <p>Теоретичні основи проектної діяльності: принципи, форми і методи. Проектний аналог. Природні прототипи у проектній діяльності.</p> <p>Аналіз та оптимізація функцій і властивостей об'єктів проектної діяльності.</p> <p>Проектування предметів праці на основі заданих функціональних властивостей і вимог дизайну.</p> <p>Раціоналізаторство і винахідництво як складові проектної діяльності. Прототип і його місце у творчому процесі. Фізичні, хімічні, біологічні та геометричні явища у винахідництві.</p> <p>Авторські права раціоналізаторів і винахідників: їх підтвердження, забезпечення і правові основи захисту</p>	<p>Знання теоретичних основ проектної діяльності: принципів, форм і методів; правових основ раціоналізаторської і винахідницької діяльності.</p> <p>Уміння користуватися засобами проектної діяльності;</p> <p>виявляти відповідність конструкції чи процесу технічним умовам;</p> <p>знаходити протиріччя між існуючими характеристиками технічного об'єкта чи процесу та вимогами до його вдосконалення;</p> <p>обґрунтовано обирати в проектній діяльності аналоги і прототипи;</p> <p>визначити умови реалізації проектного задуму;</p> <p>здійснювати конструювання за технічними умовами;</p> <p>здійснювати макетування об'єкта проектної діяльності</p>

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

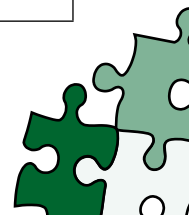
Основна школа

В основній школі змістом освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» передбачено **надання учням та ученицям загальних знань і формування вмінь збереження власного здоров'я як важливого компонента загальнолюдської культури; зміцнення навичок здорового способу життя; володіння раціональними прийомами запобігання порушенням стану здоров'я.**

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Здоров'я, його складові, чинники, умови збереження. Здоровий спосіб життя. Фізичне здоров'я та чинники його збереження. Розвиток підлітків (дівчат і хлопців). Вплив занять фізичними вправами на розвиток основних систем і функцій організму. Роль опорно-рухового апарату та нервової системи під час занять фізичними вправами. Фізичні якості як складова гармонійного розвитку особистості та її фізичних здібностей (силових, швидкісних, координаційних, здатності до виявлення витривалості)	Уявлення про умови та чинники збереження здоров'я; здоровий спосіб життя; фізичну активність, сутність та механізми вікових змін організму дівчат і хлопців ; вплив занять фізичними вправами на розвиток основних систем і функцій організму; адекватне харчування; оздоровчі системи; їхні переваги та недоліки ; моніторинг здоров'я. Знання: про складові здоров'я та здоровий спосіб життя, основні показники фізичного розвитку учнів та учениць , принципи і методи формування і зміцнення здоров'я;
Фізичні вправи та формування і корекція постави, ходи та плоскостопості. Самоконтроль під час занять фізичними вправами Правила безпеки під час занять фізичними вправами. Організація життєвого ритму. Догляд за тілом. Гігієнічні вимоги під час занять фізичними вправами	про опорно-руховий апарат і його роль під час занять фізичними вправами; ролі нервової системи в процесі оволодіння руховими діями; гігієнічних вимог під час занять фізичними вправами; природних чинників загартування та його значення для здоров'я

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Адекватне харчування. Калорійність харчування та енерговитрати залежно від фізичних навантажень. Небезпека дієт та прийняття анаболіків. Їх вплив на здоров'я. Природні чинники загартування, його значення. Фізичні здібності дівчат і хлопців та їх вияви у повсякденному житті. Оздоровчі системи загальнолюдських надбань для особистого фізичного розвитку. Небезпека деяких оздоровчих систем. Готовність надання першої допомоги. Моніторинг здоров'я</p>	<p>Уміння самостійно діяти відповідно до вимог здорового способу життя; виконувати комплекси вправ і процедур, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я; організувати навчання та відпочинок, дотримуватися правил харчування; ураховувати небезпеку дієт та прийняття анаболіків, їх негативний вплив на здоров'я; доглядати за тілом відповідно до статі; застосовувати найпростіші прийоми самоконтролю під час занять фізичними вправами; використовувати засоби загартування; складати, виконувати та проводити комплекси вправ для формування і корекції постави, ходи та плоскостопості (загальнорозвиваючі вправи з предметами та без предметів, елементи хореографії; вправи амплітудного характеру для розвитку гнучкості); дотримуватись правил безпеки під час занять фізичними вправами; застосовувати засоби та методи розвитку фізичних якостей і здібностей з урахуванням індивідуальних особливостей організму та фізичної підготовленості кожної дитини (дівчини чи хлопця): силові: вправи з подоланням особистої ваги та ваги партнера, з обтяженням; вправи на гімнастичній стінці, у висах і упорах; лазіння по канату; швидкісні: подолання коротких дистанцій з максимальною швидкістю, зміною напрямку, із різних вихідних положень, з виконанням завдань за зоровими чи звуковими умовними сигналами; народні та рухливі ігри; вправи з м'ячем; витривалість: змішане пересування; біг на довгі дистанції помірної інтенсивності; пересування на лижах основними лижними ходами або кросова чи ковзанярська підготовка; координаційні: біг із зміною напрямків, швидкості, з різних вихідних положень (різні варіанти); біг з подоланням перешкод; плавання; елементи гімнастичних та акробатичних вправ; загальнорозвиваючі вправи; естафети; рухливі, народні ігри та елементи спортивних ігор; вправи з рівноваги;</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Соціальне здоров'я людини Соціальні чинники збереження і зміцнення здоров'я. Культура і здоров'я. Засоби фізичної культури у підтриманні соціального здоров'я. Роль фізичної культури у формуванні здорового способу життя особистості (дівчини та хлопчика хлопця). Гендерні стереотипи щодо краси й сили людини та їх небезпека.</p> <p>Права і обов'язки особи щодо збереження і зміцнення здоров'я. Основні функції сім'ї і громади щодо збереження здоров'я. Патріархальні погляди сім'ї і громади щодо здоров'я та виховання дівчат і хлопців. Їх небезпека.</p> <p>Активний відпочинок як засіб виховання здорової нації. Гендерні стереотипи щодо активного відпочинку дівчат і хлопців.</p> <p>Вплив на здоров'я дівчини та хлопця шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотичних і токсичних речовин). Роль рухової активності у профілактиці шкідливих звичок. Профілактика захворювань, ВІЛ/СНІД та інших хвороб, що передаються статевим шляхом</p>	<p>швидкісно-силові: стрибки з місця і з розбігу в довжину та висоту, метання різних за масою та формою снарядів з місця та з розбігу на дальність і в ціль; подолання дистанцій з максимальною швидкістю;</p> <p>визначати стан потерпілого, основні ознаки захворювання, ушкодження, травмування та надавати першу допомогу;</p> <p>застосовувати в особистому житті елементи різних видів оздоровчих систем; знати про їхні переваги та недоліки;</p> <p>визначати свій особистий індивідуальний рівень фізичної складової здоров'я</p> <p>Уявлення про соціальні умови та чинники здоров'я;</p> <p>соціальну та гендерну складову здоров'я; виникнення та розвиток фізичної культури.</p> <p>Знання прав і обов'язків особи, суспільства, держави щодо збереження і зміцнення здоров'я;</p> <p>основних функцій сім'ї щодо збереження і зміцнення здоров'я;</p> <p>гендерна складова репродуктивного здоров'я;</p> <p>знання про можливі проблеми із здоров'ям у патріархальній сім'ї;</p> <p>форми активного відпочинку як засобу виховання здорової нації;</p> <p>уміння аналізувати стереотипи щодо видів активного відпочинку;</p> <p>про згубний вплив шкідливих звичок; способів запобігання ВІЛ/СНІД та іншим хворобам, що передаються статевим шляхом;</p> <p>ролі рухової активності у профілактиці шкідливих звичок;</p> <p>Уміння формувати корисні звички; піклуватися про здоров'я своє та членів сім'ї;</p> <p>формувати сімейну культуру гендерної рівності;</p> <p>дотримуватися безпечної поведінки щодо ВІЛ/СНІД та інших хвороб, що передаються статевим шляхом;</p> <p>користуватися правовими положеннями державного і міжнародного законодавства щодо охорони здоров'я;</p> <p>володіти навичками орієнтування на місцевості та безпечної поведінки під час активного відпочинку.</p>

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
<p>Духовне здоров'я людини Здоров'я в ієрархії життєвих цінностей. Здоров'я як вияв збалансованості почуттів, волі, інтелекту. Характер людини. Розвиток інтелектуальних задатків. Емоції і стрес. Правила спілкування (хлопців з хлопцями, дівчат з дівчатами, дівчат і хлопців). Способи психофізичної саморегуляції під час занять фізичними вправами та в процесі життєдіяльності. Вплив фізичної культури на емоційний стан підлітка (дівчини чи хлопця) та формування його/її морально-вольових якостей на основі загальнолюдських цінностей. Духовне здоров'я і чинники його збереження. Вікові особливості психічного і духовного розвитку підлітків (дівчат і хлопців). Роль занять фізичною культурою у зміцненні духовного здоров'я. Естетичні засади здоров'я. Моральні засади здоров'я. Відповідальність за власне здоров'я. Ставлення дівчат і хлопців до свого здоров'я.</p>	<p>Уявлення про місце здоров'я та такої важливої його частини як репродуктивне здоров'я в ієрархії життєвих потреб дівчат і хлопців; здоров'я як узгодженість почуттів, волі, інтелекту; вплив на здоров'я позитивних і негативних емоцій; психічну і духовну складову здоров'я; засоби фізичної культури для зміцнення духовного здоров'я; вплив занять фізичною культурою на формування морально-вольових якостей та емоційний стан підлітків (дівчат і хлопців). Знання про вікові особливості психічного і духовного розвитку організму підлітків; правил спілкування (дівчат з дівчатами, хлопців з хлопцями, дівчат і хлопців); способів керування емоціями; способів застереження шкідливого впливу стресу на здоров'я підлітків; правил загальнолюдської моралі; про роль народних та рухливих ігор у керуванні емоціями. Уміння виконувати психологічне самотестування; застосовувати засоби психологічної саморегуляції; керуватися засадами загальнолюдської моралі; використовувати елементи тактичної підготовки в спортивних іграх з метою розвитку інтелектуальних здібностей; виконувати фізичні вправи під музичний супровід, виявляти естетичну виразність при виконанні вправ загальнорозвиваючого характеру, ритмічної, художньої гімнастики, аеробіки тощо</p>

Старша школа

У старшій школі зміст освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» передбачає: **формування стійких мотиваційних установок щодо здорового способу життя**; підготовку до служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, визначених законодавством, **вибору професії**, надання першої допомоги.

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Фізичне здоров'я людини Здоров'я як стан фізичного благополуччя людини. Вікові особливості фізичного розвитку юнаків та дівчат.	Уявлення про роботу м'язового апарату під час занять фізичними вправами; роль центральної нервової системи в координації рухів;
Роль центральної нервової системи в координації рухами. Вплив занять фізичною культурою в удосконаленні систем дихання, кровообігу та енергообміну в забезпеченні м'язової діяльності.	уявлення про системи дихання, кровообігу та енергообміну в забезпеченні м'язової діяльності. Знання параметрів індивідуального вікового розвитку юнаків та дівчат ;
Фізичний розвиток і фізична підготовленість як результат розвитку і виховання.	про фізичний розвиток і фізичну підготовленість як результат розвитку і виховання;
Основи організації занять фізичними вправами, загартування, ритму життя і харчування. Стереотипи харчування. Небезпека дієт та прийняття анаболіків. Їх вплив на здоров'я.	гігієнічних основ організації занять фізичними вправами, загартування, харчування; уміння аналізувати стереотипи харчування; знання про небезпеку дієт та прийняття анаболіків, їх вплив на здоров'я;
Постава і статура, засоби їх удосконалення та корекції. Організація та планування самостійних занять фізичною культурою різної спрямованості.	знання особливостей формування постави і статури; засобів їх вдосконалення та корекції. Уміння індивідуалізувати харчування та коригувати його залежно від навантаження;
Роль рухових дій у формуванні особистості. Методика розвитку основних фізичних якостей. Професійно-прикладна фізична підготовка як засіб підвищення навчально-трудоваї активності особистості, підготовки до захисту Вітчизни. Забезпечення виконання правил безпеки під час виконання фізичних вправ. Надання першої допомоги.	дотримуватись правил гігієни, у тому числі й під час занять фізичними вправами; скласти програми розвитку рухових якостей, самостійно виконувати та проводити комплекси для формування та корекції постави і статури засобами фізичної культури; здійснювати контроль за реакцією організму на фізичні навантаження; використовувати рухові дії для розвитку фізичних здібностей;
Оздоровчі системи вітчизняної та зарубіжної культур. Їхні переваги та недоліки. Моніторинг фізичної складової здоров'я.	

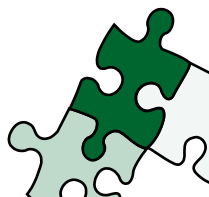
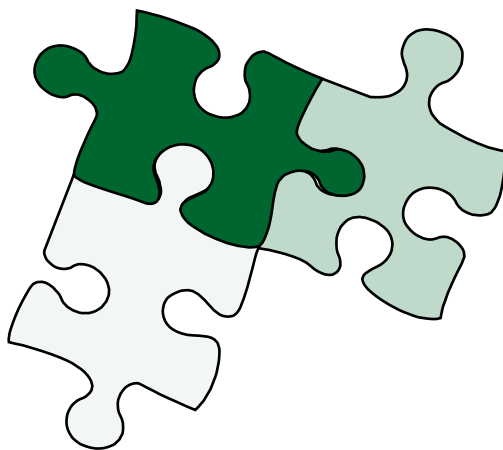

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
	<p>силові: вправи з подоланням особистої ваги; вправи з обтяженням; вправи у висах та упорах; тренажери; атлетична гімнастика; лазіння по канату;</p> <p>швидкісні: вправи з необхідністю реакції на різні сигнали; подолання коротких дистанцій з максимальною швидкістю, естафети, народні ігри;</p> <p>витривалість: біг на довгі дистанції; пересування на лижах основними лижними ходами або кросова чи ковзанярська підготовка, багатократні стрибки із скакалкою;</p> <p>координаційні здібності: плавання; трансформовані вправи з різних видів спорту, спортивні ігри, гімнастичні, акробатичні та легкоатлетичні вправи, естафети, подолання перешкод; елементи ритмічної, художньої гімнастики;</p> <p>швидкісно-силові: подолання коротких дистанцій з максимальною швидкістю; біг із зміною напрямку та швидкості; стрибки у висоту та довжину з місця та з розбігу; метання різних за масою та формою снарядів з місця та з розбігу;</p> <p>дотримуватися правил техніки безпеки під час виконання фізичних вправ; надавати першу допомогу; користуватися методами оздоровчих систем, знати про їхні переваги та недоліки; визначати індивідуальний рівень фізичної складової здоров'я.</p>
Соціальне здоров'я людини Нормативно-правова база щодо охорони здоров'я людини, основ захисту Вітчизни і цивільного захисту.	Уявлення про нормативно-правову базу щодо охорони здоров'я, основ захисту Вітчизни і цивільного захисту;
Фізична культура і спорт як дієві засоби різнобічного розвитку особистості, підготовки її до захисту Вітчизни, трудової діяльності.	фізичну культуру і спорт як дієвий засіб різнобічного розвитку особистості кожного підлітка (юнака чи дівчини) ; підготовки її до захисту Вітчизни, трудової діяльності;
Фізична культура в сім'ї. Вплив занять фізичною культурою на гармонійний розвиток майбутніх батьків (юнаків і дівчат).	роль фізичної культури у гармонійному розвитку майбутніх батьків; формування відповідальності за своє здоров'я та здоров'я своїх близьких ;

Зміст освіти Доповнення, уточнення	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Доповнення, уточнення
Способи та засоби індивідуального і колективного захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та соціально-політичного походження, під час проведення рятувальних і невідкладних робіт при хімічному, біологічному та радіаційному забрудненні.	концепцію розвитку Збройних Сил України. Знання ролі і функцій фізичної культури в сім'ї щодо збереження та зміцнення здоров'я; формування сімейної культури гендерної рівності;
Військові, історичні, правові та політичні основи захисту Вітчизни.	знання прав і обов'язків громадян у сфері цивільного захисту;
Соціально-психологічна структура військового колективу. Жінки у Збройних силах України. Система цивільного захисту.	ролі Збройних сил України та інших військових формувань, визначених законодавством, у забезпеченні безпеки людини, суспільства і держави;
Вибухонебезпечні матеріали та пристрої.	основних положень законодавства про військовий обов'язок; знання про місце та роль жінок у Збройних силах України;
Сучасні засоби ураження.	знання небезпечних факторів сучасних засобів ураження та їх впливу на стан людини;
Безпека при проведенні біологічного, радіаційного та хімічного контролю під час спеціальної санітарної обробки людей, тварин та рослин з уражаючими факторами	алгоритму власних дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій; способів і засобів індивідуального та колективного захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій; вимог безпеки при проведенні біологічного, радіаційного та хімічного контролю; основних вимог поведінки з вибухонебезпечними засобами. Уміння використовувати засоби фізичної культури для зміцнення та підтримки здоров'я; аналізувати власні психофізичні можливості щодо вибору професії військового; адекватно діяти під час надзвичайних ситуацій та конфліктів; застосовувати індивідуальні та колективні засоби захисту; вживати заходів особистої безпеки при проведенні рятувальних, дезактиваційних, дегазаційних, дезінфекційних робіт.
Духовне здоров'я людини Здоров'я як потенціал духовного розвитку людини. Гендерні аспекти здоров'я. Основи психологічної готовності особистості (юнака чи дівчини) до захисту Вітчизни. Організація змістовного дозвілля	Уявлення про психологічну готовність юнаків та дівчат до захисту Вітчизни. Знання про особливості професійно-прикладної фізичної підготовки як засобу підвищення навчально-трудової активності особистості, підготовки до захисту Вітчизни, знання про військову службу юнаків та дівчат. Уміння організувати змістовне дозвілля

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ
ПІДХОДІВ У СИСТЕМУ ПРОФЕСІЙНО-
ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНИХ
СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ**

ВСТУП	176
--------------------	------------

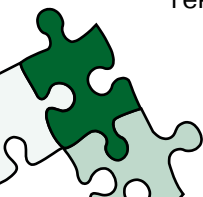
РОЗДІЛ I. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	178
---	------------

РОЗДІЛ II. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	183
--	------------

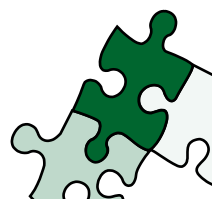
2.1. Аналітичний огляд державних стандартів професійно-технічної освіти в Україні з конкретних професій	183
2.1.1. Поняття Державного стандарту професійно-технічної освіти України з конкретних професій	183
2.1.2. Нормативно-правові засади Державних стандартів професійно-технічної освіти	183
2.1.3. Мета Державного стандарту професійно-технічної освіти в Україні	184
2.2. Гендерно-правова експертна оцінка Державних стандартів професійно-технічної освіти в Україні з конкретних професій	186
2.2.1. Постановка проблеми – гіпотеза	186
2.2.2. Методика та індикатори гендерно-правової експертної оцінки	186
2.2.3. Результати комплексного гендерного аналізу Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій	187

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПТО З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ	195
--	------------

3.1. Гендерний аналіз методичних рекомендацій	195
3.2. Методичні рекомендації щодо гендерної специфіки технічної мови	196
3.3. Методичні рекомендації щодо гендерної специфіки мови спілкування	197

3.4. Методичні рекомендації щодо запобігання образам, агресії, натакам, домаганням сексуального змісту («харасменту»).....	198
ВИСНОВКИ	199
РЕКОМЕНДАЦІЇ	201
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	206
СКОРОЧЕННЯ.....	208
ДОДАТКИ	209
Додаток 1.....	209
Додаток 2.....	256
Додаток 3.....	257
Додаток 4.....	260
Додаток 5.....	263
Додаток 6.....	267

ВСТУП

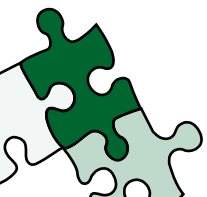
У рамках «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» було проведено аналітичне вивчення ситуації в системі професійно-технічної освіти, зокрема вивчення державних стандартів ПТО, щоб визначити, якою мірою в системі враховано гендерну рівність, та посприяти впровадженню нових підходів до гуманізації сфери професійно-технічної освіти відповідно до гендерно чутливих світових та європейських гуманітарних вимог і стандартів.

Аналітичне вивчення ситуації передбачало: гендерну оцінку нормативно-правового забезпечення ПТО, гендерний аналіз структури, складу учнів, стану управлінського та організаційного забезпечення, навчально-методичного супроводу порівняно із ситуацією на ринку праці; представлення рекомендацій щодо розробки та впровадження гендерно чутливих стандартів в систему професійно-технічної освіти й концептуально нових підходів до формування системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, які сприятимуть поступовим еволюційним реформам у системі професійно-технічної освіти та в підготовці висококваліфікованих робітників.

Методологія

Аналітичне вивчення ситуації в системі професійно-технічної освіти базується на використанні сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, а саме:

- **загальнонаукових методів системного аналізу** (для розгляду сучасного українського суспільства як системи, що містить підсистеми ринків праці та надання освітніх послуг), **синтезу** (для окреслення концептуальних підстав дослідження та інтерпретації основних понять), **каузального аналізу** (для теоретичної інтерпретації отриманих результатів та перевірки гіпотез);
- **методів вторинного аналізу баз статистичних даних;**
- **методу контент-аналізу** текстів офіційних документів, інтерв'ю, фокус-груп;
- **методу порівняльного аналізу** опублікованих результатів соціологічних досліджень та даних державної статистики;
- **методу гендерного аналізу** для проведення гендерної оцінки нормативно-правового забезпечення освіти та професійно-технічної освіти, державних стандартів професійно-технічної освіти, інших офіційних документів системи.

Для здійснення аналітичного огляду було застосовано **систему загальних та спеціальних індикаторів**.

Аналітичний огляд ситуації долучення гендерної складової до системи ПТО підготувала група експертів, консультантів з досвідом аналітичної, дослідницької, управлінської діяльності як на національному, так і на міжнародному рівні, консультантів-радників Департаменту професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України, відділу Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОН, консультантів Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні.

Цей «Аналітичний огляд» розраховано на широке коло спеціалістів, працівників сфери освіти, зокрема професійно-технічної: керівників департаментів, управлінь, відділів, методичних центрів, служб з працевлаштування й соціальних питань, дослідницьких та інформаційних інститутів, навчальних закладів і установ. Матеріали експертно-аналітичних оглядів призначено передусім для фахівців з питань гендерної рівності та соціальної справедливості, студентів і аспірантів, а також для широкого кола користувачів.

РОЗДІЛ І. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Професійно-технічна освіта (ПТО) є специфічною галуззю системи освіти в Україні, тому що, окрім надання молоді повної загальної середньої освіти, система ПТО формує кваліфікований робітничий потенціал. До того ж, професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) та установи виконують важливу функцію виховання молодого покоління, яке має стати не тільки суб'єктом ринку праці та економічного розвитку, але й суб'єктом соціальної суспільної культури.

Порівняно із зацікавленістю у вищій освіті зацікавленість у професійно-технічній освіті зростає серед усіх груп населення, враховуючи роботодавців. Основною місією професійно-технічної освіти є формування кваліфікованого робітничого потенціалу для поповнення ринку праці та підтримки економічної стабільності суспільства з урахуванням соціально-гендерної складової.

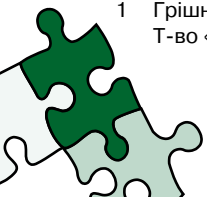
Система професійно-технічної освіти як частина економічної системи країни потерпає від соціально-економічної кризи: зменшуються видатки бюджету на фінансування розвитку професійно-технічної освіти, постає проблема з проходженням виробничої практики учнями училищ на базі підприємств, оскільки ті згортають свою діяльність.

За зростання рівня безробіття працевлаштування випускників стає проблематичним. Фактор соціально диверсифікованого складу учнів професійно-технічних закладів та установ є життєво актуальним для визнання випускників професійно-технічних навчальних закладів на ринку праці. У цій ситуації найбільш вразливими з соціального погляду залишаються молоді жінки, інваліди та інші соціально незахищені категорії громадян¹.

Наразі стан професійно-технічної освіти є сприйнятливим для спеціальних позитивних дієвих заходів щодо **інтегрування Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості**.

Концепція рівних можливостей для жінок і чоловіків (гендерної рівності) та забезпечення соціальної справедливості в професійно-технічній освіті полягає в сприянні створенню рівних умов і можливостей для доступу до навчання громадян з числа соціально вразливих груп; вихованню нетерпимості до соціальної та гендерної дискримінації через нормативно-правове забезпечення системи професійно-технічної освіти, державні стандарти професійно-техніч-

1 Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – С. 104–107.

ної освіти, кваліфікаційні характеристики професій працівників, освітньо-кваліфікаційні характеристики, кваліфікаційні вимоги, класифікатор професій, навчальні програми, через засоби масової інформації та інші складові системи професійно-технічної освіти ².

Ця концепція є актуальною з огляду на функції професійно-технічних закладів та установ щодо забезпечення навчання й виховання учнів – підлітків та молоді віком від 15 до 35 років (хлопці/молоді чоловіки, дівчата/молоді жінки, діти-сироти, діти з обмеженими фізичними можливостями, представники етнічних груп тощо).

У контексті нинішніх змін у розвитку українського суспільства відбувається пошук оптимальної моделі професійно-технічної освіти, яка б відповідала потребам соціально-економічного розвитку суспільства в третьому тисячолітті та сприяла підвищенню престижу професійно-технічної освіти в Україні.

Важливою компонентою цієї моделі є врахування ролі освіти як найважливішого соціального інституту для формування **гендерних відносин** у забезпеченні соціальної справедливості під час становлення **суспільної егалітарної культури**.

Кабінет Міністрів України зробив оновлення змісту професійно-технічної освіти стратегічним напрямом 2009 року. Міністерство освіти та науки України визначило п'ять основних шляхів реалізації стратегічного напрямку розвитку професійно-технічної освіти ³:

- оснащення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів сучасним обладнанням, технікою, устаткуванням;
- упровадження нових форм співробітництва освіти, промисловості та бізнесу;
- розробка, апробація та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти; розробка підручників; застосування інформаційно-комунікативних та інформаційних технологій у навчально-виробничому процесі;
- забезпечення якісно нового кадрового потенціалу професійно-технічної освіти;
- створення загальнодержавного нормативного та інструктивно-методичного супроводу професійно-технічної освіти.

Інтегрування **Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості** в систему професійно-технічної освіти сприятиме підвищенню ефективності передачі та поширення знань, умінь, цінностей, норм, змінить

2 Положення про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально-виробничий та навчально-виховний процеси навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти України. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2009.

3 **Пріоритетні напрями діяльності професійно-технічної освіти на 2009 рік: Виступ Міністра освіти та науки України на Всеукраїнському семінарі-наradі**, К., 17–18 лютого 2009 р.

ставлення громадян, що, своєю чергою, посилить престижність професійно-технічної освіти серед усіх груп населення, враховуючи роботодавців.

Комплексний гендерний підхід можна застосовувати до таких складових системного розвитку професійно-технічної освіти:

а) **вивчення, аналітичне оцінювання та узагальнення потреб** соціально вразливих груп в отриманні професійної освіти, зокрема йдеться про осіб, позбавлених родинного піклування, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок;

б) **розробка та впровадження** гендерно чутливих державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій;

в) **розробки заходів та створення ефективної взаємодії** всіх підрозділів навчального закладу та установ професійно-технічної освіти;

г) **створення умов рівного доступу** учнів та учениць, представників соціально вразливих груп, до навчання за власним вибором, отримання професійної кваліфікації, забезпечення працевлаштування відповідно до отриманої кваліфікації;

г) **створення гендерно чутливої системи** управління, організаційного забезпечення, навчально-методичного супроводу професійно-технічного навчання та виховання;

д) **відслідковування** відповідності професійного навчання попиту на ринку праці та прийнятне працевлаштування випускників-представників соціально вразливих груп;

е) **моніторинг та ефективна система оцінювання й контролю** впровадження **Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості**.

Департамент професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України ініціював та підтримав проведення експертних оцінок і досліджень нормативно-правового забезпечення, програм навчання, категорій суб'єктів та об'єктів професійно-технічної освіти. За результатами проведених експертних оцінок було ухвалено рішення розширити **Концепцію рівних можливостей для жінок і чоловіків (гендерної рівності)** до **Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості**.

Це рішення закріплено в нормативно-правових актах Міністерства освіти і науки України.

Департамент професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України застосовує реальні практичні дії, підходи, механізми щодо **інтегрування Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості** в систему професійно-технічної освіти:

- розробка та ухвалення Положень та Інструктивного листа щодо впровадження Концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у

навчально-виробничий та навчально-виховний процеси навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти України;

- розробка та застосування ґендерних, соціально чутливих програм та навчально-методичного супроводу;
- підготовка та підвищення кваліфікації керівників, методистів, викладачів, психологів, вихователів, майстрів виробничого навчання тощо з соціально-ґендерних питань та методик інтегрування.

Міністерство освіти і науки України, Департамент професійно-технічної освіти, Міністерство праці та соціальної політики України, Державна служба зайнятості України є соціальними партнерами в питаннях розвитку професійно-технічної освіти й забезпеченні конкурентоспроможності робочої сили в Україні. Соціальне партнерство цих установ полягає у формуванні механізмів гармонізації професійно-технічної освіти та сфери трудової діяльності з урахуванням **Концепції ґендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості**.

Чималу підтримку в розробці, опрацюванні, застосуванні ґендерно чутливих механізмів розвитку та співпраці надають міжнародні агенції з технічної допомоги.

Однак, незважаючи на те, що різні категорії громадян **де-юре** мають рівні права на здобуття професійно-технічної освіти, **де-факто** ситуація в системі ПТО є складною. Залишаються актуальними стереотипи щодо «чоловічих» та «жіночих» професій і спеціалізацій, фізіологічних перешкод для жінок і чоловіків опанувати певний фах, а також різні форми дискримінації жінок і чоловіків за статтю, віком, фізичними можливостями, соціальним статусом, етнічною належністю тощо.

Чинні заходи щодо забезпечення ґендерної рівності в системі професійно-технічної освіти є інноваційними, але не вичерпними. Залишається низка проблемних секторів системи, які потребують ретельного вивчення, долучення до стратегічних напрямів, державних стандартів, організації та управління, методичного забезпечення навчально-виховного процесу, соціального захисту учнівської молоді системи професійно-технічної освіти.

- Форми навчання, незважаючи на задекларовану різноманітність, залишаються нейтральними щодо ґендерних та інших соціально обумовлених особливостей учнів.
- Програми та методики викладання недостатньо орієнтовано на інклюзію учнів з особливими потребами, враховуючи ґендерні та соціальні особливості.
- Стереотипи щодо «чоловічих» та «жіночих» професій перешкоджають дівчатам та хлопцям у вільному виборі професії.
- Вікові обмеження (до 35 років) перешкоджають жінкам і чоловікам середнього віку мати доступ до професійно-технічного навчання, а також не

дають запровадити спеціальні державні програми перенавчання в умовах стаціонарного, не тимчасового, курсового державного професійно-технічного навчального закладу.

- У навчальних закладах немає центрів денного догляду за малолітніми дітьми або дитячих садків, що не заохочує молодих жінок з дітьми до навчання в установах і закладах ПТО.
- Бракує дорадчих служб для допомоги у вирішенні соціально-гендерних проблем та конфліктів.
- Більшість працівників системи ПТО не обізнані щодо гендерних питань. Водночас керівники, педагоги, майстри виробничого навчання достатньо обізнані щодо проблем певних груп соціально вразливих груп учнів (сиріт, девіантних підлітків), тому що в Україні професійно-технічні заклади та установи зобов'язані здійснювати заходи щодо опіки сиріт, забезпечення дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей та вести спеціальну роботу з реабілітації підлітків з девіантними особливостями поведінки.

РОЗДІЛ II. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

2.1. Аналітичний огляд державних стандартів професійно-технічної освіти в Україні з конкретних професій

2.1.1. Поняття Державного стандарту професійно-технічної освіти України з конкретних професій

Державний стандарт професійно-технічної освіти – це державні вимоги до змісту професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників професійно-технічних навчальних закладів, основних обов'язкових засобів навчання та освітнього рівня вступників до зазначених навчальних закладів.

Державний стандарт професійно-технічної освіти є обов'язковим для всіх професійно-технічних навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників, незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

Державний стандарт складається з **Державного стандарту на первинну професійну підготовку кваліфікованих робітників** та **Державних стандартів підвищення кваліфікації кваліфікованих робітників** на кожний рівень кваліфікації (розряд, клас, категорію).

Різниця між двома типами стандартів (професійним та освітнім) усе більше нівелюється, оскільки мета створення стандартів – зробити результати освіти й навчання відповідними до вимог трудової сфери.

2.1.2. Нормативно-правові засади Державних стандарти професійно-технічної освіти

Державні стандарти професійно-технічної освіти в Україні створені на підставі нормативно-правових документів, а саме:

- Закону України «Про освіту»,
- Закону України «Про професійно-технічну освіту»,
- Указу Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти»,
- Указу Президента України «Про Основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні»,
- Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти з конкретних професій»

- Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти»,
- Положення про ступеневу професійно-технічну освіту,
- Положення про професійно-технічний навчальний заклад,
- Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах,
- Положення про професійне навчання кадрів на виробництві,
- Наказу Міністерства освіти і науки України «Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів (слухачів) з професійної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах»⁴.

2.1.3. Мета Державного стандарту професійно-технічної освіти в Україні

Метою Державного стандарту професійно-технічної освіти є проведення єдиної державної політики у сфері професійно-технічної освіти, а саме:

- забезпечення в усіх регіонах і в різних галузях економіки еквівалентності професійно-технічної освіти і визнання кваліфікації та документів про професійно-технічну освіту;
- формування єдиного освітнього простору в Україні;
- усунення відмінностей у змісті підготовки конкурентоспроможних на ринку праці кваліфікованих робітників та у термінології, що використовується у професійно-технічній освіті;
- забезпечення належної підготовки кваліфікованих робітників (молодших спеціалістів);
- створення нормативної бази для функціонування ступеневої професійно-технічної освіти в системі багаторівневої освіти громадян.

Об'єктами стандартизації є зміст професійно-технічної освіти та система його формування; форми і періодичність перевірки рівня знань, умінь та навичок професійної кваліфікації учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів; засоби кваліфікаційної атестації випускників; навчально-планувальна документація.

Державний стандарт містить декілька модулів залежно від кількості рівнів кваліфікації (розрядів, класів, категорій), які визначають професію в цілому.

Перший модуль – первинна професійна підготовка – є початковим рівнем кваліфікації. Наступні модулі – модулі підвищення кваліфікації. Модулі не повто-

⁴ Методичні рекомендації щодо розробки державних стандартів професійно-технічної освіти України з конкретних професій (нова редакція), 26 січня 2005 р. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2005.

рюють освітній матеріал, а доповнюють його залежно від вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики відповідного рівня кваліфікації. Усі модулі є завершеними: кожен передбачає присвоєння відповідного рівня кваліфікації (розряду, класу, категорії). Для впровадження Державних стандартів професійно-технічної освіти все актуальнішим стає **модульно-компетентністний підхід**. Після вивчення першого модуля Державного стандарту випускник ПТНЗ знаходить роботу та закріплює набуті знання, уміння й навички на виробництві.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника професійно-технічного навчального закладу (підприємства, установи та організації, що здійснює підготовку кваліфікованих робітників) є основою Державного стандарту для визначення змісту професійно-технічної освіти, необхідного для якісної професійної підготовки кваліфікованого робітника в межах обраної професії та встановленого рівня кваліфікації. Вона також є професійно-орієнтованою програмою формування соціально-комунікативних та міжгалузевих знань, потрібних для успішної трудової діяльності в будь-якому секторі економіки, зокрема розвитку самозайнятості.

Кваліфікаційні та загальнопрофесійні вимоги є підставою для формування змісту загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

Вимоги до компонентів змісту освітньо-кваліфікаційної характеристики є підставою для розробки системи контролю знань, умінь, навичок та критеріїв їх кваліфікаційної атестації.

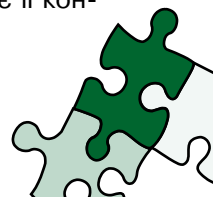
Освітньо-кваліфікаційна характеристика визначає:

- сферу професійного використання випускника;
- рівень його кваліфікації;
- вимоги до освітнього рівня особи, яка навчатиметься в системі професійно-технічної освіти (вступника);
- узагальнені вимоги до професійних знань, умінь і навичок, якими повинен володіти випускник для творчого та якісного виконання робіт у визначеній сфері професійної діяльності;
- основні знання, необхідні для якісного виконання типових та спеціальних виробничих завдань;
- специфічні вимоги.

Сферу професійного використання випускника визначають відповідно до **Державного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009-96**.

Кожна людина впродовж життя має право в разі потреби підвищувати рівень кваліфікації в межах Державних стандартів.

Державні стандарти ПТО є реакцією освітньої галузі на функціональні зміни у світі, на розвиток суспільства, що орієнтується на людину та забезпечує її конкурентоспроможність на ринку праці.

Державні стандарти ПТО обумовлюють, якою мірою учень або робітник може забезпечити вимоги вибраної професії.

2.2. Гендерно-правова експертна оцінка Державних стандартів професійно-технічної освіти в Україні з конкретних професій

2.2.1. Постановка проблеми – гіпотеза

Законодавство та нормативно-правове регулювання гарантує рівний доступ громадян України до професійно-технічної освіти без обмежень за ознакою статі, раси, етнічності, фізичних можливостей тощо.

Проте міжнародні та національні дослідження підтверджують, що в Україні побутує стереотипне уявлення та практичний розподіл професій на «жіночі» (переважно у сфері послуг) і «чоловічі» (робота, пов'язана з ухваленням рішень, керуванням механізмами або з потребою докладати силу) ⁵.

Система професійно-технічної освіти формально не обмежує прийом дівчат/молодих жінок на навчання за пріоритетними на ринку праці спеціальностями (автослюсарів, водіїв/операторів сільськогосподарських машин, мебельників-червонодеревників, електрогазозварювальників та ін.). Однак програми, тривалість навчання, розрядність, умови навчання розраховані на хлопців/чоловіків. До того ж, викладачі та майстри виробничого навчання назагал не володіють відповідними методиками навчання ⁶.

Стартова позиція за більшістю спеціальностей для професійного розвитку дівчат/жінок і хлопців/чоловіків на ринку праці відрізняється за показниками стартових кваліфікацій, тривалості навчання на отримання більш високої кваліфікації й відповідної оплати праці.

2.2.2. Методика та індикатори гендерно-правової експертної оцінки

Експертна група проаналізувала **133** Державні стандарти професійно-технічної освіти України з конкретних професій з урахуванням **комплексного гендерного підходу та міжнародних методик гендерного аналізу** ⁷.

⁵ Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві: Монографія / Програма розвитку ООН; Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України; За заг. ред. Ю. І. Саєнка. – К., 2007. – 144 с.

⁶ Альтернативний звіт про виконання Конвенції ООН щодо ліквідації всіх форм дискримінації проти жінок в Україні / ВГО «Жіночий консорціум України». – К., 2008. – 50 с.

⁷ Професійно-технічна освіта в Україні [Електронний ресурс] / Навчальні ресурси. – Режим доступу: <http://www.proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/>

Спеціальними індикаторами для проведення ґендерного аналізу Державних стандартів професійно-технічної освіти було обрано такі:

- **наявність ґендерної специфікації професій** через мовне визначення типу спеціалізації, професії тощо;
- **наявність ґендерної специфікації стандарту кваліфікації** (категорії, розряду, класу);
- **наявність ґендерної специфікації тривалості професійної підготовки;**
- **наявність ґендерної складової в змісті** Державних стандартів ПТО з конкретних професій, у методичних рекомендаціях та в змісті інших документів щодо ДСПТО.

2.2.3. Результати комплексного ґендерного аналізу Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій

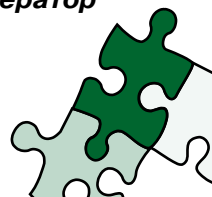
Результати комплексного ґендерного аналізу Державних стандартів професійно-технічної освіти показали, що в них закладено певні компоненти, які відповідають нинішнім ґендерним стереотипам у суспільстві, зокрема:

2.2.3. а) наявність ґендерної специфікації професій через мовне визначення типу спеціалізації, професії тощо

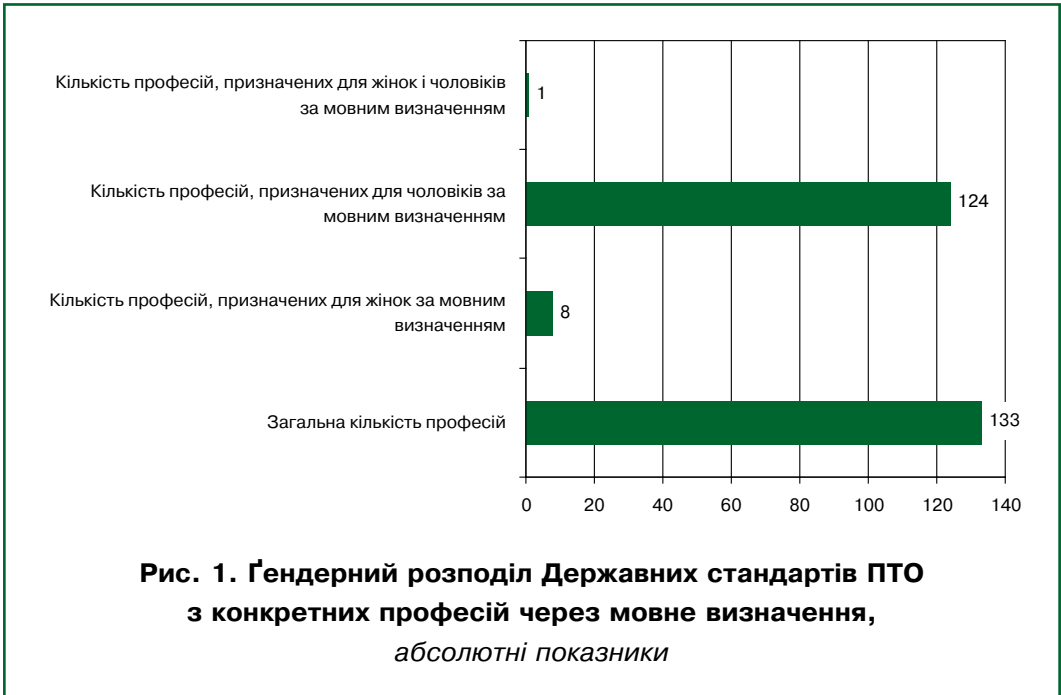
Назви професій визначено з допомогою іменників жіночого та чоловічого роду, тобто вони мають мовне **визначення ґендерно орієнтованого типу** спеціалізації, професії.

Професії, котрі апріорі передбачають залучення тільки дівчат/жінок, мають мовне визначення з допомогою іменників жіночого роду. У цілому, зі 133-х проаналізованих Державних стандартів ПТО з конкретних професій було виокремлено **8 професій**, потенційно призначених для жінок: **квіткарка (код 8269.2), швачка (код 8263.2), вишивальниця (код 8263.2), в'язальниця трикотажних виробів та полотна (код 8262.2), манікюрниця, педикюрниця (код 5141.2), молодша медична сестра з догляду за хворими (код 5132), нянька (код 5131)**.

Більшість назв професій наведено з допомогою іменників чоловічого роду, що сприймають як ознаку залучення хлопців/чоловіків до цих професій. У цілому, зі 133-х проаналізованих Державних стандартів ПТО було виділено **124 професії**, потенційно призначених для чоловіків, наприклад: **моторист (код 8340.2), матрос (код 8340.2), машиніст крана (код 8333.1), водій автотранспортних засобів (код 8322.2), оператор швацького устаткування (код 8262.2), ткач (код 8262.2), бармен (код 5123), адміністратор (код 4222), оператор комп'ютерної верстки (код 4112)** та ін.

Назва однієї професії зі 133-х за мовним визначенням є змішаною ґендерною – **секретар-друкарка (код 4115)**.

Ураховуючи результати ґендерного аналізу українського суспільства, зокрема ситуацію на ринку праці, ґендерний аналіз Державних стандартів ПТО з конкретних професій показав, що **27 Державних стандартів професій за мовним визначенням орієнтовано на навчання хлопців/чоловіків**, проте, за даними оцінки ринку праці, **учнями та працівниками з цих професій є переважно дівчата/жінки**, наприклад: **виробник морозива (код 8272.2), ткач (код 8262.2), прядильник (код 8261.2), лаборант хімічного (код 8159.1) та хіміко-біологічного аналізу (код 8229.2), закрійник (код 7435.2), кравець (код 7433.2), пекар (код 7412.2), художник розмалювання по дереву (код 7324.1), штукатур (код 7133.2), плодоовочівник (код 6121), продавець продовольчих та промислових товарів (код 5220), соціальний працівник (код 5133), гувернер (код 5123), офіціант (код 5123), оператор поштового зв'язку (код 4223)**.

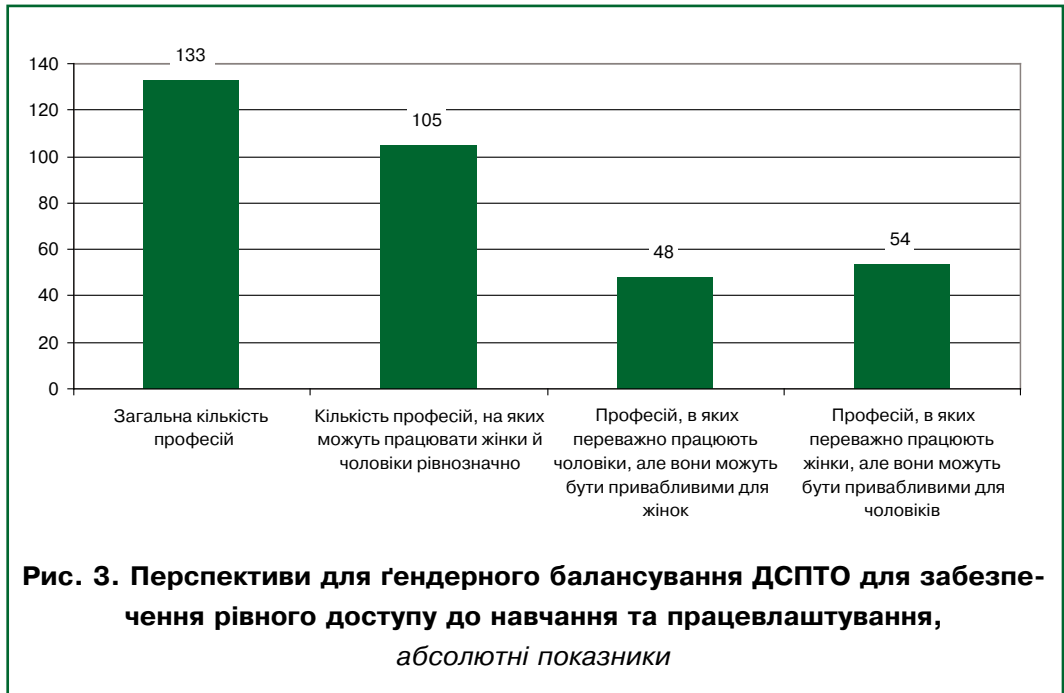
Результати порівняльного ґендерного аналізу ситуації на ринку праці та Державного стандарту ПТО з конкретних професій показав, що є професії, за якими можуть працювати та рівнозначно працюють і жінки, і чоловіки. **Зі 133 державних стандартів виявлено 105 прикладів**, зокрема: **машиніст крана/кранівник (код 8333.1), водій автотранспортних засобів (код 8322.2), машиніст тісторобних машин (код 8274.2), сировар (код 8272.2), оператор швацького устаткування (код 8263.2), друкар офсетного плоского друкування (код 8251.2), контролер шинного виробництва (код 8231.2), оператор верстатів з програмним керуванням (код 8211.1), фотограф (код 7344.1), живописець (код 7324.1), бджоляр (код 6123), бармен (код 5123), манікюрниця/педикюрниця (код 5141.2), адміністратор (код 4222), соціальний працівник (код 5133)** та ін.

Під час здійснення ґендерного аналізу Державних стандартів ПТО з конкретних професій було визначено, що певні професії, які апріорі передбачають працю чоловіків, можуть бути привабливими для жінок (**зі 133 ДСПТО – 48**): **тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва (8331.2), водій автотранспортних засобів (код 8322.2), складальник покришок (код 8312.2), фотограф/фотороботи (код 7344.1)** та ін. І, навпаки, професії, які апріорі передбачають працю жінок, можуть бути привабливими для чоловіків

(зі 133 ДСПТО – 54): **соціальний працівник (код 5133), екскурсовод (код 5113), квіткарка (код), медична сестра (код 5132), гувернер (код 5131), агент з організації туризму (код 4221), обліковець з реєстрації бухгалтерських даних (код 4121)** та ін.

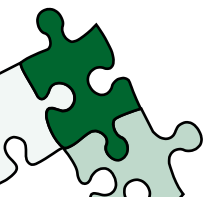
Такий інтерес зумовлено сучасною ситуацією в соціально-економічній сфері – соціальному секторі, охороні здоров'я, сільському господарстві, виробництві, транспортній сфері, мистецтві тощо.

Водночас, перешкодою для рівного доступу до навчання вказаним професіям є суспільні стереотипи, гендерно нерівний попит на спеціалістів на ринку праці, гендерно нейтральні методики професійно-технічного навчання.

Висновки 2.2.3. а)

Гендерний аналіз Державних стандартів за індикатором «наявність гендерної специфікації професій через мовне визначення типу спеціалізації, професії» показав, що документ містить гендерну специфікацію в назвах професій: *квіткарка, нянька, манікюрниця, оператор, фотограф, виробник* та ін.

Рекомендації 2.2.3. а)

Для вирівнювання доступу жінок і чоловіків до навчання за професіями різного типу за власним вибором без стереотипних перешкод треба, відповідно до Закону України «Про державну мову», зробити ґендерно збалансовані зміни в мовному визначенні професій в Державному стандарті ПТО з конкретних професій шляхом синхронного використання іменників жіночого та чоловічого роду для визначення професій, наприклад: **складальник/складальниця, тракторист/трактористка, соціальний працівник/працівниця, гувернер/гувернантка, медична сестра/брат, швачка/швець, ткач/ткаля, закрійник/закрійниця, квіткар/квіткарка, майстер/майстриня педикюру та манікюру тощо**. Профорієнтаційна робота має враховувати рівні права дівчат/жінок та хлопців/чоловіків на вибір професії та сприяти егалітарності в забезпеченні умов для навчання та подальшого працевлаштування (див. додаток 1).

2.2.3. б) наявність ґендерної специфікації стандарту кваліфікації, категорії, розряду, класу та тривалості професійної підготовки

Державний стандарт професійно-технічної освіти з конкретних професій визначає діапазон кваліфікацій, розрядів, класів, категорій та тривалість професійної підготовки. Порівняльний ґендерний аналіз за двома індикаторами показав наявність ґендерно забарвленої специфікації відповідності кваліфікації та тривалості навчання для дівчат/жінок і хлопців/чоловіків.

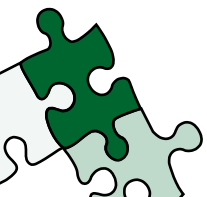
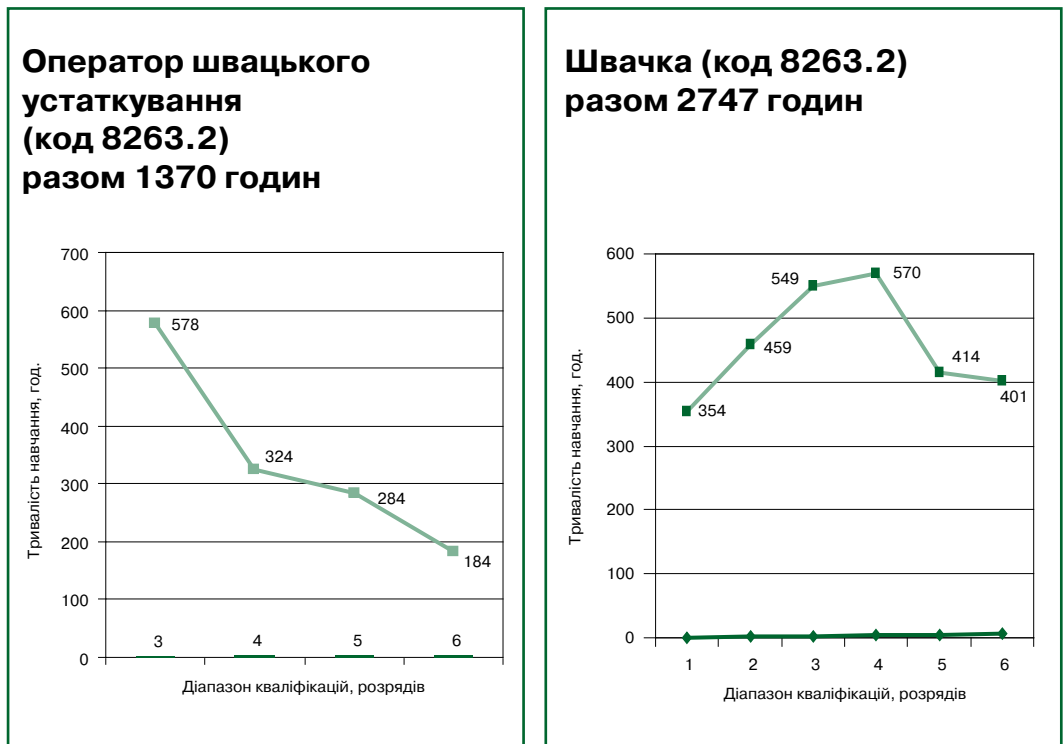
Ґендерний аналіз було проведено за методом кластерного об'єднання споріднених спеціальностей, представлених у Державних стандартах професійно-технічної освіти (див. додаток 1). Таким чином було визначено, що кваліфікації, категорії, розряди, класи та спеціальності, які передбачають навчання і подальшу роботу для жінок, мають більший діапазонний ряд класифікацій, розрядів, категорій, класів та більшу тривалість навчання, ніж діапазон споріднених спеціальностей, передбачених для чоловіків (див. додаток 1).

Наприклад, у **кластері споріднених спеціальностей «Швацька справа та трикотажне виробництво»** умовно жіноча спеціальність «Швачка» (код 8263.2) передбачає 6 розрядів (з I по VI) з тривалістю навчання 2747 годин для отримання високого розряду. Тимчасом як для спеціальності «Оператор швацького устаткування» (код 8263.2) передбачено 4 розряди, починаючи з III, з тривалістю навчання 1370 годин для отримання вищого розряду, що вдвічі менше, ніж для спеціальності «Швачка». При цьому випускниця-швачка починає з нижчого розряду з меншою оплатою праці. Динаміка професійного зростання за спеціальністю «Швачка» є повільнішою, ніж за спеціальністю «Оператор». Жінка-швачка

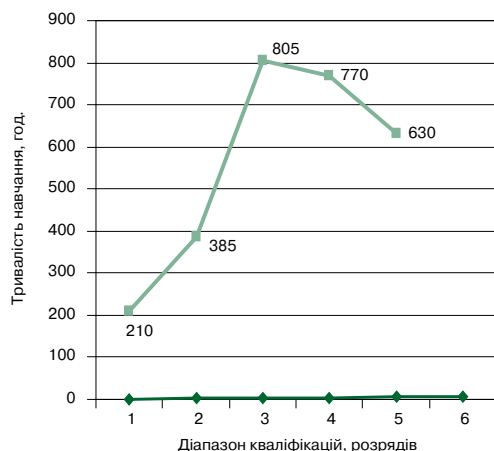

починає навчання з I розряду, чоловік-оператор починає навчатися на III розряд (578 годин). Швачка для отримання III розряду має пройти програму обсягом 1362 годин (якщо опанування програми перериває декретна відпустка, то отримання жінкою стартового розряду за професією триває декілька років, тому що після декретної відпустки жінка повертається до того самого розряду). Для оператора професійний старт починається з III розряду, який він отримує після освоєння програми обсягом 578 годин, що в 2.4 рази менше, ніж для спорідненої спеціалізації для жінки, при цьому оплата праці також є різною за шкалою I розряду й III розряду. Для досягнення високого розряду жінці потрібно більше часу на навчання, на професійне зростання, на отримання вищої оплати праці

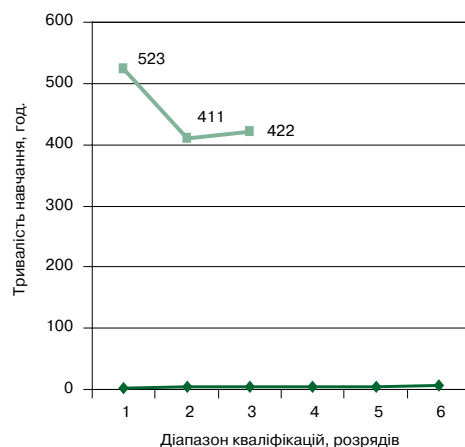
Рис. 4. Гендерні відмінності в Державних стандартах ПТО з конкретних професій на прикладі кластеру спеціальностей «Швацька справа та трикотажне виробництво»

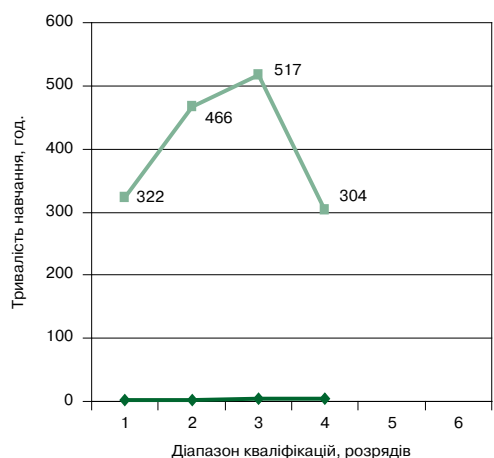
Вишивальниця (код 8263.2) разом 2800

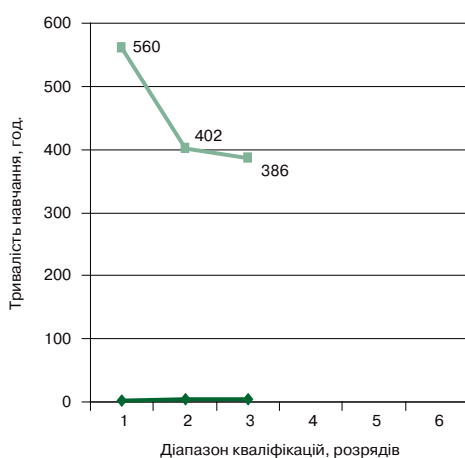
Ткач (код 8262.2) разом 615 годин

В'язальниця трикотажних виробів (код 8262.2) разом 1609 годин

Прядильник (код 8262.2) разом 1348 годин

Порівняльний гендерний аналіз неспоріднених професій з переліку Державних стандартів ПТО також показує відповідні розбіжності. Наприклад, спеціалізація «**налагоджувальник верстатів і маніпуляторів з програмним керуванням**» (код 7223.1), яка априорі призначена для чоловіків, має розряди від IV до VIII з відповідною оплатою праці за досить короткої тривалості про-

фесійної підготовки – від 532 годин на IV розряд до 480 годин на VIII розряд. Тимчасом як, наприклад, спеціальність «Соціальний працівник» (№ 5133, від 23 серпня 2006 р. – № 632) узагалі не має категорій, притому що тривалість професійної первинної підготовки складає 1305 годин. Практика соціальних працівників, переважна більшість яких – жінки, свідчить, що вони мають велике навантаження за низької оплати праці, а професійне зростання не визначено державними стандартами.

Висновки 2.2.3. б)

Гендерний аналіз Державних стандартів ПТО з конкретних професій за індикаторами «**наявність гендерної специфікації стандарту кваліфікації, категорії, розряду, класу та тривалості професійної підготовки**» показав, що документ містить гендерну специфікацію за визначенням розрядів, кваліфікацій, класів тощо для професій, апріорі призначених для жінок, а саме: більший діапазон із професійним початком із нижчого розряду та більший термін навчання для отримання високого розряду, аніж для отримання професії, призначеної для чоловіків.

Ця ситуація, згідно з Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁸, є дискримінаційною, оскільки призводить до збільшення дискримінації на початку професійної кар'єри для жінок і чоловіків під час визначення розміру заробітної платні жінкам і чоловікам та її виплати, а також уповільнює динаміку професійного розвитку для жінок. Період професійного зростання для жінок-випускниць ПТНЗ триваліший, ніж для чоловіків-випускників ПТНЗ за стереотипними «чоловічими» спеціальностями. Жінки-випускники ПТНЗ починають практичну роботу з низької категорії і, відповідно, з низькою оплатою праці (див. додаток 1).

Рекомендації 2.2.3. б)

Внести зміни до Державних стандартів ПТО з конкретних професій з урахуванням комплексного гендерного підходу до викорінення гендерної дискримінації в тривалості навчання та отриманні кваліфікацій, розрядів, класів з професійної спеціалізації.

Розширити доступ жінок до навчання за спеціалізаціями, які призначені для чоловіків, а також доступ чоловіків до навчання за спеціалізаціями, які призначені для жінок.

⁸ Division of the Advancement of Women [Electronic resource] / Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. – Mode of access: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПТО З КОНКРЕТНИХ ПРОФЕСІЙ

3.1. Гендерний аналіз методичних рекомендацій

Міжнародний досвід професійно-технічної освіти надає приклади комплексного ґендерного підходу до методичного забезпечення організаційного та навчально-виховного процесу в системі професійно-технічної освіти.

Оскільки **більшість методичних рекомендацій мають ґендерно нейтральний зміст** або орієнтовані на учнів і слухачів чоловічої статі, пропонуємо методичні рекомендації для роботи з дівчатами/жінками, які обрали навчання за спеціальностями, що стереотипно вважають «чоловічими». До такої категорії зараховують учениць/слухачок, які обрали спеціалізації з налагоджувальної, ремонтно-будівельної, ремонтно-автомобільної, зварювальної, монтажної справи тощо.

Для розробки ґендерно чутливих методичних рекомендацій треба враховувати чотири відмінності в навчальній соціалізації учениць/слухачок, а саме: багатоскладові ролі; комунікаційні стилі; тенденцію приховано переживати помилки й невдачі; емоційність у реакціях.

Головна модель навчання цієї категорії учнів/слухачів передбачає ⁹:

- розуміння важливості навчального матеріалу, чіткого уявлення компліментарності нових знань до знань, отриманих раніше;
- бачення змісту навчання, який потрібно засвоїти, та бачення того, як інші учениці виконують навчальні завдання;
- уміння уважно слухати пояснення викладачів, майстрів;
- виконання завдань самостійно (враховуючи, що деякі учениці спочатку працюють самостійно, потім приєднуються до інших).

Для забезпечення ефективного навчання дівчат/жінок-учениць ПТНЗ за «чоловічими» спеціальностями треба **створити відповідні умови**:

- кількість практичних занять має бути більшою за кількістю теоретичних занять;
- під час практичних занять ученицям варто надавати можливість обговорювати предмет одна з одною;

⁹ Соціальна та ґендерна справедливість і рівність у програмах професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів: Навч.-метод. посібн. / Л. Б. Магдюк, І. В. Ілько та ін.; За заг. ред. Л. І. Даниленко. – К.: ТОВ «Етіс плюс», 2007. – С. 44–48.

- виконання завдань потребує призначення достатнього часу; індивідуальний режим/розклад навчання для дівчат/жінок сприятиме ефективнішому навчанню;
- навчальня має відбуватися в сприятливій, комфортній атмосфері.

Стратегії створення рівних можливостей для участі дівчат/жінок в навчальному процесі за «чоловічими» спеціальностями:

- забезпечити рівні можливості для участі в дискусіях, представленнях результатів роботи тощо;
- уживати спеціальних заходів для мотивування активної участі дівчат/жінок у навчальному процесі в групі, зокрема у виконанні різних рольових навчальних моделей, особливо на початку навчального процесу;
- уживати спеціальні методичні підходи для посилення ефективності та результативності навчання учениць, які обрали «чоловічі» спеціальності: ретельне вивчення основних принципів спеціалізації; забезпечення інструкціями, технологічними картами, переліками технологій та інструментів тощо з початку навчального процесу; уживання орієнтаційних сесій, узагальнюючих, лабораторних, практичних занять для досягнення повної майстерності;
- забезпечити використання коректного вербального й невербального спілкування з урахуванням гендерної специфіки технічної мови; забезпечувати рівний інтерес до участі учнів/учениць у навчальному процесі; запобігати зайвому втручанню в самостійну роботу, перебиванню дівчат/жінок та хлопців/чоловіків під час презентації власних думок, результатів напрацювань тощо;
- запровадити координовану підготовку до іспитів, тестування, атестування, а також гнучкі графіки для проведення іспитів, тестування, атестування.

Отже, щоб забезпечити **гендерно чутливий, егалітарний навчальний процес у системі професійно-технічної освіти, особливо під час навчання дівчат/жінок за «чоловічими» спеціальностями**, треба враховувати **гендерну специфіку технічної мови, гендерну специфіку мови спілкування** та вживати заходів щодо **запобігання образам, агресії, натякам, домаганням сексуального характеру**.

3.2. Методичні рекомендації щодо гендерної специфіки технічної мови

Використання деяких термінів, професійних висловлень та функціональних пояснень можуть викликати асоціації з фізіологічними особливостями жінок і

чоловіків, але використання таких термінів необхідне й обов'язкове для оволодіння професією.

Рекомендації щодо запобігання негативних або принизливих реакцій учнів та учениць під час навчального процесу:

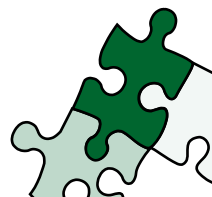
- проводити попередні заняття для ознайомлення з термінологією; пояснювати етимологію термінів, яка практично не має відношення до фізіологічних функцій людини;
- використовувати терміни, актуальні для сучасних професій;
- застосовувати спеціалізовані каталоги, які демонструють відповідні об'єкти на виробництві.

3.3. Методичні рекомендації щодо ґендерної специфіки мови спілкування

Спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу в системі професійно-технічного навчання має ґендерно визначену специфіку, зумовлену віком учнів та учениць (пубертатний період фізіологічного розвитку визначає особливості соціальної поведінки хлопців та дівчат), сімейним статусом (велика кількість учнів та учениць ПТНЗ мають статус сиріт, напівсиріт), соціальним статусом (велика кількість учнів та учениць ПТНЗ належать до соціально вразливих верств населення), особливостями професійного середовища з домінуванням представників/представниць однієї статі. Виховання навичок коректного спілкування учнів та учениць ПТНЗ є одним із завдань навчально-виховного процесу системи професійно-технічного навчання.

Рекомендації щодо врахування ґендерної специфіки мови спілкування:

- мотивувати дівчат/жінок, які навчаються за «чоловічими» спеціальностями, брати активну участь у виступах, презентаціях, дискусіях тощо;
- забороняти учням використовувати некоректні, лайливі, сленгові висловлювання (хоча в деяких учнівських та трудових колективах це є звичайним стилем спілкування);
- уживати нейтральні звернення до учнів та учениць, запобігати вживанню зменшених форм звернень, псевдонімів тощо;
- використовувати наочні матеріали (малюнки, ілюстрації, приклади), які демонструють активну участь дівчат/жінок у виробничому процесі, особливо в галузях, які традиційно вважають призначеними для чоловіків.

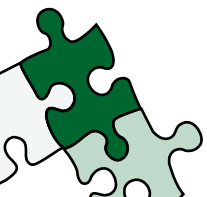
3.4. Методичні рекомендації щодо запобігання образам, агресії, натякам, домаганням сексуального змісту («харасменту»)

Вербальні образи, загрози людині або членам її сім'ї, неприйнятні ремарки, коментарі, насмішки тощо, які часто лунають з-поміж учнів підліткового та юнацького віку, часто негативно впливають на навчальне середовище та заважають якісному оволодінню професією у відповідності до вимог Державних стандартів. Такі явища перешкоджають дівчатам/жінкам у виборі «чоловічих» професій. До категорії «харасменту»(насильницьких дій) також зараховують неприйнятні пропозиції, запити прямого/непрямого характеру (сексуальні пропозиції, примуси), відповідні жестикуляції, міміку, демонстрування порнографічних, расистських, принизливих малюнків, фотокарток тощо.

Рекомендації щодо запобігання «харасменту»:

- створити умови в організаційному та навчально-виховному середовищі, вільні від образ та дискримінації в будь-яких проявах;
- провести відповідні консультації, тренінги для учнів; забезпечити постійну консультаційну, психологічну, супервізійну, юридичну (анонимну в разі потреби) допомогу учням ПТНЗ;
- відкорегувати поведінку та ставлення педагогічного та адміністративного колективу;
- документувати відповідні випадки;
- розробляти та застосовувати систему спеціальних заходів для викорінення подібних явищ; забезпечувати егалітарне комфортне середовище для навчання й відпочинку учнів та учениць у закладах та установах професійно-технічної освіти.

Отже, урахування міжнародного та національного досвіду щодо комплексного гендерного підходу до методичного забезпечення організаційного та навчально-виховного процесу в системі професійно-технічної освіти сприятимуть ефективності дотримання Державних стандартів професійно-технічної освіти, вирівнюванню ситуації на ринку праці, розвитку егалітарної суспільної культури.

ВИСНОВКИ

Економічний розвиток України великою мірою залежить від якості робітничих кадрів, що зумовлено впровадженням новітніх технологій у виробництво, модернізацією матеріальної бази тощо. Головно інноваційні підходи до підготовки трудових ресурсів, а також високий професіоналізм педагогічних працівників і керівників навчальних закладів системи професійно-технічної освіти відповідають сучасним вимогам до якості трудових ресурсів.

Якісно новий рівень підготовки кваліфікованих майстрів виробничого навчання, викладачів спеціальних дисциплін з урахуванням ґендерної компоненти є одним з пріоритетних напрямів у діяльності професійно-технічних навчальних закладів і установ.

Проведений аналіз дає підстави визначити проблеми, що певною мірою впливають на подальший інноваційний розвиток професійно-технічної освіти.

- За суттєвого нормативно-правового врегулювання системи професійно-технічної освіти, яке відповідає міжнародним законодавчим нормам і стандартам, спостерігаємо недостатність або брак механізму ґендерно чутливого врегулювання розвитку системи ПТО.
- Бракує системного практичного інтегрування знань та навичок навчально-виховної роботи і методичного супроводу в програми підготовки педагогічних працівників для системи ПТО, у розробку посібників та інших навчальних матеріалів.
- Немає ґендерних та соціально диференційованих підходів до забезпечення жінок, людей з інвалідністю різних нозологій, громадян з інших країн, які недостатньо володіють державною мовою потрібними диференційованими програмами навчання, педагогічного супроводу, допомоги з працевлаштуванням.

Унаслідок аналітичного огляду системи професійно-технічної освіти та комплексного ґендерного аналізу Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій було визначено, що Державні стандарти професійно-технічної освіти мають певні компоненти, які відповідають нинішнім ґендерним стереотипам у суспільстві, а саме:

- мовне визначення «жіночих» та «чоловічих» професій;
- ґендерно забарвлені відмінності в діапазоні/шкалі кваліфікацій, розрядів, класів;

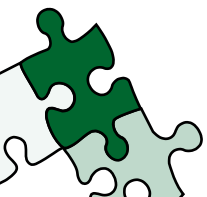

- гендерно орієнтована тривалість навчання, яка має особливий вплив на стартовий рівень професійного розвитку дівчат/жінок і хлопців/чоловіків та на динаміку в оплаті праці.

Разом з тим, Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій мають обґрунтовані підвалини та можливості для інтегрування гендерної і соціальної компоненти в таких аспектах:

- **чітка гендерна та соціальна ідентифікація** різних категорій учнівських груп, що запобігає узагальненню та дискримінаційним маніпуляціям під час вибору учнями спеціалізації;
- інтегрування Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості в алгоритм розробки Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій на основі компетенцій;
- **гендерно чутливе (мовне) визначення професій**, з урахуванням якого розроблятимуть професійні та освітні стандарти;
- **розробка професійних (кваліфікаційних) стандартів професій з урахуванням комплексного гендерного підходу**, зокрема визначення гендерної структури галузевої рамки кваліфікацій та рівнів кваліфікацій для робочих професій, розробка проектів професійних (кваліфікаційних) стандартів професій, враховуючи гендерні та соціальні особливості, гендерна експертиза проектів професійних (кваліфікаційних) стандартів професій.

Комплексний гендерний аналіз Державних стандартів ПТО з конкретних професій підтвердив потребу переглянути Державні стандарти ПТО з урахуванням демографічного стану суспільства, запитів сучасного етапу соціально-економічного розвитку й вимог ринку праці, а також Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Перспективи розвитку професійно-технічної освіти з урахуванням Концепції гендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості

Головним завданням професійно-технічної освіти щодо її взаємозв'язку з ринком праці є підготовка людей з кваліфікацією та компетентністю, які забезпечать їм конкурентоспроможність на ринку праці, та задоволення потреб ринку праці, що постійно змінюються.

Професійно-технічна освіта має важливі соціальні функції: адаптація молоді (особливо з малозабезпечених сімей) до трудового життя, професійна реабілітація безробітних та інших соціально вразливих груп населення, попередження і боротьба із соціальною маргіналізацією осіб, яким найскладніше реалізуватися в трудовій сфері (наприклад, жінкам віком до 30-ти та після 40-ка років, вагітним жінкам та жінкам з малолітніми дітьми тощо).

Для забезпечення зв'язку системи ПТО з потребами ринку праці варто посилити роль роботодавців в оновленні змісту й оцінюванні якості професійного навчання. З огляду на те, що ринок праці набув регіонального характеру, для управління процесами взаємодії роботодавців і системи ПТО доцільно створювати регіональні програми з кадрового розвитку, управління якими здійснюватимуть ради соціальних партнерів за участю органів виконавчої влади (відділів управління економікою, служб зайнятості, органів управління освітою, управлінь у справах сім'ї та жінок, управлінь у справах молоді, служб захисту дітей, гендерних центрів тощо), галузевих та регіональних спілок роботодавців, профспілок, представників НУО та інших зацікавлених сторін.

Головні завдання, які можуть і мають бути вирішені за рахунок відповідних програм силами таких рад, охоплюють:

- визначення переліку професій, потрібних для цього регіону (серед них самозайнятість та мале підприємництво);
- визначення контрольних цифр підготовки працівників за рівнями й напрямками;
- створення незалежних служб оцінювання якості підготовки випускників;
- створення регіональних фондів розвитку професійної освіти;
- інтегрування Концепції рівних можливостей жінок і чоловіків та соціальної справедливості в систему ПТО;
- моніторинг та оцінювання ефективності впровадження гендерної складової в систему ПТО.

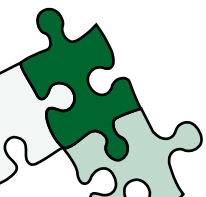
Ураховуючи українські напрацювання та міжнародний досвід, є потреба перейти до системи незалежного оцінювання компетенцій та кваліфікації, а надалі – створити інституції незалежної кваліфікаційної атестації з урахуванням вимог європейських стандартів щодо визнання документів про професійно-технічну освіту на національному та міжнародному рівні. Наразі у складі кращих ПТНЗ продовжують створювати навчально-практичні центри для впровадження в навчальний процес нових виробничих технологій, матеріалів та інструменту. З позиції міжнародного досвіду очевидно, що всіх заходів вживають з обов'язковим урахуванням потреб жінок, людей з особливими потребами, представників етнічних груп.

Задля зменшення та подолання суспільних соціально-гендерних стереотипів треба посилити пояснювальну роботу з батьками учнів з питань вибору професії та методичну роботу зі шкільними психологами і вчителями, активно пропагувати професії, потрібні на ринку праці, а також пояснювати молоді права вільного вибору без стереотипних дискримінаційних упереджень щодо зайнятості жінок і чоловіків. Важливим завданням для обласних управлінь та методичних служб усіх рівнів у 2009 році залишається створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, яка враховуватиме особливості забезпечення рівних прав та можливостей і для дівчат, і для хлопців та передбачатиме продовження роботи щодо розробки апробації та впровадження державних стандартів, заснованих на принципах рівних прав усіх членів суспільства.

Перспективні напрями для забезпечення гендерно чутливої професійно-технічної освіти

а) Створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти:

- розробка концептуально нових гендерних підходів у формуванні системи забезпечення якості професійно-технічної освіти;
- розробка заснованих на компетенціях і застосуванні комплексного гендерного алгоритму державних стандартів: формування гендерно збалансованої робочої групи професійних гендерно компетентних експертів; аналіз світових освітніх стандартів та відповідної методичної літератури із застосуванням методик гендерного аналізу; дослідження потреб та пропозицій щодо формування компетенцій з урахуванням гендерно збалансованих підходів, методів збору гендерно диференційованої інформації, гендерно чутливого інтерпретування даних;
- перехід на навчання за програмами різних рівнів кваліфікації й термінів;
- відповідність отриманого документа про освіту рівню отриманої кваліфікації випускника.

б) Оптимізація системи фінансування:

- управління фінансовими ресурсами безпосередньо в навчальному закладі;
- зв'язок між виділеними ресурсами та результатами навчання;
- державно-громадське управління професійно-технічною освітою;
- фінансування з кореляцією на кінцевий результат.

в) Модернізація системи управління професійно-технічною освітою:

- реалізація подальшої автономії професійно-технічних навчальних закладів;
- посилення ролі громади, роботодавців в організації навчально-виробничого процесу;
- упровадження антикорупційних елементів управління освітою.

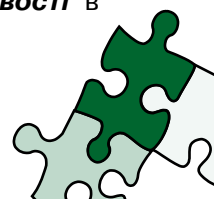
г) Оновлення чинної нормативно-правової бази в галузі професійно-технічної освіти:

- трансформація затверджених державних стандартів професійно-технічної освіти у навчальні плани та програми за модульним принципом з урахуванням комплексних ґендерних підходів.

ґ) Соціальна ґендерна реклама престижності висококваліфікованої робітничої професії.

Ураховуючи головне завдання професійно-технічної освіти – якісну підготовку виробничого потенціалу відповідно до інноваційних технологій виробництва, а також потребу інтегрувати Концепцію ґендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості в навчально-виховний процес професійно-технічної освіти, підсумовуючи усе викладене в аналітичному огляді системи професійно-технічної освіти та Державних стандартів ПТО з конкретних професій, можна визначити декілька кроків до змін у теперішній системі професійно-технічної освіти.

- **Здійснити системний ґендерний та соціально чутливий аналіз системи професійно-технічної освіти** (регуляторне, організаційне забезпечення, управління, навчально-методичний супровід, виховна робота, професійна підготовка, працевлаштування) задля визначення базової ситуації, потреб, можливостей та перспектив для інтегрування названої концепції та збирання ґендерних та соціально диференційованих даних тощо.
- **Удосконалити чинне нормативно-правове забезпечення актами, що регулюють інтегрування Концепції рівних можливостей та соціальної справедливості** в систему професійно-технічної освіти.
- **Розробити систему механізмів практичного впровадження Концепції ґендерної рівності та забезпечення соціальної справедливості** в систему професійно-технічної освіти.

- **Удосконалити Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій та відповідні методичні рекомендації**, долучивши гендерні та соціально справедливі комплексні підходи.
- **Прискорити розробку та впровадження Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій** на основі компетенцій з урахуванням гендерних особливостей, **переглянути та доопрацювати моделі стандарту** з огляду на критичні зауваження, рекомендації, очікування роботодавців і педагогів-практиків професійно-технічних навчальних закладів.
- **Розробити професійні (кваліфікаційні) стандарти професій з урахуванням гендерних підходів**, зокрема визначити гендерну структуру галузевої рамки кваліфікацій та рівнів кваліфікацій для робочих професій; розробити проекти професійних (кваліфікаційних) стандартів професій, враховуючи гендерні та соціальні особливості; здійснити гендерну експертизу проектів професійних (кваліфікаційних) стандартів професій.
- **Актуалізувати зміст професійно-технічної освіти**, забезпечити підвищення стандартів професійної освіти, орієнтуючи їх на міжнародний рівень якості; забезпечити участь українських і зарубіжних роботодавців, інвесторів, експертів з програм консультативно-технічного сприяння та експертів з гендерних питань у формуванні та оцінюванні стандартів.
- **Зміцнити зв'язки служб зайнятості із закладами ПТО в питаннях забезпечення перепідготовки незайнятого жіночого населення** за робітничими професіями, які вважають престижними на ринку праці, забезпечують гідну оплату праці та відповідають рівню попередньої освіти, кваліфікації та досвіду жінок.
- **Посилити привабливість системи професійно-технічної освіти для представників соціально вразливих груп населення** завдяки оновленню змісту освіти; упровадженню гендерно чутливої системи модульної підготовки з робітничих спеціальностей; удосконаленню підготовки й перепідготовки майстрів виробничого навчання та викладачів щодо гендерних та соціально чутливих методів навчання; оптимізації мережі закладів ПТО з одночасним оновленням матеріально-технічної бази і створенням гендерних ресурсно-методичних кабінетів або центрів; розвитку інфраструктури навчально-виробничої діяльності ПТО; збільшенню в межах загального обсягу бюджетних видатків на освіту обсягів фінансування на технічне переоснащення професійного навчання.
- **Посилити привабливість системи професійно-технічної освіти для потенційних інвесторів та соціальних партнерів** шляхом підвищення її

внутрішньої й зовнішньої ефективності, посилення зв'язку з ринком праці та взаємодії із соціальними партнерами.

- **Запровадити науково-обґрунтоване, гендерне й соціально збалансоване прогнозування розвитку ринку праці** в Україні з урахуванням Концепції гендерної рівності та соціальної справедливості й тенденцій розвитку економіки.
- **Сприяти ліквідуванню гендерних дисбалансів у формуванні трудових ресурсів** держави, їх професійній підготовці.
- **Створити чіткий механізм взаємодії** центральних та регіональних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, навчальних закладів під час **формування державного замовлення з урахуванням гендерних пропорцій** на підготовку робітничих кадрів, щоб запобігти необґрунтованим витратам на підготовку непотрібних кваліфікованих робітників та збільшенню кількості безробітних на ринку праці, більшу частину яких складають молодь, жінки, інваліди. Механізм має бути максимально спрямовано на те, щоб український ринок праці адекватним чином реагував на пропозицію освітніх послуг навчальних закладів, на потреби учнів і вимоги роботодавців. Важливим моментом для розробки дієвого механізму взаємодії є визначення нового розуміння поняття підготовки кваліфікованих робітників за державним замовленням, яке не потрібно асоціювати з поняттям підготовки кадрів за державні кошти.
- **Модернізувати навчальну матеріально-технічну базу закладів та установ професійно-технічної освіти**, долучити до навчального процесу нові техніки, технології, обладнання, інструменти й матеріали, забезпечити архітектурне оновлення задля створення безбар'єрного доступу. У разі модернізації треба враховувати потреби соціально вразливих категорій учнів та гендерні особливості учнів та учениць ПТНЗ.

Перелічені професійні, компетентні, послідовні системні дії владних, академічних, навчальних структур усіх рівнів сприятимуть збереженню та стабільному розвитку професійно-технічної освіти України в умовах фінансово-економічної кризи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Альтернативний звіт про виконання Конвенції ООН щодо ліквідації всіх форм дискримінації проти жінок в Україні / ВГО «Жіночий консорціум України».– К., 2008. – 50 с.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 256 с.
3. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві: Монографія / Програма розвитку ООН; Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України; За заг. ред. Ю. І. Саєнка. – К., 2007. – 144 с.
4. Діти, жінки та сім'я в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 384 с.
5. Інструктивний лист щодо впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально-виробничий та навчально-виховний процеси навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти України. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2009 р.
6. Конституція України (1996 р.)
7. Методичні рекомендації щодо розробки державних стандартів професійно-технічної освіти України з конкретних професій (нова редакція), 26 січня 2005 р. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2005.
8. **Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2008/09 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 213 с.**
9. Питання управління окремими державними професійно-технічними навчальними закладами, підпорядкованими МОН: Розпорядження Кабінету Міністрів України, 21 січня 2009 р.
10. **Пріоритетні напрями діяльності професійно-технічної освіти на 2009 рік: Виступ Міністра освіти і науки України на Всеукраїнському семінарі-наradі**, К., 17–18 лютого 2009 р.
11. Положення про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально-виробничий та навчально-виховний процеси навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти України. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2009 р.

12. Положення про Координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості в навчальних закладах та установах професійно-технічної освіти України. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2009 р.
13. Про виконання Міністерством освіти та науки України, Академією педагогічних наук України статей 7 і 29 Закону України «Про професійно-технічну освіту» в частині науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти, впровадження у навчально-виробничий процес досягнень науки, техніки, нових технологій, передового досвіду та інноваційних педагогічних технологій: Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти // Професійно-технічна освіта. – 2008.– № 2.– С. 3–5.
14. Про внесення змін до плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах: Розпорядження Кабінету Міністрів України, 5 листопада 2008 р.
15. Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні: Указ Президент України, 18 вересня 2005 р.
16. Про професійно-технічну освіту: Закон України, 10 лютого 2008 р.
17. Професійно-технічна освіта в Україні [Електронний ресурс] / Навчальні ресурси. – Режим доступу: <http://www.proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/>
18. Соціальна та гендерна справедливість і рівність у програмах професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів: Навч.-метод. посібн. / Л. Б. Магдюк, І. В. Ілько та ін.; За заг. ред. Л. І. Даниленко. – К.: ТОВ «Етіс плюс», 2007. – 96 с.
19. Division of the Advancement of Women [Electronic resource] / Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. – Mode of access: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

СКОРОЧЕННЯ

ВПУ	Вище професійне училище
Держбуд	Комітет з питань державного будівництва України
Держнаглядохоронп-раці	Комітет з питань нагляду за охороною праці
КМУ	Кабінет Міністрів України
КРМ	Концепція рівних можливостей для жінок і чоловіків
Мінпраці	Міністерство праці і соціальної політики України
МКТ	Міністерство культури та туризму України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПРООН	Програма рівних можливостей ООН
Профтехосвіта	Професійно-технічна освіта
ПТНЗ	Професійно-технічні навчальні заклади
ПТНЗУ	Професійно-технічні навчальні заклади та установи
ПТО	Професійно-технічна освіта
ЦПТО	Центр професійно-технічної освіти

Виконавці:

Магдюк Лариса Борисівна, магістр наук з управління освітою

Галустьян Юлія Марсумівна, кандидат соціологічних наук

Гук Лілія Василівна

ДОДАТКИ

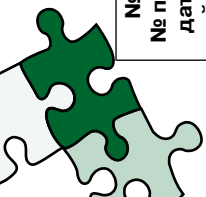
Додаток 1

Державні стандарти професійно-технічної освіти з професій (вибірка)

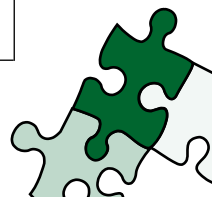
(Професійно-технічна освіта в Україні [Електронний ресурс] / Навчальні ресурси. – Режим доступу: <http://www.proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/>)

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
1. № 632 23.08.2006 р.	Жилувальник м'яса та суб- продуктів 9322	2,3 розряди	Тривалість професійної підготовки 2 розряду складає 490 годин, 3 розряду – 300 годин. Критерії кваліфікаційної атестації випускників визначаються 12-бальною системою оцінювання навчальних досягнень учнів/слухачів. Присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» відповідного розряду можливе за умови отримання учнем/слухачем не менше чотирьох балів за критеріями кваліфікаційної атестації.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: жилувальник/ жилувальниця
2. № 771 29.08.2007 р.	Моторист (машиніст) 8340.2	II, I клас	Тривалість первинної професійної підготовки з професії «Моторист (машиніст)» II класу складає 995 годин, I класу – 544 години. Ураховують сучасні вимоги й рекомендації міжнародних і національних стандартів мореплавства.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довша за середню.	За мовним визначенням: моторист (машиніст)/ мотористка (машиністка)
3. № 771 29.08.2007 р.	Матрос 8340.2	II, I клас	Тривалість первинної професійної підготовки з професії «Матрос» (кваліфікація матрос II класу) складає 790 годин, тривалість підвищення кваліфікації з професії «Матрос» (кваліфікація матрос I класу) – 446 годин. Ураховують сучасні вимоги й рекомендації міжнародних і національних стандартів мореплавства.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довша за середню.	За мовним визначенням:

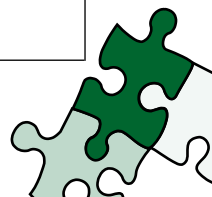

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного врівнювання
4. № 771 29.08.2007 р.	Машиніст під- земних устано- вок 8333.2	2,3,4 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає 432 години, на 3 розряд – 245 годин, на 4 розряд – 135 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст підземних установок/ машиністка підземних установок
5. № 632 23.08.2006 р.	Машиніст крана автомо- більного 8332.1	4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 4 розряд складає 490 годин, на 5 розряд – 156 годин, на 6 розряд – 156 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст крана автомобільного/ машиністка крана автомобільного
6. № 771 29.08.2007 р.	Майстер- налагоджу- вальник з тех- нічного обслуговуван- ня машинно- тракторного парку 8331.2	6 розряд	Тривалість професійної підготовки на 6 розряд складає 691 годину.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довша за середню.	За мовним визначенням: майстер-налагоджувальник технічного обслуговування машинно-тракторного парку/майстер-налагоджувальник технічного обслуговування машинно-тракторного парку

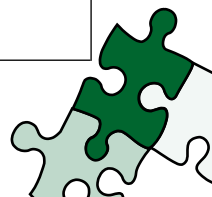
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряд, клас, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
7. № 359 23.04.2008 р.	Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва 8331.2	категорія А, В, С, Д, Е, F	<p>Тривалість професійної підготовки на категорію А складає 1084 години, підвищення кваліфікації на категорію В – 315 годин, на категорію С – 255 годин, Д – 216 годин, Е – 214 годин, F – 290 годин.</p> <p>Під час проведення лабораторно-практичних робіт з предметів «Трактори» і «Сільськогосподарські машини» група учнів ділиться на 5-6 ланок.</p> <p>Перед виїздом на виробничу практику учням (слухачам), які пройшли курс теоретичного і практичного навчання, заняття з індивідуального водіння, після перевірки їхніх знань та набутих навичок з правил експлуатації техніки, дорожнього руху та безпеки праці особам, які оволодівають професією «Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва», видають документи на право керування трактором на період виробничої практики згідно з чинним законодавством України.</p> <p>Проміжний контроль знань проводять під час виробничого навчання.</p>	<p>За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i></p> <p>Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i></p> <p>Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i></p> <p>Тривалість навчання: <i>середня.</i></p>	<p>За мовним визначенням:</p> <p>тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва / трактористка-машиністка сільськогосподарського виробництва</p>
8. № 359 23.04.2008 р.	Тракторист 8331.1	2,3,4,5 розряди	<p>Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 935 годин, на 3 розряд – 353 години, на 4 розряд – 324 години і на 5 розряд – 340 годин.</p>	<p>За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i></p> <p>Діапазон для професійного зростання: <i>високий</i></p> <p>Діапазон для оплати праці: <i>високий</i></p> <p>Тривалість навчання: <i>від середньої до довшої за середню.</i></p>	<p>За мовним визначенням:</p> <p>тракторист/трактористка</p>

№ п. п. № приказа, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
9. № 632 23.08.2006 р.	Машиніст крана (кранів- ник) 8333.1	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки складає за 2 розрядом – 796 годин; 3 розрядом – 524 години; 4 розрядом – 420 годин; 5 і 6 розрядом – 304 години кожній.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст крана (кранівник)/машиністка крана (кранівниця)
10. № 632 23.08.2006 р.	Водій авто- транспортних засобів 8322.2	водіння авто- транспортних засобів кате- горій „В”, „С”, „D”, „E”	Тривалість професійної підготовки визначається типовими навчальними планами державного стандарту цієї професії. Залежно від бажання вступника, потреб ринку праці, планового рівня кваліфікації, освітнього рівня вступника, отримання професійно-технічної освіти з декількох категорій одночасно («В» і «С») доповнюють розширення змісту навчання для забезпечення вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик «В» та «С» – підвищення кваліфікації. У разі потреби зазначені терміни навчання можуть бути подовжені за рахунок доłącнення додаткового навчального матеріалу відповідно до вимог транспортної галузі, замовників робітничих кадрів. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційних характеристик Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, випуску 69 «Автомобільний транспорт», затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку № 136 від 14.02.2006, досягнень науки і техніки, урахування регіональних особливостей галузі, потреб роботодавців. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника містять вимоги до рівня знань, умінь та навичок водія автотранспортних засобів відповідної категорії.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: високий.	За мовним визначенням: водій

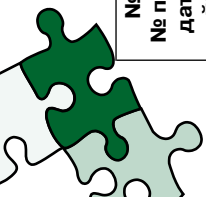

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
11. № 771 29.08.2007 р.	Складач поїздів 8312.2	3,4,5,6 розряди	Крім основних вимог до рівня знань, умінь та навичок, до кваліфікаційних характеристик додано вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 2005. – П. 7, 8. – Вип. 1. – Розд. 2.). Професійно-практична підготовка (водіння автомобіля) становить 60 хвилин, ураховуючи час на зміну учнів, підведення підсумків занять і заповнення документів. Її здійснюють на навчальних полігонах (маневрових майданчиках з твердим покриттям), вулицях, дорогах та шляхах. Навчання водінню здійснюють індивідуально з кожним учнем (слухачем).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: складач поїздів/складачка поїздів
12. № 632 23.08.2006р.	Машиніст електровоза 8311.1	Помічник машиніста електровоза	Тривалість первинної професійної підготовки складає 866 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст електровоза/машиністка електровоза

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
13. № 632 23.08.2006 р.	Машиніст тепловоза 8311.2	Помічник машиніста тепловоза	Тривалість первинної професійної підготовки складає 798 годин. Предмети «Будова і ремонт тепловоза», «Управління та технічне обслуговування тепловоза» вивчають на конкретних серіях тепловозів, з якими будуть працювати учні після закінчення навчальних закладів. Серії тепловозів, взяті для вивчення, узгоджуються зі службою локомотивного господарства Управління залізниці.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст тепловоза/машиністка тепловоза
14. № 632 23.08.2006 р.	Складальник покришок 8284.2	5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 5 розряд складає 781 годину, на 6 розряд – 524 години. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників складено на підставі Єдиного тарифного довідника робіт і професій робочих (ЄТКД. – 1969, – Вип. 33 «Виробництво, відновлення і ремонт шин». – С. 115). Вони містять вимоги до рівня знань, умінь та навичок складальника покришок. Крім основних вимог до рівня знань, умінь і навичок, до кваліфікаційних характеристик додано вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників, (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 2005. – П. 7. – Вип. 1. – Розд. 2).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: складальник покришок/складальниця покришок
15. № 359 23.04.2008 р.	Складальник корпусів мета- левих суден 8284.1	1,2,3,4,5,6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки (на 2 розряд) складає 701 годину, на 3 розряд – 562 години, на 4 розряд – 455 годин, на 5 розряд – 339 годин, 6 розряд – 308 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – 2006. – Вип. 56 «Будування та ремонт суден», досягнень науки і техніки, удосконалення сучасних технологічних процесів, перетворення методів праці, урахування регіональних особливостей галузі, потреб роботодавців. Освітньо-кваліфікаційні	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: складальник корпусів металевих суден/складальниця корпусів металевих суден

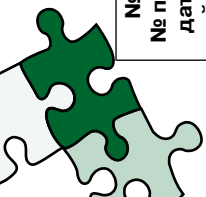
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
16. № 771 29.08.2007 р.	Машиніст тістообробних машин 8274.2	2,3,4 розряди	<p>характеристики випускника містять вимоги до рівня знань, умінь та навичок. Крім основних вимог до рівня знань, умінь та навичок, до кваліфікаційних характеристик долучено вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 2005. – П. 7, 8. – Вип. 1. – Розд. 2).</p> <p>Тривалість професійної підготовки складає 400 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 325; 235 годин для 3, 4 розрядів відповідно.</p> <p>Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Краматорськ: Центр продуктивності, 2006. – Вип. 11 «Виробництво харчової промисловості»), досягнень науки і техніки, упровадження сучасних технологічних процесів, передових методів праці, урахування регіональних особливостей галузі, потреб роботодавців. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника містять вимоги до рівня знань, умінь та навичок машиніста тістообробних машин. Крім основних вимог до рівня знань, умінь та навичок, до кваліфікаційних характеристик долучено вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників: (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 2005. – П. 7, 8. – Вип. 1. – Розд. 2).</p>	<p>За мовним визначенням: професія для чоловіків.</p> <p>Діапазон для професійного зростання: середній.</p> <p>Діапазон для оплати праці: середній.</p> <p>Тривалість навчання: середня.</p>	<p>За мовним визначенням: машиніст тістообробних машин/машиністка тістообробних машин</p>

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
17. № 632 23.08.2006 р.	Сировар 8272.2	2,3,4 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 806 годин, тривалість підвищення кваліфікації на 3 розряд – 507 годин, на 4 розряд – 541 година. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Краматорськ, 2003. – Вип. 8 «М'ясна і молочна промисловість»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: сировар/сироварниця
18. № 771 29.08.2007 р.	Виробник морозива 8272.2	3,4 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 595 годин, на 4 розряд – 311 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: виробник морозива/виробниця морозива
19. № 359 23.04.2008 р.	Квіткарка 8269.2	1,2,3,4 розряди	Тривалість професійної підготовки на 1 розряд складає 140 годин, на 2 розряд – 210 годин, на 3 розряд – 630 годин, на 4 розряд – 325 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ЕКТС. – М., 1987. – Вип. 47. – Разд. «Текстильна галантерея»).	За мовним визначенням: професія для жінок. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: коротка.	За мовним визначенням: квіткарка

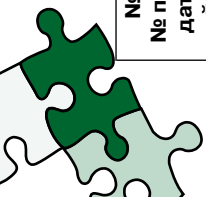
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
20. № 359 23.04.2008 р.	Швачка 8263.2	1,2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки підвищення кваліфікації на 1 розряд складає 354 години, на 2 розряд - 459 годин, на 3 розряд – 549 годин, на 4 розряд – 570 годин, на 5 розряд – 414 годин, на 6 розряд – 401 годину. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики ДКХП:(ДКХП. – Краматорськ, 2005. – Вип. 13. – Розд. «Виробництво готового одягу та хутра»).	За мовним визначенням: <i>професія для жінок.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>швець/швачка</i>
21. № 359 23.04.2008 р.	Оператор швацького устаткування 8263.2	3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 578 годин, на 4 розряд – 324 години, на 5 розряд – 284 години, на 6 розряд – 184 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>коротка.</i>	За мовним визначенням: оператор швацького устаткування/ операторка швацького устаткування
22. № 359 23.04.2008 р.	Вишивальниця 8263.2	1,2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 1 розряд складає 210 годин, на 2 розряд – 385 годин; на 3 розряд – 805 годин; на 4 розряд – 770 годин; на 5 розряд – 630 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для жінок.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>вишивальник/ вишивальниця</i>

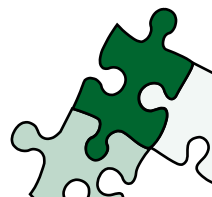
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
23. № 359 23.04.2008 р.	Ткач 8262.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 523 години, 4 розряд – 411 годин, на 5 розряд – 422 години. Освітньо – кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і професій робітників. (ЄКТД. – М., 1986. – Вип. 47. – Розд. «Загальні професії виробництва текстилю»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: ткач/ткаля
24. № 632 23.08.2006 р.	В'язальниця трикотажних виробів та полотна 8262.2	2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 322 години, 3 розряд – 466 годин, 4 розряд – 517 годин, 5 розряд – 304 години. Освітньо-кваліфікаційна характеристика складена на підставі кваліфікаційної характеристики [ЄКТД. – М., 1986. – Вип. 4. – Розд. «Трикотажне виробництво»; затверджено Державним комітетом СРСР з праці та соціальних питань 13.03.1986р. № 88 (5–13)], додучено вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 2005. – П. 7. – Вип. 1. – Розд. 2).	За мовним визначенням: професія для жінок. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: в'язальник трикотажних виробів та полотна/ в'язальниця трикотажних виробів та полотна
25. № 359 23.04.2008 р.	Прядильник 8261.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 560 годин, на 4 розряд – 402 години, на 5 розряд – 386 години.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: прядильник/прядильниця

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
26. № 359 23.04.2008 р.	Друкар офсетного плоского друкування 8251.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 409 годин; на 3 розряд – 478 годин; на 4 розряд – 565 годин; на 5 розряд – 233 години; на 6 розряд – 233 години. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника складена на підставі ЄТКД (ЄТКД. – М.: Науково-дослідний інститут праці, 1976. – Вип. 59. – Розд. «Формні процеси поліграфічного виробництва, друкарські процеси, шрифтове виробництво»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: коротка.	За мовним визначенням: друкар офсетного плоского друкування/друкарка офсетного плоского друкування
27. № 771 29.08.2007 р.	Друкар високого друкування 8251.2	2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 409 годин; на 3 розряд – 478 годин; на 4 розряд – 565 годин; на 5 розряд – 233 години. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника складена на підставі ЄТКД (ЄТКД. – М.: Науково-дослідний інститут праці, 1976. – Вип. 59. – Розд. «Формні процеси поліграфічного виробництва, друкарські процеси, шрифтове виробництво»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня високого друкування
28. № 632 23.08.2006 р.	Контролер шинного виробництва 8231.2	3,4 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 781 годину, на 4 розряд – 524 години. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників складено на підставі Єдиного тарифного довідника робіт і професій робочих (ЄТКД. – 1969. – Вип. 24 «Виробництво, відновлення і ремонт шин». – С. 34–41).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: контролер шинного виробництва

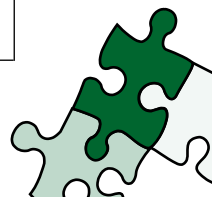

№ п. п. № приказа, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
29. № 632 23.08.2006 р.	Лаборант хіміко-бактеріологічного аналізу 8229.2	2,3 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає 880 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 470 годин з урахуванням консультацій. У професійно-технічних навчальних закладах другого та третього атестаційних рівнів тривалість первинної професійної підготовки встановлюється відповідно до рівня кваліфікації, яку набуває учень, що визначається робочим навчальним планом; тривалість підвищення кваліфікації – 470 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: лаборант хіміко-бактеріологічного аналізу/лаборантка хіміко-бактеріологічного аналізу
30. № 632 23.08.2006 р.	Токар 8211.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 845 годин, на наступні розряди – 450 годин на кожний. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Харків, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн.. 3 «Точіння, свердлування. Фрезерування, інші види оброблення металів та матеріалів. Покриття металів металами. Фарбування»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довша за середню.	За мовним визначенням: н/а
31. № 771 29.08.2007 р.	Оператор верстатів з програмним керуванням 8211.1	2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 651 годину, на 3 розряд – 651 годину, на 4 розряд – 562 години, на 5 розряд – 365 годин (ДКХП. – Харків, 2005. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн.. 3 «Точіння, свердлування. Фрезерування, інші види оброблення металів та матеріалів.»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: оператор верстатів з програмним керуванням/оператор верстатів з програмним керуванням

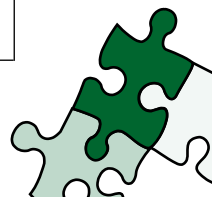
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
32. № 771 29.08.2007 р.	Верстатник широкого про- філю 8211.1	2,3,4,5,6,7,8 розради	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 1210 годин, на 3 розряд – 686 годин, на 4 розряд – 462 години, на 5 розряд – 386 годин, на 6 розряд – 368 годин, на 7 розряд – 336 годин, на 8 розряд – 328 годин. (ДЖКП. – Харків, 2005. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 3 «Точіння, свердлування. Фрезерування, інші види оброблення металів та матеріалів»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: верстатник широкого профілю/верстатника широкого профілю
33. № 771 29.08.2007 р.	Машиніст холодильних установок 8163.2	2,3,4,5,6 роз- ряд	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 741 годину, на 3 розряд – 580 годин, на 4 розряд – 314 годин, на 5 розряд – 330 годин, на 6 розряд – 330 годин. (ДЖКП. – Краматорськ, 2005. – Вип. 1. – Розд. 2 «Професії робітників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: машиніст холо- дильних устано- вок/машиністка холодильних уста- новок
34. № 359 23.04.2008 р.	Лаборант хімічного ана- лізу 8159.1	2,3,4,5 розря- ди	Тривалість професійної підготовки за 2 розрядом складає 819 годин; за 3 розрядом – 516 годин; за 4 розрядом – 456 годин; за 5 розрядом – 304 години. (ДЖКП. – Краматорськ, 2005. – Вип. 1. – Розд. 2 «Професії робітників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: лаборант хімічного аналізу/лаборантка хімічного аналізу

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
35. № 632 23.04.2006 р.	Оператор склоформу- вальних машин 8131.2	3,4,5,6 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 783 години, на 4 розряд – 522 години, на 5,6 розряд – 400 годин. Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт 1 професії (ЄТКД. – М., 1985. – Вип. 44).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: оператор склоформувальних машин/операторка склоформувальних машин
36. № 359 23.04.2008 р.	Шліфувальник – полірувальник виробів з каменю 8112.2	2,3,4,5 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 446 годин, на 4 розряд – 301 годину, на 3 розряд – 446 годин, на 5 розряд – 446 годин. (ДКХП. – Краматорськ, 2006. – Вип. 35 «Виробництво цементу та інших будівельних матеріалів і виробів»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: шліфувальник-полірувальник виробів з каменю
37. № 359 23.04.2008 р.	Фрезерувальник каменю 8112.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 455 годин; на 4 розряд – 455 годин, на 5 розряд – 306 годин. (ДКХП. – Краматорськ, 2006. – Вип. 35 «Виробництво цементу та інших будівельних матеріалів і виробів»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: фрезерувальник каменю/фрезерувальниця каменю

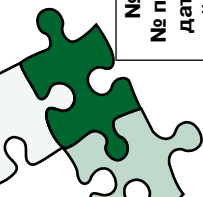

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
38. № 359 23.04.2008 р.	Розпилювач каменю (обро- блення каме- ню) 8112.2	2,3,4,5 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 446 годин; на 3 розряд – 446 годин; на 4 розряд - 301 годину; на 5 розряд – 446 годин. (ДКХП. – Краматорськ, 2006. – Вип. 35 «Виробництво цементу та інших будівельних матеріалів і виробів»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: розпилювач каменю.
39. № 632 23.08.2006 р.	Взуттєвик з індивідуально- го пошиття взуття 7442.2	4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 4 розряд складає 1953 години, на 5 розряд – 492 години, на 6 розряд – 290 годин. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ЄТКД. – М., 1970. – Вип. 48. – Розд. «Загальні професії шкряного та взуттєвого виробництва»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: взуттєвик з індивідуального пошиття взуття.
40. № 632 23.08.2006 р.	Закрійник 7435.2	4, 5, 6, 7 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки для 4 розряду складає 790 годин, для 5 розряду – 560 годин, для 6 розряду – 700 годин, для 7 розряду – 420 годин. (ДКХП. – Краматорськ, 2005. – Вип. 13. – Розд. «Виробництво одягу; виробництво хутра та виробів з хутра»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: закрійник/закрійниця.

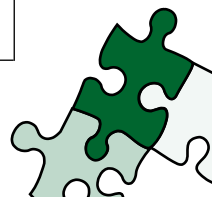
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
41. № 359 23.04.2008 р.	Кушнір- розкрійник 7434.2	2, 3, 4, 5, 6 розради	Тривалість професійної підготовки для 2 розряду складає 578 годин, для 3 розряду – 413 годин, для 4 розряду – 381 годину, для 5 розряду – 415 годин, для 6 розряду – 415 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ЄТКД. – М., 198.6 – Вип. 49. – Розд. «Швейне виробництво»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>кушнір-закрійник/кушнір-закрійниця.</i>
42. № 632 23.08.2006 р.	Кравець 7433.2	2, 3, 4, 5, 6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 369 годин, на 3 розряд – 924 години; на 4 розряд – 812 годин; на 5 розряд – 581 годину; на 6 розряд – 581 годину.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>кравець/кравчиня.</i>
43. № 632 23.08.2006 р.	Ткач ручного художнього ткацтва 7432.1	3, 4, 5, 6 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 1303 години, на 4 розряд – 960 годин, на 5 розряд – 454 години, на 6 розряд – 452 години. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Доповнення та зміни № 4. – Краматорськ, 2004).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>ткач ручного художнього ткацтва/ткаля ручного художнього ткацтва</i>

№ п. п. № приказу, дата при- няття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
44. № 359 23.04.2008 р.	Верстатник деревооброб- них верстатів 7423.2	1,2,3,4,5,6 розради	Тривалість первинної професійної підготовки на 1 розряд складає 350 годин, на 2 розряд – 435 годин, на 3, 4 розряди – 585 годин, на 5, 6 розряди – 370 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: верстатник деревообробних верстатів/верстатниця деревообробних верстатів
45. № 359 23.04.2008 р.	Столяр 7422.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає 775 годин, на 3, 4 розряди – 591 годину, на 5, 6 розряди – 400 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: столяр майстер/майстрина столярної справи
46. № 771 29.08.2007 р.	Тістороб 7412.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 385 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 560; 280; 245; 210 годин для 3, 4, 5 і 6 розрядів відповідно.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: тістороб/тісторобниця майстер/майстрина з вироблення тіста

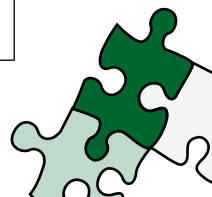

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
47. № 632 23.08.2006 р.	Пекар 7412.2	2,3,4,5 розря- ди	Тривалість професійної підготовки складає 398 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 630, 315, 280 годин для 3, 4 і 5 розрядів відповідно.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середня.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середня.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: пекар/пекарка
48. № 632 23.08.2006 р.	Обвалювальник м'яса 7411.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 490 годин, на 4 розряд – 300 годин, на 5 розряд – 315 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Краматорськ, 2002. – Вип. 8 «М'ясна і молочна промисловість»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середня.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середня.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>обвалювальник/обвалювальниця</i>
49. № 632 23.08.2006 р.	Виробник м'ясних напів- фабрикатів 7411.2.	4 розряд	Тривалість професійної первинної підготовки складає 573 години. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Краматорськ, 2003. – Вип. 8 «М'ясна і молочна промисловість»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>виробник/виробниця</i>

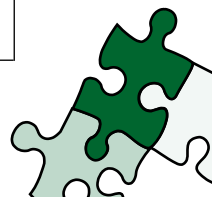
№ п. п. № приказу, дата при- няття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
50. № 632 23.08.2006 р.	Фотограф (фотороботи) 7344.1	3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 790 годин, на 4 розряд – 535 годин, на 5 розряд – 412 годин, на 6 розряд – 307 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного справочника работ и професий рабочих (ЕТКС. – М., 1985. – Вып. 69 «Фотороботы»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: фотограф
51. № 632 23.08.2006 р.	Різьбяр по дереву та бересту 7331.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 665 годин, на 3 розряд – 776 годин, на 4 розряд – 1051 годину, на 5 розряд – 1024 години, на 6 розряд – 918 годин. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника складена на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і професій робочих. (1975 р. – Вып. 65).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: різьбяр по дереву та бересту майстер/майстриня з різьби по дереву
52. № 632 23.08.2006 р.	Виробник художніх ви- робів з лози 7331.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд становить 671 годину, на 4 розряд – 468 годин, на 5 розряд – 533 години. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і робітничих професій (ЄТКД. – М., 1986. – Вып. 65 «Художні виробы»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня художніх виробів з лози

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
53. № 359 23.04.2008 р.	Виробник художніх ви- робів з дерева 7331.2	3,4,5,6 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 1183 години, на 4 розряд – 875 годин, на 5 розряд – 842 годин, на 6 розряд – 1295 годин.	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>середній</i> . Діапазон для оплати праці: <i>середній</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня</i>
54. № 632 23.08.2006 р.	Художник роз- малювання по дереву 7324.1	3,4,5,6 розря- ди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 1305 годин, на 4 розряд – 1345 годин, на 5 розряд – 459 годин, на 6 розряд – 450 годин. (ДКХП – Вип. 58 «Художні вироби»; наказ Міністерства праці та соціальної політики № 256 від 10.07.2006).	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>середній</i> . Діапазон для оплати праці: <i>середній</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня з художнього розмалювання по дереву</i>
55. № 632 23.08.2006 р.	Живописець 7324.1	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 1319 годин, на 3 розряд – 627, на 4 роз- ряд – 798 годин, на 5 розряд – 449 годин, на 6 розряд – 442 години. Освітньо-кваліфікаційна характеристика складена на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і професій робітничих (ЄТКД. – 1986. – Вип. 45).	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня з фотографу- вання</i>

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
56. № 632 23.08.2006 р.	Виробник художніх виробів з кераміки 7321.2	3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд становить 1325 годин, на 4 розряд – 791 годину, на 5 розряд – 875 годин, на 6 розряд – 735 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і професій робочих (ЕТКД. – М., 1986. – Вып. 65 «Народные художественные промыслы»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: довга	За мовним визначенням: майстер/майстрия з художнього вироблення кераміки
57. № 632 23.08.2006р.	Годинник з ремонту механічних годинників 7311.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість первинної підготовки на 2 розряд складає 437 годин; на 3 розряд – 792 години; на 4 розряд – 604 години; на 5 розряд – 414 годин; на 6 розряд – 217 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстрия з ремонту механічних годинників
58. № 632 23.08.2006р.	Годинник з ремонту електронних та кварцових годинників 7311.1	3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної первинної підготовки на 3 розряд складає 585 годин, на 4 розряд – 596 годин, на 5 розряд – 325 годин, на 6 розряд – 327 годин. (ДКХП. Краматорськ, 1999. – Вып. 50 «Виробництво годинників та технічних каменів, ремонт годинників»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстрия з ремонту електронних годинників

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
59. № 632 23.08.2006р.	Електромонтер станційного устаткування телефонного зв'язку 7244.1	3,4,5,6,7 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 769 годин, на 4 розряд – 544 години, на 5 розряд – 511 годин, на 6 та 7 розряди – 353 годи- ни.	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>середня</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня</i>
60. № 632 23.08.2006р.	Радіомеханік з обслуговуван- ня та ремонту радіотелевізій- ної апаратури 7243.1	3, 4, 5, 6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 1305 годин, на 4 розряд – 577 годин, на 5 розряд – 619 годин, на 6 розряд – 615 годин.	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>середній</i> . Діапазон для оплати праці: <i>середній</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня</i>
61. № 359 23.04.2008р.	Слюсар- електрик з ремонту елек- тромашинобуду- вання 7241.2	2,3,4,5,6,7,8 розради	Тривалість підвищення кваліфікації: 455 годин – 3 розряд; 455 годин – 4 розряд; 330 годин – 5 роз- ряд; 295 годин – 6 розряд; 185 годин – 7 розряд; 185 годин – 8 розряд.	За мовним визначен- ням: <i>професія для</i> чоловіків. Діапазон для профе- сійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>середня</i> .	За мовним визна- ченням: <i>майстер/майстри- ня</i>

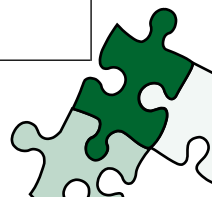

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
62. № 632 23.08.2006р.	Слюсар з контрольно- вимірвальних приладів та автоматики (електромеханіка) 7241.1	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає 790 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 424 години на кожній розряд. (ДКХП. – Харків: ДНДЦНТП, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 4 «Робітники». – Розд. «Слюсарні та складальні роботи у виробництвах машин та устаткування»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
63. №771 29.08.2007р.	Електрослюсар підземний 7241.1	3,4,5 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 3 розряд складає 1225 годин, тривалість підвищення кваліфікації на 4 розряд – 795 годин, на 5 розряд – 565 годин. (ДКХП. Краматорськ, 2001. – Вип. 5. «Гірничодобувна промисловість» – Ч. 1. – Розд. «Вугільна промисловість»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
64. № 359 23.04.2008р.	Електрослюсар (слюсар) черговий з ремонту устаткування 7241.1	3, 4, 5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 821 годину, на 4 розряд – 495 годин, на 5 розряд – 300 годин, на 6 розряд – 152 години.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня черговий/чергова з ремонту устаткування

№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
65. № 632 23.08.2006р.	Електромонтер з ремонту та обслуговуван- ня електроус- таткування 7241.1	2, 3, 4, 5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 837 годин, на 3 розряд – 927 годин, на 4 розряд – 601 годину, на 5 та 6 розряди – по 468 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
66. № 632 23.08.2006 р.	Електромеханік з ремонту та обслуговуван- ня лічильно- обчислюваль- них машин 7241.1	3, 4, 5, 6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 1262 години, на 4 розряд – 633 години, на 5 розряд – 596 годин, на 6 розряд – 488 годин. (ДКХП. – Харків, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 4 «Слюсарні та складальні роботи у виробництвах машин та устаткування»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
67. № 771 29.08.2007 р.	Слюсар з ремонту сіль- ськогосподар- ських машин та устаткування 7233.2	1, 2, 3, 4, 5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 1–2 розряд складає 661 годину, тривалість підвищення кваліфікації на 3 розряд – 338 годин, на 4 розряд – 412 годин, на 5 розряд – 412 годин, на 6 розряд – 412 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>

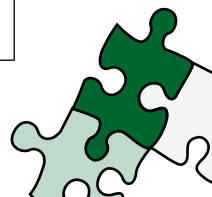
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
68. № 632 23.08.2006 р.	Слюсар з ремонту рухо- мого складу 7233.2	1, 2, 3, 4, 5, 6 розради	Тривалість професійної підготовки на 1 розряд складає 316 годин, на 2 розряд – 567 годин, на 3 розряд – 500 годин, на 4 розряд – 507 годин, на 5 розряд – 518 годин, на 6 розряд – 511 годин. (ДКХП. – Харків, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 4 «Слюсарні та складальні роботи у виробництвах машин та устаткування»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
69. № 771 29.08.2007 р.	Слюсар з механоскладальних робіт 7233.2	2, 3, 4, 5, 6 розради	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає 755 годин; на 3 розряд – 535 годин. (ДКХП. – Харків, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 4 «Слюсарні та складальні роботи у виробництвах машин та устаткування»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
70. № 771 29.08.2007 р.	Слюсар з експлуатації та ремонту газового устаткування 7233.2	2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 609 годин, на 3 – 726 годин, на 4 – 609 годин, на 5 – 460 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: середній. Діапазон для оплати праці: середній. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
71. №771 29.08.2007р.	Оглядач- ремонтник вагонів 7233.2	4, 5, 6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає: 4 розряд – 420 годин, тривалість підвищення кваліфікації: 5 розряд – 377 годин, 6 розряд – 365 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
72. № 771 29.08.2007 р.	Оглядач ваго- нів 7233.2	3, 4, 5 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає: 3 розряд – 592 години; тривалість підвищення кваліфікації: 4 розряд – 388 годин, 5 розряд – 364 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
73. № 632 23.08.2006 р.	Слюсар- ремонтник 7233.1	2,3,4,5,6,7,8 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 722 години, тривалість підвищення кваліфікації: для 3 розряду – 470 годин, для 4 розряду – 458 годин, для 5 розряду – 370 годин, для 6 розряду – 329 годин, для 7 розряду – 175 годин, для 8 розряду – 175 годин. Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника складено на підставі кваліфікаційної характеристики Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Харків, 2002. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 4 «Покриття металів неметалами: емальовання, фриткування та інші види покриття. Слюсарні та складальні роботи у виробництвах машин та устаткування»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>

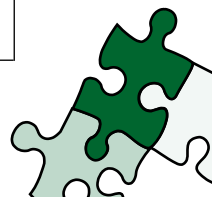
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
74. № 632 23.08.2006р.	Слюсар з ремонту авто- мобілів 7231.2	1,2,3,4,5,6 розради	Тривалість професійної підготовки на 1-2 розряди складає 784 години, на 3 розряд – 504 години, на 4 розряд – 504 години, на 5 розряд – 409 годин, на 6 розряд – 434 години.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
75. № 771 29.08.2007 р.	Налагоджувальник верстатів і маніпу- ляторів з програм- ним керуванням 7223.1.	4, 5, 6, 7, 8 розради	Тривалість професійної підготовки на 4 розряд складає 532 години, на 5 розряд – 472 години, на 6 розряд – 432 години, на 7 розряд – 480 годин, на 8 розряд – 480 годин. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, (ДКХП. – Харків, 2005. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 3 «Точіння, свердлування, фрезерування, інші види оброблення металів та матеріалів. Покриття металів металами, фарбування»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
76. № 632 23.08.2006 р.	Слюсар – інструменталь- ник 7222.1	2, 3, 4, 5, 6 розради	Тривалість професійної підготовки за 2 розрядом складає 772 години, за 3 розрядом – 541 годину, за 4 розрядом – 535 годин, за 5 розрядом – 440 годин, за 6 розрядом – 440 годин. (ДКХП, – Краматорськ: Центр продуктивності, 1998. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2. – Розд. 2).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстриня

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
77. № 359 23.04.2008 р.	Коваль ручного кування 7221.2	2,3,4,5 розря- ди	Тривалість первинної професійної підготовки складає 770 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 341, 298, 274 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
78. № 359 23.04.2008 р.	Монтажник з монтажу ста- левих та залі- зобетонних конструкцій 7214.1	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає 556 годин, на 3 розряд – 730 годин, на 4 розряд – 595 годин, на 5 розряд – 500 годин, на 6 розряд – 500 годин, на 7 розряд – 247 годин, на 8 розряд – 247 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>монтажник з монтажу сталевих та залізобетонних конструкцій/монтажника з монтажу сталевих та залізобетонних кон-струкцій</i>
79. № 771 29.08.2007 р.	Рихтувальник кузовів 7213.2	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає – 840 годин, на 4 розряд – 560 годин, на 5 розряд – 560 годин. (ДКХП. Доповнення та зміни № 2. – Харків, 2006. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 2).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>рихтувальник кузовів/рихтувальниця кузовів</i>

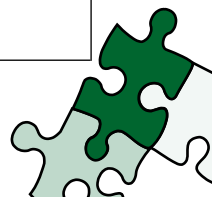
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт зварювання (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
80. № 632 23.08.2006 р.	Контролер зварювальних робіт 7212.2	2,3, 4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 770 годин, на 3 розряд – 338 годин, на 4 розряд – 295 годин, на 5 розряд – 260 годин, на 6 розряд – 224 години. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Харків, 2002. – Вип. 42).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри</i> з контролювання
81. № 632 23.08.2006 р.	Електрозварник ручного зварювання 7212.2	2, 3, 4, 5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 776 годин, на 3 розряд – 531 годину, на 4 – 398 годин, на 5 – 376 годин, на 6 – 330 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри</i> з електрозварювання
82. № 632 23.08.2006 р.	Електрозварник на автоматичних та напівавтоматичних машинах 7212.2	2, 3, 4,5,6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає 753 години, тривалість підвищення кваліфікації – 332, 293, 258, 212 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: <i>високий</i> . Діапазон для оплати праці: <i>високий</i> . Тривалість навчання: <i>довга</i> .	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри</i>

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
83. № 359 23.04.2008 р.	Газорізальник 7212.2	1, 2, 3, 4, 5 розради	Тривалість професійної підготовки на 1 розряд складає 210 годин, на 2 розряд – 455 годин, на 3 розряд – 455 годин, на 4 розряд – 570 годин, на 5 розряд – 455 годин. (ДКХП. – Харків, 2006. – Вип. 42 «Оброблення металу». – Ч. 2 «Робітники». – Кн. 1 «Металева лиття. Зварювання металу»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстри-ня з газорізання
84. № 632 23.08.2006р.	Електро- газозварник 7212.1	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 844 години, тривалість підвищення кваліфікації на 3 розряд – 436 годин, на 4 розряд – 413 годин, на 5 розряд – 323 години, на 6 розряд – 296 годин, на 7 розряд – 270 годин, на 8 розряд – 270 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстри-ня
85. №771 29.08.2007р.	Газозварник 7212.1	2, 3, 4, 5, 6, 7 розради	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 776 годин, на 3, 4, 5, 6, 7 – 489, 297, 241, 225, 195 годин відповідно.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: високий. Діапазон для оплати праці: високий. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: майстер/майстри-ня

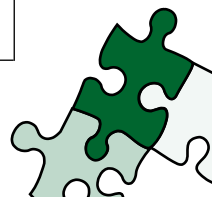
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
86. № 359 23.04.2008р.	Маляр (будівельні роботи) 7141.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає: на 2 розряд – 463 години, на 3 розряд – 501 годину, на 4 – розряд 541годину, на 5 розряд - 296 годин, на 6 розряд – 272 години, на 7 розряд - 286 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: маляр (будівельні роботи)/малярка (будівельні роботи)
87. № 632 23.08.2006р.	Електро-монтажник з освітлення та світлювальних мереж 7137.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 790 годин для 2 розряду, 479 – для 3 розряду, 420 –для 4 розряду, 304 – для 5, 6 розрядів.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
88. № 359 23.04.2008 р.	Монтажник санітарно-технічних систем і устаткування 7136.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 525 годин, тривалість підвищення кваліфікації на 3 розряд – 770 годин, на 4 розряд – 429 годин, на 5 розряд – 412 годин, на 6 розряд – 295 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: <i>монтажник санітарно-технічних систем і устаткування/монтажниця санітарно-технічних систем і устаткування</i>

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
89. № 632 23.08.2006 р.	Вітражник 7135.1	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки складає 1379 годин, на 3 розряд – 718 годин, на 4 розряд – 321 годину, на 5 розряд – 289 годин, на 6 розряд – 289 годин. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника складена на підставі Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника робіт і професій робітничих. (ЄТКД. – 1969. – Вип. 61 «Рекламно-оформлювальні і макетні роботи») Крім основних вимог до рівня знань, умінь та навичок, до кваліфікаційних характеристик додано вимоги, передбачені Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників. (Загальні положення // ДКХП. – Краматорськ, 1998. – П. 9.1, 10 – Вип. 1. – Розд. 2).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: вітражник/вітражниця
90. № 632 23.08.2006 р.	Штукатур 7133.2	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 451 годину, на 3 розряд – 513 годин, на 4 розряд – 372 години, на 5, 6 розряди – 359 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: майстер штукатурних робіт/ майстрина штукатурних робіт
91. № 359 23.04.2008 р.	Рестауратор декоративних штукатурок і ліпних виробів 7133.2	3, 4, 5, 6 роз- ряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 3 розряд складає 698 годин, на 4 розряд – 557 годин, на 5 розряд – 439 годин, на 6 розряд – 405 годин. Єдиного тарифно - кваліфікаційного справочника работ и профессий. (Вип. 61).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: рестауратор декоративних штукатурок і ліпних виробів/рестаураторка декоративних штукатурок і ліпних виробів

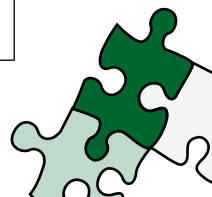
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
92. № 632 23.08.2006 р.	Паркетник 7132.2	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 748 годин, на 3 розряд – 570 годин, на 4, 5, 6 розряди – 355 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: паркетник /паркетниця
93. № 359 23.04.2008 р.	Лицовальник-плиточник 7132.2	2,3,4,5,6,7 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає 361 годину, на 3 розряд – 460 годин, на 4 розряд – 480 годин, на 5 розряд – 509 годин, на 6 розряд – 330 годин, на 7 розряд – 260 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: лицовальник-плиточник/лицовальниця-плиточниця
94. № 632 23.08.2006 р.	Монтажник гіпсокартонних конструкцій 7129.2	3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки складає на 3 розряд – 769 годин, на 4 розряд – 501 годину, на 5 розряд – 324 години, на 6 розряд – 324 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: монтажник гіпсокартонних конструкцій/монтажниця гіпсокартонних конструкцій

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
95. № 632 23.08.2006 р.	Тесляр 7124.2	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 748 годин, на 3, 4 розряди – 570 годин, на 5, 6 розряди – 365 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри-ня з теслярства</i>
96. № 359 23.04.2008 р.	Столяр судно- вий 7124.2	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 820 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 550 годин за 3 розрядом, 484 години – за 4 розрядом, 460 годин – за 5 та 6 розрядами.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>
97. № 632 23.08.2006 р.	Столяр буді- вельний 7124.2	2,3,4,5,6 роз- ряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 748 годин, на 3, 4 розряди – 571 година, на 5, 6 розряди – 355 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстриня</i>

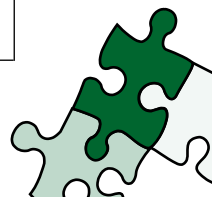
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розради, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
98. № 359 23.04.2008 р.	Бетоняр 7123.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд складає: 595 годин, на 3 розряд – 443 години, на 4 розряд – 341 годину, на 5 розряд – 487 годин, на 6 розряд – 501 годину.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри</i> з бетонарства
99. № 632 23.08.2006 р.	Пічник 7122.2	2,3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки складає 564, 385, 367, 306 годин на 2, 3, 4, 5 розряди відповідно. (ДКХП. – Краматорськ, 2001. – Вип. 64 «Будівництво і монтажні та ремонтно-будівельні роботи». – Ч. 2. – Вип. 1. – Розд. 2).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>майстер/майстри</i> з пічництва
100. № 632 23.08.2006 р.	Муляр 7122.2	2,3,4,5,6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 2 розряд складає 461 годину, на 3 розряд – 507 годин, на 4, 5, 6 розряди – 333 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>високий.</i> Діапазон для оплати праці: <i>високий.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>муляр/мулярка</i>

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
101. № 359 23.04.2008 р.	Колій плит та блоків 7111.2	5 розряд	Тривалість професійної підготовки на 5 розряд складає 446 годин. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП. – Краматорськ, 2001. – Вип. 5 «Добувна промисловість»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: коротка.	За мовним визначенням: майстер/майстриня
102. № 632 23.08.2006 р.	Гірник очисно-го забою 7111.2	5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 5 розряд складає 732 години, на 6 розряд – 240 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: гірник очисного забою
103. № 632 23.08.2006 р.	Лісник 6141	Лісник	Тривалість професійної підготовки, яку набуває учень, визначається робочим навчальним планом і становить 806 годин. (ДКХП. – 2003. – Вип. 3).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: майстер/майстриня з лісної справи

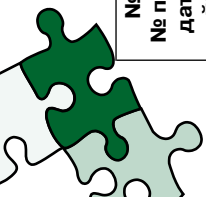

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
104. № 359 23.04.2008 р.	Робітник фер- мерського гос- подарства 6131	3, 4 розряд	Тривалість підготовки визначається робочим навчальним планом залежно від рівня кваліфікації за раніше отриманою професією. (ДКХП. – Вип. 2 «Сільське господарство та пов'язані з ним послуги»; затверджено до впровадження наказом Міністерства аграрної політики України № 212 від 7 червня 2004 року за погодженням з Міністерством праці та соціальної політики України).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: робітник фермерського господарства фермерського господарства
105. № 632 23.08.2006 р.	Егер 6129	Егер	Тривалість професійної підготовки складає 607 годин (ДКХП. – 2003. – Вип. 3 «Лісове господарство». – Розд. «Мисливство. Ловля і розведення дичини»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням:
106. № 771 29.08.2007 р.	Бджоляр 6123	3, 4, 5 розряд	Тривалість первинної професійної підготовки складає 881 годину, тривалість підвищення кваліфікації для 4 розряду – 582 години, для 5 розряду – 383 години. (ДКХП. – Краматорськ, 2004. – Вип. 2 «Сільське господарство та пов'язані з ним послуги». – Розд. «Гваринництво»).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: бджоляр/бджолярка

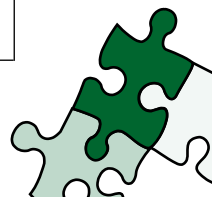
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
107. № 771 29.08.2007 р.	Оператор з ветеринарного оброблення тварин 6121	5 розряд	Тривалість професійної підготовки складає 832 години. На підставі кваліфікаційної характеристики ЄТКД № 70.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: оператор ветеринарного оброблення тварин операторка ветеринарного оброблення тварин
108. № 771 29.08.2007 р.	Плодоовочівник 6111	1, 2, 3 розряди	Тривалість професійної підготовки на 1 розряд становить 478 годин; на 2 розряд – 476 годин; на 3 розряд – 478 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: плодоовочівник/ плодоовочівниця
109. № 632 23.08.2006 р.	Продавець продовольчих товарів 5220	3, 4, 5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 825 годин, на 4 розряд – 450 годин, на 5 розряд – 595 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: продавець продо- вольчих товарів/ продавщиця про- дольчих товарів довольчих товарів

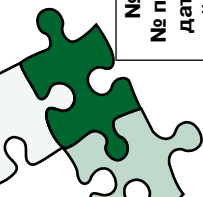
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
110. № 632 23.08.2006 р.	Продавець непродоволь- чих товарів 5220	3, 4, 5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 815 годину, на 4 розряд – 460 години, на 5 розряд – 614 годин.	За мовним визначен- ням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для профе- сійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визна- ченням: <i>продавець непродоволь- чих товарів/</i> <i>продавщиця</i>
111. № 359 23.04.2008 р.	Перукар (перу- кар-модельєр) 5141.2	перукар, перу- кар II класу, перукар I класу, перу- кар-модельєр	Тривалість професійної підготовки складає: - перукар – 782 години; - перукар 2 класу – 550 годин; - перукар 1 класу – 398 годин; - перукар-модельєр – 370 годин.	За мовним визначен- ням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для профе- сійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визна- ченням: перукар (перукар- модельєр)/перу- карка (перукар- модельєрка)
112. № 632 23.08.2006 р.	Педикюрниця 5141.2	2 розряд (II клас), 3 роз- ряд (I клас)	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд (II клас) складає 456 годин, на 3 розряд (I клас) – 222 години. (ДКХП. Доповнення та зміни № 2. – Краматорськ: Центр продуктивності, 2001. – Вип. 88).	За мовним визначен- ням: <i>професія для жінок.</i> Діапазон для профе- сійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>коротка.</i>	За мовним визна- ченням: <i>майстер педикю- ру/майстриня педикюру</i>

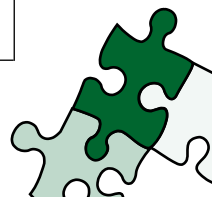
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
113. № 632 23.08.2006 р.	Манікюрниця 5141.2	2 розряд (II клас), 3 розряд (I клас)	Тривалість первинної професійної підготовки на 2 розряд (II клас) складає 456 годин, на 3 розряд (I клас) – 242 години. (ДКХП. Доповнення та зміни № 2. – Краматорськ: Центр продуктивності, 2001. – Вип. 88).	За мовним визначенням: професія для жінок. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: коротка.	За мовним визначенням: майстер манікюру/майстриня манікюру
114. № 632 23.08.2006 р.	Соціальний робітник 5133	Соціальний робітник	Тривалість первинної професійної підготовки складає 1305 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: соціальний робітник /соціальна робітниця
115. № 771 29.08.2007 р.	Молодша медична сестра з догляду за хворими 5132	Молодша медична сестра з догляду за хворими	Тривалість первинної професійної підготовки складає 1299 годин. (ДКХП. – К., 2002. – Вип. 78 «Охорона здоров'я»).	За мовним визначенням: професія для жінок. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: молодший медичний брат з догляду за хворими/ молодша медична сестра з догляду за хворими

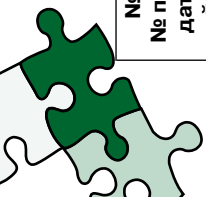
№ п. п. № приказу, дата прийняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
116. № 771 29.08.2007 р.	Нянька 5131	Нянька	Тривалість первинної професійної підготовки складає 420 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для жінок.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>коротка.</i>	За мовним визначенням: робітник з догляду за дітьми/робітниця з догляду за дітьми
117. № 771 29.08.2007 р.	Гувернер 5131	Гувернер	Тривалість первинної професійної підготовки складає 897 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: гувернер/гувернантка
118. № 632 23.08.2006 р.	Офіціант 5123	3,4,5 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 790 годин, на 4 розряд – 560 годин, на 5 розряд – 700 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: офіціант/офіціантка

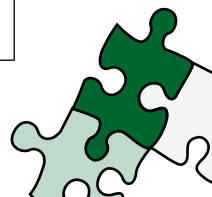
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
119. № 771 29.08.2007 р.	Бармен 5123	4, 5 розряд	Тривалість первинної професійної підготовки складає 827 годин, тривалість підвищення кваліфікації – 518 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>бармен /бармен-ка</i>
120. № 771 29.08.2007 р.	Кухар 5122	3, 4, 5, 6 розряди	Тривалість професійної підготовки на 3 розряд складає 914 годин, на 4 розряд – 1105 годин, на 5 розряд – 720 годин, на 6 розряд – 465 годин. (ДКХП. – 2001. – Вип. 65 «Торгівля та громадське харчування»).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>середній.</i> Діапазон для оплати праці: <i>середній.</i> Тривалість навчання: <i>довга.</i>	За мовним визначенням: <i>кухар/кухарка</i>
121. № 771 29.08.2007 р.	Екскурсовод 5113	3, 4 розряди	Тривалість первинної професійної підготовки складає 980 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>екскурсовод/спеціаліст/спеціалістка з екскурсійного супроводу</i>

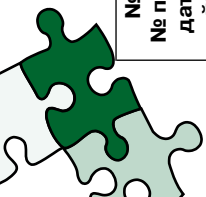
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
122 № 771 29.08.2007 р.	Бортпровідник судновий 5111	Бортпровідник судновий	Тривалість професійної підготовки складає 923 години.	За мовним визначенням: <i>бортпровідник судновий/бортпровідниця суднова</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький</i> . Діапазон для оплати праці: <i>низький</i> . Тривалість навчання: <i>середня</i> .	За мовним визначенням: <i>бортпровідник судновий/бортпровідниця суднова</i>
123. № 359 23.04.2008 р.	Оператор поштового зв'язку 4223	3, 2, 1 клас	Тривалість професійної підготовки на III клас складає 793 години, на II клас – 516 годин, на I клас – 344 години.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків</i> . Діапазон для професійного зростання: <i>низький</i> . Діапазон для оплати праці: <i>низький</i> . Тривалість навчання: <i>середня</i> .	За мовним визначенням: <i>оператор поштового зв'язку/операторка поштового зв'язку</i>
124. № 359 23.04.2008 р.	Адміністратор 4222	Адміністратор	Тривалість професійної підготовки складає 770 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків</i> . Діапазон для професійного зростання: <i>низький</i> . Діапазон для оплати праці: <i>низький</i> . Тривалість навчання: <i>середня</i> .	За мовним визначенням: <i>адміністратор/адміністраторка</i>

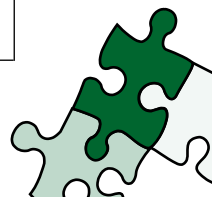
№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
125. № 632 23.08.2006 р.	Касир (в банку) 4212	Касир (в банку)	Тривалість первинної професійної підготовки встановлюється відповідно до рівня кваліфікації, яку набуває учень, що визначається робочим навчальним планом.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>касир (в банку)/ касирка (в банку)</i>
126. № 632 23.08.2006 р.	Агент з організації туризму 4221	Агент з організації туризму	Тривалість первинної професійної підготовки складає 784 години. (ДКХП. Доповнення та зміни № 1. – Краматорськ: Центр продуктивності, 2000).	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: агент з організації туризму/ туризму/ агентства з організації туризму
127. № 771 29.08.2007 р.	Контролер-касир 4211	3, 2, 1 категорія	Тривалість професійної підготовки на III категорію складає 796 годин, на II категорію – 544 години, на I категорію – 559 годин.	За мовним визначенням: <i>професія для чоловіків.</i> Діапазон для професійного зростання: <i>низький.</i> Діапазон для оплати праці: <i>низький.</i> Тривалість навчання: <i>середня.</i>	За мовним визначенням: <i>контролер-касир/ контролерка-касирка</i>

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
128. № 632 23.08.2006 р.	Обліковець з реєстрації бухгалтерських даних	Обліковець з реєстрації бухгалтерських даних	Тривалість професійної підготовки складає 1305 годин. (ДКХП. Доповнення та зміни № 3 – Краматорськ, 2002).	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: працівник з обліку та реєстрації бухгалтерських даних/працівниця з обліку та реєстрації бухгалтерських даних
129. № 771 29.08.2007 р.	Конторський службовець (бухгалтерія) 4121	Конторський службовець (бухгалтерія)	Тривалість професійної підготовки складає 1305 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: довга.	За мовним визначенням: конторський працівник (бухгалтерія)/конторська працівниця (бухгалтерія)
130. № 771 29.08.2007 р.	Секретар-друкарка 4115	Секретар-друкарка	Тривалість професійної підготовки складає 925 годин. (ДКХП. Доповнення та зміни № 3 – Краматорськ, 2002. – Розд. 1).	За мовним визначенням: професія для жінок. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: секретар-друкарка/секретар-друкарка

№ п. п. № приказу, дата при- йняття	Стандарт (професія)	Кваліфікація (розряди, класи, категорії)	Зміст	Результат гендерного аналізу по спеціалізованих індикаторах	Рекомендації щодо гендерного вирівнювання
131. № 632 23.08.2006 р.	Секретар керівника (організації, підприємства, установи) 4115. К74054 – 2006	Секретар керівника (організації, підприємства, установи)	Тривалість професійної підготовки становить 952 години.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: секретар керівника/секретарка керівника
132. № 771 29.08.2007 р.	Оператор комп'ютерної верстки 4112	3, 2, 1 катего- рії	Тривалість професійної підготовки на III категорію складає 772 години, на II категорію – 527 годин, на I категорію – 576 годин.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням: оператор комп'ютерної вер- стки/операторка комп'ютерної вер- стки
133. № 632 23.08.2006 р.	Оператор комп'ютерного набору 4112	II, I категорія	Тривалість професійної підготовки складає на II категорію 791 годин, на I категорію – 488 години.	За мовним визначенням: професія для чоловіків. Діапазон для професійного зростання: низький. Діапазон для оплати праці: низький. Тривалість навчання: середня.	За мовним визначенням оператор комп'ютерної набору/оператор- ка комп'ютерної набору

Додаток 2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486-24-42,
факс (044) 236-10-49, ministry@mon.gov.ua**від 25.04.08 № 1/9-281

Міністру освіти і науки Автономної
Республіки Крим, начальникам
управлінь освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій

***Про державні стандарти
професійно-технічної освіти***

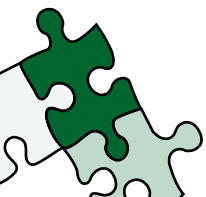
На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1135 „Про затвердження державного стандарту професійно-технічної освіти”, наказів Міністерства освіти і науки України від 25.07.2005р.№436, від 03.08.2006р №593 та від 24.07.2007 № 649 „Про проведення апробації проектів державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій” просимо організувати роботу творчих груп щодо доопрацювання державних стандартів професійно-технічної освіти на базі навчальних закладів (розробників ДСПТО) та направити майстрів виробничого навчання і викладачів професійно-технічних навчальних закладів, на базі яких проводиться апробація державних стандартів ПТО, для участі у роботі творчих груп. Графік, склад учасників та місце проведення засідань творчих груп додається. (Додаток № 1).

Доопрацьовані державні стандарти ПТО за підписами начальників управлінь освіти і науки, експертна оцінка за підписами роботодавців направляються відділенню змісту професійно-технічної освіти Інституту інноваційних технологій та змісту освіти до 23.05.2008р.

Відповідальність за якісну організацію роботи творчих груп покладається персонально на начальників управлінь освіти та науки.

Перший заступник Міністра

О.П. Гребельник

Додаток 3

**Виступ Міністра освіти і
науки України на Всеукраїнському
семінарі – нараді**

17 – 18 лютого 2009 року

**Пріоритетні напрями діяльності
професійно-технічної освіти на 2009 рік**

Шановні колеги!**Шановні пані та панове!**

Передусім висловлюю усім присутнім подяку за розуміння і підтримку наших ініціатив щодо проведення еволюційних поступових реформ в системі професійно-технічної освіти із забезпеченням моніторингу кожного кроку з метою радикальної зміни вже в найближчі роки якості підготовки висококваліфікованих робітників.

Яка нормативна база здійснення цих реформ?

По-перше, це прийняте Кабінетом Міністрів України розпорядження від 5 листопада 2008 р. N 1396-р «Про внесення змін до плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах», що дозволило конкретизувати та закріпити у нормативно-правовому полі пріоритетні напрями, розробити план дій до 2012 року.

По-друге, це розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. N 42-р «Питання управління окремими державними професійно-технічними навчальними закладами, підпорядкованими МОН», яке стало важливим конкретним кроком у впровадженні одного з основних завдань – децентралізації управління професійно-технічною освітою.

Цим розпорядженням передбачено з 1 січня 2010 року передати місцевим органам влади окремі повноваження міністерства з питань управління та призначення керівників значної частини навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки. Така зміна в управлінні дозволить забезпечити більш ефективно і оперативне вирішення питань життєдіяльності професійно-технічних навчальних закладів, максимально враховуватиме потребу регіонів у кваліфікованих кадрах, а також сприятиме посиленню ролі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у підготовці робітників.

Тенденція децентралізації жодною мірою не суперечить повноваженням центрального органу виконавчої влади – Міністерства освіти і науки України – який відповідає за формування державної політики у сфері розвитку професійної освіти.

Головним є вміння знайти правильне гармонійне співвідношення між централізацією і децентралізацією, між цілями національного, всеукраїнського масштабу і регіональними місцевими інтересами. Це співвідношення має враховувати особливості кожної області.

У цьому контексті Міністерство освіти і науки має виконувати такі функції: розробляти концептуальні засади освітньої політики, визначати стратегічні цілі і завдання розвитку професійної освіти, підтримувати загальну соціально-економічну рівновагу функціонування освітньої системи.

Регіони, своєю чергою, повинні визначати й узгоджувати стратегії розвитку навчальних закладів, розширювати їх регіональні економічні зв'язки. Обласні управління освіти покликані забезпечити більш тісне та ефективне співробітництво між навчальними закладами, роботодавцями і місцевою владою відповідно до програм розвитку кожної області.

Роль органів місцевого самоврядування вбачається у підтримці тісних прямих контактів з громадськими об'єднаннями та забезпеченні, у такий спосіб, безпосереднього зв'язку із споживачами освітніх послуг.

Отже, відбувається пошук оптимальної моделі управління, яка б відповідала сучасним потребам розвитку професійної освіти третього тисячоліття і радикального підвищення її престижу. Важливим у впровадженні такої моделі є затвердження нової Концепції розвитку професійно-технічної освіти.

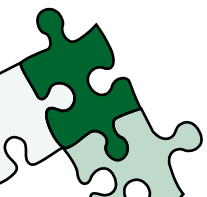
Пріоритетними завданнями відповідно до цієї концепції повинні стати:

- створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти;
- оптимізації системи фінансування;
- модернізації системи управління професійно-технічною освітою;
- оновлення існуючої нормативно – правової бази;
- соціальна реклама престижності висококваліфікованої робітничої професії.

Розробка концептуально нових підходів у формуванні системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, передбачає розробку державних стандартів, заснованих на компетенціях, які дозволять поступово перейти на навчання за програмами різних рівнів кваліфікації і термінів, забезпечать відповідність отриманого документа про освіту рівню отриманої кваліфікації випускника.

Оптимізація системи фінансування передбачає забезпечення:

- управління фінансовими ресурсами безпосередньо у навчальному закладі;
- зв'язку між виділеними ресурсами та результатами навчання;
- державно-громадського управління професійно-технічною освітою – мова йде про залучення громадськості до управління професійно-технічними навчальними закладами та контролю їх діяльності, що підвищить відповідальність місцевої влади;

- фінансування, з кореляцією на кінцевий результат, приведе до більшої відповідальності керівників училищ за досягнення якості професійної освіти.

Модернізація системи управління професійно-технічною освітою це:

- реалізація подальшої автономії професійно-технічних навчальних закладів, розширення повноважень керівника училища, підвищення його персональної відповідальності за якість навчання;
- посилення ролі громади, роботодавців в організації навчально-виробничого процесу;
- впровадження таких елементів управління освітою, які б, поряд з громадським контролем, не допускали самої можливості корупційної діяльності.

Названі пріоритети дають можливість забезпечити якісно новий рівень системи підготовки робітників, співпраці з громадськістю, роботодавцями, розширюють діапазон запровадження нових форм, нових методик, інновацій у навчально-виробничому процесі, змістовно змінюють поняття професійно-технічна освіта.

Сьогодні, в умовах «протверезіння» суспільства щодо повального здобуття вищої освіти та усвідомлення того, що вища освіта не є обов'язковою, нашим завданням є охоплення молодих людей професійно-технічною освітою (яка не зупиняє їх на шляху подальшої освіти). Так ми вирішуємо і соціальну задачу зайнятості молоді. Ми повинні в цьому році дати потужну, грамотну, яскраву й привабливу рекламу в суспільстві робітничим професіям.

Наше завдання – акуратно і грамотно провести реформи, відслідковувати «на марші» результат і коректувати, при потребі, їх хід. Наша мета – піднести престиж робітничої професії, і може навіть не так самої професії, як людей, які мають «золоті руки».

Шановні колеги! Звертаюся до всіх присутніх із проханням висловити свою думку, своє бачення щодо пріоритетів розвитку професійно – технічної освіти окремо на цей рік і на найближчі роки.

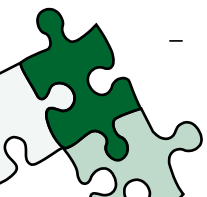
Дякую за увагу!

ПОЛОЖЕННЯ

“Про Координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості в навчальних закладах та установах професійно – технічної освіти України”

1. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості – це педагог навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, якій координує забезпечення права громадян з соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, інвалідів, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти шляхом впровадження рівних можливостей та соціальної справедливості в усі форми діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти з урахуванням можливостей для забезпечення відповідного права інших громадян.
2. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, актами/указами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними конвенціями з прав людини та подолання усіх форм дискримінації проти дітей та жінок, ратифікованими в Україні, а також Положенням „Про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти України” та даним Положенням.
3. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості навчального закладу або установи професійно – технічної освіти зобов’язаний:
 - сприяти реалізації державної політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації проти жінок, дітей, інвалідів, забезпеченню рівних прав на освіту різних категорій громадян України без упереджень на підставі статі, віку, фізичного і соціального стану, раси, національності, етнічної належності ;
 - здійснювати вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування нормативно – правових актів у сфері професійно – технічної освіти, стану професійно – технічної освіти окремого навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
 - здійснювати вивчення, аналіз та узагальнення проблемних питань та

потреб соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, інвалідів, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти;

- координувати розробку заходів щодо врахування у діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти інтересів і потреб соціально – вразливих груп; створення ефективної взаємодії усіх підрозділів навчального закладу та установ професійно – технічної освіти;
- координувати здійснення моніторингу та ефективної системи контролю за впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості;
- опрацювання і подання до керівних структур навчального закладу пропозицій щодо вдосконалення системи забезпечення рівного доступу до навчання, отримання професії та відпочинку.

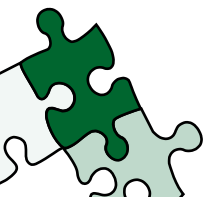
4. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості має право:

- приймати участь у роботі методичної та педагогічної рад навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- приймати участь у засіданнях адміністрації навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- приймати участь у раді учнівського самоврядування навчального закладу;
- приймати участь у методичних засіданнях та нарадах органів управління професійно – технічної освіти різного рівня;
- брати участь та представляти інтереси навчального закладу або установи у галузевих та інших заходах з питань рівних можливостей і соціальної справедливості;
- користуватися усіма організаційно – методичними, технічними умовами навчального закладу або установи та послугами допоміжного адміністративного персоналу у відповідності до спеціального розпорядження керівника навчального закладу (наказу);
- представляти інтереси учнів – представників соціально – вразливих груп в інших закладах (судах, правоохоронних, соціальних службах, медичних закладах тощо).

5. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості призначається з числа адміністративних або педагогічних кадрів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, зокрема, з заступників керівника навчального закладу, психологів, педагогів загальноосвітніх предметів або з викладачів/майстрів з виробничого навчання.

6. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості підпорядковується керівнику навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.
7. Формою звітності про діяльність Координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості є семестрові та річні звіти.
8. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості забезпечує ведення консультаційної та методичної документації щодо питань та справ стосовно рівних можливостей та соціальної справедливості.

ПОЛОЖЕННЯ

„Про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти України”

1. Загальні положення

1.1. Це Положення розроблено відповідно до Конституції України (№96-ВР, 01.01.2006), Законів України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” (№ 2866 – IV, 08.09.2005), Закону України „Про професійно – технічну освіту”(№103/98-ВР,10.02.1998), Указу Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» (№ 1135/2005, 26.07.2006), Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки” (№ 384-р, 05.07.06), інших постанов Верховної Ради України, актів/указів Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародних конвенцій з прав людини та подолання усіх форм дискримінації проти дітей та жінок, ратифікованих в Україні.

1.2. Політика рівних можливостей та соціальної справедливості має на меті сприяти забезпеченню права громадян з соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти шляхом впровадження рівних можливостей та соціальної справедливості в усі форми діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти з урахуванням можливостей для забезпечення відповідного права інших громадян.

1.3. Здійснення політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчальних закладах та установах професійно – технічної освіти України забезпечується шляхом її інклюзії в усі напрями діяльності професійно – технічної освіти, в тому числі, в управління, організаційне, навчально – методичне забезпечення навчально – виробничих та навчально – виховних процесів.

1.4. До заходів щодо забезпечення впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості відносяться:

1.4.1. вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування нормативно – правових актів у сфері професійно – технічної освіти, стану професійно – технічної освіти окремого навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;

1.4.2. вивчення, аналіз та узагальнення потреб соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок в отриманні професійної освіти;

1.4.3. розробка заходів щодо врахування у діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти інтересів і потреб соціально – вразливих груп; створення ефективної взаємодії усіх підрозділів навчального закладу та установ професійно – технічної освіти;

1.4.4. створення умов рівного доступу учнів – представників соціально – вразливих груп до навчання з урахуванням власного вибору, отримання професійної кваліфікації, забезпечення працевлаштування відповідно до отриманої кваліфікації;

1.4.5. здійснення моніторингу та оцінювання ефективної системи контролю за впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості.

2. Управління впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти

2.1. Управління впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості у діяльність навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти здійснюється керівником навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.

2.2. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти призначає/звільняє координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості, якій/яка буде діяти на підставі даного Положення та положення „Про координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості в навчальних закладах та установах професійно – технічної освіти”.

2.3. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти забезпечує розгляд питань рівних можливостей та соціальної справедливості та прийняття управлінських рішень за участю педагогічного колективу, органів учнівського самоврядування, батьків та громадськості.

2.4. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти зобов'язаний:

- координувати і забезпечувати вирішення конфліктів, що виникають через прояви дискримінаційного ставлення до учнів – представників соціально – вразливих груп;
- забезпечувати рівний доступ учнів до навчання і проживання; сприяти адаптуванню учнів до навчального середовища; забезпечувати належні умови утримання учнів у гуртожитку.

2.5. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти має право:

- залучати зовнішні ресурси для посилення ефективності роботи з учнями – представниками соціально – вразливих груп;
- брати участь у координаційних, методичних та інших нарадах органів управління професійно – технічної освіти різного рівня;
- брати участь та представляти інтереси навчального закладу у галузевих та інших заходах з питань рівних можливостей і соціальної справедливості;
- представляти інтереси учнів – представників соціально – вразливих груп в інших закладах (судах, правоохоронних, соціальних службах, медичних закладах тощо).

2.6. Керівник професійно – технічного навчального закладу забезпечує загальний контроль за виконанням даного Положення, а також інших нормативно – правових регуляторних актів стосовно політики рівних можливостей та соціальної справедливості.

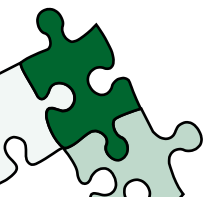
3. Навчально – методичний супровід впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти

3. Кожний навчальний заклад або установа професійно – технічної освіти забезпечує навчально – методичний супровід впровадження політики рівних можливостей

та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси шляхом:

- забезпечення підготовки педагогічних працівників шляхом тренінгів, семінарів з нормативно – правового забезпечення, внутрішньої політики навчального закладу або установи, методик навчання, використання ресурсів тощо;
- розробку методичних рекомендацій для навчання усіх категорій учнів; виготовлення буклетів, брошур, довідників, посібників тощо;
- проведення заходів з адаптації учнів – представників соціально – вразливих груп до навчального середовища;
- забезпечення підготовки учнів – представників соціально – вразливих груп до здачі тестів, екзаменів, державної кваліфікаційної атестації;
- забезпечення учнів з обмеженими можливостями формами індивідуального навчання, які не заперечують загальним стандартам професійно – технічного навчання;
- заохочення учнів – представників соціально – вразливих груп до участі в спортивних секціях, гуртках художньої творчості та мистецтв.

ІНСТРУКТИВНИЙ ЛИСТ щодо виконання Положення

„Про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти України”

1. Загальні положення

1.1. Інструктивний лист розроблено на основі Положення „Про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти України” та Положення “Про Координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості в навчальних закладах та установах професійно – технічної освіти України”.

1.2. Інструктивний лист застосовує **концепцію рівних можливостей та соціальної справедливості**, яка полягає у сприянні створенню рівних умов і можливостей для доступу до навчання громадян з числа соціально – вразливих груп; вихованню нетерпимості до соціальної та ґендерної дискримінації через засоби масової інформації.

1.3. Інструктивний лист **має на меті** забезпечити механізм упровадження **концепції рівних можливостей і соціальної справедливості** в управління, навчально – методичний супровід, що сприятиме праву громадян з числа соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти.

Відповідно, **завданням** Інструктивного листа є створення максимально сприятливих умов для навчання та зайнятості громадян з числа соціально – вразливих груп, підвищення їхньої конкурентоспроможності на вітчизняному ринку праці, повноцінного використання їхнього продуктивного потенціалу.

1.4. Інструктивний лист **визначає громадянами з числа соціально – вразливих груп** наступних осіб:

1.4.1. осіб, позбавлених родинного піклування, зокрема, сироти, напівсироти, особи, чийх батьків позбавили батьківських прав (тимчасово або постійно).

1.4.2. осіб з обмеженими можливостями, зокрема, особи з фізичними обмеженнями через постійну або тимчасову інвалідність всіх нозологій, підтверджену відповідними медичними документами, через обмеження здібностей до навчання, вагітність. Дана класифікація не обмежує можливостей інших громадян, які мають спеціальні потреби (тимчасова непрацездатність, ВІЛ/СНІД, інше).

1.4.3. представників етнічних груп, які постійно або тимчасово проживають на території України, включаючи осіб, які мають статус біженців, емігрантів, тимчасових мешканців.

1.4.4. жінок, зокрема тих, які обрали навчання за професіями (спеціальностями), що вважаються традиційно притаманними чоловікам.

1.5. Інструктивний лист розглядає **основні напрями** діяльності навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, через які буде впроваджено концепцію соціальної і гендерної справедливості і рівності: **управління навчальним закладом, навчально – методичний супровід навчально – виховного, навчально – виробничого процесів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.**

1.6. Інструктивний лист передбачає **спеціальні заходи** щодо забезпечення впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості, до яких відносяться:

1.6.1. Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування нормативно – правових актів у сфері професійно – технічної освіти, стану професійно – технічної освіти, окремого навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;

1.6.2. Вивчення, аналіз та узагальнення потреб соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок в отриманні професійної освіти;

1.6.3. Розробка заходів щодо врахування у діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти інтересів і потреб соціально – вразливих груп; створення ефективної взаємодії усіх підрозділів навчального закладу та установ професійно – технічної освіти;

1.6.4. Створення умов рівного доступу учнів – представників соціально – вразливих груп до навчання з урахуванням власного вибору, отримання професійної кваліфікації, забезпечення працевлаштування відповідно до отриманої кваліфікації;

1.6.5. Здійснення моніторингу та ефективною системи контролю за впровадженням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості.

1.7. Інструктивний лист базується на **головних принципах професійної освіти** у відповідності до концепції рівних можливостей та соціальної справедливості, а саме:

1.7.1. Системний підхід до управління навчальним закладом, планування, організаційне забезпечення, навчально – методичне забезпечення навчально – виховного, навчально виробничого процесів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, при якому будь-який захід розглядається як сукупність взаємопов'язаних компонентів;

1.7.2. Інклюзивність та інтегрованість концепції рівних можливостей і соціальної справедливості, що передбачає особистісну орієнтованість навчально – виховних методик, в основі яких є індивідуальний підхід з урахуванням усіх особливостей людини, а саме, здібностей, розвитку, типів темпераменту, статі, сімейної культури тощо (*інклюзія*), та включення цих підходів в усі напрями діяльності навчального закладу або установи професійно – технічної освіти (*інтегрування*).

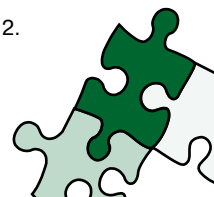
1.7.3. Створення сприйнятливою та безпечною навчального та організаційного середовища для учнів та працівників навчального закладу або установи професійно – технічної освіти завдяки наступним принципам:

- забезпеченню гарантованого виконання нормативно – правових регуляторних актів стосовно політики рівних можливостей та соціальної справедливості;
- забезпеченню сучасних умов навчання і проживання учнів, праці для усіх працівників;
- створення комфортної атмосфери завдяки дотриманню основних принципів етичної поведінки працівників та учнів, зокрема, доброзичливості, чутливості, толерантності, відвертості, гнучкості, конструктивності, нетерпимості до будь-яких проявів дискримінації, сексуальних домагань та харасменту¹⁰.

2. Визначення термінів

2.1. В даному Інструктивному листі використані спеціалізовані терміни та визначення, що необхідні для опису і пояснення концепції і політики рівних можливостей та

¹⁰ Харасмент (harassment, англ.) – занепокоєння, примушення, агресія, образа (див. Розділ 2. „Визначення термінів”)

соціальної справедливості, ознак та характеристик даної сфери, заходів тощо. В даному розділі представлено визначення основних застосованих термінів:

- *адаптування/адаптація* – пристосування до умов, оточення, правил тощо.
- *безбар'єрне середовище* – соціальне середовище з умовами вільного фізичного доступу та користування установами, приміщеннями для усіх категорій громадян, включаючи представників соціально – вразливих груп, тощо, через застосування спеціальних архітектурних приладів (наприклад, пандуси, перила, розсувні двері,)
- *дискримінація за ознакою статі* — дії чи бездіяльність, що висловлюють будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;
- *спеціальні дієві заходи (affirmative actions, англ.)* – позитивні дії, що спрямовані на подолання будь-яких форм дискримінації, нерівності, несправедливості;
- *доброзичливість* — позитивне ставлення до людей, повага до них, справжній інтерес до кожної людини;
- *інклюзивна освіта* – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних освітніх потреб та різних стилів навчання дітей з особливими потребами. Інклюзивні освітні заклади повинні забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей;
- *комунікативність* — уміння встановлювати контакти з людьми в процесі спілкування, вільно висловлювати й аргументувати думки, не тиснучи на оточуючих;
- *конструктивність* — уміння побачити нову ідею, підтримати її, спрямувати людей на пошук результату; ефективно переформулювати висловлене;
- *різність, відмінність (diversity, англ.)* – це відмінності між окремими індивідуумами або групами які, за визначенням, також мають щось спільне;
- *рівні права жінок і чоловіків* – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;
- *рівні можливості жінок і чоловіків* — рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;
- *соціальна справедливість* – справедливе ставлення до всіх людей незалежно від соціального статусу, віку, фізичного стану, статі, національності, раси;

- *соціальна та ґендерна справедливість* – подолання дискримінації і створення рівних умов для розвитку і соціалізації людини без будь-яких упереджень;
- *соціальна дискримінація* – дії, спрямовані на обмеження прав, свобод і можливостей людей на реалізацію власних потреб і бажань на соціалізацію через навчання, працю, відпочинок та розвиток особистих збірностей за ознаками фізичного, вікового стану, расової, етнічної, національної, статевої належності.
- *сексуальні домагання* – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.
- *толерантність* – здатність сприйняти думку, що є відмінною від власної, уникнення конфронтації, сприйняття думок без оцінювання, схильність спонукати учасників тренінгу пояснювати і уточнювати думки без прагнення переривати їх. Соціально – ґендерна толерантність – сприйнятливий ставлення до людей-представників соціально вразливих груп.
- *функціональне обмеження* (disability, англ.) – фізичні або розумові обмеження, природні або набуті через хвороби, травми, вік тощо.
- *харасмент* (harassment, англ.) – занепокоєння, примушення, агресія, образа:
 - вербальна образа або загроза людині, або членам її родини;
 - неприйнятні ремарки, коментарі, натяки, інсинуації, насмішки;
 - неприйнятні пропозиції, запити прямого та непрямого характеру (наприклад, сексуальні пропозиції або примушення), відповідні жестикуляції, міміка тощо;
 - демонстрування порнографічних, расистських, образливих, принизливих малюнків, фотокарток тощо.
- *чутливість* – здатність розуміти почуття інших людей і повідомляти їм про це; *ґендерна чутливість* – це порозуміння та готовність упроваджувати концепцію ґендерної рівності у будь-яку діяльність та поведінкові моделі.

3. Управління

впровадженням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у діяльність навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти

3.1. Управління впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості у діяльність навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти здійснюється **керівником навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.**

3.2. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти призначає/звільняє **координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості**, якій/яка буде діяти на підставі Положення „Про впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти України” та Положення „Про координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості в навчальних закладах та установах професійно – технічної освіти” та у відповідності до даного Інструктивного листа.

3.3. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості – це педагог навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, якій координує забезпечення права громадян з соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, інвалідів, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти шляхом впровадження рівних можливостей та соціальної справедливості в усі форми діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти з урахуванням можливостей для забезпечення відповідного права інших громадян.

3.4. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **підпорядковується** керівнику навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.

3.5. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти та координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **забезпечують розгляд питань рівних можливостей та соціальної справедливості, прийняття управлінських рішень** за участю педагогічного колективу, органів учнівського самоврядування, батьків, громадськості.

3.6. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти **має право:**

- залучати зовнішні ресурси для посилення ефективності роботи з учнями – представниками соціально – вразливих груп;
- брати участь у координаційних, методичних та інших нарадах органів управління професійно – технічної освіти різного рівня з питань забезпечення справедливості і рівності;
- брати участь та представляти інтереси навчального закладу у галузевих та інших заходах з питань рівних можливостей і соціальної справедливості;

- представляти інтереси учнів – представників соціально – вразливих груп в інших закладах (судах, правоохоронних, соціальних службах, медичних закладах тощо).

3.7. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості навчального закладу або установи професійно – технічної освіти **зобов'язаний:**

- сприяти реалізації державної політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації проти жінок, дітей, інвалідів, забезпеченню рівних прав на освіту різних категорій громадян України без упереджень на підставі статі, віку, фізичного і соціального стану, раси, національності, етнічної належності;
- здійснювати вивчення, аналіз і узагальнення практики застосування нормативно – правових актів у сфері професійно – технічної освіти, стану діяльності окремого навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- здійснювати вивчення, аналіз і узагальнення проблемних питань та потреб соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, інвалідів, представників етнічних груп, жінок на отримання професійної освіти;
- координувати розробку заходів, спрямованих на забезпечення інтересів і потреб соціально – вразливих груп; ефективній взаємодії усіх підрозділів навчального закладу та установ професійно – технічної освіти;
- координувати здійснення моніторингу і ефективної системи контролю за впровадженням політики рівних можливостей та соціальної справедливості.

3.8. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **має право:**

- брати участь у роботі методичної та педагогічної рад навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- брати участь у засіданнях адміністрації навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- брати участь у раді учнівського самоврядування;
- брати участь у методичних засіданнях та нарадах органів управління професійно – технічної освіти різного рівня;
- брати участь та представляти інтереси навчального закладу або установи у галузевих та інших заходах з питань рівних можливостей і соціальної справедливості;

- користуватися усіма організаційно – методичними, технічними умовами навчального закладу або установи, послугами адміністративного персоналу у відповідності до спеціального розпорядження керівника навчального закладу (наказу);
- представляти інтереси учнів – представників соціально – вразливих груп в інших закладах (судах, правоохоронних, соціальних службах, медичних закладах тощо).

3.9. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти та координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **зобов'язані** координувати і забезпечувати **вирішення конфліктів**, що виникають через прояви дискримінаційного ставлення до учнів, в тому числі, учнів – представників соціально – вразливих груп.

3.9.1. Проявами дискримінаційного ставлення до учнів в тому числі, учнів – представників соціально – вразливих груп, які можуть привести до конфліктних ситуацій, вважаються:

- обмеження доступу до навчання, проживання та інших об'єктів навчального закладу або установи професійно технічної освіти;
- відсутність сприяння адаптуванню учнів до навчального середовища;
- відсутність забезпечення належних умов утримання учнів у гуртожитку;
- вербальна образа або загроза людині, або членам її родини;
- неприйнятні репліки, коментарі, натяки, інсинуації, насмішки;
- неприйнятні пропозиції, запити прямого та непрямого характеру (наприклад, сексуальні пропозиції, домагання або примушення), відповідні жестукуляції, міміка тощо;
- демонстрування порнографічних, расистських, образливих, принизливих малюнків, фотокарток тощо.

3.9.2. Вирішення конфліктів, що виникають через прояви дискримінаційного ставлення до учнів, в тому числі, учнів – представників соціально – вразливих груп, здійснюється **адміністративним шляхом** у відповідності до існуючого нормативно – правового регулювання діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти та за участі керівника навчального закладу або установи, координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості, керівників та заступників навчального закладу або установи, педагогів – психологів, майстрів виробничого навчання тощо.

3.9.3. **Процедура вирішення конфліктів адміністративним шляхом:**

- Особа, по відношенню до якої було здійснено дискримінаційний вчинок, має звернутися до керівництва установи або закладу (до керівника, заступника керівника, координатора з питань соціальної справедливості та рівних можливостей заявою про дискримінаційний вчинок;
- Заява про дискримінаційний вчинок має бути зареєстрована;
- Керівник та координатор з питань соціальної справедливості та рівних можливостей здійснюють первинний розгляд заяви та приймають рішення щодо подальшого розгляду та вирішення справи;
- Керівник та координатор можуть самостійно розглянути та прийняти наступні рішення щодо подолання конфлікту: провести окремі бесіди з порушником та постраждалою людиною; за необхідністю провести спільні бесіди та примірити представників обидвох сторін; передати справу на розгляд педагогічної ради. Розгляд справи та рішення мають бути прописані у протоколі;
- У разі необхідності, справа передається на розгляд педагогічної ради, яка приймає відповідне рішення. Обговорення та рішення педагогічної ради має бути оформлені у протоколі;
- Керівник, координатор з питань соціальної справедливості та рівних можливостей та педагогічна рада після розгляду справи про дискримінаційний вчинок можуть прийняти рішення про санкції: усне попередження (одне); вимога публічного вибачення; позбавлення права відвідання навчального закладу від 1 до 5 робочих днів; виключення з навчального закладу або звільнення з роботи; передача справи до правоохоронних органів;
- Якщо конфлікти, що виникають через прояви дискримінаційного ставлення, призводять до загрози здоров'ю або життю людей, то справа передається до правоохоронних органів.

3.9.4. Розгляд та прийняття рішення щодо конфліктної ситуації **має бути оформленим у відповідному протоколі**, який є офіційним документом і повинен зберігатися згідно до загальних вимог ведення ділової документації.

3.10. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти **забезпечує рівні права, можливості і соціальну справедливість для працівників** навчального закладу або установи підчас найму або звільнення, визначення та здійснення оплати праці, соціального або пенсійного забезпечення, забезпечення заходами з підвищення професійної кваліфікації персоналу, в тому числі з питань рівних можливостей та соціальної справедливості, забезпечення гідними умовами праці та відпочинку.

3.11. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **має право** надавати консультаційну допомогу керівнику навчального закладу або установи професійно – технічної освіти щодо управління педагогічним колективом з урахуванням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості

3.12. Координатор з питань рівних можливостей і соціальної справедливості **забезпечує ведення консультаційної та методичної документації** щодо питань та справ стосовно рівних можливостей та соціальної справедливості. **Формою звітності** про діяльність Координатора з питань рівних можливостей і соціальної справедливості є семестрові та річні звіти. У форму звітності рекомендовано включати наступне:

- Стилий опис загальної ситуації щодо впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- Перелік регуляторних документів, які є підставою для вказаної діяльності;
- Мета, завдання щодо забезпечення впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- Особи, відповідальні за впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- Методик та індикатори для здійснення аналізу, моніторингу та оцінювання діяльності з впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- План заходів щодо забезпечення впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти;
- Аналітичний опис виконаної роботи із застосуванням методик та індикаторів аналізу, моніторингу, оцінювання;
- Представлення стислого опису конкретних випадків дискримінаційних вчинків та прийнятих рішень (посилання на протоколи);
- Висновки з урахуванням позитивних та негативних результатів;
- Рекомендації щодо подальшої діяльності з впровадження концепції справедливості та рівних можливостей у діяльність навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.

3.13. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти забезпечує **загальний контроль** за виконанням даного Інструктивного

листа та названих вище Положень, а також, інших нормативно – правових регуляторних актів стосовно політики рівних можливостей та соціальної справедливості.

4. Організаційне забезпечення впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти

4.1. До спеціальних заходів щодо організаційного забезпечення впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти відносяться **планування навчально – виховної діяльності, кадрове забезпечення, створення безбар'єрного середовища** для забезпечення вільного доступу працівників та учнів – представників соціально – вразливих груп до ресурсів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.

4.2. Планування навчально – виховної діяльності навчального закладу або установи професійно – технічної освіти з урахуванням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості включає наступне:

- 4.2.1. *Планування навчальних програм* з урахуванням інтересів і потреб учнів – представників соціально – вразливих груп включає заходи, спрямовані на інтенсифікацію навчального процесу через активізацію індивідуального підходу.
- 4.2.2. *Планування посилених комунікаційних заходів* з роботодавцями, громадою, НЗ, керівними структурами, громадськими організаціями включає консультації, розповсюдження печатних матеріалів, проведення аналітичних досліджень потреб ринку праці, інше.
- 4.2.3. *Планування альтернативних заходів* щодо забезпечення впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості підходу до організації навчального процесу включає планування позапрограмних заходів, які можуть включати екскурсії на підприємства, інше.
- 4.2.4. *Заходи щодо підвищення свідомості* про концепцію рівних можливостей та соціальної справедливості мають бути спрямовані на опрацювання соціальних та культурних механізмів, через які в традиційному суспільстві формується нерівність людей на основі біологічної статі; на сприяння звільненню від традиційних стереотипів про чоловічі і жіночі ролі в суспільстві; на формування культури, поведінки та

партнерського спілкування між жінками і чоловіками в різних сферах суспільного буття.

- 4.2.5. *Зміст професійно-технічної освіти* щодо концепції рівних можливостей та соціальної справедливості має систематично оновлюватися відповідно до змін у науці, техніці, технологіях виробництва чи сфері послуг, організації праці у відповідності до змін у періодичній розробці нових типових навчальних планів і типових навчальних програм, а також внесення відповідних змін до робочих навчальних планів і робочих навчальних програм.
- 4.2.6. *Періодичність оновлення планів і програм* щодо впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості здійснюється не рідше ніж раз на рік.
- 4.2.7. *Контроль за оновленням змісту планів і програм* щодо впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості здійснюється керівником навчального закладу або установи професійно – технічної освіти.

4.3. Кадрове забезпечення упровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості.

4.3.1. Керівник навчального закладу або установи професійно – технічної освіти *забезпечує рівні права, можливості і соціальну справедливість для працівників* навчального закладу або установи підчас найму або звільнення, визначення та здійснення оплати праці, соціального або пенсійного забезпечення, забезпечення заходами з підвищення професійної кваліфікації персоналу, в тому числі з питань рівних можливостей та соціальної справедливості, забезпечення гідними умовами праці та відпочинку.

4.3.2. *Посадові положення* працівників навчальних закладів або установ професійно – технічної освіти *повинні включати концепцію* соціальної справедливості та рівних можливостей, інформацію про права, гарантії та відповідальність за порушення прав і свобод інших працівників та учнів.

4.3.3. *Забезпечення рівних прав і соціальної справедливості передбачає:* недискримінаційні підходи підчас найму/звільнення працівників; розподілу навантаження та інших обов'язків; укладання розкладу роботи (враховувати можливість гнучкого графіку роботи); розподілу соціальних пільг та надання різних видів соціальної допомоги; оформлення відпусток для відпочинку, лікування; оформлення пенсій тощо.

4.3.4. Розгляд звернень та скарг від працівників щодо питань дискримінації розглядається керівником, начальником відділу кадрів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, департаменту професійно – технічної освіти Міністерства освіти і науки України.

4.4. Створення безбар'єрного середовища для забезпечення вільного доступу працівників та учнів, в тому числі представників соціально – вразливих груп, до ресурсів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти здійснюється на підставі нормативного регулювання діяльності навчальних закладів та установ професійно – технічної освіти, а також інших нормативних актів, які стосуються забезпечення безбар'єрного середовища у суспільстві, в цілому, включає наступне:

4.4.1. *Доступ до навчального закладу:* транспорт, автостоянки, пандуси, спеціальні ліфти, прилади для відкриття дверей, санітарні приміщення, їдальні тощо.

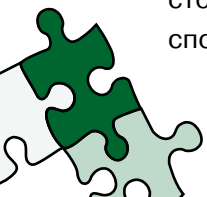
Заходи та вимоги щодо забезпечення доступу до навчального закладу детально відрегульовані у Наказі Держбуду від 05.09.2001 № 175 “Про заходи щодо виконання завдань Національної Програми професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими можливостями на 2001-2005 роки” (витяг з Наказу):

- При будівництві нових об'єктів, перебудові чи ремонті існуючих питань безбар'єрності повинно враховуватись на стадії проектування. Проблема має декілька складових частин – це створення універсального дизайну зовнішньої та внутрішньої частини споруд громадського призначення та пристосування транспорту, його інфраструктури, доріг, вулиць, тротуарів, вказівних знаків.
- При вході до будинку повинна бути добра до розпізнання пряма дорога до пандусу, сходів і ліфтів з відповідним освітленням та спеціальним знаком який сприймався б контрастно. Підходи (доріжки) повинні бути позбавлені архітектонічних бар'єрів і бути безпечними. Для пішохідних доріжок обов'язковим є максимальний нахил 6 %. Таке обмеження нахилу зумовлене тим, що при більшому нахилі людина яка користується візком мала б прикладати більше зусиль, та при більшому схилі їзди верхня частина тіла могла б сильно перехилитись, що призвело б до перекидання.
- Для інвалідів та інших маломобільних груп населення у громадських будинках один з основних входів повинен бути обладнаний пандусом або іншим пристроєм, що забезпечує можливість підйому інваліда на рівень входу до будинку, його 1-го поверху або ліфтового холу. Такий вхід повинен бути захищений від атмосферних опадів; перед ним слід влаштовувати площадку розміром не менше 1 м x 2,5 м з дренажем. Ухил пандусів на шляхах

пересування людей слід приймати: усередині будинку, споруди не більше 1:6; зовні будинку, споруди не більше 1:8.

- Через кожні 6 метрів повинні бути горизонтальні майданчики для відпочинку. При різниці висот до 0,36 м майданчик не потрібний, а при різниці до 0,75 м – потрібен один майданчик.
- По обидва боки пандуса чи сходового маршу повинна передбачатися огорожа заввишки не менше 0,9 м з поручнями. Поручні в цих випадках повинні бути подвійними на висоті 0,7 і 0,9 м, а для дітей дошкільного віку – 0,5 м. Довжина поручнів має бути більше довжини пандуса або маршу сходів з кожного їх боку не менше ніж на 0,3 м.
- Поверхня покриття пішохідних шляхів і підлог приміщень будинків та споруд, якими користуються інваліди, повинна бути твердою, міцною і не допускати ковзання Конструкції пандусів та їх огорожу слід робити з негорючих матеріалів з межею вогнестійкості не менше 2 годин.
- Ширина пандуса при односторонньому русі повинна бути не менше 1.2 м. при двосторонньому русі – не менше 1.8 м.
- На початку і в кінці кожного підйому пандуса слід влаштовувати горизонтальні площадки завширшки не менше ширини пандуса і завдовжки не менше 1,5 м. Довжина проміжних горизонтальних площадок гвинтового пандуса по внутрішньому його радіусу повинна бути не менше 2 м. При зміні напрямку руху пандуса ширина горизонтальної площадки повинна забезпечувати можливість повороту крісла-коляски.
- Доцільно обладнати двері допоміжними засобами їх відкривання та закривання, ручка дверей розташовується на висоті не більше 1 м. Доступний під'їзд до помешкання – це вхід без підніжок перед дверима з шириною проїзду 85 см. Зали, коридори мають бути широкі і мати достатню площу для маневрів перед і за дверима 1,5 на 1,5 м . Двері ліфтів, а також нормальні двері всередині приміщення повинні мати ширину 80 – 90 см, потрібно уникати влаштування порогів висотою більше ніж 2,5 см. Ідеальний варіант – замість дверей на завісах – відсувні двері, що автоматично відкриваються та при користуванні візками не зменшують маневрової площі.
- Написи на дзвінках, поштових скриньках, дверях та інформаційних таблицях повинні добре читатись і бути написаними великими літерами, добре освітленими. Усі доступні для інвалідів місця загального користування, будинки та споруди повинні бути помічені знаками або символами, зокрема, місця паркування особистого автотранспорту; зупинка громадського транспорту: пристосовані для інвалідів входи до будинків, споруд та переходи через транспортні комунікації; туалети (вбиральні).

4.4.2. **Доступ до навчання** передбачає підготовку класних кімнат, спеціальних меблів для занять і відпочинку (одномісні парти з лівостороннім відкидним приладдям для письма, інше); підготовка обладнання, яке враховує потреби різних учнів (комп'ютери зі спеціальними лінзами, сурдоперекладним супроводом, азбукою Брайля для учнів з вадами зору, слуху тощо); підготовка бібліотек, технічних лабораторій, майстерень, та відповідних навчальних матеріалів; підготовка інших приміщень (вбиралень тощо).

4.4.3. **Доступ до спілкування, харчування, медичної допомоги, відпочинку** передбачає підготовка кімнати відпочинку, їдальні, басейну, спортивних майданчиків та стадіону; підготовка літератури, фільмів, музичних та інших матеріалів.

4.4.4. **Контроль** за забезпеченням безбар'єрного середовища для забезпечення вільного доступу працівників та учнів, в тому числі представників соціально – вразливих груп, до ресурсів керівником навчального закладу або установи професійно – технічної освіти здійснюється.

5. Навчально – методичний супровід впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти

5.1. Кожний навчальний заклад або установа професійно – технічної освіти забезпечує навчально – методичний супровід впровадження політики рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси шляхом *підготовки педагогічних працівників, розробки та впровадження методичних рекомендацій, адаптації учнів – представників соціально – вразливих груп до навчального середовища, підготовки учнів до тестів, екзаменів, державної кваліфікаційної атестації, індивідуального підходу, організації творчої діяльності учнів* тощо.

5.1.1. *Підготовка педагогічних працівників* здійснюється шляхом тренінгів, семінарів з нормативно – правового забезпечення, внутрішньої політики навчального закладу або установи, методик навчання, використання ресурсів тощо.

5.1.2. *Підготовка педагогічних працівників* має включати концепцію рівних можливостей та соціальної справедливості через розроблені та апробовані принципи та спеціальні методики, та включати вивчення науково-філософської спадщини з питань соціально справедливого виховання.

5.1.3. *Підготовка педагогічних працівників* має розвивати практичні навички роботи з учнями – представниками соціально – вразливих груп розробку нових

методів дослідження стану свідомості учнів і педагогів про недискримінаційну поведінку, спілкування тощо; розробку програм дій адміністрації та педагогів з впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості в навчально – виховну роботу закладу або установи.

- 5.1.4. *Розробка методичних рекомендацій для навчання усіх категорій учнів* передбачає виготовлення спеціалізованих методичних та інформаційних буклетів, брошур, довідників, посібників, які включатимуть методичні рекомендації з питань рівних можливостей та соціальної справедливості, з проведення тренінгів, лекцій, ділових ігор для учнів, сприяти корекції навчальних програм гуманітарно – природничого циклу відповідно до мети і завдань щодо виховання, створенню та апробуванню програм, направлених на виховання самосвідомості учнів з урахуванням властивостей психіки учнів –представників соціально – вразливих груп тощо.
- 5.1.5. *Проведення заходів з адаптації учнів – представників соціально – вразливих груп до навчального середовища* передбачає проведення орієнтаційних сесій перед початком навчального процесу, консультацій з правил проживання у гуртожитку, консультацій з користування приміщеннями навчального закладу або установи, тематичні консультації з профілактики різних захворювань, шкідливих звичок, з навиків здорового способу життя, тренінги з комунікаційних навичок, інші відповідні заходи.
- 5.1.6. *Забезпечення підготовки учнів – представників соціально – вразливих груп до здачі тестів, екзаменів, державної кваліфікаційної атестації* передбачає консультативну допомогу, пробні тести, екзамени тощо.
- 5.1.7. *Забезпечення індивідуального підходу до роботи з учнями – представниками соціально – вразливих груп* передбачає врахування у програмах *різних моделей*, спрямованих на досягнення соціальної справедливості та забезпечення рівних можливостей для учнів – представників соціально – вразливих груп, використання різних форм індивідуального навчання, які не заперечують загальним стандартам професійно – технічного навчання, зокрема, дистанційне або кореспондентське навчання, навчання за індивідуальним розкладом, додаткові консультації по навчальних темах тощо.

Модель індивідуального навчання використовується переважно для роботи з особами з функціональними обмеженнями (інвалідами різних нозологій), вагітними жінками та жінками з дітьми тощо. Дана модель передбачає створення можливостей і умов для індивідуалізації навчального процесу – окремі приміщення, послуги секретаря для ведення конспектів, сурдо – перекладачі, домашні вчителі, спеціальні технічні засоби.

Модель скоординованого навчання використовується для роботи з різними групами учнів –представників соціально – вразливих груп. Дана модель передбачає забезпечити відповідність навчального матеріалу потребам ринку і можливостям студентів, постійний перегляд, повторення вивченого матеріалу, пояснення (“хто, що, де, коли, чому і як”), демонстрування практичних прийомів роботи, можливість самостійного виконання завдання тощо. Організації творчої діяльності учнів – представників соціально – вразливих груп передбачає заохочення учнів до участі в спортивних секціях, гуртках художньої творчості та мистецтв.

5.2. Навчально – методичний супровід впровадження концепції рівних можливостей та соціальної справедливості у навчально – виробничий та навчально – виховний процеси професійно – технічної освіти передбачає використання різних **форм організації навчального процесу**, які забезпечують природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку:

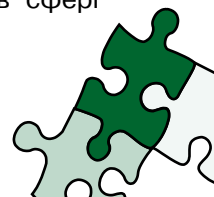
5.2.1. Природничо-математична, гуманітарна, загальнотехнічна, професійно-теоретична підготовка здійснюється в спеціалізованих навчальних кабінетах, аудиторіях, лабораторіях і провадиться у таких формах:

- різні типи уроків, лекція, теоретичний семінар, практичний семінар, лабораторно-практичне заняття тощо;
- індивідуальне заняття учнів, слухачів; виконання учнями, слухачами індивідуальних завдань (реферат, розрахункова робота, курсовий проект, випускна та проміжна етапна кваліфікаційна робота, дипломний проект);
- навчальна екскурсія;
- інші форми організації теоретичного навчання.

5.2.2. Фізична підготовка проводиться у спеціальних приміщеннях, спортивних залах, на спортивних майданчиках, стадіонах у формі уроку фізичного виховання та в позаурочний час у спортивних секціях.

5.2.3. Професійно-практична підготовка проводиться у навчальних майстернях, на полігонах, на тренажерах, автодромах, трактородромах, у навчально-виробничих підрозділах, навчальних господарствах, а також на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг у таких формах:

- урок виробничого навчання в навчальному закладі;
- урок виробничого навчання на виробництві чи в сфері послуг;
- виробнича практика на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг;
- переддипломна (передвипускна) практика на виробництві чи в сфері послуг;

– інші форми професійної практичної підготовки.

Професійно-практична підготовка учнів, слухачів здійснюється у тісному поєднанні з виготовленням корисної продукції, наданням послуг, що оплачуються згідно з законодавством.

5.3. Методичне забезпечення включає визначення практичних методичних підходів, що враховують концепцію соціальної справедливості та рівних можливостей, для використання на рівні навчального закладу, на рівні роботи з групою, індивідуальної роботи, а також, підготовку методичних матеріалів; виготовлення буклетів, брошур, довідників, посібників тощо.

5.4. Загальні методичні рекомендації з урахуванням концепції рівних можливостей і соціальної справедливості включають наступні *підходи та технології*:

5.4.1. Для забезпечення сприятливого навчального середовища потрібно встановити емоційно-комфортний клімат у класі; бути обережними у використанні невербальних форм спілкування (жестах, поглядах, міміці тощо); досягти взаєморозуміння зі учнями; підтримувати спроби учнів і запобігати публічній критики; запобігати привернення наявної спеціальної уваги до учнів – представників соціально – вразливих груп; приймати мовчання і надавати довгі паузи після запитань для підготовки учнів до відповідей; звертатися до учнів по іменах, користуватися списком учнів та робити помітки для врахування підчас індивідуальних занять. Більш детальні поради щодо встановлення сприйнятливого навчального середовища представлені у Додатку 12 до Інструктивного листа.

5.4.2. Для забезпечення навчального процесу з урахуванням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості необхідно вживати наступні рекомендації:

- починати з навчання абстрактним навичкам;
- організувати послідовне викладення матеріалу;
- використовувати конкретні та життєві приклади для позитивного зворотного зв'язку;
- проводити навчання необхідно через залучення безпосереднього досвіду учнів, через прикладний характер навичок;
- використовувати методи цілісного навчання;
- використовувати приклади з досвіду учнів;
- бути готовими до забезпечення копіями слайдів, конспектами лекцій тощо (за запитом учнів);
- забезпечувати висновки уроку на його початку, а підсумки – наприкінці уроку;

- надавати перелік нових термінів, слів, пояснень; періодично узагальнювати, повторювати ключові концепції;
- виділяти час для запитань та відповідей.

5.5. Навчально – методичний супровід навчально – виховної роботи з учнями з функціональними обмеженнями, жінками, які мають спеціальні потреби має враховувати обґрунтовані спеціальні потреби цієї категорії учнів.

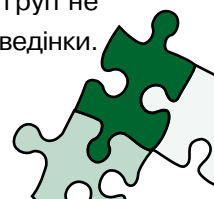
5.6. Проведення заходів з адаптації учнів – представників соціально – вразливих груп до навчального середовища включає попередню підготовку (за декілька місяців), надання навчальних завдань – перед початком навчального курсу, здійснювати підготовку учнів до іспитів, тестів, атестації, сприяти запобіганню харасменту, інші заходи.

5.6.1. Для проведення попередньої підготовки учнів – представників соціально – вразливих груп (за декілька місяців до початку курсу) викладач повинен надавати студентам план курсу та чітко визначені і написані очікувані навчальні результати, перелік літератури для читання, назви необхідних підручників; викладач, або координатор мають запропонувати заняття/тренінги з розвитку навчальних навичок, управління часом, написання есе, технік ведення конспектів, технічної мови обраної спеціалізації.

5.6.2. Для проведення заходів з адаптації важливо надавати навчальні завдання перед початком навчального курсу враховуючі, що завдання необхідно давати в усній і письмовій формах; що потрібно обговорювати завдання; потрібно видавати перелік усіх необхідних для курсу ресурсів, наявних в навчальному закладі; запропонувати різні форми/варіанти проходження навчального курсу.

5.6.3. Забезпечення підготовки учнів – представників соціально – вразливих груп до здачі тестів, екзаменів, державної кваліфікаційної атестації включає проведення іспитів, екзаменів, тестів на початку курсу.

5.6.4. Заходи з адаптування учнів – представників соціально – вразливих груп включають інформування цієї категорії учнів про їх відповідальну участь у навчально – виховному процесі, дотримання організаційних, навчально – виховних вимог установи або навчального закладу професійно – технічної освіти. До очікувань від учнів щодо відповідальної участі у навчальному процесі відноситься відвідування уроків, інших заходів, своєчасне повідомлення про власні потреби; представлення необхідних документів; ознайомлення і дотримання правил користування усіма приміщеннями, послугами та засобами; дотримання навчальних стандартів/вимог; усвідомлення того, що учні – представники соціально – вразливих груп не мають виключного ставлення до неприйнятної для навчального закладу поведінки.

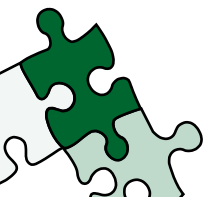

5.6.5. Заходи з адаптування всіх учнів, в тому числі, учнів – представників соціально – вразливих груп включають заходи щодо запобігання харасменту, зокрема:

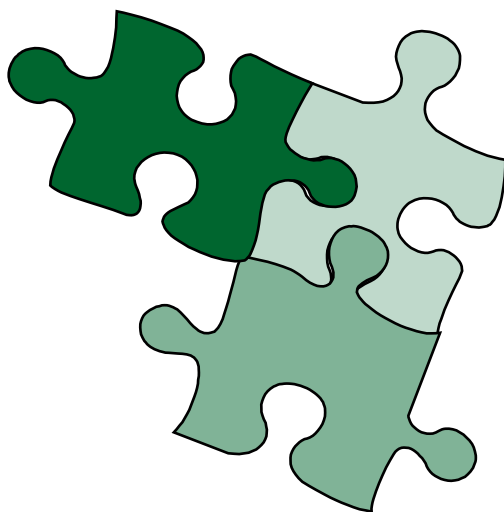
- Створення умов для навчання вільних від харасменту в будь-яких його проявах;
- Проведення відповідних тренінгів серед учнів, забезпечення консультаційної, психологічної, юридичної допомоги студентам;
- Визначення ситуацій відповідно до проступку, запобігання зайвої емоційності та поширення інформації;
- Ведення документації про випадки харасменту.

5.7. Організація виховного процесу з урахуванням концепції соціальної справедливості і рівних можливостей включає наступні підходи:

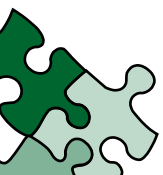
- Організація системної роботи з учнями для підвищення свідомості про недискримінаційну поведінку, рівні права і можливості (моделі поведінки, уявлення про стереотипи та можливості їх подолання, відповідальність за дискримінаційну поведінку) через систему інформаційних, навчальних заходів, акцій, консультацій;
- Організація системної роботи з громадою, батьками, оточенням учнів, громадськими організаціями, роботодавцями через систему інформаційних, навчальних заходів, акцій, консультацій;
- Врахування концепції соціальної справедливості і рівних можливостей підчас профорієнтаційної роботи.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ
ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

ВСТУП	289
РОЗДІЛ I. АНАЛІЗ ҐЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»	292
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ УПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	302
РОЗДІЛ III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	315
ВИСНОВКИ	326
ДОДАТОК	328

ВСТУП

Україна як суверенна держава, що приєдналася до світового співтовариства, прагне розбудувати громадянське суспільство. Це передбачає утвердження прав і свобод людини, створення умов для вільного розвитку особистості та забезпечення ґендерної рівності. Становлення громадянського суспільства в Україні потребує ґендерних перетворень. Важлива роль у вирішенні цієї масштабної проблеми належить освіті як одному з провідних соціальних інститутів, тісно пов'язаних з фундаментальними основами суспільства. Освіта, виконуючи функції передачі та поширення знань, умінь, цінностей і норм від одного покоління до іншого, через інтеграцію ґендерних підходів у навчальний процес спроможна закласти основи для становлення суспільної ґендерної культури.

ґендерний компонент наявний у змісті дошкільної та початкової, середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Як показує світовий досвід, навчальні програми, які містять ґендерний компонент, великою мірою орієнтовано на аналіз та пошук шляхів вирішення реальних соціальних проблем, що виникають у взаєминах жінок та чоловіків. В Україні такі програми потрібні, тому що вони дають змогу аналізувати гуманітарні проблеми, що торкаються кожного з нас: особистість та її стосунки зі світом, права, свободи, межі свободи, різниця між людьми, шлюб, сім'я, стосунки батьків і дітей.

Через потребу модернізувати систему вищої освіти в Україні в контексті Болонської декларації, що означає зробити її якість та рівень відповідними до освітніх стандартів провідних країн світу, перед вищою школою стоять важливі завдання, пов'язані з усвідомленням нових вимог до організації навчального процесу. Особливу увагу варто приділити результатам навчання як одному з основних показників якості професійної освіти.

Інституалізація ґендерної освіти в системі вищої школи є вкрай слабкою. Накопичений досвід запровадження ґендерних досліджень у викладання залишається неповним, а брак системної підготовки у сфері ґендерних питань набуває дедалі більшої гостроти в контексті сучасної ґендерної політики України. Розроблені авторські програми та навчальні курси так і не стали інтегральною складовою системи вищої освіти в Україні. Підготовка ґендерних програм для системи вищої освіти України, а також підготовка спеціалістів у цій галузі допоможуть людині з вищою освітою досягнути вагу соціально-відповідальної діяльності. Саме це стане гарантією позитивних соціальних змін у майбутньому.

Згідно з вимогами до обов'язкового мінімуму змісту освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, виділяють одинадцять навчальних гуманітарних

та соціально-економічних курсів. Проведення гендерної експертизи державних стандартів цих курсів дозволить активізувати долучення гендерного компонента до змісту вищої освіти.

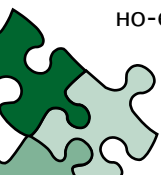
Метою активізації системного впровадження гендерного знання та становлення гендерної свідомості є створення умов для набуття гендерних компетентностей; окреслення перспектив розвитку гендерного компонента освіти в контексті гуманітарного циклу навчальних дисциплін, що забезпечує рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації; підвищення рівня гендерної культури для реалізації рівних можливостей та прав молоді у всіх сферах життєдіяльності; розробка рекомендацій з долучення гендерних підходів до змісту предметів соціально-гуманітарного циклу.

Завдання:

- вивчити гендерні проблеми у сфері освіти, застосовуючи різні теоретичні та методологічні підходи;
- проаналізувати гендерну складову нормативно-правової бази системи вищої освіти;
- розробити пропозиції та рекомендації для вдосконалення нормативно-правової бази системи освіти щодо гендерної складової;
- проаналізувати процес долучення гендерних підходів до навчальних програм курсів гуманітарної та соціально-економічної підготовки вищої школи;
- відзначити наявність гендерної асиметрії мови;
- удосконалити чинний термінологічний апарат гендерної освіти;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення гендерної складової навчальних програм курсів гуманітарної та соціально-економічної підготовки вищої школи.

Провідним методом дослідження є контент-аналіз тексту законів України в галузі вищої освіти, нормативних документів, навчальних програм дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Критерії відбору. Зважаючи на те, що навчальних курсів вищої школи надто багато, щоб зробити швидку та якісну гендерну експертизу всіх навчальних програм, виникла потреба відібрати певну кількість навчальних курсів, які є спільними для здобувачів вищої освіти всіх напрямків та спеціалізацій. Такими є курси гуманітарної та соціально-економічної підготовки: «цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки, як правило, включає такі навчальні дисципліни: ... 2)

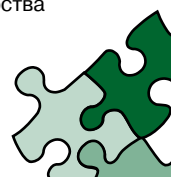

для бакалаврів: філософія (філософія, етика, естетика, логіка), політологія, основи економічних теорій, правознавство (основи права та основи конституційного права України), історія України (історія України, українська культура та українознавство), ділова українська мова, релігієзнавство, психологія, іноземна мова... Перелік навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, а також кількість навчальних годин, відведених на їх вивчення, для освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста, магістра визначаються у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки України»¹.

Під час проведення ґендерної експертизи відбулися зміни в національній політиці щодо визначення обов'язкового компонента нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів: п'ять навчальних курсів визначено як нормативні, а перелік вибіркового циклу суттєво розширено².

Оскільки ґендерну експертизу було розпочато до запровадження змін, вважаємо за потрібне завершити її на підставі визначених наперед критеріїв. При цьому відзначимо, що чотири навчальні дисципліни, які підлягали аналізу, залишилися в переліку нормативних курсів, а нові вибіркові курси циклу після розробки (наразі вони переважно на стадії становлення) стануть об'єктом наступних ґендерних експертиз.

-
- ¹ Про розроблення державних стандартів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів, 7 серпня 1998 р. Перелік навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців: Додаток 1 до листа Міністерства освіти і науки України, 17 червня 2002 р. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] / Державний стандарт вищої освіти. Вимоги до підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/gr/obg/2007/04_04.doc
 - ² Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: Наказ Міністерства освіти і науки України, 9 серпня 2009 р.

РОЗДІЛ І. АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Базовий для освітньої галузі **Закон України «Про освіту»**³, який ґрунтується на Конституції України, містить одну пряму згадку про забезпечення гендерної рівності – у статті 3 «Право громадян України на освіту», згідно з якою «громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин».

Водночас, з переліку усіх наведених складових лише расова й національна належність, світоглядні переконання (належність до партій, релігійних конфесій, віросповідання) та місце проживання (сільська/міська місцевість) далі розкрито в цьому законі на рівні основних принципів освіти.

Своєю чергою, положення Закону України **«Про вищу освіту»**⁴ не містять жодної згадки про дотримання позицій щодо гендерної рівності ані під час визначення державної політики в галузі вищої освіти, ані під час визначенні відповідних принципів (серед яких: а) доступність та конкурсність здобуття вищої освіти кожним громадянином України; б) незалежність здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій; в) інтеграція системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи; г) наступність процесу здобуття вищої освіти; ґ) державна підтримка підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень; д) гласність при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців).

Так само позиції щодо дотримання гендерної рівності не обумовлено в статтях закону, у яких йдеться про право громадян на вищу освіту. У статті 4, зокрема, зазначено, що «громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності».

Отже, чинне законодавство України визнає важливість політики гендерної рівності як гарантію забезпечення рівних прав усіх громадян України. Це підтверджено

³ Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном [Електронний ресурс] / Про освіту: Закон України, 11 червня 2008 р. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/

⁴ Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном [Електронний ресурс] / Про вищу освіту: Закон України, 19 січня 2010 р. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/

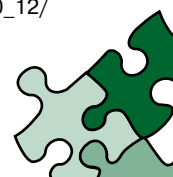

національним законодавством і нормативно-правовими актами, а також ратифікованими міжнародними документами.

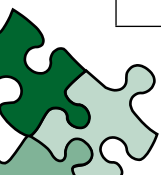
Одним із пріоритетних напрямів Болонської системи освіти є створення умов для рівного доступу до освіти жінок і чоловіків. Очевидно, це має бути враховано і в новій редакції Закону України «Про вищу освіту», який розроблено в Міністерстві освіти і науки України і текст якого вивішено на сайті міністерства для ознайомлення. Визначимо, як зробити нормативно-правову базу системи вищої освіти відповідною до європейських стандартів.

Закон про вищу освіту⁵		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
Стаття 3. Державна політика у галузі вищої освіти		
1. Державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України.		
2. Державна політика у галузі вищої освіти ґрунтується на принципах:		
- доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;		
- незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;		
- інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи;	- інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти, Європейській простір вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи;	
- наступності процесу здобуття вищої освіти;		
державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;	- державної підтримки підготовки кадрів з вищою освітою для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;	
- гласності при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців .	гласності у формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки кадрів з вищою освітою .	
3. Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом:		
- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості;		
- підвищення рівня освіченості громадян України, розширення їх можливостей для отримання вищої освіти;	- розширення можливостей для здобуття вищої освіти, освіти впродовж життя;	- розширення можливостей жінок та чоловіків для здобуття вищої освіти, освіти впродовж життя;

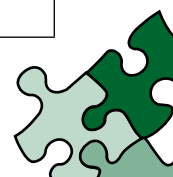
⁵ Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] / Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»: Проект Закону. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/10_12/doc3.doc

Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
- створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти;		
	- гарантування автономії вищих навчальних закладів та їх академічної свободи;	
- надання цільових, пільгових державних кредитів особам для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;		
- забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки фахівців з вищою освітою, що здійснюється у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад;	- забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки кадрів з вищою освітою, що здійснюється у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад;	
- надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;		
- належної підтримки підготовки фахівців з числа інвалідів на основі спеціальних освітніх технологій.		
		- створення рівних умов для навчання за будь-яким напрямом підготовки й отримання будь-якої спеціальності для чоловіків та жінок
Стаття 4. Право громадян на вищу освіту		
1. Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.		
Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.	Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний (освітньо-науковий) рівень громадянин безоплатно здобуває вперше. Вони вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти, напряму і спеціальності. Випадки, при яких наступне здобуття вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним (освітньо-науковим) рівнем є безоплатним, визначається Кабінетом Міністрів України.	

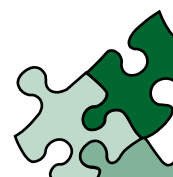
Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
2. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах , мають право на здобуття вищої освіти, крім права на здобуття вищої освіти за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.	2. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України. Всі інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, які навчаються у вищих навчальних закладах України, мають права і обов'язки студентів відповідно до законодавства України.	
Стаття 22. Мета і головні завдання діяльності вищого навчального закладу		
1. Основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України.		
2. Головними завданнями вищого навчального закладу є:		
- здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;	- здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку кадрів відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;	
- здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;	- здійснення наукової, науково-технічної, виробничої, інноваційної, діяльності дорадництва та роботи з впровадження досягнень науково-технічного прогресу у відповідну галузь економіки (для університетів, академій, коледжів);	
	- забезпечення фізичного розвитку особистості шляхом фізичного виховання, масового спорту, фізичної реабілітації та рекреації, здійснення культурно-виховної діяльності;	
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;	- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку кадрів з вищою освітою;	
- здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації ;	- здійснення підготовки наукових, науково-педагогічних кадрів та атестація наукових кадрів в університетах та академіях ;	
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;		

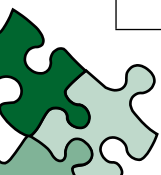
Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в душі українського патріотизму і поваги до Конституції України;	- через українознавче наповнення змісту освіти забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в душі українського патріотизму, гуманізму і поваги до Конституції України та державних символів України;	
- підвищення освітньо-культурного рівня громадян.		
		- встановлення міжнародних зв'язків та здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури, активна співпраця з організаціями українців за кордоном.
Стаття 38. Студентське самоврядування		
1. У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування. Органи студентського самоврядування сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Органи студентського самоврядування вирішують питання, що належать до їх компетенції. Рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер.	1. У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування.	
	2. Студентське самоврядування вищого навчального закладу – це право та реальна здатність осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, безпосередньо або через відповідні представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їх повноважень. Студентське самоврядування забезпечує захист прав і інтересів осіб, що навчаються, та їхню участь в управлінні вищим навчальним закладом. До студентського самоврядування входять особи, які визначені статтею 53 цього закону.	
2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального орган виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.	3. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються Конституцією та законами України, статутом вищого навчального закладу, Положенням про студентське самоврядування відповідного вищого навчального закладу.	

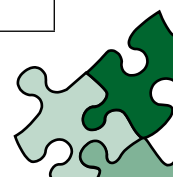
Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
<p>3. Основними завданнями органів студентського самоврядування є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; - забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; - сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів; - сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів; - сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; - організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями; - сприяння працевлаштуванню випускників; - участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами. 	<p>4. Основними завданнями студентського самоврядування є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ознайомлення осіб, які навчаються з їх правами та обов'язками; - сприяння вихованню осіб, які навчаються, в дусі українського патріотизму, поваги до Конституції України, державних символів та гуманізму; - представництво і захист своїх законних інтересів та законних інтересів своїх членів (учасників); - сприяння підвищенню якості вищої освіти; - сприяння виконанню особами, які навчаються, своїх обов'язків; - сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку осіб, які навчаються; - сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами тощо; - організація співробітництва з особами, які навчаються в інших вищих навчальних закладах і молодіжними організаціями; - сприяння працевлаштуванню випускників; - участь у вирішенні питань міжнародного обміну осіб, які навчаються ; - сприяння вихованню в осіб, які навчаються, моральної, етичної та правової культури; - організація пропаганди здорового способу життя. 	
		<p>- забезпечення захисту осіб обох статей (чоловіків і жінок) від будь-яких форм ґендерного насильства та упередження.</p>

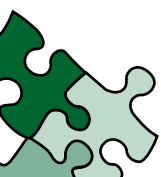
Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
<p>4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.</p>	<p>5. Студентське самоврядування здійснюється на рівні академічної групи, курсу, інституту, факультету, відділення, гуртожитку, вищого навчального закладу.</p> <p>Структура та повноваження органів студентського самоврядування на кожному рівні здійснення студентського самоврядування визначається Положенням про студентське самоврядування у відповідному вищому навчальному закладі.</p>	
<p>5. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, які:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ухвалюють Положення про студентське самоврядування; - обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти; - визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування. 	<p>6. Вищим керівним органом студентського самоврядування вищого навчального закладу є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу.</p> <p>Загальні збори (конференція) та виконавчий орган студентського самоврядування вищого навчального закладу в межах повноважень, визначених законом, приймають акти більшістю голосів від загального складу, які мають дорадчий характер, а у випадках, передбачених законом, є обов'язковими для виконання.</p> <p>7. Загальні збори (конференція) осіб, які навчаються:</p> <ul style="list-style-type: none"> - затверджують Положення про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі; - формують і затверджують склад виконавчого органу студентського самоврядування вищого навчального закладу та визначають строк його повноважень; - не менше одного разу на рік заслуховують звіт про діяльність виконавчого органу студентського самоврядування вищого навчального закладу та виносять ухвалу щодо його діяльності; - укладають договір про співробітництво між первинною профспілковою організацією та керівництвом вищого навчального закладу; - визначають пріоритетні напрями діяльності студентського самоврядування вищого навчального закладу на певний період; - здійснюють інші повноваження. 	

Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
	<p>8. Виконавчий орган студентського самоврядування вищого навчального закладу є колегіальним керівним органом студентського самоврядування вищого навчального закладу, підзвітним і підпорядкованим загальним зборам (конференції) осіб, які навчаються. Органи студентського самоврядування беруть участь у прийнятті рішень щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - переведення осіб, які навчаються за контрактом на навчання за державним замовленням; - поселення осіб, які навчаються, в гуртожиток та виселення з гуртожитку; - затвердження нормативних документів з питань студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються. 	
<p>6. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).</p>	<p>9. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (парламент, сенат, старостат, правління, президія, студентські деканати, ради, тощо).</p>	
		<p>10. Органи студентського самоврядування забезпечують захист прав та інтересів слухачів обох статей і їх участь в управлінні вищим навчальним закладом.</p>
Стаття 54. Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах		
1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:		
- вибір форми навчання;		
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;		
- трудову діяльність у позанавчальний час;		
- додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;		
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;		
		- забезпечення гуртожитком відповідно до законодавства України;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозиумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;		

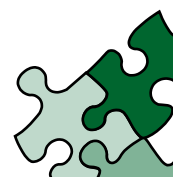

Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
	- на відрядження для участі у заходах, що проводяться поза місцем знаходження вищого навчального закладу, у порядку, передбаченому законодавством;	
- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;		
- надання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;		
- участь у об'єднаннях громадян;		
	- участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу;	
- обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;	- обрання навчальних дисциплін за напрямом (спеціальністю) в межах, передбачених освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою та робочим навчальним планом;	
- участь у формуванні індивідуального навчального плану;		
- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;	- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі та спортивні досягнення тощо;	
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;		
- безкоштовне користування у вищих навчальних закладах бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів вищого навчального закладу;		
- канікулярну відпустку тривалістю не менше ніж вісім календарних тижнів.		
	- оскарження дій органів управління вищого навчального закладу та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.	
2. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною (очною) формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті, а також на забезпечення гуртожитком у порядкух, встановлених Кабінетом Міністрів України.	2. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною формою навчання незалежно від форми власності вищого навчального закладу, мають право на пільговий проїзд у міському й приміському пасажирському транспорті та між-міському автомобільному і залізничному транспорті території України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.	

Закон про вищу освіту		
Чинна редакція	Нова редакція	Рекомендації
Студенти вищих навчальних закладів мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства.	Студенти вищих навчальних закладів незалежно від форми власності вищого навчального закладу мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства.	
	3. Права осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (військових підрозділах вищих навчальних закладів), встановлюються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого вони перебувають, та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти та науки.	

Вважаємо, що долучення ґендерних аспектів до Закону України «Про вищу освіту» дозволить створити умови для рівного доступу жінок і чоловіків до освіти.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ УПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасній системі вищої освіти набуває актуальності такий компонент гуманітарної складової освіти як ґендер. Сучасні ґендерні дослідження є доволі дискусійною сферою наукової творчості філософів, соціологів, політологів та інших вчених, що опрацьовують ґендерні питання. Ґендерні дослідження приваблюють сучасних науковців через те, що охоплюють широкий спектр дисциплін, особливо гуманітарних.

Використання реальних цифр та фактів, які демонструють нерівноправність жінок у різних сферах життєдіяльності суспільства, для традиційних політологічних, соціологічних й економічних інтерпретацій робить їх досить переконливими. Недостатня участь жінок у структурах влади, дискримінація на ринку праці, потерпання від усіх форм соціальної несправедливості є очевидними, і тому дослідження, присвячені становищу жінок, завжди будуть актуальними, незважаючи на те, що воно залишається незмінним.

Однак важливо втриматися від спокуси зосередитися на вивченні тільки дискримінації жінок, оскільки предметом ґендерних досліджень мають бути соціальний статус і соціально-психологічні характеристики особистості, які пов'язані зі статтю й сексуальністю, але даються взнаки у взаємодії з іншими людьми.

Ґендерна проблематика відображається в змісті **спецкурсів**, що викладають у вищій школі. Першу авторську програму з жіночої проблематики (автор Л. Смоляр) Міністерство освіти України затвердило в 1993 році. Через десять років, у 2003, було розроблено програму нового базового курсу «Основи теорії ґендеру», в якій ґендерний підхід було застосовано як комплексний та міждисциплінарний, що дозволяло гнучко трансформувати вказаний курс залежно від рівня акредитації, спеціалізації та профілю вищого навчального закладу ⁶. У 2004 році вийшов у світ навчальний посібник «Основи теорії ґендеру» для вищих навчальних закладів (рекомендований Міністерством освіти і науки України) ⁷.

На сучасному етапі ґендерні курси читають у багатьох вищих навчальних закладах України. Згідно з результатами дослідження, проведеного Міністерством освіти і науки України в кінці 2008 року, кількість вищих навчальних закладів, де читають ґендерні курси, становить 46.2% (73 одиниці) від загальної кількості ВНЗ, що взяли участь в анкетуванні. Викладачі цих курсів підготували програми, посібники та під-

⁶ Костенко О. Ю. Становлення й розвиток ґендерної освіти в Україні // Ґендерні перетворення в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2007. – С. 186–193.

⁷ Основи теорії ґендеру: Навч. посіб. / За ред. В. Агеевої, Л. Кобелянської, М. Скорик. – К.: К.І.С., 2004.

ручники, виконали монографічні та інші дослідження з ґендеру. Кількість вищих навчальних закладів, викладачі яких у тому чи іншому обсязі здійснюють розробки методичного характеру, є вищою порівняно з кількістю ВНЗ, в яких читають ґендерні курси. У 56-ти ВНЗ викладачі готують і публікують лекційні курси та програми з ґендеру, укладають посібники й підручники, індивідуальні й колективні монографії, цикли статей та окремі статті, присвячені актуальним ґендерним проблемам.

Ґендерні спецкурси в різних вищих навчальних закладах представлено нерівномірно. Так, третина курсів ґендерної проблематики зосереджена в п'яти з проанкетованих вузів, а саме:

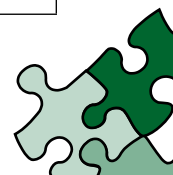
Вищий навчальний заклад	Курсів усього	З них факультативні
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»	14	12
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка	12	3
Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України	10	5
Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	6	-
Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	6	6
За результатами анкетування ВНЗ України, проведеного Міністерством освіти і науки України в кінці 2008 р.		

При цьому усі регіони України представлені бодай одним вищим навчальним закладом, де читають курси ґендерної проблематики. Варто відзначити й пропорційність викладання курсів за регіональним розподілом ВНЗ. Обов'язкові ґендерні курси складають 37.4% від загальної кількості, тимчасом як вибіркові та факультативні – біля 60%.

Розподіл ґендерних курсів за дисциплінарною локалізацією дозволяє визначити домінуючі напрями запровадження ґендерної проблематики.

Розподіл ґендерних курсів, що викладають у ВНЗ, за дисциплінарною локалізацією в рамках соціально-гуманітарного циклу

№	Дисципліни	Кількість курсів	У % до загальної кількості
1.	Соціологія	50	25.5
2.	Педагогіка	45	22.4
3.	Політологія	28	14.3

№	Дисципліни	Кількість курсів	У % до загальної кількості
4.	Психологія	20	10.2
5.	Філософія	17	8.7
6.	Лінгвістика	13	6.6
7.	Право	7	3.6
8.	Історія	6	3.1
9.	Культурологія	5	2.6
10.	Економіка	4	2.0
11.	Журналістика	2	1.0
	Усього	186	100.0

За результатами анкетування ВНЗ України, проведеного Міністерством освіти і науки України в кінці 2008 р.

З таблиці випливає, що зміст читаних гендерних курсів впевнено тяжіє до соціологічних дисциплін (25.5%), педагогіки (ще 22.4%) і політичних наук (14.3%). 10.2% від загальної кількості читаних курсів локалізуються за змістом у полі психологічних наук, 8.7% – філософії, а ще 2.6% – мовознавчих наук. Найменш «гендерованими» є журналістика та економічні науки, а також культурологія і, як не дивно, історичні й правові дисципліни.

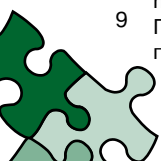
Наявність спецкурсів із гендерної проблематики не дозволяє робити висновки про цілісний комплексний підхід до реалізації програми долучення гендерного компонента до системи вищої освіти. Систематичний гендерний підхід можна реалізувати лише в рамках курсів суспільно-гуманітарного циклу, які є базовими для вищої освіти.

Протягом останнього десятиріччя в Україні здійснюють гендерні експертизи змісту гуманітарних дисциплін вищих навчальних закладів (стандарти, навчальні програми, підручники та посібники).

Головним **об'єктом** гендерних експертиз є загальні нормативні курси дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки ⁸, оскільки саме вони є основою підготовки не лише спеціаліста, а й узагалі людини з вищою освітою. Максимальний навчальний час, який можна відвести на гуманітарну й соціально-економічну підготовку, має становити 20 +/- 5 відсотків від максимального навчального часу, відведеного на реалізацію освітньо-професійної програми підготовки фахівців. При цьому треба зважати на те, що до цього часу зараховано й фізичне виховання із розрахунку 2 години на тиждень (54 години навчального часу студента), за винятком останнього семестру. Ще 2 години фізичного виховання на тиждень можна планувати за рахунок вільного часу студента ⁹.

⁸ Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] / Державний стандарт вищої освіти. Вимоги до підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/gr/obg/2007/04_04.doc

⁹ Про порядок розробки складових нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою: Наказ Міністерства освіти і науки України, 31 липня 1998 р.

Ключовим напрямом здійснення експертиз навчальних програм є перевірка наявності мовного ґендерного дисбалансу та дотримання принципу рівноправності статей через адекватне відображення в навчальному матеріалі досвіду і чоловіків, і жінок та заохочення їх до рівноправного співробітництва й взаємної поваги. Розроблені на підставі цих експертиз рекомендації мають ураховувати укладачі стандартів та програм гуманітарних предметів. Контроль за уведенням ґендерного компонента до змісту вищої освіти належить Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

Аналіз навчальних дисциплін здійснено на підставі навчальних програм Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Київського міського педагогічного університету ім. Б. Д. Грінченка та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Дисципліна «Філософія» (філософія, етика, естетика, логіка) передбачає навантаження від 3 до 6 кредитів ECTS (108–216 год.).

Аналіз навчальних програм дисципліни «Філософія» показує, що в програмах подано опис філософії як ідей та сфер філософського знання. Зокрема, у розділі, присвяченому соціальній філософії, немає жодної згадки про ґендерну систему суспільства; у темах з філософії політики не представлено тему прав людини; у розділі з філософської антропології не висвітлено позиції ґендерного підходу.

Ігнорування ґендерної тематики в програмі з філософії або зумовлено незнанням ґендерних питань, або базується на ідеологічних переконаннях. Бракує опису форм мислення, в яких детермінуються способи сприйняття, категоризація та соціальне структурування статевих відмінностей і відповідних етнокультурних стереотипів. У розділах з соціальної філософії не представлено феміністичний аспект тем; навіть у розділі про права людини не розглянуто сутність новітніх гуманітарно-правових декларацій. Недостатньо уваги приділено правам жінок та ґендерної рівності; бракує змістовного модуля, присвяченого філософії статей, в якому треба розглядати символічну та культуроформувальну роль ґендеру.

Ігнорування ґендерного аспекту проблем під час вивчення екзистенціальної філософії призводить до нехтування ідей Симона де Бовуара, а в розділі, присвяченому філософії ХХ ст., – феміністичної філософії. Аналізуючи теми насильства, справедливості й рівності, програма має застосовувати ґендерний підхід в рамках абстрактно-універсалістичних схем. Таким чином, суттєво знижується виховний і громадянський потенціал модулів з етики.

Дисципліна **«Культурологія»** передбачає навантаження від 1 до 2 кредитів ECTS (36–72 год.).

Аналіз навчальних програм дисципліни «Культурологія» показує, що більшість з них побудовано як виклад історії мистецтва з давніх часів до сьогодення.

Гендерної тематики в змісті цих програм відверто бракує. Інша категорія навчальних програм також не містить гендерного компонента, оскільки автори ставлять за мету презентувати теоретичні схеми моделі культурного розвитку, або культурних процесів та феноменів. Феміністичний внесок у теорію культури, осмислення культурологічних проблем з позицій гендерного підходу не висвітлено. Наступна категорія навчальних програм з культурології представляє історію та теорію культури з різних боків. У них приділено досить уваги загальним категоріям культури, філософії культури, висвітлено феміністичний рух, однак гендерної проблематики в парадигмі культурних досліджень, на жаль, недостатньо. Усі три умовні групи навчальних програм у модулях, присвячених сім'ї та шлюбу, представляють неповне усвідомлення гендерної проблематики: права жінки на вільний вибір дошлюбної моделі сексуальної поведінки, дискредитації проблем фемінізму та контролю над народжуваністю. Гендерній теорії не присвячено жодної програми, поняттю «гендер», термінам «маскулінність» та «фемінність», хоча в третій категорії навчальних програм є модуль «Жіноча культура».

Дисципліна **«Соціологія»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

Аналізуючи програми навчальної дисципліни «Соціологія», зазначимо, що їх можна диференціювати за трьома групами. До першої варто зарахувати навчальні програми, в яких гендерну проблематику виокремлено поряд з іншими напрямками соціологічної думки. У таких програмах закладено понятійний апарат гендерного компонента. Наприклад, у модулі «Соціологія сім'ї та шлюбу» недостатньо широко висвітлено гендерні особливості обох статей та їхнє місце в суспільстві. Другу групу складають навчальні програми, в яких про гендерну соціологію майже не згадують, але констатують гендерну нерівність. До третьої групи треба віднести навчальні програми, в яких гендерні відносини як спеціальну сферу соціальної реальності просто ігнорують. Наголосимо, що, виробляючи наукове розуміння багатьох соціальних явищ, соціологія не ставила питання про природність порядку «стать – гендер». Таке ігнорування важко пояснити, якщо пригадати, якою актуальною для становлення сучасного суспільства була боротьба жінок за право голосу й право на освіту та за визнання власних інтелектуальних та організаційних здібностей.

Важливе місце у вивченні соціології у вищій школі посідає методологічне навантаження. Приватність і повсякдення, виступаючи важливим матеріалом гендерного аналізу, привчає майбутніх соціологів до уважнішого спостереження за соціальною реальністю, формує уміння застосовувати якісні методології та методи для розвитку в межах інших соціогуманітарних дисциплін (соціологія сім'ї та шлюбу, культури та ін.). Більшості програм притаманна нейтральна позиція щодо

фемінізму та феміністичних рухів, вони назагал не розглядають вплив фемінізму на суспільно-політичні відносини.

Дисципліна **«Психологія»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

Аналіз навчальних програм дисципліни «Психологія» дає підстави стверджувати, що зміст програм містить ґендерний компонент достатньою мірою. Так, розділи «Історія становлення ґендерного напрямку в психології», «Зв'язок ґендерної психології з іншими галузями знання», «Статусні позиції жінки й чоловіка в суспільстві та міжособистісних стосунках», «Сексизм і ґендерна нерівність» підтверджують, що ґендерний компонент є основою змісту навчальних програм з психології.

Ґрунтовний аналіз навчальних програм з психології виявив, що в більшості ціннісних позицій авторів домінує біодетермінізм та біологічний екзистенціалізм. Часто в текстах програм фігурує лише сама згадка про чоловіків та жінок, що підтверджує поширену серед викладачів ВНЗ редукцію поняття «ґендер» під усталене поняття «стать». Складається враження про широке вживання поняття «ґендер» в різних його складових, проте застосовують його невірно. Частині навчальних програм бракує навіть згадки про поняття «стать». Базові психологічні процеси та поняття описано з допомогою нейтральних термінів. Частину матеріалів викладено у так званому «об'єктивно-науковому стилі», коли всі психологічні процеси описують нейтрально, без урахування ґендерної чи статевої специфіки.

Дисципліна **«Правознавство»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

Аналізуючи програми навчальної дисципліни «Правознавство», зазначимо, що в них замовчують ґендерно марковані категорії та ґендерну проблематику загалом. Це викликано перевагою консервативного підходу у правознавстві, що задає та конструює як структуру й зміст, так і контексти, в яких не згадують ґендерні категорії та проблеми. Водночас, сучасні правові системи настільки складні та різноманітні, що не зважати на тему ґендеру просто неможливо. Частина програм обминає ґендерні питання та, відповідно, не містить ґендерної термінології. Проте це не означає, що ці програми ґендерно нейтральні. Автори в тій чи іншій формі висловлюють свої погляди на правовий статус різних статей чи на залучення жінки до правовідносин. Однак таким чином вони висловлюють свою особисту позицію. Інша частина програм визнає прогресивність надання прав жінкам, але категорії «права жінки» бракує. Антропоцентризм юридичного знання задано термінологією: *людина, громадянин, особа, особистість*. Частково це можна пояснити традиційною нормативно-універсальною

маскулинністю права. У модулях з теорії та історії держави і права, конституційного права практично не зазначають впливу жінок на політико-правові явища, не згадують про жіночі суспільно-політичні рухи. Права жінки найчастіше пов'язують з правами дітей, інвалідів, інших категорій населення, що потребують особливої уваги з боку держави. У цих модулях держава і право часто постають як абстрактні самодостатні сутності, здатні розвиватися без людської складової. Характеризуючи Конституцію України, на закріплення рівноправності жінки не вказують навіть як на тенденцію. Гендерний стереотип не лише щодо прав жінки, але й щодо прав чоловіка впливає на конституційні гарантії сім'ї, материнства, дитинства і батьківства, хоча останнє найчастіше випадає з контексту. Ця прогалина призводить до ігнорування в галузевих темах проблем батьків-чоловіків, що розглядають у наступних за конституційним правом темах: кримінальне право, сімейне право, трудове право тощо.

Дисципліна **«Політологія»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

За результатами експертизи програм з політології треба зазначити, що в змісті дисципліни гендерний підхід не претендує на компонентну складову, тобто не відбиває повною мірою справжньої ситуації в сучасних суспільно-політичних відносинах. У програмі практично не розглянуто досягнення гендерних (феміністичних) рухів. Поняття «стать» автори програм використовують здебільшого в наведених далі аспектах:

- як критерій для виокремлення політичної субкультури;
- як фактор, що визначає політичну участь і політичну поведінку;
- як ценз для отримання виборчих прав;
- як умови для рекрутування політичних еліт;
- як змінна в переліку релігійних, національних, економічних, соціальних факторів.

При цьому категорію статі не можна назвати стійкою для політологічного курсу навчальних програм. У переважній більшості програм з політології гендерну проблематику розкривають головню з допомогою прикладів, історичних екскурсів чи прикладних досліджень (здебільшого досліджень політологічної поведінки), які враховують фактор статі. Гендерна проблематика проявляється в політичному дискурсі, де й кодується гендерна асиметрія.

На жаль, більшість програм з політології не відображають категорію статі, коли йдеться про «суб'єкт політики». Більшу частину термінів вжито в чоловічому роді. Крім того, в програмах можна чітко прослідкувати властиве для патріархальної картини світу розуміння чоловіка як норми, а жінки як девіації: наприклад, ідея про те, що чоловіки зазвичай активніші в політичних діях, ніж жінки.

Програми з курсу політології розраховано на людину з життєвим досвідом, який дозволяє краще опановувати новий матеріал. Політологічна проблематика, яку порушено в програмах, показує лише верхівку ґендерних проблем у політиці. Жіночий аспект приховано в політичній теорії та політичній думці, що базуються на позиціях андроцентризму.

Розділ з історії політичних учень, який складає важливу частину навчальної програми з політології, не враховує ґендерний контекст. Лише в окремих навчальних програмах представлено ґендерну (жіночу) складову низки політичних концепцій: проблема рівності статей.

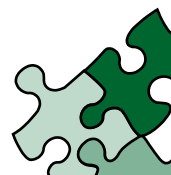
У викладі політичних поглядів відомих мислителів, не наголошуючи на ґендерній проблематиці, подають характеристику роздумів різних суспільно-політичних діячів.

Розділ «Суб'єкти політичної влади» найочевидніше демонструє андроцентризм політичної науки. У цьому контексті жінок розглядають лише як об'єкти політики. Виявляючи природу лідерства у своїх програмах, автори вказують на поширення фрейдистських ідей про генезис лідерства через батьківський комплекс – безсвідому схильність мас до підкорення сильній, владній людині, яка здатна захистити й втілити їхні глибинні прагнення.

Дисципліна **«Історія України»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

Аналізуючи програми навчальної програми, зазначимо, що вони відходять від традиційної нарративної (подійної) історії. У них з'являються нові напрями, пов'язані з історією ґендерною. Очевидно, що чималий досвід, накопичений українськими ґендерними дослідженнями, фактично залишився не потрібним авторам аналізованих програм. Проблема полягає в тому, що термінологію ґендерних досліджень майже не використовують, результати досліджень не враховують, а, головне, підтримують дискримінаційне ставлення до жіноцтва, приховуючи окремі історичні події, у яких жінки брали активну участь. Більшість питань стандартної ґендерної експертизи виявилися непотрібними для отримання інформації, що інтерпретує ґендерні відносини та становище жінки в суспільствах XIX-XX століття. Як і в програмах з політології, філософії, культурології, недостатньо представлено правовий та соціальний статус жінки. Це призводить до ігнорування специфіки статусу жінки, викривлення загальної картини історії. Вивчаючи правове та майнове становище різних верств населення, статус жінки практично не враховують. Місце жінки в суспільстві розглядають лише в розділі «Давньоруська держава».

У програмах з нової й новітньої історії інформація про час і причини надання жінкам виборчих прав є недостатньо вичерпною, хоча до змісту усіх програм долучено поняття дискримінації за статтю.

Потрібно зупинитися на висвітленні в програмах проблеми фемінізму. У більшості програм про жінок згадують лише епізодично як про об'єкти соціальної політики європейських держав загального добробуту. В окремих програмах, навпаки, міститься інформація про важливу роль європейських громадянських рухів, серед них і жіночих.

Зважаючи на те, що в українській історичній науці активізувався процес оновлення проблематики та методологічного арсеналу, гендерний підхід акумулюється міждисциплінарною взаємодією. Результатом цього є визначення статусу жінки в історії України. Процес становлення «історії жінок» ускладнено тим, що на неї немає соціального замовлення. В українському соціумі домінує уявлення про те, що жіночі рухи й фемінізм – суто західний феномен, що не мав підстав для розвитку на теренах України і, відповідно, не має й перспектив розвитку в сучасних умовах.

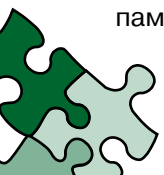
З одного боку, маємо тенденцію відводити жінкам пасивну роль жінки-матері, жінки-берегині, з іншого – намагання «повернути» жінок у всезагальну історію, відновити історичне існування жінок, пов'язати «жіночу історію» з історією всього суспільства.

Дисципліна **«Фізичне виховання»** передбачає навантаження від 9 до 10 кредитів ECTS (324–360 год.).

Проаналізувавши навчальні програми з фізичного виховання у вищій школі, варто відзначити, що концепція реалізації принципу врахування соціо-статевої належності, що має координувати діяльність в галузі фізичного виховання, розроблена недостатньо. Через це проаналізовані навчальні програми не відповідають сучасним вимогам щодо викладання фізичного виховання у вищому навчальному закладі. Сфера фізичної культури з огляду на свою специфіку є особливо адекватною для впровадження гендерного підходу під час фізичного виховання. Невідповідність статі гендерним ролям, що жінки обирають у спорті, породжує конфліктні ситуації, що виходять за межі професійних інтересів.

Наразі проаналізовані навчальні програми достатньою мірою відбивають гендерні проблеми фізичної культури, розглядаючи їх з урахуванням усіх складових для міждисциплінарної інтеграції.

Долучення до професійної підготовки студентів спеціального курсу, метою якого є вивчення гендерних компонентів фізичної культури, на нашу думку, привело б до підвищення рівня гендерної компетентності майбутніх фахівців за такими ознаками: наявність певного мінімуму знань у галузі загальної гендерології й рефлексії з цього приводу, розуміння інтеграції принципів гендерології з принципами теорії фізичної культури, засвоєння змісту гендерних компонентів фізичної

культури як системи гуманістичних цінностей, бажання використовувати отримані знання в практичній діяльності.

У загальній структурі навчальних програм з фізичної культури своє місце посідають ґендерні компоненти. Характер впливу результатів діяльності в галузі фізичної культури на людину розглянуто в їх психосоматичній і соціокультурній єдності. Його не можна повністю з'ясувати без диференціації біологічної статі й ґендеру. Студенти опановують суть ґендеру як соціально-психологічного конструкта, що змінюється залежно від історичної епохи, рівня розвитку культури суспільства. У рамках фізичної культури розкривають такі поняття загальної ґендерології, як ґендерна ідентичність, ґендерні ролі, виявляють стереотипи маскулінності й фемінності у свідомості суб'єктів діяльності в галузі фізичної культури. Усі компоненти фізичної культури, що стосуються потреб осіб, що навчаються фізичній культурі, їхніх мотивацій під час вибору видів діяльності, розуміння ними ціннісних орієнтацій, здійснення соціально-психологічної адаптації, реалізують з урахуванням ґендерної належності суб'єкта, тобто з урахуванням «ґендерних варіантів».

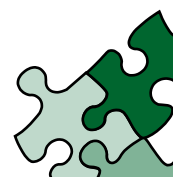
Українська мова – від 1,5 до 3 кредитів ECTS (54–108 год.).

Іноземна мова – від 8 до 12 кредитів ECTS (288–432 год.).

Експертиза програм курсів **«Українська мова» (за напрямком)**, **«Іноземна мова» (за напрямком)** показала, що визнання пріоритетів мови спричинило так званий «лінгвістичний поворот» в гуманітарних науках – історії, соціології, антропології та ін. Мову розглядають як засіб доступу до знань про нелінгвістичні феномени.

Перш за все варто зазначити, що ґендер не є лінгвістичною категорією, але його зміст великою мірою можна розкрити з допомогою аналізу структури мови. Саме позалінгвістичний статус ґендеру обумовив своєрідність його долучення до змісту програм. Досліджені програми навчальних дисциплін здебільшого розглядають специфічні особливості лексики та граматики, пов'язані з професійною сферою навчання студентів. Вони стосуються не стільки соціальної взаємодії індивідів, скільки напряму професійної підготовки – економічного, технічного тощо, наголошуючи на особливостях виробництва, технологій, економічній чи правовій специфіці. Основною метою таких програм є ознайомлення студентів з термінологією, номінацією та іншими мовними явищами вузько-професійної галузі.

У програмах закладено нові методи характеристики об'єктів, зокрема контент-аналіз, етнографічні методи, психоаналітичний аналіз тексту (глибинна герменевтика), квантитативно-евристичний аналіз тексту, нарративна семіотика, критичний аналіз дискурсу та ін.

Назагал у програмі закладено два аспекти мовознавства: 1) мова й відображення в ній статі; 2) виокремлені стратегії й тактики в мовленнєвій і загальній комунікативній поведінці обох статей, специфіка жіночого й чоловічого мовлення.

У змісті програми ґендер розглядають як один з параметрів, з допомогою якого в спілкуванні конструюється соціальна ідентичність того, хто промовляє.

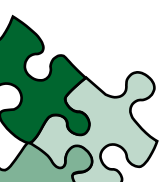
Навчальна програма з української мови не ігнорує проблему статі, але розглядає її в рамках інших лінгвістичних дисциплін: аналізує проблеми розробки загальнонаукових підходів до вивчення ґендеру в лінгвістиці, висвітлює термінологічні проблеми лінгвістичної ґендерології, викликає інтерес до лексикографічної проблематики ґендеру, що свідчить про прагнення підвищити рівень теоретичних розробок з української мови та з іноземних мов.

У змісті навчальних програм закладено можливість моделювання ґендерної концептосфери, кількісну та якісну асиметрію ідентифікаційних ознак ґендерно маркованих одиниць: чоловік є типовим соціальним діячем, тимчасом як жінка часто виступає як додатковий по відношенню до чоловіка об'єкт, що не потребує детальнішої ідентифікації.

Розділи, що містять іноземний фразеологічний фонд, оперують матеріалом, де образ жінки показано набагато ширше, ніж в українській фразеології, не лише в кількісному, а й у якісному відношенні. Він відображає різноманітні соціальні ролі, ступені спорідненості, етапи життя жінки, її різноманітні завдання й уміння. Ці висновки знаходять підтвердження не лише в основному змісті навчальних програм з української мови, а й в програмах з іноземних мов, зокрема англійської, німецької та ін.

Дисципліна **«Економічна теорія»** передбачає навантаження від 2 до 3 кредитів ECTS (72–108 год.).

Експертиза навчальних програм з економіки показала, що автори програм частково дотримуються вимог щодо долучення до змісту ґендерного компонента. Так, у розділі, присвяченому економічній теорії, передбачено висвітлення ґендерної нерівності в економічній сфері: доступ до капіталу й власності, становище на ринку праці, доля розподілу сімейного прибутку й часу; андроцентричний аспект в економічній теорії й феміністична критика. У розділах, присвячених підприємницькій діяльності, менеджменту та діловій етиці, передбачено вивчення світового досвіду жіночого бізнесу: особливості, складнощі, перспективи; мотиви і сфери жіночого підприємництва, форми організації та джерела фінансування. На жаль, недостатньо уваги приділено можливостям і перспективі жіночого бізнесу в Україні.

Автори навчальних програм з економіки велику увагу приділили вивченню глобальних проблем у світовій економіці. Саме тут недостатньо широко показано роль жіночих рухів та їхній вплив на соціально-економічні показники в кожній державі. Неповно висвітлено роль жінки в період перехідної економіки, зокрема вплив економічних реформ на становище жінки: проблема ґендерної нерівності в перехідній економіці, структурні зміни в економіці й жіноче безробіття, роль соціальної диференціації й зміни в становищі жінки.

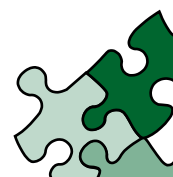
Також потребують уваги авторів навчальних програм такі важливі ґендерні проблеми, як права жінок та їхній соціальний захист, можливості професійної самореалізації та жіночої кар'єри в умовах глобального економічного розвитку сучасних суспільств. Розуміння справжнього становища жінки в сучасному глобальному суспільстві дасть змогу долучити до програми питання про діяльність міжнародних організацій з поліпшення соціально-економічного становища жінок у різних країнах, про економічну сутність феміністичних рухів та їхнє значення.

Навчальні програми з економіки мають висвітлювати нові тенденції в економічній політиці окремих країн: обмеження реальних прав жінок та прагнення держави до контролю за репродуктивною функцією.

Розділам, присвяченим ринку праці, бракує проблематики з історії питання: жінка між домашньою та ринковою сферами; рівні можливості на ринку праці: декларація й реальність; економічні моделі дискримінації жінки.

Таким чином, навчальні програми з економіки потребують удосконалення, щоб зробити їх відповідними до сучасних вимог в контексті ґендерних проблем.

№	Дисципліни	Кредити ECTS
1.	Українська мова (за професійним спрямуванням)	3 кредити ECTS
2.	Історія України	3 кредити ECTS
3.	Історія української культури	2 кредити ECTS
4.	Іноземна мова	5 кредитів ECTS
5.	Філософія	3 кредити ECTS
Разом		16 кредитів ECTS
1.	загальний обсяг навчального часу дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) для фізико-математичних, природничих та технічних напрямів	24 кредити ECTS
	обсяг навчального часу вибіркового дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) для фізико-математичних, природничих та технічних напрямів	8 кредитів ECTS

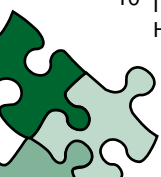
№	Дисципліни	Кредити ECTS
II.	загальний обсяг навчального часу дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) для гуманітарних і соціально-економічних напрямів	36 кредитів ECTS
	обсяг навчального часу вибіркових дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) для гуманітарних і соціально-економічних напрямів	10 кредитів ECTS
Згідно з наказом МОН «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» № 642 від 09.07.09 ¹⁰ .		

Очевидно, під час наступних ґендерних експертиз навчальних курсів дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки основний акцент треба робити саме на нормативних дисциплінах.

Практично всі навчальні програми проаналізованих дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки вирізняються ґендерною асиметрією мови, тобто переважним використанням слів чоловічого роду (*студент, студенти, викладач, викладачі, громадянин, громадяни* тощо).

У підсумку зазначимо, що домінантні парадигми сучасних соціально-гуманітарних наук побудовано так, що ґендерні аспекти знаходять у них лише спорадичне відображення. Вони ґрунтуються на ґендерно нейтральній моделі, містять та транслюють усталені інтерпретаційні підходи.

¹⁰ Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: Наказ Міністерства освіти і науки України, 9 липня 2009 р.

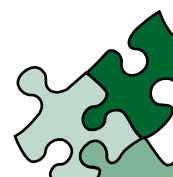

РОЗДІЛ III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

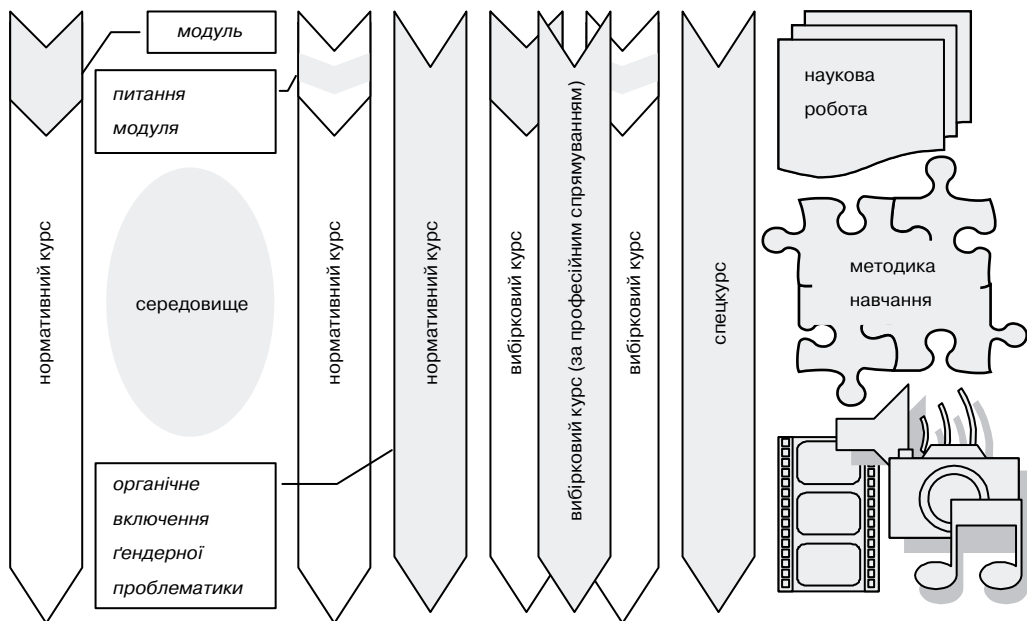
На підставі досвіду долучення ґендерної проблематики до навчального процесу у вищій школі України та вимог суспільства вважаємо за потрібне доповнити стандарти вищої освіти.

При цьому постає важлива проблема: перевантаженість навчальних програм змістовими модулями за скорочення кількості виділених для їх вивчення кредитів. Можливо, саме тому так складно приєднати нову проблематику до навчальних планів, навчальних та робочих програм. Зважаючи на це, визначимо загальні рекомендації щодо вдосконалення ґендерної складової вищої освіти:

- органічно включати ґендерні аспекти до змісту нормативних та вибіркових навчальних курсів;
- долучити окремі теми ґендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;
- увести ґендерний компонент до контексту викладу окремих тем означених курсів;
- передбачити можливість уведення окремих ґендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
- надати можливість студентам обирати спецкурси ґендерного спрямування;
- розширити ґендерну тематику наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи);
- урахувати ґендерні особливості студентської аудиторії під час підготовки навчальних занять;
- унести ґендерну проблематику до переліку виховних заходів вищої школи.

МІСЦЕ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Желіба О.В.

Варто приділити належну увагу долученню тем та окремих компонентів гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу, оскільки гендерна складова стає невід'ємною частиною соціально-гуманітарних наук.

Сучасна теорія гендеру як соціального інституту відбиває структуру гендеру щодо соціуму та особистості. Визначимо співвідношення гендеру як соціального інституту та гендерного компонента стандартів вищої освіти:

- гендерні статуси як соціально визнані норми, що проявляються в поведінці (усі курси);
- гендерний розподіл праці (економічна теорія, соціологія, культурологія, фізкультура, історія України);
- гендерні сімейні зв'язки з правами та обов'язками кожної статі (філософія, культурологія, психологія, правознавство, історія України);
- гендерні структури особистості як комбінації характерних рис, що проявляються в почуттях і поведінці (філософія, культурологія, психологія);
- гендерний соціальний контроль, тобто формальне або неформальне сприйняття конформістської поведінки та стигматизація, соціальна ізоляція, покарання й медичне лікування неконформістської поведінки (філософія, культурологія, психологія, соціологія);

- ґендерну ідеологію як виправдання ґендерних статусів та їх різних оцінок (філософія, культурологія, психологія, соціологія, політологія, історія України);
- ґендерні образи як культурні репрезентації ґендеру та втілення ґендеру в символічній мові й художній продукції, що відтворює й узаконює ґендерні статуси (усі курси).

Рекомендації розроблено на підставі нинішніх ґендерних курсів вищої школи та наукових розробок ґендерної проблематики.

1. Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика й естетика)

Місце ґендерного компонента в курсі. Компонент розкриває теоретико-методологічні засади філософського аналізу ґендерних відносин, розкриває історичний аспект взаємодії ґендеру та культури. Мета – сформувати в студентства ґендерний аспект світогляду, власне уявлення про ґендер.

Задачі компонента:

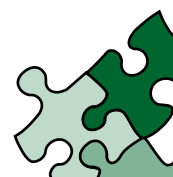
- ознайомити студентів з основними поняттями та підходами сучасної ґендерної теорії;
- продемонструвати можливості застосування ґендерного підходу в філософії;
- виявити ґендерні складові в різних філософських науках (філософія, релігієзнавство, логіка, етика й естетика);
- визначити нормативні статуси обох статей у різних світоглядних системах;
- проаналізувати основні теоретичні підходи до аналізу взаємовідносин статей у рамках релігії та етики.

Складові компонента:

- ґендерне питання в сучасній філософії;
- філософія фемінізму^{*} й андроцентризму^{**};
- ґендерний аспект у релігійних системах;
- соціальні форми вираження релігійного досвіду й ґендер;
- ґендерний аспект у магічних культурах;
- етико-філософські проблеми статі;

* Фемінізм – теорія рівності двох статей, яка творить ідейну основу організованого руху жінок. Суттю феміністичних переконань є думка, що жінка зазнає суспільної дискримінації, насамперед через приналежність до своєї статі.

** Андроцентрізм – глибинна культурна традиція, що зводить загалнолюдську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, яку мають за універсальну об'єктивність, тимчасом як інші суб'єктивності, і перш за все жіночу, репрезентують як власне суб'єктивності, відхилення від норми, маргіналії. Таким чином, андроцентрізм не просто наголошує на чоловічому погляді на світ, а виходить з того, що чоловічі нормативні вистави та життєві моделі є єдиними універсальними соціальними нормами й життєвими моделями.

- гендерний аспект естетики;
- гендерна антропологія ***.

2. Культурологія

Місце гендерного компонента в курсі. Компонент розкриває теоретико-методологічні основи гендерних відносин у культурі та мистецтві, містить історико-порівняльний аналіз взаємодії гендера та мистецтва, аналіз та вивчення різних видів мистецтва, ролі, місця й взаємодії статі в культурі. Мета компонента – сформувати в студентів уявлення про гендерні відносини в культурі різних періодів історії людства, репрезентацію жінки та чоловіка в мистецтві.

Задачі компонента:

- застосувати гендерний підхід для вивчення історії мистецтва;
- виявити місце й роль жінки та чоловіка в культурі;
- визначити гендерні сюжети в різних видах мистецтва;
- охарактеризувати основні теоретичні підходи до аналізу взаємодії жінки та чоловіка в мистецтві.

Складові компонента:

- гендерна проблематика культурології;
- жінка та чоловік у світовій та українській культурі;
- гендерні моделі української культури;
- гендерна проблематика в культурній антропології;
- гендерний дискурс українського модернізму;
- гендерні стереотипи культури;
- гендерна антропологія.

3. Психологія

Місце гендерного компонента в курсі. Компонент розкриває гендерні складові особистості, що проявляються в почуттях і поведінці. Гендерна психологія – складова психології, що досліджує те, чим відрізняються і те, в чому схожі дівчатка та хлопчики, жінки й чоловіки, як говорять, поведуться, ставляться один до одного представники обох статей. Мета компонента – визначити проблеми гендерної психології та шляхи їх подолання.

*** Гендерна антропологія – наукова дисципліна, що виділилася з комплексу антропологічних дисциплін у другій половині ХХ століття. Вона вивчає дві взаємозв'язані групи проблем: проблеми андроцентризму в сучасних культурах і проблеми визнання людини в культурі та в суспільстві через долучення категорії статі до наукового аналізу. Основні наукові питання гендерної антропології: яке місце й роль жінок та чоловіків у світі природи й культури? що стоїть за цими поняттями в кожній конкретній культурі?

Задачі компонента:

- застосовувати ґендерний підхід для вивчення психології;
- з'ясувати особливості диференціальної соціалізації;
- розуміти ґендерну специфіку особистісного й професійного зростання;
- характеризувати зміст психології ґендерних відмінностей та стосунків;
- зрозуміти суть ґендерної проблематики, що дозволить використовувати здобуті знання на практиці.

Складові компонента:

- ґендерна психологія;
- ґендер та психологія статевих відмінностей;
- ґендерні відмінності когнітивних та емоційних процесів;
- ґендерні ролі й андрогінний спектр поведінки;
- обмеження, які накладає традиційна жіноча роль;
- обмеження, які накладає традиційна чоловіча роль;
- ґендерні стереотипи та їх подолання;
- ґендерна самосвідомість особистості;
- ґендерна ідентичність;
- ґендерне виховання в сучасному суспільстві;
- сім'я як джерело ґендерної соціалізації;
- специфіка ґендерної соціалізації в дорослому віці;
- особистісне становлення та ґендерна ідентичність у зрілому віці;
- професійний розвиток чоловіків і жінок, побудова кар'єри (психологічний аспект);
- ґендерні особливості міжособистісних комунікацій;
- ґендерні особливості перцепції^{*} в спілкуванні;
- ґендерний конфлікт^{**};
- афіліація^{***}, атракція^{****} й сексуальність;
- дружні та сексуальні ґендерні відносини.

* Перцепція соціальна (від лат. perceptio – сприйняття і socialis – громадський) – сприйняття, розуміння й оцінка людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо).

** ґендерний конфлікт – взаємодія або психологічний достаток, за основу якого править суперечливе сприйняття ґендерних цінностей, стосунків, ролей, що призводить до зіткнення інтересів і цілей.

*** Афіліація (від англ. affiliation – з'єднання, зв'язок) – потреба людини в створенні теплих, емоційно значимих стосунків з іншими людьми. Прагнення до зближення з людьми, дружба, любов, спілкування – усе це підпадає під поняття афіліації.

**** Атракція (від англ. attraction – тяжіння, тяжіння) – установка на іншу людину. Зумовлює інтерес людей один до одного. Відповідно до неї індивід залучається до спільної діяльності. Вимірюють за шкалою міжособових оцінок.

4. Фізична культура

Місце гендерного компонента в курсі. Компонент розкриває фізіологічні особливості статей та їх вплив на становлення та практику фізичної культури та спорту. Мета компонента – визначити найоптимальніші види спорту для фізичного розвитку людини.

Задачі компонента:

- розуміти гендерну специфіку фізичної культури;
- застосовувати статевий підхід для відбору фізичних вправ;
- з'ясувати особливості диференціації спортивних ігор за статтю.

Складові компонента:

- фізіологічні особливості чоловіків та жінок;
- гендерні аспекти фізичної культури;
- спорт і гендер;
- олімпійські ігри та гендер.

5. Українська мова (за професійним спрямуванням)

6. Іноземна мова (за професійним спрямуванням)

Місце гендерного компонента в курсах. Компонент відрізняється тим, що будь-яку галузь філології можна розглянути через призму відображення в ній гендерних відносин. Назагал дослідження гендеру в мовознавстві стосується двох груп проблем: 1) мова й віддзеркалення в ній статі; 2) мовна й загальна комунікативна поведінка чоловіків та жінок. Мета вивчення першої проблеми полягає в описові й поясненні того, як позначають в мові наявність людей різної статі, які оцінки приписують чоловікам й жінкам і в яких семантичних областях вони виражені найбільше. Мета вивчення другої проблеми – визначити типові стратегії й тактики, специфічний гендерний вибір одиниць лексики, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій тощо, тобто специфіку чоловічого й жіночого мовлення.

Задачі компонента:

- охарактеризувати гендерну проблематику у філології;
- розкрити основні напрямки досліджень гендерної лінгвістики;
- володіти механізмом сприйняття гендерного аспекту професійного мовлення;
- визначити, як впливає міжкультурна комунікація на конструювання гендерної ідентичності;

- формувати ґендерну культуру мовлення.

Складові компонента:

- проблеми ґендерної лінгвістики;
- ґендерні упередження, спільні для всіх мов;
- роль ґендеру у створенні мовної картини світу;
- мовний сексизм, або дискримінаційне зображення статей у мові;
- ґендерне прочитання текстів;
- ґендерний аспект сучасної мовної політики;
- ґендерна культура мовлення;
- мовний аспект ґендерних стереотипів у текстах;
- «чоловіча» й «жіноча» мова;
- образи чоловіка та жінки в мовній свідомості;
- ґендерні аспекти професійної комунікації;
- ґендерна специфіка міжкультурної комунікації.

7. Правознавство

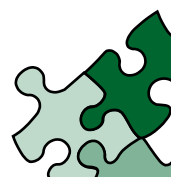
Місце ґендерного компонента в курсі зумовлено наявністю наскрізних тем, об'єднаних спільним предметом: права й свободи людини та громадянина, виборча система, шлюбно-сімейні відносини тощо. Виокремлення саме цих аспектів можна пояснити соціокультурною й правовою обумовленістю статі в цих відносинах, а також певною підтримкою з боку держави та міжнародного співтовариства. Мета компонента – створити умови для рівних правових можливостей жінок і чоловіків.

Задачі компонента:

- застосовувати ґендерний підхід для вивчення права;
- характеризувати зміст правового статусу чоловіка та жінки;
- розуміти ґендерну специфіку галузевого законодавства;
- зрозуміти суть ґендерної проблематики права, що дозволить використовувати здобуті знання на практиці.

Складові компонента:

- національне та міжнародне право і відображення в ньому ґендерного компонента;
- Конституція України та українське законодавство про рівні права і можливості;
- ґендерна рівність у сучасному законодавстві;
- правовий захист жінки й чоловіка в Україні;

- гендерна політика у правовій і соціальній державі;
- гендерні аспекти права;
- природне та соціальне право, їхня гендерна детермінанта;
- правовий статус жінки та чоловіка;
- вплив гендерної структури суспільства на розвиток правової системи;
- міжнародний захист прав людини: гендерний вимір;
- насильство в сім'ї;
- сімейне право.

8. Політологія

Місце гендерного компонента в курсі. Компонент розкриває політичний аспект гендерних відносин у суспільстві, використання жіночого та чоловічого потенціалу як одного з чинників суспільного розвитку. Мета компонента – сформувати в студентів гендерну чутливість до процесів, що відбуваються в політиці, розвинути навички до гендерно диференційованого аналізу політичних явищ і процесів. Ціль компонента – надати студентам наукову й методичну допомогу в усвідомленні та сприйнятті гендерної проблематики, об'єктивному аналізі місця й ролі чоловіків та жінок у всіх сферах суспільно-політичного життя.

Задачі компонента

Найважливіше завдання компонента – навчити студентів аналізувати уявлення про самих себе та орієнтуватися в різноманітних суспільно-політичних і соціально-культурних ситуаціях у своєму призначенні чоловіка чи жінки, долаючи дискримінаційні стереотипи. До інших завдань зараховують:

- засвоєння основних понять і категорій, що використовують у гендерній теорії для аналізу політичних явищ та процесів;
- виявлення гендерних складових у різних політологічних напрямках (кратологія, конфліктологія, прогностика, геополітика, політична географія тощо);
- гендерний аналіз політики;
- вивчення особливостей функціонування гендеру в політичній сфері;
- визначення місця гендеру як конструкта у формуванні та функціонуванні публічної влади;
- виявлення нормативних статусів обох статей у різних політичних системах;
- висвітлення гендерних аспектів політичного лідерства.

Складові компонента:

- гендерна політика в Україні;
- зміст та особливості гендерного підходу до політики;

- ґендерний компонент у системі політики;
- ґендер і громадянське суспільство;
- ґендер у сучасній політичній теорії;
- ґендерний аналіз політичної системи України;
- ґендерна методологія в політичних дослідженнях;
- виборчі системи та проблема ґендерної рівності;
- ґендерні аспекти державного управління;
- ґендерний вимір у політиці;
- ґендерна демократія;
- ґендерний дискурс засобів масової комунікації.

9. Історія України

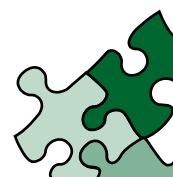
Місце ґендерного компонента в курсі. Компонент розкриває місце й роль жінки та чоловіка в національній історії, можливості й перспективи розвитку фемінізму в Україні, висвітлює етапи та напрями його розвитку. Мета компонента – ознайомити студентів з проблемою ґендеру в історії, зокрема, через вивчення ролі жінки в історії України, сформуванню всеохопного уявлення про національну історію, що творилася обома статями. Ціллю компонента є огляд історії української соціально-політичної думки, порівняльний аналіз політичної участі жінок і чоловіків, що потрібно для кращого усвідомлення ґендерної проблематики та вивчення особливостей її становища в Україні.

Задачі компонента:

- утвердити ґендерний підхід до національної історії;
- виявити роль та місце жінки в історії України;
- визначити нормативні статуси обох статей у різні історичні періоди;
- розглянути історію крізь призму ґендерної проблематики, тобто як історію інтерґендерної взаємодії з урахуванням та ідентифікацією і чоловічого, і жіночого досвіду;
- проаналізувати взаємовідносини обох статей в історичному контексті.

Складові компонента:

- проблема ґендеру в історичній науці;
- ґендерний вимір в історії України;
- історія жіночого руху в Україні;
- історія жінок козацької доби;
- жінка-лідер в українській історії;
- сприйняття та засвоєння феміністичних ідей на українських землях;

- історія емансипації жінки в Україні;
- формування феміністичних концепцій в Україні;
- гендерна методологія в історичних дослідженнях.
-

10. Соціологія

Місце гендерного компонента в курсі. Гендерна соціологія – галузь соціології, що вивчає закономірності диференціації чоловічих і жіночих ролей, статеві відмінності на всіх рівнях та їх вплив на людське існування, співіснування, на особливості соціальної організації, специфіку чоловічої та жіночої соціальної спільноти. Мета компонента – поширення гендерної методології в соціальних дослідженнях, становлення в суспільній свідомості молоді демократичних уявлень про гендерні ролі, симетрію у взаєминах статей.

Задачі компонента:

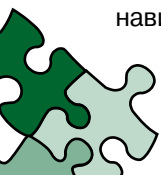
- розкривати питання гендерної стратифікації;
- розуміти гендерні проблеми сімейних і професійних взаємин;
- визначати гендерні аспекти соціальної політики;
- показати динаміку змін соціальної гендерної практики в сучасному світі;
- проаналізувати соціальний статус жінок та чоловіків в різних суспільствах.

Складові компонента:

- гендерна соціологія;
- гендерна соціалізація;
- гендерна ідентичність;
- соціологія шлюбу, родини, сім'ї та молоді;
- варіативність поєднання компонентів статевої ідентичності;
- сексуальні особливості та соціальна винагорода;
- теорія диференціації сексуальних ролей;
- соціальне конструювання гендеру;
- проблеми гендерної рівності;
- соціальний статус жінок в Україні.

11. Економічна теорія

Місце гендерного компонента в курсах. Компонент розкриває гендерну роль жінки й чоловіка в економіці, використання жіночого та чоловічого потенціалу як одного з чинників економічного розвитку суспільства. Мета компонента – сформувати в студентів гендерну чутливість щодо процесів, які відбуваються в економіці, розвинути навички гендерно диференційованого аналізу економічних явищ і процесів.

Задачі компонента:

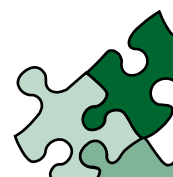
- засвоєння основних понять і категорій, що використовують у ґендерній теорії для аналізу економічних явищ і процесів;
- опанувати теоретичні підходи, що пояснюють ґендерну нерівність в економічній сфері суспільства;
- дати уявлення про основні теоретичні підходи до аналізу статусу жінок в економіці;
- визначити шляхи подолання ґендерної асиметрії;
- підготувати студентів до ґендерного аналізу економічної політики.

Складові компонента:

- ґендерні аспекти економічної теорії та економічної політики;
- ґендерний аспект економічного розвитку суспільства;
- жінки й чоловіки на ринку праці;
- ґендерний зріз безробіття;
- ґендерна сегрегація праці;
- ґендерна нерівність в оплаті праці;
- ґендерні дослідження в менеджменті;
- ґендерні аспекти управління;
- глобалізація міжнародної міграції: роль жінок та чоловіків;
- неоплачувана праця й ґендер.

ґендерну асиметрію мови програм дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки можна подолати, додаючи до іменників чоловічого роду *студент*, *викладач* тощо відповідні іменники жіночого роду *студентка*, *викладачка* тощо.

Курси дисциплін соціально-гуманітарного профілю містять стереотипи щодо ґендерної проблематики. Тільки системний підхід до викорінення застарілих уявлень та створення ґендерно позитивних навчальних програм, підручників та посібників дозволить створити умови для подолання ґендерних стереотипів, що побутують в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Моніторинг гендерних аспектів освіти ще раз підтвердив, що розвиток гендерної освіти є невід'ємним компонентом побудови демократичного толерантного суспільства. Незважаючи на певні досягнення в цій галузі, ще залишається багато не вирішених проблем.

Наразі Україна створила сприятливі умови для впровадження гендерної проблематики в систему освіти на національному та регіональному рівні: відбувається оновлення стандартів та програм освіти; суспільство поступово стає гендерно чутливим, усвідомлюючи гендерні проблеми і потребу їх вирішувати.

Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки.

1. Вдосконалено чинний термінологічний апарат гендерної освіти через запровадження в науковий обіг поняття «гендерна компетентність»^{*}.
2. Законодавство, що регулює сферу вищої освіти, є гендерно нейтральним, тобто воно не підкреслює різні фізичні та соціальні характеристики обох статей. Однак нормативно-правова база системи освіти потребує переходу від гендерно нейтральної до гендерно чутливої моделі з урахуванням рекомендацій авторів дослідження.
3. Долучення гендерного підходу до забезпечення студентів належними умовами для навчання має враховувати комплекс заходів, а саме: корекцію змісту навчальних програм та навчальних курсів, створення належних умов організації навчально-виховного процесу, підготовку гендерно позитивних кадрів.
4. Упровадження гендерних підходів у навчальні програми дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки національної освіти тільки розпочато.
5. Базовими курсами для впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти є загальні нормативні курси дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, оскільки саме вони є основою підготовки не лише спеціаліста, а й узагалі людини з вищою освітою. Інтеграція гендерного компонента в нормативні навчальні курси не виключає інтеграцію гендерного компонента в інші навчальні курси, а також запровадження окремих суто гендерних курсів.
6. Запропоновані рекомендації щодо гендерної складової освіти варто врахувати для вдосконалення навчальних програм, підручників та посібників.

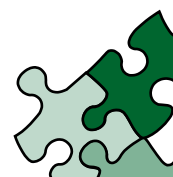
^{*} Гендерна компетентність – сукупність знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, що дають змогу ефективно впроваджувати принцип рівних можливостей обох статей в усі сфери життєдіяльності суспільства.

-
7. Під час укладання навчальних програм автори повинні дотримуватися ґендерної симетрії мови.

Напрямки подальших досліджень:

- аналіз нових навчальних програм дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- аналіз навчальних програм природничо-наукових (фундаментальних) дисциплін;
- аналіз вибіркових дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- ґендерна експертиза підручників та посібників для вищої школи, які мають рекомендації Міністерства освіти і науки України;
- обговорення результатів досліджень на семінарах та навчальних конференціях;
- проведення тренінгів із підготовки фахівців цієї галузі;
- підготовка ґендерно позитивних навчальних програм;
- підготовка ґендерно позитивних навчальних посібників;
- розробка методики викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу з урахуванням ґендерних особливостей студентської аудиторії.

ДОДАТОК

Орієнтовний перелік вибірових дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки бакалавра ¹¹

Антропологія	Менеджмент здоров'я
	Мистецтвознавство
Геополітика	
Глобалістика	Педагогіка
	Політологія
Евристика	Правознавство
Екологія	Прогностика
Економіка	Психологія
Естетика	Психологія права
Етика	
Етнографія	Релігієзнавство
Етнологія	Риторика
Етологія	
	Соціологія
Інформаційне суспільство	Суспільні комунікації
Історія вчень про державу та право	
Історія мистецтв	Теорії еволюції та креаціонізм
Історія світової цивілізації	Теорія та практика освіти
Історія театру	
	Українознавство
Компаративістика	
Корпоративна соціальна відповідальність	Філософія науки
Кроскультурний менеджмент	Філософія права
	Цінності європейської цивілізації
Літературознавство	
Логіка	Інші
Маркетинг	
Менеджмент	

¹¹ Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] / Про вдосконалення нормативної частини: Проект наказу Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/10_06/9/doc.doc

Проект співфінансується
Європейським Союзом та ПРООН
Проект виконується Програмою розвитку ООН

<http://gender.undp.org.ua>

ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ